Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi | NİSAN 2011 | 7,50 TL (KDV Dahil)

86

Efsaneler ve gerçekler

HASAN SABBAH

Baha Okar'ın kaleminden

- Cennet bahçeleri ve afyonkeş fedailer gerçek mi?
- Haçlıların ve Marco Polo'nun kaleminden Hasan Sabbah ve Nizariler
- Batı'nın zihnindeki Doğu ve Hasan Sabbah
- İsmaililer ve İslam'da muhalefetin toplumsal temelleri
- Eşitlikçi ismaili Cumhuriyeti: Karmatiler
- Hasan Sabbah'ın Yeni Davet'i ve Nizariler
- Daî örgütlenmesi ve Nizarilerin devlet yapısı

Prof. Dr. Haluk Eyidoğan ile söyleşi

Deprem, tsunami ve nükleer sızıntı...

Japonya felaketi yaşıyor Ya Türkiye?..

Yaşamın tarihinden bir kesit: **Dinozorlardan memelilere...**

ISSN 1304-6764-0001

9 771304 676614

Kıbrıs satış fiyatı 9 YTL

Bilim ve Gelecek
Aylık bilim, kültür, politika dergisi
SAYI: 86 / NİSAN 2011
GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu
YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Özlem Özdemir
YAYIN YÖNETMEN YARDIMCILARI
Nalân Mahsereci
Baha Okar
İDARİ İŞLER
Volkan Çetin
Deniz Karakaş
GRAFİK-TASARIM
Eren Taymaz
ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy/İstanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)
www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr
Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir.
YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 75 TL / 6 aylık: 40 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız)
YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 60 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 120 Dolar
e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 20 TL / 10 Euro / 15 Dolar
6 aylık: 10 TL / 5 Euro / 8 Dolar
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)
7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu
SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş
BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yenibosna / İstanbul Tel: (0212) 452 23 02
DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756 **DİLİ**: Türkçe

TEMSİLCİLERİMİZ

ANKARA BÜRO: Bayındır 1 Sk. 22/16, Kızılay (0312) 433 00 38
ANKARA: Uğur Erözkan / Tel: (0505) 227 78 38 / ugurerozkan@gmail.com
BARTIN: Barbaros Yaman / (0506) 601 64 50 / yamanbar2000@yahoo.com
BURSA: Evren Sarı / (0533) 526 49 80 / sarievren360@yahoo.com
İSKENDERUN: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com
İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57
SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com
TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com
ALMANYA: Çetin M. Akçı / cetin@akci.de
BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com
GÜNEY AMERİKA: Demircan Pusat /demircanpusat@gmail.com
İTALYA: Aslı Kayabal / aslikayabal@hotmail.com
KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com
KKTC: Kağan Güner / (0533) 836 84 87 / guner16@mynet.com
BİLGİ ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Nazan Mahsereci (0532) 485 63 63 / nazanmahsereci@hotmail.com
İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com
İÜ (BEYAZIT) TEMSİLCİSİ: Ezgi Altınışık (0555) 481 64 38 / tern.ezgi@gmail.com
ODTÜ TEMSİLCİSİ: Şule Dede (0505) 550 61 31 / sule_dd@yahoo.com
HACETTEPE/BEYTEPE TEMSİLCİSİ: Selim Eyüp Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com
9 EYLÜL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Buse Zorlu (0506) 472 73 84 / t.busezorlu@gmail.com

Baha Okar'a özgürlük!

İdare Müdürümüz ve editörümüz Baha Okar'ın da dahil edildiği düzmece Devrimci Karargâh davasının ilk duruşması 13-15 Nisan tarihinde Beşiktaş Adliyesi'nde görülecek. Bütün gücümüzle Baha'nın ve bu düzmece davanın tüm tutuklularının serbest bırakılmasını talep ediyoruz. 7 aydır süren bu büyük haksızlığın, bu hayata el koyma olayının son bulmasını istiyoruz.

Elinizdeki sayının kapak dosyasını Baha Okar hazırladı: "Efsaneler ve gerçekler: Hasan Sabbah". Baha, Türkçede hiç yayınlanmamış kaynaklara da ulaşarak kotardığı bu dosyada, tarihin büyük halk isyanlarından birinin önderi olan Hasan Sabbah hakkında o dönemin ve sonraki dönemlerin hâkim sınıflarınca uydurulmuş efsaneleri tek tek ele alıyor ve yanıt veriyor. Dosyanın ikinci bölümünde ise Hasan Sabbah ve Nizari hareketinin gerçek tarihini ve niteliğini ortaya çıkarıyor. Hasan Sabbah üzerine Türkçe'de çıkmış az sayıdaki ciddi çalışmanın içinde yerini alacaktır Okar'ın hazırladığı dosya. Demek ki içeri düşmenin bazı faydaları da var!

Bu sayımızda dikkat çektiğimiz diğer makaleler, arkadaşımız Özlem Özdemir'in ülkemizin önde gelen yerbilimcilerinden Prof. Dr. Haluk Eyidoğan ile Japonya'nın yaşadığı deprem ve tsunami felaketi üzerine yaptığı söyleşi ve Deniz Şahin'in kaleme aldığı yeni çıkan "50 Soruda yaşamın tarihi" kitabından aldığımız ilginç bir bölüm: "Dinozorlardan memelilere". Afşar Timuçin sanat felsefesi alanındaki makalelerine de devam ediyor. Kısacası, ilgi ile okunacak zengin ve güçlü bir sayı çıkardığımızı düşünüyoruz.

***

Bilim ve Gelecek Kitaplığı bünyesinde yayımlanan "50 Soruda" kitap dizisinin on kitaplık ikinci paketi de resmen ilan edildi bu sayımızla birlikte. Dizinin editörlüğünü yapan Nalân Mahsereci'nin ikinci paketteki kitapların yazarlarıyla görüşerek hazırladığı dosyayı, elinizdeki derginin "Yayın Dünyası" bölümünde okuyabilirsiniz. 50 Soruda dizisi yavaş yavaş Türkiyeli bir bilim kitaplığı oluşturmaya doğru yol alıyor ve bu bizi çok sevindiriyor. Tüm okurlarımızı ikinci diziye de abone olmaya ve bu aydınlanma kitaplığının oluşmasına katkı yapmaya çağırıyoruz.

***

İzmir Kitap Fuarı 16-24 Nisan tarihlerinde gerçekleşecek. Bilim ve Gelecek Kitaplığı ve Bilim ve Gelecek Dergisi olarak kitaplarımız ve dergilerimizle fuarda yerimizi alacağız. Fuarlar İzmir'de her zaman bir başka olur. İzmirli okurlarımızı ve dostlarımızı stantlarımıza bekliyoruz.

Geçtiğimiz ay içinde Türkçenin büyük ustası, radyo ve televizyonların güzel sesi, örnek cumhuriyet kadını Jülide Gülizar'ı yitirdik. Katkıları bize hep yol gösterecek. Aydınlık Türkiye'nin başı sağ olsun.

Yazımızı güzel bir haberle noktalayalım. Dergimize çıktığından beri katkı koyan dostlarımız Bilgi Üniversitesi araştırma görevlileri Nazan Mahsereci ve Nedim Narman 3 Nisan günü hayatlarını birleştiriyorlar. Kendilerini kutluyor, ömür boyu mutluluklar diliyoruz.

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu
On gram mantık, bir gram vicdan.....6

Baha Okar
'Dünya dönüyor' diyebilmek.....9

KAPAK DOSYASI

Baha Okar
Efsaneler ve gerçekler
Hasan Sabah.....10

Afşar Timuçin
Dilde ve sanatın dilinde anlamın açınlanması.....35

Prof. Dr. Haluk Eyidoğan ile söyleşi
Japonya felaketi yaşıyor. Ya Türkiye?.....42

Deniz Şahin
Dinozorlardan memelilere.....50

ANADOLU KÜLTÜRÜNDE AĞAÇLAR /

Hasan Torlak
Erkek tanrıların ağacı: Sedir 56

Mustafa Diktaş
Konya oturak alemlerinde dönüşüm.....59

Gül Atmaca
Bağdat'ın gri duvarları.....62

YAYIN DÜNYASI / Özlem Özdemir 64

Nalân Mahsereci
50 Soruda Üniversitesi
güzergâhının ilk limanında.....64

Yazarları anlattı…
50 Soruda dizisinin yeni kitapları.....65

BİLİM GÜNDEMİ /
ÜKD Doğa Bilimleri Grubu - Deniz Şahin.....72
Baş veya kuyruk / Modern insan ile Neandertal beyni farklı gelişti / 'David ve Goliath' virüsleri sıçrama genlerinin kökenini açığa kavuşturdu / Şizofreni gen mutasyonu bulundu / Depresyon ilaçları beyin fizyolojisini değiştirebilir mi? / Bilim insanları erkeklerin X kromozomlarındaki gen ekspresyonunu nasıl güçlendirdiğini buldu / Felç için yeni umut / Antik depremler için "fosil sismograf" / Basit başlangıç materyallerinden hücresel yapılar sentezlendi / Primatların yeni evrimsel tarihi / İpekböceği anteninden esinlenilen nanoteknolojik araç Alzheimer hastalığı araştırmalarında yeni uygulamalar sağlıyor / Miller deneyinden "kayıp" örnekler dünyadaki erken yaşama ışık tutuyor.

BRİÇ / Lütfi Erdoğan.....81

BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş.....82
Web 1, 2, 3

EVRENLE SÖYLEŞİLER / Richard T.Hammond
Bir karbon atomuyla söyleşi.....86

MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün.....88
Matematiğin (m)izahı II

SATRANÇ / Bahar Kürekli.....90
Film dünyasında satranç

FORUM 92

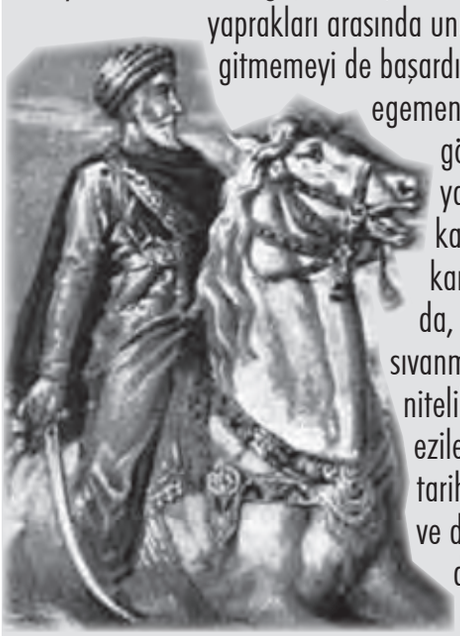
BULMACA / Hikmet Uğurlu 96

KAPAK DOSYASI **10**

Efsaneler ve gerçekler
Hasan Sabbah ve Nizariler

Baha Okar

İsmaililerin ve bu devrimci geleneğin son halkası olarak Hasan Sabbah ve Nizarilerin nihai hedefleri zulmün olmadığı adil bir dünya kurmaktı. Bu bakımdan başarısız oldukları, tarihin bildiğimiz akışını değiştiremedikleri kesindir. Ancak, ezilenlerin pek çok isyan deneyimini aşarak örgütlenmeleri, mücadele yöntemleri ve kısa sayılmayacak süreler boyunca iktidarı ele geçirebilmiş olmalarıyla tarihin yaprakları arasında unutulup gitmemeyi de başardılar. Tarihin egemenlerin gözünden yazımı her ne kadar çarpıtıp karalasa da, balçıkla sıvanmayacak nitelikleriyle ezilenlerin tarihinde özgün ve dikkate değer bir yer edindiler.

PARANTEZ/Ender Helvacıoğlu **6**

On gram mantık, bir gram vicdan

Baha'ların davasının iddianamesinde suç delili olarak gösterilenler gerçekten suçsa, Türkiye nüfusunun en az yarısını da tutuklamak gerekir. Ama zaten böyle iddianameler bunun için yazılıyor, böyle davalar bunun için açılıyor, böyle düzmece örgütler bunun için kuruluyor...

Deprem, tsunami ve nükleer sızıntı...
Japonya felaketi yaşıyor. Ya Türkiye?..
42

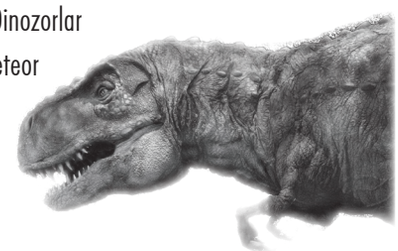
Prof. Dr. Haluk Eyidoğan ile söyleşi

Japonya depreminin sarsıntısı binaları yıkamadı, ama tsunami büyük zarar verdi. Japonlar, bütün yatırımları için, özellikle nükleer santraller, fabrikalar, tesisler, yerleşimler açısından çevre denizlerde yaşanacak olası depremlerle ilgili senaryolar yazarlar. Fakat bu kadar büyük bir deprem, böylesi bir faylanma ve bu tür bir fay mekanizmasını içeren bir senaryo yapılamamış. Dolayısıyla bu çapta bir tsunami de öngörülememiş. Kıyı şeridinin yapısından dolayı bazı yerlerde dalga yüksekliği 20 metreye çıkmış. İnsan düşünmek bile istemiyor: Ya Türkiye?

50 Dinozorlardan memelilere...
Deniz Şahin yazdı

Yaşamın tarihinin her zaman ilgi çekmiş bir kesiti dinozorların hüküm sürdüğü dönemdir. Dinozorlar nasıl ortaya çıktı? Yaşadıkları dönemin özellikleri nelerdi? Dinozorların boyutları ve sınıflandırılması. Dinozorlar nasıl yok oldular? Meteor çarpması teorisi ne kadar doğru? İlk basit memeliler, dinozorların sonu ve memelilerin yükselişi...

Afşar Timuçin inceledi
35

Dilde ve sanatın dilinde anlamın açınlanması

Bilimde ve felsefede dili kullanmak sanat değil zanaattır. Ancak zanaatın iyisinin de sanat tadı verdiğini unutmamak gerekir. Sanatın alanına geldiğimizde iş değişir. Onda sözcükler asıl anlamlarının dışında kullanılırlar. Sanatta anlatım birimleri sözcükler değil sözcük demetleridir. Sanat gerçekliği yapay biçimlerle dışlaştırır. Doğalı yapayla anlatmaktır bu.

Konya oturak alemlerinde dönüşüm
59

Mustafa Diktaş yazdı

Konya eğlence kültürünün en temel ayırt edici özelliklerinden biri oturak alemleridir. İşlerin azaldığı uzun kış aylarının gecelerinde, evlerin dışındaki genellikle gözden ırak mekânlarda yapılan eğlenceler oturak alemi adını almıştır. Oturak, hemen hemen Anadolu'nun her yöresinde değişik isimler ve biçimlerle de olsa vardır.

56 Anadolu Kültüründe Ağaçlar
HasanTorlak

Erkek tanrıların ağacı: Sedir

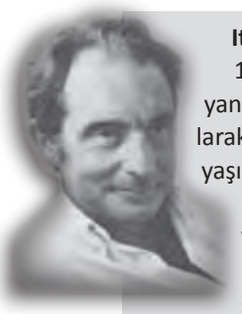

Sediri gördüğünüzde, önce bir seyredin uzaktan o güzel endamını, sonra dokunun ona, eğer katranı sızmışsa dışarıya mis gibi kokusunu çekin içinize. Hititlerin de dediği gibi "sedir ağacının tatlı kokusunu duyun". Sedir ağaçlarımız mükemmel görünümleriyle bizlere sadece estetik duygular yaşatmazlar, onlar binlerce yıllık kadim uygarlıkların kültür değerlerini, hayallerini ve inançlarını da günümüze taşırlar.

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nde

KAMPANYA 1 — ITALO CALVINO KİTAPLARI

- ✓ Görünmez Kentler
  Çev: Işıl Saatçioğlu, YKY, 204 s., 13 TL
- ✓ Sandık Gözlemcisinin Uzun Günü
  Çev. Semin Sayıt, YKY, 75 S., 6 TL
- ✓ Dere Tepe Ters
  Çev. Filiz Özdem, YKY, 56 s., 11 TL
- ✓ İkiye Bölünen Kent
  Çev. Rekin Teksoy, YKY, 104 s., 17 TL.
- ✓ Varolmayan Şövalye
  Çev. Neyyire Gül Işık, YKY, 152 s., 18 TL.
- ✓ Kum Koleksiyonu
  Çev. Kemal Atakay, YKY, 216 s., 12 TL.
- ✓ San Giovanni Yolu
  Çev. Kemal Atakay, YKY, 96 s., 5 TL.
- ✓ Sen "Alo" Demeden Önce
  Çev. Şemsa Gezgin, YKY, 214 s., 12 TL.
- ✓ Kesişen Yazgılar Şatosu
  Çev. Semin Sayıt, YKY, 127 s., 7 TL.
- ✓ Bütün Kozmokomik Öyküler
  Çev. Eren Yücesan Cendey- Şemsa Gezgin, YKY, 361 s., 18 TL.
- ✓ Marcovaldo ya da Kentte Mevsimler
  Çev. Rekin Teksoy, YKY, 113 s., 7 TL.
- ✓ Palomar
  Çev. Rekin Teksoy, YKY, 100 s., 7 TL.
- ✓ Ağaca Tüneyen Baron
  Çev. Filiz Özdem, YKY, 224 s., 26 TL.
- ✓ Yeni Bir Sayfa
  Çev. Kemal Atakay, YKY, 372 s., 20 TL.
- ✓ Atalarımız
  Çev. Filiz Özdem, Neyyire Gül Işık, Rekin Teksoy, YKY, 436 s., 23 TL.
- ✓ Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu
  Çev. Eren Yücesay Cendey, YKY, 252 s., 15 TL.
- ✓ Öyküler Arjantinkarıncası, Emlak Vurgunu, Kirli Hava Bulutu ve Diğerleri
  Çev. Eren Yücesan Cendey-Kemal Atakay-Rekin Teksoy-Semin Sayıt, YKY, 596 s., 33 TL.
- ✓ Jaguar Güneş Altında
  Çev. Kemal Atakay, YKY, 72 s., 5 TL.
- ✓ Amerika Dersleri Gelecek Binyıl İçin Altı Öneri
  Çev. Kemal Atakay, YKY, 156 s., 9 TL.

Italo Calvino kimdir?

1923'te Küba'da İtalyan bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Oğulları iki yaşındayken, Calvino ailesi İtalya'ya döndü ve San Remo'ya yerleşti. Savaş sırasında direniş hareketine katılan Calvino savaştan sonra Komünist Parti'ye girdi. Yirmili yaşlarında, Einaudi Yayınevi için çalışan antifaşist entelektüellerle, özellikle de Cesare Pavese ile ilişki kurdu. Daha sonra 1945 yılında, Aretusa isimli dergide onun ilk öykülerinden birini yayımlatan Pavese olmuştur. Yazarlığın yanı sıra gazetecilik yapan, editör olarak çalışan Calvino, çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan yazılarıyla savaş sonrası İtalyan edebiyatının önemli isimlerinden biri haline geldi. 1972 yılında, İtalya'nın en prestijli edebiyat ödüllerinden biri olan Feltrinelli Ödülü'nü kazandı. Calvino, 1985 yılında geçirdiği beyin kanaması sonucu Siena'da öldü.

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nde Italo Calvino külliyatı 273 TL yerine, yüzde 30 indirimle 191 TL. (Yazarın romanları, çocuk kitapları, öyküleri ve denemelerinden oluşan 20 kitap) Italo Calvino kitaplarını tek tek edinmek isteyenler için ise yüzde 25 indirim.

Baskısı olan tüm kitapları Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nden temin edebilirsiniz.

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü, yeni çıkan kitapları sizin için takip ediyor. Her pazartesi günü, son günlerin yeni çıkan kitaplarını, kolay rastlayamayacağınız indirimli fiyatlarıyla birlikte içeren bir bülteni, Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü, üyelerine e-posta olarak gönderiyor.

Üye olmak için bgkitapkulubu@gmail.com adresine boş bir e-posta atmanız yeterli.
Bilgi almak için tel: (0216) 349 71 72

100 TL'ye kadar alışverişlerinizde kargo ücreti 5 TL,
100 TL ve üzeri kitap alımlarınızda kargo ücreti bizden.

Nisan Ayı Kampanyaları!

KAMPANYA 2 — CAN YAYINLARI'NDA İNDİRİM

Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik
Umberto Eco, Çev. Kemal Atakay, 256 s., 18 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 12.6 TL.

Başkaldıran İnsan
Albert Camus, Çev. Tahsin Yücel, 296 s., 20 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 14 TL.

Aydınlar Üzerine
Jean-Paul Sartre, Çev. Aysel Bora, 98 s., 8.5 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 5.95 TL.

Osmanlı Münevverinden Türk Aydınına
Azra Erhat, 152 s., 11 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 7.7 TL.

Germinal
Emile Zola, Çev. Volkan Yalçıntoklu, 616 s., 32.50 TL
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 22.75 TL.

Kırık Taşlar
Herakleitos, Çev. Erdal Alova, 176 s., 12 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 8.4 TL.

Leonordo Da Vinci: Bir Ustanın Portresi
Bruno Nardini, Çev. Kemal Atakay, 200 s., 16.50 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı:11.55 TL.

Arkeolojinin Delikanlısı Muhibbe Darga
Emine Çaykara, 369 s., 26 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 18.2 TL

Tutsaklık Güncesi
Louis Althusser, Çev. Esra Özdoğan, 303 s., 21 TL
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 14.7 TL.

Chopin: Tuşlara Adanmış Bir Yaşam
Aydın Büke, 272 s., 19 TL.
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 13.3 TL

Ve Can Yayınları'nın diğer tüm kitaplarında % 30 indirim...

KAMPANYA 3 — BİR YAZAR İKİ KİTAP

Ahmet Cevizci'nin iki kitabı

Ahmet Cevizci kimdir?
Prof. Dr. Ahmet Cevizci, 1959 yılından Bursa'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Bursa'ya tamamladıktan sonra 1978 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü'ne girdi ve bu fakültenin Felsefe Bölümü'nden 1982 yılında mezun oldu. Aynı fakültede 1984 yılında yüksek lisans, 1992 yılında da doktora derecelerini aldı. Fransız Hükümeti'nden kazandığı bir bursla 1989-1991 yılları arasında Sorbonne Üniversitesi'nde doktora düzeyinde araştırmalar yaptı. 1996 yılında doçent, 2001'de profesör oldu. Bilgi felsefesiyle de ilgilenen Prof. Cevizci'nin uzmanlık alanı ilkçağ felsefesi ve özellikle de Platon'dur.

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nde:
İki kitap 64 TL yerine % 30 indirimle 45 TL.

Felsefe Tarihi (Ciltli)
Say Yayınları, 1344 s., 50 TL.

Modern dünyanın karmakarışık ve her yönüyle bunaltıcı koşulları içinde insan, hayatını doğru yönetebilmek ve ona anlam katıp değer yükleyebilmek için felsefeye, büyük felsefi soruları yanıtlamaya ihtiyaç duyar. Felsefe yapmayı öğrenebilmek içinse felsefe tarihine ihtiyaç duyulur. Ahmet Cevizci'nin *Felsefe Tarihi*, antik Yunan'dan Hıristiyan ve İslam felsefesine, modernizmden postmodernizme kadar, işte bu iki bin beş yüz yıllık düşünce tarihini ayrıntılı, sistemli ve anlaşılır bir biçimde sunuyor.

Bilgi Felsefesi
Say Yayınları, 296 s., 14 TL.

Bilgi Felsefesi, günümüz toplumunda giderek daha büyük bir önem kazanan bilgi konusunu hem sistematik/problematik hem de tarihsel olarak, alabildiğine açık ve anlaşılır bir biçimde ele almaktadır.

Hukuktan umudumuzu kestik

On gram mantık, bir gram vicdan…

Baha'ların davasının iddianamesinde suç delili olarak gösterilenler gerçekten suçsa, Türkiye nüfusunun en az yarısını da tutuklamak gerekir. Ama zaten böyle iddianameler bunun için yazılıyor, böyle davalar bunun için açılıyor, böyle düzmece örgütler bunun için kuruluyor... Türkiye'yi kocaman bir F tipi cezaevine çevirmek için! Bakalım hâkimler bu faşizan uygulamanın aracı olmaya devam edecekler mi? On gram mantıkları ve bir gram vicdanları kalmış mı kalmamış mı?

Ender Helvacıoğlu

İdare Müdürümüz ve editörümüz Baha Okar'ın da yargılandığı düzmece Devrimci Karargâh davasının ilk duruşması 13-15 Nisan'da yapılacak. Çevremizdeki dostlarımız soruyorlar, Baha çıkar mı diye. Bir tahmin yapamıyoruz. Çünkü başvuracağımız hukuksal kriterler yok. Baha'nın ve davanın diğer tutuklularının serbest bırakılması gerektiğine ilişkin ileri sürebileceğimiz tüm argümanlar zaten tutukluluğun başında da vardı ve bu insanların hiçbiri zaten tutuklanmamalıydı. Ama tutuklandılar ve 7 aydır içerdeler. Kısacası ortada hukuk diye bir şey yok. Ünlü laftır, "hukuk, siyasetin köpeğidir" derler. Bugün Türkiye'de siyasetin köpeği anlamında dahi hukuk yok. Siyaset hukuğu tamamen yutmuştur. Nazi Almanya'sında, Mussolini İtalya'sında, Franco İspanya'sında, 12 Eylül Türkiye'sinde görülebilecek türden hiçbir kural tanımayan karanlık bir siyaset hâkimdir bugün. Buna "faşizm" diyoruz. Faşizm, siyasetin hukuğu yuttuğu noktadır! Burjuva siyasetinin kendi köpeğini bile yuttuğu nokta faşizmdir.

***

Geçtiğimiz sayıda bu köşede, düzmece Devrimci Karargâh davasının iddianamesinden pasajlar sunmuştuk. Örneğin Baha'nın tutuklanmasına gerekçe olarak sunulan "delil"leri anımsayalım:

- ÇYDD kurultayına ait resimler.
- ADD toplantısına ait video.
- Marksist içerikli kitaplar.
- Solcu bir kişinin cenaze törenine ait fotoğraflar.
- Baha'nın çalıştığı derginin çalışanlarıyla, yazarlarıyla, temsilcileriyle, diğer yayıncılarla, eşiyle, dostuyla yaptığı, işini ve günlük yaşamını sürdürdüğünü gösteren (ama iddianame tarafından "örgütsel içerikli" diye nitelenen) telefon görüşmeleri.
- Devrimci Karargâh örgütü yöneticisi olduğu ileri sürülen ve Bostancı'daki bir evde ölü ele geçirilen kişinin evindeki taşınır bir belgede, bir kimlik fotokopisinde tespit edilen Baha'ya ait tek bir parmak izi. (Söz konusu evde 1832 adet farklı parmak izi tespit edilmiş.)
- Baha'nın annesinin üzerine kayıtlı olduğu söylenen telefondan Ulusal Kanal'ın birkaç kez aranması.
- Baha'nın Ergenekon soruşturması kapsamında hakkında soruşturma yürütülen bir kısım şahıslar ile irtibatlarının bulunduğu.
- Bir PKK itirafçısının "2005 yılında Kuzey Irak'taki kampta Baha da vardı" şeklindeki beyanı.

Evet, Baha işte bu "delil"ler dolayısıyla 7 aydır cezaevinde ve yargılanacak. Şimdi sayın savcılara ve davayı yürütecek sayın hâkimlere soruyoruz: Siz bu tür "delil"leri öne sürerek Türkiye'de kaç kişiyi içeri atabileceğinizi hiç hesap ettiniz mi? İddia ediyorum: Kendiniz de dahil en az 40 milyon kişi! 72 milyon dememin nedeni, 18 yaşın altındakileri saymamam. Kısacası Türkiye'de yaşayan herkes bu tür iddialarla herhangi bir gizli örgüt üyesi yapılabilir ve tutuklanabilir. Ya bütün bu insanları da tutuklayacaksınız ya da Baha'yı ve benzer iddialarla tutuklanan diğer kişileri serbest bırakacaksınız. Hukuğu mukuğu boş verin, eğer on gram mantığınız ve bir gram vicdanınız kalmışsa…

Demek ki ÇYDD ve ADD kurultaylarına ve toplantılarına ait fotoğraf veya videoları bulundurmak suç! Ama olsa bile, bu bir türev suç! Evinde bu toplantılara ait fotoğrafları bulunduranları tutuklamaya gelene kadar, bu derneklerin yöneticilerini, üyelerini, toplantılarına ve eylemlerine katılanları, bu toplantı ve eylemlere mekânını açanları, bu toplantı ve eylemlere izin verenleri, bu toplantı ve eylemlere ait fotoğraf ve haberleri yayınlayanları (yani bütün gazetelerin yönetici ve çalışanlarını) tutuklamanız gerekmiyor mu? Toplantıyı düzenlemek, katılmak, mekân açmak, izin vermek, yayınlamak suç değil, fotoğrafını evinde bulundurmak suç! Hangi mantığa sığar bu?

Demek ki Marksist içerikli kitaplar bulundurmak veya bu tür kitapları internetten indirmek suç! Peki, evinde veya işyerinde bir kütüphanesi olup da içinde Marksist içerikli bir kitabı olmayan var mıdır? Türkiye'deki binlerce resmi kütüphaneyi inceleyin bakalım; içlerinde Marksist içerikli bir kitap var mı yok mu? Bu suç kıstasına göre, Türkiye'de kaç kişiyi tutuklayabileceğinizi ve kaç kurumu suçlayabileceğinizi hiç düşündünüz mü? Neden bütün bunları tutuklamıyorsunuz? Sayın savcı ve sayın hâkimler, kendi kütüphanelerinizi de gözden geçirir misiniz?

Hiç mi Marksist içerikli kitabınız yok? Entelektüel düzeyiniz bu kadar mı düşük?

Demek ki bir solcunun cenazesine ait fotoğrafları bulundurmak suç! Peki o zaman, bu solcunun cenazesine katılmak daha büyük bir suç değil mi? Uğur Mumcu'nun, Sivas'ta katledilenlerin, Hrant Dink'in (bunların hepsi tescilli solcu) cenazelerine katılan yüz binleri, bu cenazelerin fotoğraflarını yayınlayanları, TV'lerde gösterenleri, bu insanların fotoğraflarını barındıranları bir kenara koyalım; güncel bir örnek verelim: İlhan Selçuk Ergenekon sanığı (hem de yönetici düzeyde) değil mi!? Onun cenazesine binlerce insan katılmadı mı? Bu cenazenin fotoğrafları gazetelerde boy boy yayımlanmadı mı? Televizyonlar saatlerce görüntülemedi mi? Türkiye'nin en tehlikeli terör örgütünün yöneticisinin (!) cenazesine katılmak, fotoğrafını yayımlamak, TV'lerde göstermek suç değil mi!? Neden bu suçun faillerini de tutuklamıyorsunuz!?

Demek ki Baha'nın işini görmek ve eşiyle dostuyla sohbet etmek için yaptığı telefon konuşmaları "örgütsel içerikli"ymiş ve suç deliliymiş! Geçtiğimiz sayı delil diye iddianameye konulan bütün bu konuşmaları yayınladık. Baha işi gereği dergi satışını, dağıtımını örgütlüyor, kitapların teknik hazırlığını yapıyor, bilim kursları, bilim sohbetleri düzenlemeye çalışıyor, bu amaçla derginin çalışanlarıyla, yazarlarıyla, temsilcileriyle, diğer yayıncılarla görüşüyor. Öte yandan eşiyle dostuyla sohbet ediyor. Madem bunlar suç, neden sadece konuşanı tutukluyorsunuz da konuştuklarını tutuklamıyorsunuz? Ortada bir "örgüt" varsa, bu sadece Baha'dan mı oluşuyor? Baha "örgütsel içerikli" bu konuşmaları "örgüt üyesi" olmayan kişilerle yapıyorsa, zaten bu konuşmalar "örgütsel içerikli" değildir demektir. Eğer iddianamenin iddia ettiği gibi konuşmalar "örgütsel içerikli" ise, konuşulanlar da "örgütle bir biçimde bağlantılı" demektir. Madem dergi satmak, dağıtmak, bilim toplantıları düzenlemek suçtur ve örgütsel içeriklidir; bu dergiyi çıkarmak, yazmak, abonesi olmak, satın almak, okumak, evinde bulundurmak, tanıtmak, övmek de suç değil mi? Ya bütün bu insanları da tutuklayın ya da Baha'yı serbest bırakın. Hâkim Bey, sıkı durun, sizi de *Bilim ve Gelecek* abonesi yapmaya geleceğiz! Bu görevi de Baha'ya vereceğiz!

Demek ki bir "örgüt üyesi"nin evinde, hem de taşınır bir belgede, bir kimlik fotokopisinde tek bir parmak izinizin bulunması suçmuş! Sayın savcı ve sayın hâkimler, sizin de Baha gibi oldukça aktif bir yaşamınız var, kim bilir günde kaç tane dosya ve kâğıt elinizden geçiyor… Kimlerin evinde parmak izinizin bulunabileceğini veya kimlerin parmak izlerinin evinizde veya büronuzda bulunabileceğini hiç düşündünüz mü? İllegal bir örgüt üyesinin gizli evinde bile 1832 adet parmak izi bulunmuş; bir de kendi evlerinizi düşünün! Evlerinizin bu açıdan tetkik edilmesine var mısınız?

Demek ki Ulusal Kanal'ın telefonla aranması suçmuş! Kaldı ki, Baha da aramamış; Baha'nın annesinin üzerine kayıtlı olduğu iddia edilen bir telefondan aranmış bu TV kanalı. El insaf Hâkim Bey, siz bir televizyon kanalının günde kaç kez arandığını biliyor musunuz? Ben bir televizyon kanalında çalıştım, biliyorum. Hem de "ayıptır söylemesi", Ulusal Kanal'da çalıştım! Ne çalışması, bu kanalın kurucusuyum, zamanında yöneticiliğini yaptım, haber yaptım, program yaptım, bu kanalın birçok yöneticisini, çalışanını -bırakın telefonla aramayı- şahsen tanırım, içlerinde canciğer dostlarım vardır… Ayrıca benim gibi binlerce insan var. Ne olacak şimdi? Neden biz dışarıdayız da Baha içerde! Bu TV kanalının, annesinin üzerine kayıtlı olduğu iddia edilen bir telefondan aranması bile suçsa, bu türevin türevi suçu işleyeni tutuklayana kadar en az 100 bin kişiyi daha ağır suçlarla tutuklamanız gerekmez mi!? On gram mantık, bir gram vicdan… fazlası lazım değil!

Demek ki Ergenekon soruşturması kapsamında hakkında soruşturma yürütülen bir kısım şahıslar ile irtibatta bulunmak suçmuş! Sayın savcılar ve sayın hâkimler, bir düşünün bakalım, sizin Ergenekon ve benzeri davaların sanıklarından herhangi biriyle tanışıklığınız yok mu? Eğer yoksa, çok sıradan ve tekdüze bir yaşam sürmüşsünüz demektir. Türkiye'nin tanınmış yazarlarını, gazetecilerini, yayıncılarını, bilim insanlarını, rektörlerini, dekanlarını, demokratik kitle örgütü yöneticilerini, sendikacılarını, hukuk adamlarını, generallerini, kuvvet komutanlarını vs. tanımıyorsunuz demektir. Kaldı ki bu insanları tanımak, arkadaş olmak, irtibatta bulunmak bir suç mudur? Eğer suçsa, bu suçu işlemiş olmaktan dolayı kaç kişiyi tutuklayabileceğinizi hesap ettiniz mi? Kendi adıma konuşayım: 20-30 yıllık dostum olan Ergenekon sanıkları var. Birlikte aynı partilere üye olduk, yönetici olduk, aynı dergileri çıkardık, o dergilere yazdık, aynı toplantılara, eylemlere katıldık, aynı sofralarda yedik, içtik, eğlendik… Benim gibi milyonlarca insan var. Peki, neden biz dışarıdayız da Baha içerde? Eğer bu bir suçsa, Baha'ya gelene kadar, (kendiniz de dahil) kaç kişiyi tutuklayabileceğinizi hesap etmeyi düşünür müsünüz hâkim ve savcı beyler?

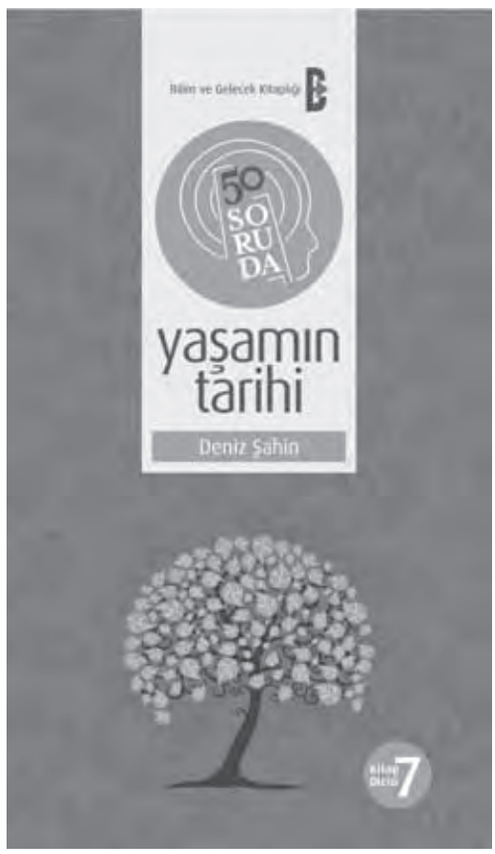
Demek ki bir insanın tutuklanması için, ne idüğü belirsiz birinin "ben onu şurada gördüm" demesi yeterliymiş! Suç atanın, attığı suçu kanıtlaması gerekmiyor! Suç atılan suçsuz olduğunu kanıtlamak zorunda! Dedik ya, ortada hukuk mukuk yok… Baha'nın 2005 yılında İstanbul'da işinde gücünde olduğuna tanıklık edecek yüzlerce insan bulunabilir. Zavallı bir PKK itirafçısının "tanıklığı", yüzlerce insanın tanıklığından (ve sayısız kanıttan) daha mı değerlidir de Baha'yı içerde tutuyorsunuz? Madem öyle, bizim Baha mahkemede kalkıp "Hâkim Bey, ben sizi Kuzey Irak'taki kampta gördüm" derse ne yapacaksınız? Alın başınıza belayı!

Kısacası, Baha'ların davasının iddianamesinde suç delili olarak gösterilenler gerçekten suçsa, Türkiye nüfusunun en az yarısını da tutuklamak gerekir. Ama zaten böyle iddianameler bunun için yazılıyor, böyle davalar bunun için açılıyor, böyle düzmece örgütler bunun için kuruluyor… Türkiye'yi kocaman bir F tipi cezaevine çevirmek için! Daha yayınlanmamış bir kitabın, taslak halindeki bir metnin peşine düşenleri, yayınevlerini, gazeteleri, kitabın nüshasının bulunabileceğini düşündükleri yerleri kudurmuşçasına basanları görmüyor muyuz? Bakalım hâkimler bu faşizan uygulamaların aracı olmaya devam edecekler mi? On gram mantıkları ve bir gram vicdanları kalmış mı kalmamış mı?

50 Soruda dizisi devam ediyor

50 Soruda yaşamın tarihi çıktı!

Bilim ve Gelecek Kitaplığı "50 Soruda" dizisinin yedinci kitabı olan *50 Soruda yaşamın tarihi*'nde, İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü Araştırma Görevlisi **Deniz Şahin**, canlılıkla ilgili temel bilgileri vermenin yanı sıra, evrenin tarihini canlılık bağlamında yeniden kuruyor. Yazarın, canlılıkla ilgili oldukça geniş bir bilimsel bağlamda ilerlerken geçtiği kimi sorular şöyle:

Yaşamın organizasyonu nasıldır? Arsenik seven bakteriler: Yaşamın biyokimyasının tanımı değişiyor mu? **Hücrenin yapısı nasıldır, hücrede bilgi akışı nasıl olur?** Canlılar nasıl çeşitlenmiştir? **Evrim kuramıyla ilgili yanlış bilinen noktalar nelerdir?** Evrende yaşam nerelerde ortaya çıkabilir? **Dünya dışında yaşam var mıdır?** Evren nasıl ortaya çıkmıştır? **Dünya ne zaman ve nasıl oluştu?** Dünya'da yaşam ne zaman ve nerede başladı? **Yaşam için gerekli öncü moleküller nelerdir?** Yaşamın ortaya çıkışının, laboratuvar şartlarında deneyi yapılabilmiş midir? **Kendini çoğaltabilen ilk molekül/sistem hangisidir?** İlk hücre zarı nasıl oluştu? **Eşeyli üreme nasıl ortaya çıktı?** Memeliler nasıl ortaya çıktı? **Dinozorlar yok oldu mu?** İnsanın evrimindeki temel aşamalar nelerdir? **Dünya üzerinde canlılık hiç yok oluşun eşiğine geldi mi?** Bugün kitlesel bir yok oluşun eşiğinde miyiz?

---

50 soruda
İnsanın tarihöncesi evrimi

Metin Özbek

50 soruda
Aydınlanma

Afşar Timuçin
Ali Timuçin

50 soruda
Görelilik kuramları

İbrahim Semiz

50 soruda
Deprem

Haluk Eyidoğan

50 soruda
büyük patlama kuramı

Metin Hotinli

50 soruda
yer'in evrimi

Mehmet Sakınç

Abonelik için yayınevimizle iletişime geçebilirsiniz

Bilim ve Gelecek Kitaplığı
bilgi@bilimvegelecek.com.tr
(216) 349 71 72

Baha Okar'ın 7. yıl gecemize mesajı

'Dünya dönüyor' diyebilmek...

Bilim ve Gelecek'in değerli okur ve yazarları, sevgili dostlarım…

Dergimizin yedinci yaşını kutladığımız bu yemekte, aranızda olabilmeyi ne kadar çok isterdim; söylememe gerek yok bile. Şu anda orada bulunsaydım, gelen konukları ve davetiyeleri sayıyor, acaba salon dolacak mı diye endişeleniyor, standımızı düzenliyor, ses düzenindeki ya da başka bir olası sorunla boğuşuyor, bir yandan yapacağım konuşma için öncesinde heyecanımı ve telaşımı dindirmek için, iki yudum rakı aranıyor olurdum herhalde. Ne güzel, yoksa şu zoraki dinlencemin kıymetini mi bilmeliyim?

Şaka bir yana *Bilim ve Gelecek*'in varlığı ve tüm etkinlikleri Ender'in her fırsatta belirttiği gibi yoğun bir emeğe dayanıyor ve ben bunda payım olmasından büyük bir mutluluk duyuyorum.

Altı ayı aşkın bir süredir tutukluyum ve haliyle dergi çalışmasının uzağındayım. Bu süreçte pek çok şeye olduğu gibi *Bilim ve Gelecek*'e de bir nebze olsun dışarıdan bakma fırsatı buldum. İnsanın duygu dünyası kendini merkeze koyarak düşünmeye çok müsait. Utanarak söylüyorum, ben de tutukluluğumun ilk günlerinde derginin şu işi aksayacak, bu işi olmayacak diye, çok endişelenmiştim. Oysa yokluğum hissedilmedi bile. Hiçbir şey aksamadı, etkinliklerimiz arttı, hatta dışarıdan göründüğü kadarıyla pek çok şey eskisinden de iyi yürüyor.

Bu süreklilik, *Bilim ve Gelecek*'in şu genç yaşında kazanmış olduğu önemli bir niteliğin, yayıncılıkta, özel olarak da bilim yayıncılığında bir okul olma niteliğinin göstergesi. Geçtiğimiz yıllara dek, ben, hayli ilerlemiş yaşıma rağmen, dergi ekibinin en yenisi durumundaydım. Şimdi, en eskisi bir yılını daha yeni doldurmuş genç arkadaşlarımız, derginin pek çok asli faaliyetini omuzlamış, sorumluluğunu üstlenmiş durumda. Benim yokluğumu hissettirmeyenler de onlardır, kendilerine özellikle teşekkür ediyorum. Yeni bilim yayıncılarını yetiştiren bir okul olabilmek, *Bilim ve Gelecek*'in, geleceğinin ve sürekliliğinin güvencesi olacaktır.

Ender, her zaman *Bilim ve Gelecek*'in dayandığı emeğin, karşılıksız bir emek olduğunu vurgular. Ama ben, kendi adıma emeğimin karşılığını fazlasıyla aldığımı söyleyebilirim. Sadece bu okulda öğrendiklerim ve kazandığım vasıflar bakımından değil. İnsani bakımdan da, *Bilim ve Gelecek* sayesinde sadece iyi çalışma arkadaşları değil, en yakın dostlarımı kazandım. Şimdi burada kolektif emekle tamamlanmış duygu ve düşünce birliğini engelleyebilecek güçte bir duvarın var olmadığını, kendi hayatımda da sınamış oldum.

Tutukluluğuma gelince… Hikâyesini zaten biliyorsunuz, dergiden okumuş olmalısınız. Elbette ki, bunu kendime ya da tek tek başka insanlara yapılmış bir adaletsizlik, hukuksuzluk olarak görmüyorum. Sadece belli muhalefet odaklarına yönelen bir saldırıdan ibaret olduğunu da düşünmüyorum. Hukuk kılıfına bürünmüş bir devlet terörüyle bütün bir toplumu sindirmek istiyorlar. Hiç sakınmadan, gün ışığında tezgâhlanan komplolarla, onlarca insanın hapislere tıkılmasının temel nedeni budur. Bunun son sahnesini, Ahmet Şık'ın daha yayımlanmamış kitabını yok etme çabalarında izledik. Amaçları korkuyu egemen kılarak itaati derinleştirmek, toplumu sürüleştirmektir.

Korkunun en doğal, en insanca duygulardan olduğu doğru… İnsan kalmak, sürüye dönüşmemek ise, korkularımıza rağmen doğru bildiklerimize, inandıklarımıza göre davranmakla mümkün.

Galilei'ye, belki de hak etmediği halde yakıştırılan cesareti, "dünya dönüyor" diyebilmeyi unutturmadığı için, *Bilim ve Gelecek*'in yeni yaşını bir kez daha kutluyorum.

Çok vaktinizi alıp sizi keyifli bir kutlamadan alıkoymak istemem. Sizlere, Tekirdağ Hapishanesi'nden *Bilim ve Gelecek* okuru siyasi tutsakların selamlarını iletiyorum. Bütün *Bilim ve Gelecek* okurlarına destekleri ve iyi dilekleri için teşekkür ediyorum. Saygılarımı sunuyorum.

Baha Okar

Efsaneler ve gerçekler
Hasan Sabbah ve Nizariler

İsmaililerin ve bu devrimci geleneğin son halkası olarak Hasan Sabbah ve Nizarilerin nihai hedefleri zulmün olmadığı adil bir dünya kurmaktı. Bu bakımdan başarısız oldukları, tarihin bildiğimiz akışını değiştiremedikleri kesindir. Ancak, ezilenlerin pek çok isyan deneyimini aşarak örgütlenmeleri, mücadele yöntemleri ve kısa sayılmayacak süreler boyunca iktidarı ele geçirebilmiş olmalarıyla tarihin yaprakları arasında unutulup gitmemeyi de başardılar. Tarihin egemenlerin gözünden yazımı her ne kadar çarpıtıp karalasa da, balçıkla sıvanmayacak nitelikleriyle ezilenlerin tarihinde özgün ve dikkate değer bir yer edindiler.

Baha Okar

Pek çok kişi Hasan Sabbah'ı erişilmez dağların zirvesindeki kalesinde yaşayan, kendisine ölümüne bağlı fedailerden oluşan tarihin en etkili suikast örgütünün lideri bir tarikat şeyhi olarak bilir. Bu yaygın Hasan Sabbah tasvirine göre, Selçuklu yöneticilerinden ve İslam önderlerinden Haçlı komutanlarına, pek çok önemli insan onun fedailerinin hançerleri ucunda can vermiştir. Hasan Sabbah fedailerini afyonla sarhoş ederek kendine bağlar. Kalesinde inşa etmiş olduğu hurilerle dolu gizli bahçede gözlerini açan afyonlanmış fedai, kendisini cennette zanneder. Cennetin de cehennemin de şeyhin iki dudağı arasında olduğunu düşünür. Şeyhe sadakat yolunda ölüm cennete açılan kapıdır, şeyhin bir lütfudur. Hak etmek için şeyhin emirlerini gözünü kırpmadan yerine getirir. Bu tarikatın üyeleri afyon kullanmalarından dolayı "haşîşîler" olarak bilinir.

Sadece popüler tarih romanlarının değil, ciddi görünümde tarih kitaplarının çizdiği Hasan Sabbah portresi de kabaca böyledir. En başından söylemek iyi olacak. Bunların yarısı uydurmadır. Diğer yarısı ise bölük pörçük bilgilerle anlatılanların, önyargılarla malul bir hayal gücünün prizmasından geçerek abartılması, çarpıtılmasıdır. Gerçeklik çarpıtmanın gölgesinde kalmış, nerede başlayıp nerede bittiği belirsiz bir hal almıştır.

Aslında söz konusu olan, dinsel ve toplumsal yönelimi İslam'ın hâkim çizgisi tarafından red ve mahkum edilmiş, felsefi temelleri İslam düşüncesinin dışına taşan köklü bir mezhep ve onun önderidir. Hasan Sabbah ve İsmaililerin bir kolu olan Nizariler, Sünni şeriatına karşı muhalefetin en etkin, kuramsal, siyasal ve örgütsel bakımlardan en bütünlüklü ve radikal kanalı olmuştur. Bugünkü İran, Irak ve Suriye topraklarına yayılan örgütlenme ve propaganda ağı sayesinde geniş bir kitleyi etkisi altına almıştır. Sayısız kıyıma uğramış, siyasi bir mücadele biçimi olarak suikastlarla, kendisine Abbasi halifeliği ve Selçuklu egemenliğinin kuşatması altında bir varolma alanı açmaya ve korumaya çalışmıştır. Meşhur Alamut Kalesi'ni merkez edinmiş, yarım asrı sürekli bir direniş ve mücadele içinde geçen yüz elli yıllık bir devlet pratiği yaşamıştır. Tarihin bir talihsizliği sayabiliriz; bütün bunlar yirminci yüzyılın başına kadar neredeyse tümüyle, karşıtlarının düşmanca aktarımlarına dayanarak değerlendirilmiş, öyle bilinmiştir. Sünni ilahiyatçılar ve kronikçiler ile Haçlılar ve Avrupalı gezginlerin oluşturduğu imge 19. yüzyıl oryantalistlerince neredeyse sorgulanmadan veri kabul edilmiş, ortaya en başta kabaca özetlediğimiz Hasan Sabbah ve Nizari İsmailliler tablosu çıkmıştır. Ancak 1930'lardan sonra özgün kaynakların incelenmesiyle Nizarilerin gerçekte kim oldukları yer yer bulanık da olsa belirmiş, ama bu da akademik çevreler dışında pek rağbet görmemiştir. Nizariler ve Hasan Sabbah bugün hâlâ afyonlanmış cani fedailer, güzeller güzeli huriler, derelerinden bal ve süt akan cennet bahçeleriyle dört başı mamur egzotik masal olarak anılmaya devam etmektedir.

Burada asıl yapacağımız şey, Hasan Sabbah'ı ve önder olduğu mezhebi, İslam tarihinde muhalefet geleneği içindeki kökleriyle birlikte, toplumsal ve politik bir hareket olarak anlamaya çalışmak olacak. Ama Hasan Sabbah söz konusu olduğunda, efsanenin gölgesi gerçeğin üzerine öyle düşmüş ki, onunla didişmeden, nereden kaynaklandığına ve gücünü nereden aldığına değinmeden ilerlemek mümkün değil.

HASAN SABBAH EFSANESİ

Batılı kronikçilerden kalan metinlerde şeyhlerine ölümüne bağlı müritler, acımasız suikast yöntemleri uzun uzun anlatılır.

Bugünkü yaygın Hasan Sabbah efsanesinin 19. yüzyıl Avrupa oryantalist tarih yazımından kaynaklandığını, bunun da 12. yüzyılda Haçlı Seferleri ile başlayan anlatılara dayandığını söylemiştik. Bu ilk anlatılar aslında Suriyeli Nizarilerle ilgilidir. Batılılar henüz Nizarilerin merkezi olan Alamut'tan ve İran Nizarilerinden haberdar değildir. Olduklarında da, bunların birbirleriyle bağını daha sonra anlayacaklardır. Bu anlatılar kısmen Suriyeli Nizarilerle girdikleri temaslarla gelişen doğrudan gözlemlere, daha çok da Sünni Müslümanların asıl amacı kara çalmak olan aktarımlarına dayanmaktadır. Bunların önemli birkaç tanesini ele alarak efsanenin oluşumunu izleyebiliriz.

Haçlıların kaleminden Nizariler

Nizarilerle ilgili ilk yazılı bilgilere İspanyalı haham ve gezgin Tudelalı Benjamin'in seyahatnamesinde (1167) rastlanmaktadır. Benjamin İslam dinine inanmayan, peygamber saydıkları önderlerine adanmışlıkla bağlı, hayatları pahasına kralları öldüren, **Haşişin** adıyla bilinen bir topluluktan bahseder. (1)

Kutsal Roma Germen İmparatoru Frederick Barbarossa'nın 1175'te Suriye'ye gönderdiği elçisi Gerhard ise, "Şam, Antakya ve Halep civarındaki dağlarda yaşayan, kendi dillerinde **Heysessini** diye anılan" topluluğu şöyle anlatır: "… hak hukuk tanımazlar… kendi dinlerine aykırı olarak domuz eti yerler ve anne-kız kardeş ayrımı yapmaksızın tüm kadınları kullanırlar… Dağlarda müstahkem kalelerde oturdukları için dize getirilmeleri imkânsızdır. Başlarında hem Arap emirlerinin hem de komşu Hıristiyanların yüreğine korku salan şeyhleri yer alır. Şeyhten bu denli korkulmasının sebebi, gözüne kestirmiş olduğu kimseyi akla hayale sığmayacak yöntemlerle öldürtmesidir. Şeyh yüksek surlarla çevrili saraylarında, küçük yaştan itibaren ailelerinden ayrı yetiştirmek üzere alıkoyduğu çok sayıda köylü çocuğu barındırır. Aralıksız eğitimleri boyunca bu delikanlılara pek çok yabancı dil öğretilir. Şeyhlerine gözü kapalı itaat etmeleri, bu sayede Şeyhin kendilerine cennetin güzelliklerini bahşedeceği zihinlerine kazınır… Sırası geldiğinde Şeyh, her birine altın bir hançer teslim eder ve sıradaki kurbanın üzerine gönderir." (2) Gerhard'ın bu raporunda Nizarilerle ilgili efsanenin birçok öğesi ilk defa derli toplu ifade edilmiştir. İslam'ın değerlerine referansla yapılan suçlamalar, bu bilgilerin kaynağının genelde Sünni kaynaklı anlatımlar olduğunu düşündürtmektedir.

Sur Başpiskoposu William da, 1186'da Haçlı Seferleri'ni ayrıntılarıyla aktardığı kayıtlarında Nizarilerden söz eder. Daha önceki bilgilere ek olarak, mezhebin kendilerine bağlı köylerle birlikte on müstahkem kalede yaşayan yaklaşık altmış bin kişiden oluştuğunu, şeflerinin kan bağıyla değil liyakata bağlı bir seçimle başa geçtiğini, hem Müslüman hem de Hıristiyanlarca **Haşîşî / Assassini** olarak adlandırıldıklarını anlatır. (3)

1192 yılında Kudüs Latin Kralı Conrad'ın Nizari fedailerince öldürülmesi Batılı kronikçilerin ilgisini artırmış, birçoğu tarafından mezhebin esrarengiz ve yiğit şeyhi, ölümüne bağlı müritler, acımasız suikast yöntemleri uzun uzun anlatılmıştır. Bunlardan Lübeck'li Arnold, şeyhin bir tür uyuşturucuyla kendinden geçirdiği müritlerini, rüyadayken gördükleri her şeyin, dava adına dökecekleri kanın mükâfatı olarak ölümlerinden sonra kendilerine bahşedileceği vaadiyle kendine bağladığından söz eden ilk kaynak olması bakımından dikkate değerdir. Arnold ayrıca "son derece muteber saydığı kimselerin tanıklıklarından" edindiğini söylediği bilgilere göre, müritlerin şeyhe bağlılıklarını göstermek için onun bir emri ile surlardan aşağı atladıklarını da ilk hikâye eden kişidir. Aynı yıllarda bu hikâyeden Kudüs Krallığı vekili Kont Henry de söz etmektedir. (4)

Haçlıların Nizarilerle kurdukları ilişkilerin artmasıyla, bazı yeni bilgilere ulaşmaları mümkün olmuştur. 5. Haçlı Seferi'ne katılan ve 1217'de Akka Piskoposu olan Vitry'li James mezhebin İran'dan yayıldığını belirterek Suriyeli İsmaillilerin İran'daki merkeze bağlı olduğunu saptar. (5) Kral 7. Louis'nin 1250 yılında İsmaililerin Muhammed'e inanmayıp Ali'nin izinden gittiklerini öğrendiğini söyler. Breton'un Sünni-Şii ayrışmasına ilişkin anlattıklarının çoğu, doğrularla yanlışlar birbirine karışmış halde, Müslüman Doğu toplumuna karşı dinsel önyargıların ve bilgisizliğin izlerini taşımaktadır. (6)

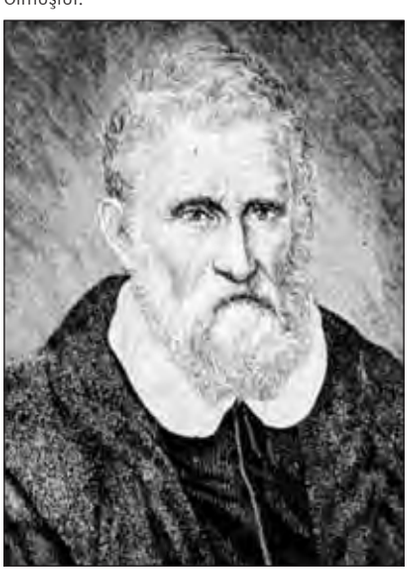
Buraya kadar anlatılanların tümü Nizari İsmaililerin Suriye kolu kaynaklıdır. Sonradan Hasan Sabbah'la özdeşleşecek olan "dağın şeyhi" tasviri ise, aslında Suriyeli Nizarilerin en etkili oldukları dönemde önderliklerini üstlenmiş olan Raşideddin Sinan'dır. Batılıların mezhebin İran'daki varlığıyla ilgili bir fikri varsa da, yüzeyseldir ve tümüyle kulaktan dolmadır. Alamut'taki Nizariler ve İran'daki örgütlenmeleriyle ilgili doğrudan gözlemlere dayanan ilk bilgiler Fransa Kralı'nın 1253-1255 yıllarında Moğol Hakanı Cengiz'e elçi olarak gönderdiği Rahip Rubruck'lu William'dan gelir. Bu tarihlerde Hasan Sabbah'ın ölümünün üzerinden kuşaklar

geçmiş, Nizariler Moğol baskısı altında çökme noktasına gelmiştir. William, Hazar Denizi kıyısında yaşayan Nizarilerle temas eder. İsmaililer için, Arapça'da "dinden çıkmış, dinsiz" anlamındaki mülhid sözcüğünden bozma "**mulidet**" adını kullanır. Ayrıca o güne dek Suriye İsmailileri için kullanılan "**Axasin**", "**Haccasin**" gibi adları İran İsmailileri için ilk kullanan Avrupalılardan biri de William olmuştur. Bu artık mezhebin Suriye ve İran kolları arasındaki bağın kesin olarak bilindiğini gösterir. William Karakurum'a gittiğinde Cengiz Han'ın kendisine suikast yapmak için kırk Nizari fedaisinin tebdili kıyafet şehre geldiği duyumuna karşı aldığı olağanüstü güvenlik önlemlerinden söz eder. (7)

Haşîşî adı terk edilmeli

Bu anlatımların tümünde mezhebin mülhid ya da daha sıklıkla heysessini / assassini gibi sözcüklerle adlandırılıyor olması dikkat çekiyor. Mülhid'in dinden çıkmış, sapkın anlamına geldiğini söylemiştik ve mezhep Sünni İslam kaynaklarında aşağılama amacıyla çoğunlukla böyle anılıyor. İkinci sözcüğün, Arapça'da hint kenevirinden elde edilen uyuşturucunun karşılığı olan haşîş'ten geldiği, 19. yüzyılın başında yürütülen uzun etimolojik tartışmalar sonucunda kesinlik kazanmıştır. (8)

Mezhebin Suriye'deki koluna dair yaratılan efsaneyi aynı şekliyle alıp Alamut Kalesi'ndeki İran Nizarileri için kurgulayan Marco Polo olmuştur.

Kabaca esrarkeş anlamına gelen bu adlandırma, Şeyhin afyonla uyuşturarak fedailerinin sadakatini pekiştirdiği ve cinayetlere hazırladığı şeklindeki rivayete dayandırılmıştır. Böylesi daha çekici gelmiş olmalı ki, Batı'da mezhebin adı olarak en başından beri **assassin** (haşîşî) kelimesi kullanılmıştır. Mezhep Avrupalının bilincinde siyasi cinayetleriyle özdeşleşmiş olduğundan, 15. yüzyıldan itibaren neredeyse tüm Batı dillerinde bu kelime suikast anlamına gelmektedir.

Oysa ciddi Müslüman tarihçiler, eğer karalamak için mülhid adlandırmasını kullanmışlarsa, mezhepten İsmailiye, Nizariye ya da öğretilerine gönderme yaparak Batıniye, Talimiye diye söz etmişlerdir. Nizarilerin kendilerini mülhid (sapkın) ya da haşîşî (esrarkeş) olarak adlandırmaları söz konusu olamayacağına göre, Haçlıların bu adlandırmayla ilgili kaynaklarının, mezhebin kendisi değil, Sünni toplumunun daha çok sözlü anlatımları olduğu kesinlik kazanmaktadır. Özellikle haşîşî adı, Nizarilerin gizli bir pratiklerine işaret etmekten çok, onlara karşı genel düşmanlığı yansıtan bir hakaret sözü olarak görünüyor. Acı olan şu ki, mezhep akademik camia da dahil bütün dünyada, hâlâ bu adla tanınıyor. Önemli bir İslam düşünce tarihçisi olan Henry Carbin'in bu noktada yaptığı uyarı çok önemli: "Hayli uzun zamandan beri, bizler edindiğimiz alışkanlıkla 'İsmaili' kavramını 'haşîşî' diye tercüme ediyoruz. Belki bunda bazı duyguların etkisi vardır, ama böyle bir etki tam anlamıyla faciadır. İnanıyorum ki, bundan böyle sadece İran İsmailileri için değil, aynı zamanda Suriye İsmaillileri için de bu terminolojiyi terk etmemiz gerekiyor." (9) Ne var ki, gerek haşîşî teriminin dışlanmasında en büyük rol sahibi olan ve klasik oryantalizmin dışına çıkmaya çalışan araştırmacıların öncüsü durumundaki Marshall Hodgson'ın, gerek İsmaililer üzerine ciddi araştırmalarında bu adlandırmanın yaygın kullanımını sorgulayan Bernard Lewis'in bu konudaki en önemli eserleri bile "Haşîşîler" adını taşımaktadır.

Efsane Marco Polo'yla yayılıyor

Mezhebin Suriye'deki koluna dair yaratılan efsaneyi aynı şekliyle alıp Alamut Kalesi'ndeki İran Nizarileri için kurgulayan Marco Polo olmuştur. Aslında Avrupa'da **assassin** teriminin ve İsmaillilerle ilgili efsanenin yaygınlık kazanması da, Polo'nun seyahatnamesi sayesinde olur. Polo Alamut Kalesi'ndeki gizli bahçeyi, bu sahte cennetteki hurileri, afyonla uyuşturulup gözünü cennette açan müritlerin Şeyh'e nasıl sadakatle bağlanıp ölümcül görevlerine hazırlandıklarını ballandıra ballandıra ve kendi gözüyle görmüşçesine canlılıkla anlatır.

Marco Polo bu hikâyeyi karşılaştığı İsmaililerin anlattıklarına dayandırmıştır. Oysa genç gezginin İran'da bulunduğu 1273 yılında Alamut Kalesi Moğollarca yıkılalı 17 yıl olmuş, İran'daki bütün kale ve yerleşimleri yerle bir edilmiş, İsmaililer İran'ın dört tarafına dağılıp gizlilik dönemine girmiştir. Olasılıkla, Marco Polo Suriye İsmailileriyle ilgili önceden duyduğu hikâyeyi, mezhebin İran'da varlığını öğrendiği koluna uyarlamıştır. Bunu yaparken hayal gücünden de epeyce faydalandığı anlaşılıyor.

Şaşırtıcı olan, en tam haline Marco Polo'yla ulaşmış bu efsanenin, neredeyse olduğu gibi, bugün hâlâ gerçek olarak kabul görmesidir. Batı düşüncesinin övünçle anılan akılcı, bilimsel aydınlanma döneminde dahi, bu efsane mantık süzgecinden geçirilip sorgulanmaksızın ve yeni bilgilerle kıyaslanmaksızın doğru kabul edilmiştir.

Cennet bahçeleri ve afyonkeş fedailer efsane mi gerçek mi?

Elbette ki her efsane gibi bu da, kalkış noktası olarak basit gerçeklere dayanmaktadır. Örneğin, Alamut başta olmak üzere pek çok Nizari kalesinin içerisinde çok güzel bahçeler olduğu bir gerçektir. Hasan Sabbah'ın Alamut'u ele geçirdikten sonra ilk yaptığı şeylerden biri kalenin içinde yer aldığı vadiyi yeşillendirmek, bir sulama sistemiyle dağın

Hasan Sabbah'ın fedailerine afyon ve şarap verdiğini anlatan batılı bir resim.

tepesindeki kaleye kadar su çıkarmak olmuştu. Ama Nizari kalelerinde yapılan arkeolojik incelemelere göre bu kalelerin hiçbirinde, fedaileri cennette olduklarına inandıracak büyüklükte bir bahçe için elverişli bir yer bulunmamaktadır. (10) Yani şeyhin müritlerini götüreceği bir cennet bahçesi yoktur.

Ama başka bir açıdan, bu ifadenin bir gerçekliği anlatıyor olması kuvvetle olasıdır. 19. yüzyıl sonrasında ulaşılan İsmaili kaynakları, mezhebin öğretisine dair ciddi bilgiler sağlamıştır. Batıni bir mezhep olarak İsmaililikte her şeyin görünen (zahiri) yüzünün ardında bir de iç (Batıni) anlam gizlenmektedir. Görüntünün arkasındaki özü anlama ve yorumlama çabasına tevil denir. Corbin'e göre Şeyh'in sadakatleri karşılığında müritlerine cenneti bahşetmesi söylencesinin kökeninde, İsmaili düşüncesinde cennet kavramına verilen sembolik anlam bulunmaktadır.

İsmaili tevili, kutsal kitaplardaki Adem'in cennetten kovuluş hikâyesi üzerine derinleşmiş ve farklı bir yorum getirmiştir. İsmaili dönemi tarih anlayışına göre, dünya tarihi birbirini izleyen tecelli ve gizlilik dönemlerinden oluşur (devr el keşf - devr el setr). İlk başlangıç çağı, göksel düzene karşılık gelen, kusurdan ve günahtan arınmış bir yersel düzenin dünyada hüküm sürdüğü tecelli dönemidir. Bu dönemde hakikat (gerçeğin bilgisi) ve öz hiçbir kabuğa ve dışsal görüntüye ihtiyaç duymaksızın ortadadır. Hiçbir yasaya ve şeriata gerek duyulmaz. İblis'in belirip başlangıçtaki uyumu bozmasıyla bu devrin sonuna gelinir ve hakikatin gizlendiği bir sır dönemi başlar. Cennetten çıkışın sembolik olarak anlattığı budur. Gizlilik devrinde gerçeğin bilgisi sır olur, dünya ancak şeriatla, peygamberlerin getirdiği dini kanunlarla ayakta durur. Hakikatin, örtüsünden sıyrılıp son imamın kişiliğinde kendini ortaya koymasıyla (kıyamet) bu devir bitecek ve yeni bir tecelli devri başlayacaktır. İmamı manevi gerçekliği içinde görebilen gerçek müminler için şeriat bağlarına gerek kalmayacak, müminler yeniden cennete ulaşmış olacaktır.

Nitekim Alamut'un Hasan Sabbah'tan sonraki üçüncü şeyhi olan Hasan kendisinin imam olduğunu iddia ederek kıyameti ilan etmiş, kendisine inananlar için şeriatı kaldırmıştır.

Yine Corbin'in belirttiğine göre, Hz. Muhammed'in "kabrim ve minberim arasında cennet ravzalarından (bahçelerinden) bir ravza vardır" hadisinin İsmaili tevili, yine "şeyhin bahşettiği cennet" anlatısına açıklık getirmektedir. Bu hadisteki minber yani vaaz kürsüsü, dinin lafzi kurallarını, şeriat buyruklarını sembolleştirir. Kabir ise felsefedir, çünkü felsefe sayesinde din ve dogmaların zahiri görünüşü çözülür, bu bir nevi ölümdür. Böylece minber ve kabir ortasındaki cennet, yani gerçeğin bilgisi, hakikat ortaya çıkar. İsmaililere

Marco Polo'da Alamut'un cennet bahçeleri

"Şeyh … iki dağ arasındaki vadinin girişlerini kapattırmış ve burayı her türlü meyvenin yetiştiği, eşi benzeri görülmemiş güzellikle bir bahçeye çevirtmiştir. İçerisine … akla hayale gelmeyecek görkemli köşkler ve saraylar inşa ettirmiştir. Kanallardan şarap, süt ve bal akmaktadır. Dünya güzeli hurilerin ellerindeki çalgılardan en hoş tınılar, dudaklarından en hoş şarkılar dökülür, dansları izleyeni büyüler. Şeyhin gayesi, tebaasını buradan öte bir cennetin olmadığına inandırmaktır…

Haşişiler olarak ayırdıklarının haricinde kimse bahçeye alınmıyordu. Bahçenin girişinde her türlü saldırıya karşı koyabilecek güçte bir kale vardı. Bizzat kendi maiyeti altına almak üzere sarayında barındırdığı on iki ila yirmi yaş arası gençlere, tıpkı Hz. Muhammed gibi cennet hikâyeleri anlatıyordu; Sarazinler (Araplar) Muhammed'e nasıl inanıyorlarsa, gençler de aynı inançla ona bağlıydılar. Önce kendilerine uyuşturucu bir iksir içirip, ardından dörderli, altışarlı ya da onarlı gruplar halinde bahçesine götürüyordu. Böylece gözlerini açtıkları vakit gençler kendilerini dillere destan bahçede buluyorlardı…

Bizim İhtiyar dediğimiz Efendi, sarayını alabildiğe görkemli bir hale getirerek, basit dağlı halkı kendisinin yüce bir peygamber olduğuna inandırmıştı. Haşişilerden birini bir göreve yollamak istediği vakit, aynı iksirle bu kez sarayına taşıtıyordu… Şeyh'in huzuruna çıkarılıyordu ve genç adam gerçek bir peygamberin huzurunda olduğuna canı gönülden inanarak önünde hürmetle secde ediyordu. Şeyh nereden geldiğini sorduğunda, cennetten geldiğini ve burasının Muhammed'in *Kuran*'da sözünü ettiğinin tıpatıp aynısı olduğunu söylüyordu. Bu da şüphesiz, yanında hazır bekleyen ve bahçeye henüz kabul edilmemiş olanların bir an için dahi olsa oraya gitme arzularını kamçılıyordu.

Şeyh bir hükümdarın katlini istediğinde bu gençlerden birine şöyle diyordu: "Git ve şunu öldür, geri döndüğünde meleklerin seni cennete taşıyacaklar. Ölsen dahi, meleklerini yollayıp seni cennete getirteceğim." Bu sözlerle, geri dönmek için can attığı cennetin anahtarına ilelebet sahip olduğuna inanan genç, sabırsızlıkla düşmanı katletmeye koşuyordu. Şeyh kimin ölümüne karar vermişse, müritleri hazır sırada bekliyordu. Uzak yakın bütün hükümdarların yüreğine saldığı korkuyla, onları kendisiyle iyi geçinmeye mecbur kılıyordu."

(The Book of Ser Marco Polo'dan aktaran Bernard Lewis, *Haşîşîler*, s.10, Kapı Yayınları, 2005.)

Alamut kalesindeki bahçelerde müritlere huriler sunulduğu efsanesi günümüze kadar gelmiş.

göre, bir yol gösterici olmadan buraya ulaşılamaz, müridinin felsefeyle hakikate ulaşmasını sağlayan şeyh, ona cennetin kapılarını açmış olur (11).

Öyle görünüyor ki, "şeyhin kendisine sadakatle bağlı olanlara cennetin güzelliklerini bahsedeceği" şeklindeki İsmaili söylemi, arkasındaki sembolik anlam anlaşılmaksızın, Haçlılar tarafından engin bir hayal gücüyle sahte cennet efsanelerine kaynaklık etmiştir.

Hasan Sabbah anlatılarında efsaneyle gerçeğin birbirine karıştığı bir başka nokta da, Nizari fedailerin afyon kullanımıdır. O dönemde hint keneviri ve benzer bitkiler Mısır'da ve Hindistan üzerinden İran ve Ortadoğu'da hem tıpta hem de keyif verici olarak kullanılmaktadır. Bazı tasavvufi tarikatlarda bir vecd hali için kullanıldığı da bilinmektedir. Bu yüzden Nizarilerde afyon kullanımı bir gerçeğe dayanıyor olabilir. Ama aynı nedenden dolayı, etkisi ve kullanımı sır olmayan haşîşîn, Marco Polo'da ve diğer anlatılarda söylendiği gibi, şeyhin elinde gizli bir silah olarak fedailere sezdirmeden kullanılması pek akla uygun değildir. Hele de, bu nedenle haşîşî olarak anılacak kadar dile düşmüşken. Öte yandan, sonradan bazı anlatımlarda ileri sürüldüğü gibi, afyonun fedailere suikastlar sırasında cesaret ve sadakat aşılaması için kullanılması da mantığa sığmaz. Suikast gibi önceden incelikli bir planlamayı ve hazırlığı gerektiren bir eylem için, aksine açık ve berrak bir zihin gerekir. Ayrıca, Alamut'ta dünya zevklerinden elini çekmiş katı bir yaşamın hüküm sürdüğü, Hasan Sabbah'ın bir oğlunu şarap içerek topluluk yasalarına karşı geldiği için öldürdüğü kesin olarak bilinmektedir. Dolayısıyla Nizarilerde yaygın bir haşiş kullanımı da söz konusu olamaz. Ciddi hiçbir İslam kaynağında bu yönde bir bilgiye rastlanmamaktadır. (12)

Aslında, kendilerine takılan adın haşişten kök alması dışında, Nizarilerin haşiş kullandıklarına işaret eden bir veri de yoktur. Ama şunu biliyoruz ki, esrarkeş olarak yaftalanmak, bütün dinlerin tarihinde, hâkim düşüncenin dışına çıktığı ve düzeni tehdit ettiği için sapkın sayılan pek çok muhalif hareketin ortak kaderi olmuştur. Nizariler için de bu adlandırmanın, gerçekten haşiş kullanıp kullanmadıkları bir yana, aşağılama amaçlı olduğu, daha önce de belirttiğimiz gibi, kesindir. Batılılar için ise, bu şekilde hikâyeye katılan bu öğe, kendilerine akıldışı görünen ölümüne sadakat ve inançlarına canı pahasına bağlılık gibi davranışları akla uygun kılacak bir açıklama sağlamıştır. Hikâyeye kattığı esrarengiz hava da cabasıdır.

Batı'nın zihnindeki Doğu ve Hasan Sabbah

Uzunca bir süre boyunca Batı'nın Nizariler hakkındaki bilgi ve düşüncesi, kabaca buraya kadar anlattıklarımızdan ibaret olacaktır. Özetlersek, acımasız ve yiğit bir şeyh, ölümüne bağlı müritler, gözü kara fedailerin en güçlü kralları bile korkutan suikastları, sadakati pekiştirmek için kullanılan afyon ve cennet bahçeleri, bu anlatanın akılda kalan öğeleridir. Dünya güzeli huriler ve altın hançerler de eklendiğinde, Avrupa'da dilden dile dolaşacak "Haşîşî efsanesi" tamamlanmaktadır.

Haçlı Seferleri Batı'nın kendisinden ayrı bir Doğu fikrini oluşturmasında önemli bir dönemeç olmuştur. Dinsel önyargıların ve gayelerin belirlediği karalamalar dışında, o çağlarda Avrupa'da oluşmuş olan Doğu imgesi, henüz yontulmamış bir kültürün, kendinden daha incelikli ve gelişkin bir kültüre yönelik hayranlığının izlerini fazlasıyla taşır. Batı'daki tüm sınıfların Doğu'yla ilgili her şeye dair hissettiği merakı tatmin etme ve kışkırtma zorunluluğu, Haçlı Seferleri'yle gelen Doğu anlatılarının tümüne ölçüsüz bir abartının damga vurmasını beraberinde getirmiştir. Elbette bu abartının önemsiz sayılmayacak bir faydası da, seferlerin çekiciliğini artırarak, Haçlıların başarılarını ve kahramanlıklarını olduğundan büyük göstermektir. Sonuç olarak o dönemin Avrupası Doğu efsanelerinden geçilmez. (13)

Bu efsaneleştirmeden Nizariler de fazlasıyla nasibini almıştır. Nizariler hem soylu duyguların, sadakat ve bağlılığın timsali, hem de hayal bile edilemeyecek bir kötülük ve fesadın öznesi olarak anılmıştır. Bunun en kalıcı izi, daha önce değindiğimiz gibi, Nizarilere verilen adın (haşîşî / assasin) Batı dillerinde suikast, planlı işlenen cinayet anlamında kullanılmaya başlanmasıdır. Avrupa edebiyatında da, en belirgini Dante'de olmak üzere, Nizari imgesinin izleri görülebilir. Dante gençliğinde kaleme aldığı bir sonede, sevgilisine bir haşîşînin şeyhine bağlı olduğu kadar tutkuyla bağlı bir aşıktan söz eder. *İlahi Komedya*'da ise kendisini, şeytani bir haşîşîye günah çıkartan bir rahip olarak anlatır. Aslında **assassin** kelimesinin Batı dillerinde yaygınlaşması da Dante'den sonra olmuştur. (14)

Bu efsanelerle ortaçağ Avrupası'nda benzeri görülmemiş bir bağlılık, sadakat ve fesat simgesi olarak şekillenen Nizari imgesi, sonrasında da Batı'nın mezhep hakkındaki düşüncelerinin temeli olmaya devam etmiştir. Bu imge o kadar güçlü yerleşmiştir ki, yakın tarihlere kadar en ciddi incelemeler bile bunun izlerini taşımıştır.

Oryantalizmin gözünden Hasan Sabbah

İsmaili araştırmalarında önemli gelişmeler ancak 18. yüzyılda, oryantalizmin Doğu ve Doğu dilleri üzerine derinlemesine bilgilenme dar anlamıyla, bir bilim olarak ortaya çıktığı, Aydınlanmanın erken dönemlerinde yaşanmıştır. Barthelemy

d'Herbelot'un pek çok Arapça, Farsça ve Türkçe kaynaktan yararlanarak hazırladığı *Bibliotheque Orientale* (y.1697) bu alanda öncü sayılabilir .(15) Bunda ilk defa olarak, Nizarilerin İslam dünyasındaki en ciddi bölünmede Sünni mezhebinin karşısındaki Şiilikten kopmuş bir mezhep olan İsmailililikle bağı belirtilmiştir. Bu dönemde **assasin / haşîşî** isminin etimolojisi üzerine önemli tartışmalar yürütülmüştür. Modern oryantalizmin kurucusu sayılan Silvestre de Sary'nin araştırmaları (1809), eldeki bilgilere göre bu ismin "haşiş"ten geldiğini kesin olarak ortaya koymuştur. (16) Bazı Arapça elyazmalarını ilk defa incelemiş olmasıyla İsmaili araştırmalarında bir dönüm noktası sayılan de Sacy'nin çalışması, Karmatiler ve bazı eski mezhepleri ele alarak, Nizarilerin kökeniyle ilgili bazı boşlukları da doldurmuştur.

Oryantalizm İsmaililerle ilgili olarak nesnel, sistemli ve yöntemli bir inceleme ve akıl yürütmeye dayanan bir bilgi kümesine ulaşmayı sağlamış olsa da, önyargılara dayanan etnik merkezli bir tarihyazımının ötesine geçememiştir. Batı'nın değerlerini ve normlarını evrensel sayan, bunları ölçü alarak, bir inceleme nesnesi saydığı Doğu'yu irdeleyip yargılayan ve sonunda aslında kendini yeniden tanımlayıp değerlerinin sağlamasını yapan oryantalist anlayış, İsmaili incelemelerinde de baskın durumdadır. Araştırmacılar dönemlerinin hâkim anlayışına uygun genel sonuçlara varmaya pek yatkındırlar. Ortaya koydukları çıkarsamaların kimi zaman kendi araştırmalarında bile açık dayanakları yoktur, önyargılara ve hâkim düşünceye uydurulmuş olmaları yeterlidir.

Nizariler'e oldukça düşmanca yaklaşan ve her türlü söylentiyi gerçekmiş gibi sunan Avustralyalı oryantalist Joseph Von Hammer Purgstall.

Bu anlayışı örneklemek gerekirse, M. Falconnet 1751'de yayımladığı "Haşîşîler" üzerine broşürde, mezhebin işledikleri cinayetler karşılığında komisyon alan kiralık katiller olduğunu ileri sürmüştür. Ünlü İngiliz tarihçi Gibbon *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi ve Düşüşü* adlı başyapıtında (y.1776) Falconnet'in broşürünü temel bir kaynak sayarak, bu "iğrenç tarikat"ın kökünü kazımakla, Moğol Hakanı Hülagü'nün insanlığa büyük bir hizmette bulunduğunu yazmıştır. (17)

En dikkat çekici olan ise Avustralyalı oryantalist Joseph Von Hammer Purgstall'ın 1818'de yayımlanıp bir buçuk yüzyıl boyunca bu alanda temel kitap kabul edilen Haşîşîler *Tarihi*'dir. (18) Pek çok kaynağın incelenmesiyle hazırlanan ve İran'daki Nizari devletinin bütün tarihini ilk kez ve ayrıntılı olarak ele alan bu kitap, değerlendirmelerinde mezheple ilgili tüm önyargıları korumuştur. Nizariler'e oldukça düşmanca yaklaşan, Marco Polo'nun anlattıklarını ve diğer rivayetleri veri kabul eden Von Hammer, mezhebi "daha sofu bir inanç ve daha katı bir ahlak maskesi altında dinin ve ahlakın topyekûn temelini oyan bir sahtekârlar ve aldatılmışlar birliği, hükümdarları ve milletleri hançerlerinin ucunda oynatan bir katiller tekkesi, ruhani ve dünyevi iktidarın merkezi saydıkları halifelikle birlikte yıkılana dek tam üç yüz yıl boyunca dünyaya korku salmış bir güç merkezi" olarak anlatır. (19)

Aslında Von Hammer, bir tarih çalışması yaparken, Nizarilerle ilgili önyargıları dayanak yaparak kendi politik tutumunu ortaya koymuştur. Fransız Devrimi'nin bütün Avrupa'yı sarstığı yıllarda, bir düzen yanlısı olarak, düzen karşıtı Nizarileri anlatırken Fransız devrimcilerine karşı kinini kusma fırsatını kaçırmaz: "Salt vaazla halkı, hükümdarların acımasız baskılarından ve dini uygulamaların zincirlerinden azat edebileceklerini hayal edip, Fransız Devrimi'nde en kanlı dehşet hadiselerine yol açmış Aydınlanmacılar'daki çılgınlık, Asya'da İkinci Hasan'ın saltanatında kendini göstermiştir." (20)

Von Hammer kitabının bir amacının da "gizli cemiyetlerin zayıf devletler üzerindeki yıkıcı etkisine dikkat çekmek" olduğunu söyler. "Haşîşîler"le, çağının Avrupası'nda büyük bir düşmanlık duyduğu Cizvitler ve Tapınak Şövalyeleri arasında basit analojiler kurar. Ve derin bir ilişki olduğunu iddia eder. Bunun için, bir dönem Suriye'de kurdukları temas dışında ileri sürdüğü tek delil, Tapınakçıların kırmızı haç işlenmiş beyaz gömlek giymesi, Nizarilerin de beyaz gömlek giyip başlarına kırmızı bant takmasıdır. Nizarilerin de Tapınakçılar gibi gizlici (okült) bir öğretiye dayandığı şeklinde, fazlasıyla zorlama yorumlar yapmıştır. Ne var ki, sonrasında pek çok tarihi roman ve inceleme Nizarilerle Tapınakçılar arasındaki ilişkiyi konu edinirken bu iddiaları esas almış ve bugüne dek getirmiştir. (21)

19. yüzyıl boyunca Avrupa akademik çevrelerinde İsmaili araştırmalarında birkaç istisna dışında önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. Fransa'nın Halep Konsolosu Jean Baptiste Rousseau'nun yerel ve özgün İsmaili elyazmalarına dayanan ve mezhebin tarihi üzerine olmasa da öğretisi ve dini ilkeleri hakkında yeni bazı bilgileri ortaya çıkaran çalışmasını anmak yeterlidir.

Modern İsmaili araştırmaları

Tarihçiler için İsmaili araştırmaları, hem özgün eserlerinin düşmanları tarafından büyük oranda yok edilmiş olmasından, hem de mezhebin çoğu zaman kendini gizleyen ve sırlarını dışarıya vurmayan geleneğinden ötürü, oldukça güç bir alan olmuştur. 20. yüzyıla gelirken mezhebin Suriye'de ve Hindistan'da yaşayan kollarının keşfedilmesi, geniş

Marshall Hodgson (solda) ve Bernard Lewis'in araştırmaları modern İsmaili çalışmalarında özel bir öneme sahiptir.

bir mezhep yazınının ortaya çıkması ve katı gizlilik geleneğinin esnemeye başlamasıyla, çalışmaların önü açılmıştır. Dört bilim insanının, Vladimir İvanov, Henry Corbin, Marshall Hodgson ve Bernard Lewis'in araştırmaları modern İsmaili çalışmalarında özel bir öneme sahiptir. Kendilerinden sonraki istisnasız tüm eserlere dayanak olan bu araştırmalar, İsmaililer ve Nizarilerle ilgili bugün sahip olduğumuz bilimsel bilginin kaynağı durumundadır. İvanov çok sayıda özgün İsmaili eserini gün yüzüne çıkartmış, yazdığı otuzdan fazla kitap ve makaleyle pek çok konuyu aydınlatmıştır. Hayatının uzun bir dönemini Türkiye, Suriye, Mısır ve İran'da geçiren Fransız akademisyen Henry Corbin'in esas katkısı, İsmaili öğretisi ve felsefesinin bugüne taşınmasındadır. Nizarilerin bugüne kadarki en bütünlüklü ve doğru incelemesi, İngiliz Marshall Hodgson'un çalışmalarındadır. 1955 yılında yayımladığı *Haşîşîler Mezhebi* adlı çalışması bir köşe taşı niteliğindedir. Neredeyse tüm akademik kariyerini Nizari çalışmalarıyla geçirmiş olan Bernard Lewis, mezhebin tarihi üzerine, Suriye'deki koluna daha fazla yoğunlaşmak kaydıyla, çok sayıda eser yayımlamıştır. Bunlar arasında, mezheple ilgili yaygın yanlış kanaatlere karşı özel bir önem taşıyan popüler kitap ve makaleler de bulunmaktadır. (22)

Tüm bu çalışmalar sayesinde, tarihinde hâlâ bazı boşluklar olsa da, Nizariler hakkında net bir kavrayışa ulaşmak mümkün olabilmiştir. İnançları, öğretileri, tarihsel ve dinsel açıdan önemleri bağlamında ortaya çıkan bu yeni Nizari tablosu, hem ortaçağ gezginleriyle Haçlıların söylence ve fantezileriyle, hem Sünni ilahiyatçı ve tarihçilerin kara çalmalarıyla, hem de oryantalizmin bunlara dayanan önyargılı ve çarpık kavrayışıyla kökten bir farklılık arz eder.

Efsane yıkılmıyor

Özetle, Nizarilerin gerçekte kim olduklarını açıkça ortaya koyan yeterli bilimsel veri epey zamandır mevcuttur. Ancak her nedense bu, mezhep ve tarihiyle ilgili efsanelerin ve klişelerin hegemonyasını sarsmaya yetmemektedir. İsmaililer üzerine bugünün popüler edebiyatı, bütün Hasan Sabbah ve Alamut romanları Marco Polo'nun fantezileri üzerine kurulmaktadır. Tıpkı 19. yüzyıl oryantalistlerinin yaptığı gibi, din adına cinayet işleyen afyonlanmış bir katiller sürüsünün simgesi olarak Hasan Sabbah figürü, bugün yine siyasal amaçlar için yeri geldikçe kullanıma sokulmak üzere, sözde bir tarih bilgisi olarak hazır tutulmaktadır.

Faik Bulut, Türkiye'de her konunun uzmanı kalem erbabının gazete köşelerinde Hasan Sabbah hakkında sergilediği cehalet ve kötü niyet örneklerini sıralamış. Şunlar anlatmak istediğimizin en bariz örnekleri: (23)

Zülfü Livaneli 24 Nisan 1997'de *Milliyet*'teki köşesinde Peru'daki Tupac Amoru ve Cezayir'deki radikal İslamcı GİA ile Hasan Sabbah hareketini birleştirerek; "sonuçta teröre başvuran bütün ilkel şiddet örgütleri, Hasan Sabbah'ın afyonlaşmış cahil sürülerinden ibarettir" demiş. Murat Belge 7 Kasım 1998 tarihli *Radikal*'de Almanya'da faaliyet yürüten Cemaleddin Kaplan yandaşları için "Hasan Sabbah'ın torunları" benzetmesini kullanmış.

Magazin tarihçisi Murat Bardakçı 5 Aralık 1999'da *Hürriyet*'teki yazısında Hasan Sabbah'la Adnan Oktar'ı (Harun Yahya) ilginç biçimde benzeştirerek, "Tarihin İlk Adnan'ı Alamutlu Hasan'dı" başlığını koymuş. Gazetelerde Adnan Oktar'la ilgili haberlere gönderme yaparak; "Sakallı ve şişman zatın kurduğu teşkilat ve müridlerinin ona bağlılığı, bana 12. yüzyılın meşhur bir ismini hatırlattı: Hasan Sabbah'ı… Hasan Sabbah hedefi için tek bir metot uyguladı: Terör… Bizzat kurduğu ve uyuşturucu bağımlısı gençlerin oluşturduğu müridler ordusu, tarihlere, İslam tarihinin en büyük terörist hareketi olarak geçti…" yorumunu yapmış. Böylece tarihi, romanlardan, efsanelerden öğrenerek de tarihçi olunabileceğini göstermiş! Bir başka örnekte, Taha Akyol 20 Ocak 2000 tarihinde *Milliyet*'te, "Hizbullah, İslam tarihindeki Hariciler ve Hasan Sabbah tarikatıyla ortak anlayışa sahiptir" demiş.

Siyasal bir tavır olarak İslam-terör özdeşliği kurmanın gerekli görüldüğü her yerde, Hasan Sabbah efsanesinin elverişli bir malzeme olduğu görülüyor. Emperyalizmin, bu yönde bir algının oluşup yaygınlaşmasını önemsediği bir dönemde çarpıtılmış bir Hasan Sabbah simgesinin popülerlik kazanması da bu yüzden olağandır. (24) Yapma imkânımız olmadı ama şöyle bir taransa, 11 Eylül'den sonra ABD'nin Irak ve Afganistan işgalinin ardından, Hasan Sabbah isminin bu tür değerlendirmelerle birlikte daha sık anıldığını görmek şaşırtıcı olmayacaktır.

Hasan Sabbah efsanesinin "gözü dönmüş, terörist katiller tarikatı" boyutunun gerçeği ne kadar yansıttığını, Nizari İsmailileri siyasi bir hareket olarak incelerken ele almak üzere ileriki sayfalara bırakalım.

Alamut kalesinin üstten görünümü.

İSMAİLİLER VE HASAN SABBAH: KÖKEN VE MİRAS

Nizari İsmaililerin efsanelere konu olan tarihi, Hasan Sabbah'ın 1090 yılında Alamut Kalesi'ni ele geçirmesiyle başlar. Bu dönemde İsmaililerin merkezi Mısır'daki Fatımi Halifeliği'ydi. Hem İran hem de Suriye'deki İsmaililer Kahire'nin dinsel ve örgütsel otoritesine bağlıydı. 1072 yılında mezhebe katılmış olan Hasan Sabbah da, bu merkezin yönetiminde propaganda ve örgütlenme çalışması yürüten İsmaili **daî**lerinden (davetçi) biriydi. Eğitim için Mısır'a gönderildiğinde oradaki çürüme ve yozlaşmaya şahit olmuş, muhalif tavrı nedeniyle Mısır'dan uzaklaştırılmıştı. (25)

Hasan Sabbah on yılı aşkın bir süre boyunca önce Suriye'de ardından İran'da dolaşarak, İsmailileri kendisinin ilan ettiği **Yeni Davet**'e (26) çağırmıştı. Alamut'un ele geçirilmesiyle İran'daki yeni İsmaili davası Selçuklu ve Sünni egemenliğine karşı açık bir isyana dönüştü. Kısa bir süre içerisinde İran'ın çeşitli bölgelerinde pek çok kale, köy ve kasaba İsmaililerin kontrolüne girdi. Resmen olmasa da fiilen Mısır'dan bağımsız hareket eden İran İsmailileri, çok geçmeden tam bir kopuş için uygun fırsatı buldular. Fatımi Halifesi el Mustansır ölmüş, Vezir el Efdal yerine geçmesi gereken büyük oğlu Nizar'ı hapsedip, halifenin diğer oğlu Musa'yı halife ilan etmişti. Nizar hapiste öldürülünce, onun imamlığını tanıyan Hasan Sabbah ve yandaşları resmen bağımsızlaştılar. Böylece merkezi Alamut olan ve İran'ın birbirinden ayrı bölgelerine yayılan bir Nizari devleti ortaya çıktı. Gönderdikleri daîlerle kısa süre içinde Suriye'de de etkin olup, Akdeniz kıyısında dağlık Cebel Bahra bölgesinde Alamut'a bağlı bir devlet daha kurdular. Egemen oldukları topraklarda eşitlikçi, topluluğun çıkarlarını esas alan, katı ve adil hükümlerle yönetilen bir yaşam kurarken, bu kurtarılmış bölgeleri, aynı zamanda Selçuklu topraklarında sürdürdükleri mücadelenin üsleri olarak kullandılar.

Hasan Sabbah da, propaganda ve örgütlenme çalışması yürüten İsmaili daîlerinden (davetçi) biriydi.

Nizariler tarihleri boyunca Selçukluların pek çok saldırısına ve Sünni ulema tarafından kışkırtılan kıyımlara maruz kaldı. Bu baskılar karşısında Hasan Sabbah, Nizarilerin devlet olarak varlığını korumak ve geliştirmek için eşsiz bir strateji uyguladı. Davaya en sadık fedailerin iyi seçilmiş hedeflere karşı suikastlarıyla yarattığı korku sayesinde, düşmanlarının maneviyatını bozdu. Bu korku Nizarilerin en güçlü kalkanı oldu. Nizariler bu stratejinin yanı sıra, Selçukluların iç karışıklıkları sırasında uyguladıkları başarılı diplomasi ve en çok da, inandıkları davanın sağladığı moral kuvvet sayesinde, birliklerini sürdürüp geliştirdiler.

Hasan Sabbah'ın otuz dört yıllık yönetiminin ardından, onun sergilediği önderlik düzeyinin devamı gelmedi. Selçuklularla yaşanan yenişememe durumu olağanlaştı. Devlet iktidarı pratiği ve kendisini kuşatan düşmanlarla bir arada yaşamayı kabullenme zorunluluğu, hareketin devrimci dinamizmini törpüledi ve durağanlaştırdı. Bir dönem savunmacı bir siyaset izledikten sonra, Hasan Sabbah'tan üç kuşak sonraki şeyh olan adaşı İkinci Hasan zamanında bir iç hamle olarak kıyameti ilan ettiler ve şeriatı kaldırdılar. Ancak bu pek bir etki yaratmadı. Daha sonra Sünni şeriatını tanıdıkları bir **takiye** dönemine girdiler. Nihayet, Nizarilerin bir buçuk asırdan biraz uzun süren devletli varlığı, kalelerinin birer birer Moğol saldırısı altında düşmesiyle son buldu.

Nizari tarihini en kaba hatlarıyla bu şekilde özetlemek mümkündür. Bu hali bile efsanelerden hayli farklı bir tablo ortaya çıkarmaya yetiyor. Bu özeti, önemli yönlerini daha yakından inceleyerek genişletecek, çizdiğimiz Nizari resmini netleştireceğiz. Ama ne kadar ayrıntılarına inersek inelim, bu tarihsel kesiti kendinden ibaret bir olaylar dizisi olarak almak, bize Hasan Sabbah ve Nizariler gerçekliğini vermeye yetmeyecektir. Beslendiği tarihsel köken, devraldığı düşünsel miras, içine doğduğu siyasal ve toplumsal şartlar, yaslandığı ve çatıştığı toplumsal güçler dahil edilmeden yapılan bir incelemenin, bütün bu tarihi, sıklıkla olduğu gibi, bir din çatışması ya da hırslı bir kişiliğin intikam macerası olarak yazması kuvvetle muhtemeldir.

Hasan Sabbah'ın hırslı ve etkileyici bir kişiliğe sahip olduğu ve tarihin bu kesitinde çok belirleyici bir rol oynadığı doğrudur elbette. Ancak unutulmamalı ki, Ortadoğu doğru zamanda ortaya çıkmadığı, uygun tarihsel ve toplumsal koşullarla bütünlenmediği için meczup sayılmış peygamberler, imamlar, mehdiler mezarlığıdır. Hasan Sabbah'ı öne iten ve kendi tarihinin etkin bir öznesi haline getiren nesnel koşullar bu yüzden önemlidir.

Öte yandan, bunun bir din çatışması, Sünni İslam'la, öğreti ve dini ilkeleri bakımından ondan köklü bir farklılık arz eden İsmaililik arasında bir mücadele olduğu da yanlış değildir. Ama dinler, ne gökten zembille inen, ne de birdenbire akla üşüşüveren fikirlerdir; toplumun ürünleridir. Hele de dinin insanın maddi yaşamı üzerindeki etkisinin çok güçlü olduğu ortaçağda, her yerde baş gösteren din savaşlarının tümünün

arkasında, az ya da çok belirgin halde, zorunlu olarak din kisvesine bürünmüş, mücadele amaçlarını ve dünya tasarımlarını dini ilkeler ve kurallar olarak formüle etmiş toplumsal hareketler, sınıf mücadeleleri vardır. İslam'ın, en başından beri insanın ahlaki ve manevi dünyasının yanı sıra, toplumsal-politik dünyasını da alenen düzenleyen bir sistem olması, belki de İslam dünyasında her sınıf mücadelesini din kisvesinde görünmeye daha da zorlayan bir etken olmuştur.

İsmaililer ve Batınilik

Öyleyse, Hasan Sabbah ve Nizariler gerçeğini ortaya koymak için, önce İslam tarihinde gerilere gidip Nizarilerin köklerini belirginleştirmek gerekiyor.

Bir Şii mezhebi olan İsmaililik 765 yılında Şiiliğin beşinci imamı Cafer'in ölümüyle ortaya çıkar. İmam Cafer önce büyük oğlu İsmail'i kendinden sonraki imam olarak belirler. Ama İsmail'in radikal Şii çevreleriyle ilişkisinden rahatsız olarak onu kendisinden uzaklaştırır. İsmail'in kendisinden önce ölmesini fırsat bilerek, küçük oğlu Musa'yı imam tayin eder. Şiilerin çoğunluğu Musa'nın imamlığını kabul ederken (27), Musa'yı reddedip İsmail üzerinden devam eden soyu imam olarak tanıyan "heyecanlı ve eğilimleri açısından 'müfrit, aşırı' olarak nitelendirilebilecek olan bir bölük Şii" İsmaili mezhebini kurarlar. Corbin'in ifadesiyle, "bunların aşırı oluşları (…) Şii irfanından köktenci sonuçlar çıkarmalarıdır: örneğin, imamlık anlayışlarında 'tanrısal olanın sureti' (ilahi mazhar) kuramına yer vermeleri, her zahire bir iç hakikatin, bâtının tekabül ettiğini kesinlikle kabul etmeleri, manevi **kıyamete**, **şeriatın** zahirinin terk edilip içyüzüne dönülmesine önem vermeleri…" (28)

Görüldüğü gibi, bu bölünme kişiler arasındaki bir çatışmadan doğmamıştı. Gerçekte olan şuydu. Batınilik diye anılan, aslında İslam'a özgü olmayıp eski dinsel öğretilerden süzülerek devralınan, İslamiyet'in ortaya çıkışından beri İslami bir karaktere bürünerek çeşitli mezheplere bölünmüş şekilde görüne kaybola varlığını sürdüren ve Abbasi egemenliğinin başlarında ciddi bir dağılma yaşayan muhalefet geleneği, **İsmail yandaşları** adıyla yeniden toparlanma sürecine girmişti. (29)

Muhalif, devrimci bir karakter Batıni öğretide şöyle ifade bulur. Batınilik en genel haliyle, her şeyin görünen (zahiri, egzotik) yüzünün ardında gizli bir özün, bir gerçek anlamın (batın, ezoterik) bulunduğunu esas alır. Dünyayı ve evreni, olup bitenleri ve olacakları görüntülere değil, iç anlam ve ilişkilere bakarak anlamaya çalışır. Besbelli ki böyle bir düşünce, kökeninde, özlem duyduğu ile gerçek olan arasındaki çelişkiyi çözümleme ihtiyacındaki insan zihninin bir ürünüdür. İçinden çıkamadığı sorunu kendinden öte bir güce havale etme yatkınlığı, bu çelişkiyi -soyut ve aşkın bir mükemmellik atfedilen ve gücü her şeye yeten bir yaratıcı ile onun eliyle yaratılmış bu dünyanın kusurları arasındaki karşıtlık olarak- bütün dinlerin ortak sorunu haline getirir. Ne bu adaletsiz ve çivisi çıkmış dünyadan, ne de dinin hâkim yorumunun bu çelişkiyi öte dünyaya göndererek açıklama biçiminden tatmin olanlar, bu dünyanın ardında ancak özel bir kavrayış ve yol göstericilikle anlaşılıp ulaşılabilecek adil ve uyumlu bir düzen bulunduğuna inanmışlar, böylece bu dünyadaki çileli yaşamlarına anlam vermenin ve katlanmanın yolunu bulmuşlardır.

Batınilik dini ilkeleri ve kuralları zahir, özü çevreleyen kabuk saydığından, bunlara dayanan düzene karşı hem düşünsel, hem ahlaki, hem de siyasi bir eleştiriye zemin sağlar. Hâkim düzenin ideolojik hegemonyasının kapsama alanı dışına bir kapı açar. İlahi mesajın ve kutsal kitabın yaygın kabul gören yorumunu bir kenara bırakıp iç anlamına yoğunlaşır. (30) Bu anlayış ve bunun getirdiği siyasal, felsefi ve toplumsal duruş, İslam dünyasında felsefi pratiğe, özgür düşünceye ve muhalif siyasal eyleme geniş bir alan açmıştır. Bu, dinin egemen yorumunda kendi toplumsal özlemlerine yer bulamayanların, buna karşı kendi özledikleri dünyaya yönelen bir yorum geliştirmelerinin de imkânıdır. (31)

Bu içeriğiyle Batınilik İslam düşüncesinde, en radikalinden ılımlı ve uzlaşmacısına, bir dizi eğilimi yan yana ve birbirleriyle çatışma halinde barındıran dinamik bir muhalefet geleneği olmuştur. En geniş cephesi Şiiliktir. Kuramsal bakımdan en bütünlüklü ve derin, siyasal ve toplumsal bakımdan en etkin ve yaygın radikal ifadesine ise, İsmaililik'te kavuşmuştur.

İsmaililer. Bir Şii mezhebi olan İsmaililik 765 yılında Şiiliğin beşinci imamı Cafer'in ölümüyle ortaya çıktı.

İslam'da muhalefetin toplumsal temelleri

İslam dünyasında Batıniliğin bir toplumsal tabanda vücut bulması zor olmadı. Şimdi İslam tarihinde biraz daha geriye giderek bu gelişmeyi izleyelim. İslamiyet'in ilk otuz yılında, klasik uygarlık merkezlerinin hemen kıyısındaki Arap kabileleri, çok hızlı ilerleyen bir fetih süreciyle dev bir imparatorluğun hâkimleri haline geldiler. İslam'ın siyasi egemenliğine girmiş topraklardaki çeşitli dilleri konuşan, çeşitli kültürlere sahip, çeşitli dinlere mensup insanlar (32), özerk topluluklar olarak var olma imkânları yanında, İslam toplumunun ve inancının aşama aşama kristalize olma süreci, aynı zamanda bu genel mirasın süzüldüğü, elenip uyarlandığı bir süreç oldu.

Putperestlikten tektanrıcılığa geçiş ile kabileden devlete geçişi iç içe yaşayan Araplar arasında, bu hızlı fetih döneminde sınıfsal farklılaşmalar da yeni bir temelde ve hızla derinleşti. Kabilelerin kandaş yapısı çözüldü. Kabile yaşamından kopup askeri garnizonların gelişmesiyle oluşan büyük şehirlere yığılmış Araplar, fetihlerin durup ganimet gelirlerinin kesilmesinin ardından, kendilerini toplumsal ve ekonomik güçlüklerle örülü, daha önce bilmedikleri güvencesiz bir yaşamın içinde buldular. İslam'ın onlara vaat ettiği bu değildi. İslam'ın ilk muhalifleri onlar oldu.

Bu bölükler, egemenler tarafından çarpıtılıp bozulan İslam'ın mesajının, sadece Hz. Muhammed'in soyu tarafından yorumlanabileceğini düşündüler. Ancak kendisi de haksızlığa uğrayan peygamber soyu hakkı olanı aldığında, İslam'ın adil hükümleriyle dünyanın yeni bir düzene kavuşabileceğine inandılar. Peygamberin hem damadı hem de amcasının oğlu olan Ali'nin ve zulme uğrayıp katledilmiş oğullarının etrafında toplanıp Şia'yı (33), sonrasında da bu soydan gelen imamları izlediler, onların önderliğinde bir kurtuluşu beklediler.

Öte yanda ise, **mevali** (34) olarak

İslam komüncüleri de denen Karmatiler, Abbasi ordularını defalarca bozguna uğratıp Irak içlerine seferler düzenlediler.

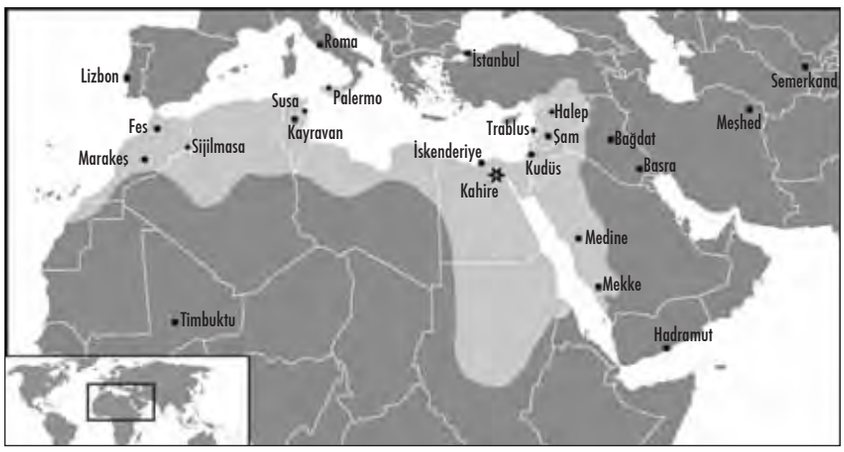
adlandırılan, İslamiyet'in yayıldığı topraklarda sonradan Müslüman olan İranlı, Arami, Berberi ve Arap olmayan diğer toplulukların oluşturduğu bir tabaka gelişti. Mevalinin yoksul ve hiçbir hakka sahip olmayan kesimleri, yani köylerdeki geçim kaynakları tahrip edilmiş, vergi ve haraçlar yüzünden tarım yapamaz hale gelip kente göçmüş köylüler ve İslam'ı seçip azat edilen savaş esirleri, bütün Müslümanların Allah karşısında eşit olduğuna dayanarak, din kardeşleriyle bu dünyada da eşit haklara sahip olmayı istediler.

Emevi hanedanı egemenliğine muhalif olan tüm kesimlerin altında toplandığı bir bayrak olan Şiiliğin, en radikal ve dinamik kanadını mevali oluşturdu. 685 yılında Irak'ın Küfe şehrinde gerçekleşen Muhtar ayaklanmasından (35) sonra mevali Şiilikle tümüyle bütünleşmiş, onun etkin ve belirleyici tabanı haline gelmişti. Mevali beraberinde İslamiyet öncesi inançlarından pek çok düşünceyi getirdi. Sonradan İsmaililerce sürdürülecek olan **tevil** (36) anlayışı ve kıyamet, yeniden dirilme, cennet, cehennem gibi kavramların dünyada yaşanan deneyimler olarak sembolik kavranışı, Şiiliğin radikal kanatlarının öğretisine böylelikle girmiş oldu. Bu radikal kanatlar, Şia'nın geneli tarafından aşırılıkçı, abartıcı anlamında **gulat** olarak adlandırıldı.

İsmaililiğin doğuşu

Abbasiler 748 yılında Emevi hanedanını yıkıp egemen olduklarında, önceden ittifak yaptıkları Şiilik ve radikal muhalefetle bağlarını da kopardılar ve Sünniliğin ateşli savunucuları haline geldiler. Bu dönemde Şia'nın ve diğer muhalefetin aktif önderleri öldürüldü, tasfiye edildi. Ilımlı olanlar ise siyaset dışına itildi. İmamın dinsel bir otorite olduğu, toplumun dünyevi yönetimini üstlenmesinin gerekmediği düşüncesini geliştirerek Abbasilerle uzlaşan İmam Cafer, ılımlı Şiileri etrafında toplarken, gulatı da kontrol altında tutma misyonunu üstlendi. Ancak, oğlu İsmail'in gulattan etkilenmesi (37) ve Cafer'in imamlık hakkını İsmail'den geri alıp diğer oğluna devretmesiyle, daha önce değindiğimiz, İsmaililiğin doğuşuna varan süreç yaşandı. Radikal Şiiler İsmail'in soyuna ait olan imamlık hakkının gasp edildiği iddiasına dayanarak, onun adıyla, kendilerine meşruluk sağlayan birleştirici bir bayrak edinmiş oldular.

İsmaili araştırmacıları, mezhebin doğduğu 765 yılından sonra geçen bir asırdan biraz fazla süreyi **erken İsmaililik** olarak tanımlar. Bu dönem mezhebin tarihinin hayli karanlık bir kesitidir. İsmail'in oğlundan sonra gelen imamlarla ilgili bir belirsizlik olduğundan gizli /kayıp imamlar dönemi olarak da adlandırılır. Mezhebin yeraltına çekildiği, **takiye** dedikleri gizlilik taktiğine sığınarak varlığını koruduğu, uzun ve sabırlı bir gizli propaganda-örgütlenme çalışması sürdürdüğü ve kendisini düşünsel olarak geliştirdiği söylenebilir.

Fatımi devletinin en güçlü olduğu dönemde yayıldığı toprakları gösteren harita.

Bu döneme ait iki önemli İsmaili eserden, hareketin sonraya devredeceği düşünsel birikim hakkında fikir vereceği için, kısaca söz edelim. İsmaililiğin ilk ortaya çıktığı döneme ait olan *Umm-ul Kitab* (Kitapların Anası) İslamiyet öncesi düşünceyle İsmaililik arasındaki bağı göstermektedir. Bu kitapta İslam dışı etkiler çok ve çeşitlidir. Corbin ve diğer uzmanlara göre bu eserde, ağırlıklı olarak, İran'dan gelen ve Mani ile Mazdek dini karışımı olan, kısmen de Hıristiyanlık ile Hint ve Babil irfanının (gnose) izlerini taşıyan bir sentez söz konusudur. Dışta ise İslami bir karakter taşır, başka bir deyişle İslam'a uyarlanmıştır. Esas olarak, gulatın İslami çerçeveye uygun şekilde evrilip olgunlaşma aşamasındaki düşüncesinin ifadesidir. İsmaililiğin başlangıç öğretisidir.

O döneme ait diğer önemli eser ise *İhvan üs Safa Risaleleri*'dir. En son haline 10. yüzyılda kavuştuğu bilinen eserin ilk nüvesinin, erken İsmaililik döneminin sonlarında ortaya çıktığı kabul edilmektedir. İsmaililer tarafından İhvan üs Safa'nın en sonuncu "toplayıcı risale"sinin, gizli imamların ikincisi olduğu iddia edilen Ahmed tarafından yazıldığı ileri sürülmektedir. Sonradan yapılan araştırmalara göre risaleler, Fatımilerin ortaya çıkışından hemen önce 870-900 yılları arasında Basralı bir grup İsmaili daîsi tarafından hazırlanmıştır. (40) Dört bölüm halinde, matematik, geometri, astronomi, mantık, fizik, kozmoloji, tevhid ve kelam gibi alanların incelendiği eser, mezhep üyelerinin eğitimini hedefleyen bir tarzda hazırlanmıştır. (41) İlk İsmaililik döneminin sonlarında ulaşılan düşünsel düzeyi sergileyen eser, İran'dan İspanya'ya, İslam düşünce dünyasında büyük bir etki yaratmıştır.

İsmaililiğin görkemli yükselişi

İsmaililiğin sessiz sedasız bir örgütlenme çalışması sürdürdüğü dönemde, İslam dünyasında önemli toplumsal değişimler gerçekleşmekteydi. Sanayi, zanaatlar ve ticarette büyük gelişmeler olmuş, şehirler hızla büyüyüp ticari merkezler haline gelmiştir. Bu yeni ve daha karmaşık koşullarda, yeni çıkar çatışmaları ortaya çıkmıştı. Abbasi egemenliğinin ilk elli yılında, Arapların ayrıcalıklı konumuna dayanan toplumsal yapı dağılmış, Arap-mevali ayrımı ortadan kalkmıştı. Arap kabile aristokrasisinin hegemonyası tümüyle dağılmıştı. Bunun yerini tüccarlar, büyük toprak sahipleri, profesyonel askerler, sivil yöneticiler ve dinsel liderlerden oluşan yeni bir yönetici tabaka almıştı. Devlet yönetiminde İranlılara ve Sasani modeli merkezi yönetime dayanan bir imparatorluk kurulmuştu. (42)

Kırsal kesimlerde geniş mali ayrıcalıklarla donanmış büyük mülk sahipleriyle sefalet içindeki küçük toprak sahipleri ve topraksız emekçiler karşı karşıyaydı. Şehirlerde ise, gezgin bir emekçi sınıf ile yoksul, yersiz yurtsuz göçmenlerden oluşan topluluğun yanı başında, ticaret ve sanayinin doğurduğu büyük bir zenginlik birikmişti.

İslamiyet'in ideolojik hegemonyası da zayıflamaktaydı. Bernard Lewis'in ifadesiyle bu dönem, "aynı zamanda İslam dünyası için bir düşünsel çoraklık dönemiydi. Sünni inancın katı kuralcılığı ve donukluğu, onu Yunan bilimi ve felsefesiyle, Fars mantığıyla ve tarihin katı gerçekleriyle yüzleşmesiyle ortaya çıkan ve cevap bekleyen ciddi problemler karşısında zayıf düşürmüştü… Saygın din adamlarının kurulu düzenle barışıklığı, yoksul ve mutsuz müminlerin maddi ve manevi ihtiyaçlarından uzak kalmalarına yol açmıştı. Dini, felsefi, siyasi ve toplumsal büyük İslam mutabakatı çatırdamaktaydı." (43)

Bu koşullarda halk düzene karşı çıkan her türlü muhalefete, mücadele çağrısına kulak verecek durumdaydı. Nitekim 9. yüzyılın ortalarında İran ve Irak'ta birkaç tanesi büyük ve etkili olan çok sayıda köylü ayaklanması gerçekleşti. Basra'da büyük toprak sahibi aristokratların yanında çalışan kölelerin Zenc İsyanı (Savrat-ül Zenc) adıyla anılan hareketi, on beş yıl ayakta kalacak eşitlikçi bir cumhuriyetin kuruluşuyla son buldu. (44)

Tüm bu toplumsal dalgalanmalar İsmaililiğin yapısına ve gelişimine de etkide bulundu. Mevalinin İslam toplumuyla bütünleşip ayrı bir sınıf olarak ayırt edici niteliklerini yitirmesiyle birlikte, İsmaililik ile mevalinin toplumsal özlemleri arasında oluşmuş özdeşlik ortadan kalktı. Bunun yerine İsmaililik ekonomik ve toplumsal olarak ezilen her kökenden kitlelerin daha geniş ve köklü muhalefeti için uygun bir siyasal çerçeve haline geldi. İsmaililiğin, Mehdi'nin dünyaya adalet getirmek üzere kısa zamanda geleceğini ilan eden mesajı, bu kitleler için oldukça etkili bir çağrıydı. Uzun süren gizlilik döneminin ardından İsmaililik, elverişli toplumsal-siyasal koşullardan da beslenerek, dinamik bir devrimci hareket olarak ortaya çıktı.

Hareket en büyük etkiyi halifeliğin yönetsel merkezlerinin uzağında

kalan daha az kentleşmiş bölgelerde yarattı. Daha sonraları yeni kurulmakta olan meslek birlikleri ve loncalar sayesinde şehirli emekçi ve zanaatkârlar arasında destek bulsalar da, o dönemlerde İsmaililer esas olarak köylülere ve göçebelere hitap ediyordu. (45) Neticede 9. yüzyılın sonlarında İsmaililik, Irak'ta özellikle Küfe bölgesinde köylüler ve göçebe kabileler, Bahreyn ve Suriye'de esas olarak göçebeler, Yemen'de dağlık bölgelerde yerel yöneticiler de dahil olmak üzere karmaşık bir toplumsal kesim içerisinde, hatırı sayılır bir güce ulaşmıştı.

İsmaililiğin bu görkemli ortaya çıkışının yansıttığı birikimi, en iyi Bernard Lewis'ten aktaracağımız şu pasaj gözler önüne serecektir:

"Uzunca bir süre kendisini gizli tutmuş topluluk, gerek bağlılık ve örgütlenme bakımından, gerekse de entelektüel ve duygusal bir çekim merkezi olması bakımından diğerlerini geride bırakan bir mezhep kurmuştur. Kendilerinden önceki mezheplere nüfuz etmiş kaotik tahliller ve iptidai hurafelerin yerine, bir kısım ehil ilahiyatçı, üstün bir felsefi temel üzerinde yükselen bir din öğretisi sistemi, yüzyıllar boyu gözlerden uzak tutulmasının ardından gerçek kıymeti bir kez daha anlaşılmaya başlamış bir literatür hasıl etmişlerdir. Dindar kesimlere göre İsmaililer gerek anane, gerekse de hukuk bağlamında en az Sünniler kadar *Kuran*'a itibar etmektedirler. Entelektüel kesimlere göre ise kadim, bilhassa da yeni-Eflatuncu düşünce temelinde kainata felsefi bir izahat getirmişlerdir. Manevi kesimlere göre, imamların ıstırapları ve müritlerinin fedakârlıklarını -tutku deneyimi ve hakikate erişme- ibret alarak, yeni, şahsi, mistik, hisli bir inanç hasıl etmişlerdir. En nihayet hoşnutsuz kesimlere göre de, mevcut nizamı ortadan kaldırıp yerine imam -Hz. Peygamber'in varisi, Allah'ın seçtiği, insanlığın meşru lideri- önderliğinde yeni ve adil bir toplum inşa edebilmek için gerçek bir imkân sunabileceğine inanılan, örgütlü, yaygın ve kudretli bir muhalefet hareketinin cazibesini uyandırmışlardır." (46)

Fatımi halifeliği ordusunda Sahralı kölelerden oluşan birlikler vardı.

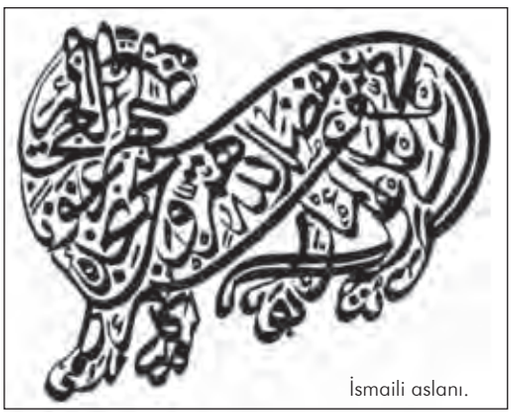
Eşitlikçi İsmaili Cumhuriyeti: Karmatiler

Ancak İsmaililerin altın çağı hiç de sorunsuz başlamadı. 10. yüzyılın ilk yıllarında yaşanan bölünme sonucunda, hareket iki ayrı kanaldan gelişti. Bu ayrışma görünüşte öğretideki bir revizyondan kaynaklanıyordu. O döneme kadar İsmaililer, yedinci ve son imamın İsmail'in oğlu Muhammed olduğuna, sırlara karıştığına ve çok yakında dünyaya dönüp adaleti sağlayacağına inanıyordu. İsmaililerin lideri Ubeydullah 899 yılında öğretiyi değiştirip imam soyunun kendisiyle devam ettiğini ilan etti. Güney Irak'ı ellerinde tutan İsmaililerin lideri daî Hamdan Karmat başta olmak üzere geniş bir kesim Ubeydullah'ın imamlığını tanımadı. Bölünmenin ardındaki neden burada yatıyor. Hamdan'ın Irak ve Arap Yarımadası'ndaki İsmaililer üzerinde güçlü bir siyasi nüfuzu vardı. Bu, Ubeydullah'ı hareketin sadece manevi, düşünsel lideri durumuna düşürmüştü. Ubeydullah'ın öğretide yaptığı değişiklik, işleri elinde tutmak için yürüttüğü siyasi mücadelenin parçası olarak değerlendirilmelidir.

İki kanat arasında çıkan çatışma sonucunda Hamdan Karmat ve başka etkili daîler öldürüldü ya da ortadan kayboldu. Ubeydullah ise önce Mısır'a, sonra Kuzey Afrika'ya kaçmak zorunda kaldı. Bu çatışmalı bölünmeye rağmen, daha yirmi yıl geçmeden, Ubeydullah bugünkü Tunus'ta halifeliğini ilan ederek büyük Fatımi (47) devletinin temelini atmıştı. Onun imanlığını tanımayan Karmatiler (48) ise biri Yemen'de biri Bahreyn'de olmak üzere iki devlet kurmuşlardı. Bu durum, İsmaililerin İslam topraklarına saldığı köklerin derinliğini ve yaygınlığını gösterir.

Ubeydullah'ın halifelikle birlikte Mehdi olduğunu da ilan etmesi ve bunu teorize edecek şekilde İsmaili öğretisinin temellerinden olan İmamlık düşüncesini revize etmesi sonucunda, Fatımiler ile Karmatiler arasındaki ayrım derinleşti. Bu iki kanat neredeyse bir asır boyunca gerilimli ilişkilere sahip devletler olarak yan yana yaşadılar, her fırsatta savaşa tutuşmaktan da geri durmadılar. Hasan Sabbah ve Nizariler bu kanatlardan Fatımilerin içerisinden kopup geliştiler. Ama hareketi yeniden devrimcileştirirken İsmaili öğretinin Karmatilere taşınan eski radikal öğelerine döndüler. Ayrıca İran'da neredeyse bir asır boyunca Karmati etkisini taşımış İsmaililere dayandılar. Bu bakımlardan, Hasan Sabbah'ın Yeni Davet'inin köklerinde, Fatımiler kadar Karmatiler'in de esaslı bir izi bulunmaktadır.

Karmatiler Ubeydullah'tan kopup bağımsız bir hareket haline geldiklerinde, zaten Irak'ın güneyinde Zenc İsyanının da yarattığı karışıklıktan faydalanarak güçlenmiş, bazı bölgeleri kontrolüne almıştı. 10. yüzyılın başında art arda üç ayaklanmaya kalkıştılar ama başarısız oldular. Gönderdikleri daîler sayesin-

İsmaili aslanı.

de İran'ın güneyinde ve Yemen'de örgütlendiler. Yemen'de daha sonra Hasan Sabbah tarafından da uygulanacak bir stratejiyi kullanarak, dağlık bölgelerde üsler oluşturup çevre bölgelere yayıldılar. Bir süre sonra bütün Yemen'e hâkim oldular.

Karmatilerin bir başka kolu da Bahreyn'de, Arap Yarımadası'nın İran körfezi kıyısında egemen oldu. Bahreyn Karmatileri Abbasi ordularını defalarca bozguna uğratıp Irak içlerine seferler düzenledi. Mekke'den dönen kervanları yağmaladı. Mekke'yi basıp kutsal Hacer el Esved taşını rehin aldı, sonradan büyük paralar karşılığında iade etti. Her iki Karmati devleti de, Abbasi Halifeliği'nin en zorlu düşmanları oldu.

Ama Karmatilere İslam siyasi tarihinde ve ezilenlerin mücadele geleneğinde önemli bir yer kazandıran esas nitelikler, kurdukları devlette hâkim kıldıkları eşitlikçi, toplumcu düzendir.

Bu düzen tarımsal üretim ve savaş üzerine kurulmuştu. Bütün ganimetler, talandan ve tarımdan elde edilen gelirler hazinede toplanıyor, ihtiyaca göre ve toplumda bireysel yoksulluğa ya da zenginliğe izin vermeyecek şekilde dağıtılıyordu. Hiç kimsenin kılıcı ve diğer savaş aletleri dışında özel mülkü yoktu. Toplumun zenginliği savaş ganimetleri kadar, üyelerinin gerçekleştirdiği ortaklaşa üretime bağlıydı. Bu ortak mülkiyet ve ortak çalışma ilkesi, tarlaları kuşlardan koruyan çocuklar ve yün eğirmek gibi gündelik işler yapan kadınlar dahil herkes için geçerliydi. Ayrıca devlete ait köleler de üretime katılıyordu, bunlar muhtemelen İsmaili olmayan savaş esirleriydi. (49) Karmatilerde kamusal işlerin yönetiminde ve önemli kararların alınmasında büyük ve etkili kabilelerin temsilcilerinden oluşan bir meclis söz sahibiydi. Bazı bölgelerde bu meclislerde kadınların da bulunduğu belirtiliyor. Karmatilerde eşitlikçi ve adil bir düzenin hüküm sürdüğü İsmaili olmayan Arap ve İranlıların tanıklığı ve anlatımlarıyla da doğrulanıyor. Bunlara göre, Karmatilerde cuma namazı gibi toplu ibadetler yok. Bahreyn'de İranlı bir tüccarın yaptırdığı büyük bir cami dışında diğer tüm camiler kapalı. Bahreyn Karmatileri'nin iki yüzyıl ayakta kalan devleti, girdikleri gerileme döneminin ardından 1077 yılında Sünni Araplar tarafından, Selçuklu askerlerinin desteğiyle ortadan kaldırıldı. (50)

Karmatilerin siyasi olarak egemenlikleri altındaki topraklar dışında da yaygın bir etkileri söz konusuydu. İran İsmaililileri'nin çoğu, Fatımilerin 10. yüzyılın ikinci yarısında giriştiği etkin örgütlenme seferberliğine kadar, Fatımi halifesini reddederek Karmatilerden yana tavır aldı. İran'ın güneyindeki ve Hazar Denizi kıyısında Azerbaycan, Erdebil ve Deylem'deki İsmaililer ise, Nizarilerin ortaya çıkışına kadar Karmati koluna bağlılıklarını sürdürdüler. (51) Hoşnutsuzluklarını ve radikal fikirlere açıklıklarını koruyan İran İsmailileri, ileride Nizari isyanı için elverişli bir toplumsal zemin olacaktı.

Fatımi Devleti

İsmaili davasının en gösterişli sonucu Fatımi devleti oldu. Fatımiler halifeliğin ilanından sonra, 10. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'ı alıp güçlü bir devlet haline geldiler. Yüzyılın sonuna gelindiğinde Suriye ve Hicaz'dan Akdeniz kıyısı boyunca Fas'a uzanan, Sicilya üzerinden Avrupa'ya el atmış bir imparatorluğa dönüştüler.

Ancak Fatımiler halifeliğin merkezini Mısır'a taşıdıklarında, pratik programlarındaki devrimci öğeler neredeyse tümüyle silinmişti. Halifelik Sünni kurumlara karşı daha ılımlı bir tavır içindeydi. Bu tavır, öğretinin de ılımlı bir içeriğe büründürülmesiyle birlikte gelişti. İmamlık öğretisi değiştirildi ve İslamiyet çağında yediden fazla imam olacağı ileri sürüldü. Bu revizyonun politik sonucu, İsmaililerde baştan beri politik motivasyon kaynağı olan, tanrısal bir kurtarıcı beklentisinin boşluğa düşmesi oldu. Mehdi'nin misyonu bütün dünyada adalet düzenini sağlamak değil, kılıç zoruyla şeriatı savunmak olarak yeniden tanımlandı. Erken İsmaililik'tekiler, asıl belirleyiciliğin bâtında olduğunu kabul etme eğiliminin aksine, Fatımiler bâtın ile zahirin eşit önemde olduğunu ileri sürdüler. Her ikisinin de dinin tamamlayıcı boyutları olduğunu kabul ettiler ve radikal İsmaili çevrelerin, dinin yerleşik toplumsal kurallarına karşı çıkma eğilimlerinden uzaklaştılar. (52)

Mısır'ın verimli toprakları ve Akdeniz ticaretinde söz sahibi olmak, Fatımileri zengin bir imparatorluk haline getirdi. Mısır'da kurdukları Kahire şehri büyük bir kültürel birikimin merkezi oldu. Şehrin en büyük camisi olan El Ezher, kütüphanesiyle, her türlü giderleri karşılanan öğrenci ve öğretmenleriyle önemli bir bilim ve araştırma merkezi haline geldi. Daha sonra kurulan Dar el Hikme (Bilgelik Evi) ise Fatımi öğretisinin geliştirildiği ve yayıldığı, bütün İslam coğrafyasından daîlerin yetiştirildiği bir okul oldu.

Daî örgütlenmesi en gelişkin biçimine Fatımiler'de kavuştu. Düzenli devlet organizasyonuna paralel bir dini hiyerarşiye dönüştü. Başdaî vezirle aynı seviyedeydi. Bu örgütlenme içeride yönetime katkı yaparken, Sünni topraklarındaki İsmaili muhalefetin merkezi olmaya devam ediyordu. Bu sayede, başta Karmatilere kaptırdıkları İran ve Irak İsmailileri üzerindeki nüfuzu yeniden kazandılar.

Ünlü Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün büstü.

İçeride ise Fatımi devletinin İsmaili davasından uzaklaşmasının sonuçları ortaya çıkmıştı. Devlet yönetiminde hem Sünni Müslümanlar, hem de Hıristiyan ve Yahudiler söz sahibi olmaya başladı. Bugünden bakıldığında bu durum bir hoşgörü işareti olarak algılanabilse de, gerçekte devletin ideolojik yapısının çözüldüğünün göstergesidir. Orduyu oluşturan paralı askerlerin komuta zinciri, yönetimdeki dini ve siyasi hiyerarşinin yanına bir üçüncü olarak eklendi. Sonunda Abbasiler'de olduğu gibi, paralı askerlerin kontrolden çıkması ve üst sınıflar arasındaki çıkar çatışmasıyla ortaya çıkan krizin ardından, duruma el koyan askeri klik yönetimi ele geçirdi. İsmaililerin devlet içinde etkisi kalmadı. Halife ise siyasi bir kuklaya dönüştü. Nizarilerin Fatımiler'den kopup bağımsız bir hareket haline gelmesi hemen bunun sonrasındadır. (53)

Fatımiler radikal bir öğretiye ve örgütlenmeye dayanan devrimci bir hareketin, iktidara gelmesiyle birlikte adım adım bu karakteri yitirip yozlaşmasının bir örneğidir. Fatımilerin büyük ve güçlü bir devlet olmasıyla, başlangıçta bütün İslam dünyasının adil ilkeler temelinde yeni bir düzene kavuşacağına umutlanan İsmaililer bu sonuçla büyük bir hayal kırıklığına uğradılar.

Sonuç olarak, ne Karmatiler ne de Fatımiler İslam'ın evrensel liderliğini elde edebilmiş, İslam dünyasına vaat ettikleri düzeni hâkim kılabilmişti. İsmaili davası altın çağının sonunda başarısız olmuştu. Şimdi sıra, İsmaililiği devrimci bir temelde yenileyecek, İsmailileri yeni bir mücadeleye hazırlayacak olan Hasan Sabbah'a gelmişti. Hasan Sabbah ve Nizari isyanı sayesinde, İsmaililiğin İslam'ın siyaset sahnesinden silinişi tarihte özel yeri olacak bir finale kavuşarak, bir süre daha ertelenmiş oldu.

İslam coğrafyasında Selçuklu rüzgârı

Burada, o dönemde bütün bölgenin siyasi durumunu değiştiren bir etken olarak Selçuklulardan söz etmek durumundayız. 11. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklular önce İran'da, ardından da Irak ve Suriye'de egemenlik sağlamış, Bağdat'ı alarak Abbasi halifeliğini Şii Büveyhi devletinin oyuncağı olmaktan kurtarmıştı. Karmati devletinin ortadan kaldırılmasında Sünni Araplara destek olan ve Fatımilerin gelişmesini durdurup Suriye'den süren de Selçuklulardı. Böylece Sünni İslam'a taze kan taşımış, halifeliğin topraklarında birlik ve istikrarı yerinde tesis etmişlerdi.

Selçukluların Sünni egemenliği dirilten etkisi düşünsel alana da yansıdı. Kırılan ideolojik hegemonyasını pekiştirmek ve Batınîlik / İsmaililik başta olmak üzere kendisine düşman akımlarla hesaplaşmak için yoğun bir çaba gösterdiler. Selçuklu veziri Nizamülmülk bu amaçla pek çok medrese kurdurdu. Bunların en ünlüsü, Gazali'nin de görev yaptığı Bağdat'taki medresedir. Gazali *el Mustazhir* adlı eserini İsmaililere karşı yazmış, pek çok eser ve yazısında Batîniler ve İsmaililer ile tartışmıştır. Nizamülmülk'ün meşhur *Siyasetname*'sinde de Batîniliği ve İsmaililiği karalayan uzunca bir bölüm vardır. (54)

Selçuklularla gelen bu siyasi canlanma, Sünni egemenler için güç ve istikrar anlamına geliyordu. Ama bu, toplumsal huzursuzlukları artırmak pahasına gerçekleşti. Selçuklular başlangıçta, hâkim oldukları topraklarda işgalci bir dış güçten ibaretti. Beraberinde İran'dan gelip geçen Türkmen göçebeler yüzünden tarım iyice bozuldu. Köylüler kasabalara kaçtılar ya da şehirlere ve kalelere yakın tarlalarda çalışmaya başladılar. Şehirlerin azalan gelirlerini paylaşmak zorunda kaldılar. Selçuklu egemenliğinin yerleşmesiyle, toprak sultan tarafından beylerine ve komutanlarına ikta olarak dağıtılmaya başlandı. Eski hâkim sınıflarla yeniler arasında bir ittifak ve kaynaşma yaşandı.

Büyük ikta sahibi emirler, kendisini neredeyse sultanla eşit sayan bağımsız, küçük beylikler gibi davranabilmekteydi. Eski İran devlet modeli bir merkezi yönetimi esas alarak Selçukluların hızlı devletleşme sürecini yöneten vezir Nizamülmülk, Sultan Melikşah döneminde ikta usulünü düzene sokmak ve merkezin bürokratik kontrolü altına almak için gayret gösterdi. Ancak, merkezi otoriteyi kısmen sağlayabildi.

Sonuç olarak, Nizamülmülk döneminde oluşan toplum yapısında, emirler ve ulema otoritenin özünü oluşturmaya başlamış, hâkim sınıf kalabalıklaşmış ve giderleri de çoğalmıştı. Merkezi yönetim ve saray masrafları sürekli artıyordu. Tüm bunlar, emekçi sınıflara daha ağır bir yükün bindirilmesi ve köylülüğün üzerindeki sömürü ve tahakküm sistemin gelişmesi pahasına gerçekleşti. (55)

Hoşnutsuz bir halk kitlesi, kurumsal mekanizmalara değil emirlerin güç ve otoritesine dayanan yerel idareler ve taht kavgalarıyla sarsılan, kırılgan bir merkezi birlik. Bütün bunlar İran'ı yeni bir İsmaili kalkışması için elverişli bir toprak haline getirmiştir.

Alamut kalesinin tasviri.

HASAN SABBAH'IN YENİ DAVET'İ VE NİZARİLER

Hasan Sabbah ve Nizariler batılı efsanelerdeki haliyle alındıklarında bile oryantalizmin İslam toplumlarındaki siyasal yaşamla ilgili şablonunu bir hayli zorlamaktadır. Bu şablona göre, İslam topraklarında devletin dışında kalan toplum kesimleri siyasi bir varlıktan yoksundur. Bu yargı "despotik doğu devleti" kavramına kültür ve din temelli bir yaklaşımdan doğmaktadır. Devlet toplumun değişik kesimlerinin onayına gereksinim duymaz. Hükümdarın meşruiyeti Allah'tan gelir, başka bir deyişle kendinden menkuldür. Devletin toplumla ilişkisi esas olarak baskı uygulamasıyla sınırlıdır. Zor'un meşruiyet kaynağı da aynıdır. Sonuç, İslam toplumunun durağanlığı ve sıradan halkın siyaset dışılığıdır. Siyaset egemenliğin hanedanlar arası el değiştirmesinden ibarettir. Farklı toplumsal kesimlerin kendi çıkarları için mücadele ederek iktidarı ele geçirme ya da etkileme pratiklerine rastlanmaz. Özetle; İslam toplumunda Batı'daki gibi bir toplumsal mücadele, sınıf mücadelesi yoktur. (56)

Bu şablona uygun diye, oryantalistler afyon ve sahte cennet hikâyelerini sürdürerek, Nizarilerin tuhaf bir istisna olduğunu göstermeye çalışıyorlar. Ama uymaz. Buraya kadar izlediğimiz Nizarilerin mirasçısı olduğu tarihsel süreç bile, tek başına, hem İslam tarihinde basit bir iktidar kavgası ya da ezilen halkın varsayılan durağanlığında istisnai bir parantez olmadıklarını göstermeye, hem de bu şablonu geçersiz kılmaya yetip de artmaktadır.

Radikal Şii gruplarından başlayıp Hasan Sabbah'a varan bu süreklilik ve kopuşlar silsilesi, hele de modern siyaset biliminin dilinden ifade edilirse (dağınık radikal grupların toparlanması, düşünsel bir sentez, amaç birliğiyle bağlı kadroların sıkı örgütü, toplumun hoşnutsuz kesimleri içinde kök salma, iç çatışma ve siyasi-örgütsel ayrışma, iktidar pratiği ve bunun radikal bir teori ve örgütlenmeyle uyuşmazlığı sorunları), toplumsal temellere sahip devrimci bir siyasi partinin gelişim tarihinden hiç farkı olmayan bir anlama bürünmektedir.

Ama yaygın anlayış bunu kabul etmez. Bir mezhep sadece bir mezheptir, din sadece dindir, en iyi durumda, halkı uyutan afyondur. Bunların toplumsal-siyasi hareketler olarak incelenebileceğini, maddi dünyanın gerçeklerinden doğmuş ve çağının en büyük düşünsel ve toplumsal devrimleri için çok büyük kitleleri harekete geçirmiş olduğunu dikkate almaz. Zaten, kapitalizmin şafağında burjuva aydınlanması insanı dinin karanlığından kurtarana dek, kitlelerin eylemi güdülen bir sürününkinden daha öte değildir.

Dolayısıyla bu anlayış, İsmaili tarihinin siyasi-toplumsal anlatımının karşısına şu soruları getirecektir: Nasıl olur da, dünyayı değiştirmek için ilahi bir kurtarıcının (Mehdi) gelişini temel alan bir öğreti, kaderci değil devrimci sayılabilir? Nasıl olur da, sözü Allah kelamı sayılan peygamber soyundan bir önderin (imam) katı, otoriter liderliği söz konusuyken, sıradan halkın kendi toplumsal özlemleri için harekete geçen bir siyasi varlık haline gelişinden söz edilebilir?

Burada, imamlık düşüncesinin siyasal karşılığını inceleyerek hem bu sorulara açıklık getirmeye çalışalım, hem de Hasan Sabbah'ın Yeni Davet'inin içeriğine giriş yapalım.

Nizarilerin kalelerini gösteren harita.

Siyasi önderlik ve imamlık

İsmaililerin anlattığımız tarihi boyunca şunlar dikkat çekmiş olmalıdır. Bir muhalefet hareketi olarak Şiiliği örgütleyenler, Ali ya da oğulları değildir. Radikal Şiileri ılımlı muhalefetten koparark bir araya toplayıp, İsmail yandaşları adı altında örgütleyen de, İsmail olmamıştır. Karmatiler, bekledikleri Mehdi hiç gelmemiş olsa da, hâkim düzene en kökten karşıtlığı temsil eden bir devleti kılıç elde kurmuş ve savunmuşlardır. İsmaililiğin Fatımi devletindeki yozlaşmasına karşı bir tepki olarak gelişen devrimci yenilenme çağrısı, Nizar adına, ama Nizar tarafından değil Hasan Sabbah tarafından yapılmıştır. Tüm bu örneklerde görülen şey, bu hareketlerin imamların ismiyle görüntüde bir toplumsal meşruiyet ve manevi kuvvet sağlamakla birlikte, esas olarak kendi maddi toplumsal dinamikleri üzerinde ve kendi siyasal- düşünsel önderlerini yaratarak geliştiğidir.

Bunun karşısındaki kurulu düzen ise, Allah'ın buyruklarını getiren peygamberin vekili halifelerin yürüttüğü İslam şeriatına dayanıyordu. İnsanoğlu henüz bu düzenin karşısına kendi "cüzi" akıl ve iradesiyle çıkabilecek düşünce düzeyinde değildi. Düzenin dayandığından daha üstün bir otoriteyi arkasına alıp meşruiyet kazanmayan bir muhale-

Suriyeli Nizarilerin en etkili oldukları dönemde önderliklerini üstlenmiş olan Raşideddin Sinan.

fetin varlık şansı yoktu. İlahi mesajı tahrif ettiği iddia edilen halifelerden üstün bir otorite, ancak bu mesajın iç yüzündeki gerçekliği yanılmaz şekilde temsil eden peygamber soyundan imamlar olabilirdi. Sırası geldiğinde ortaya çıkacak **beklenen imam Mehdi**, şeriatı ortadan kaldırıp yeni bir düzen getirecek ve adaleti sağlayacaktı.

Ayrıca, İslam toplumunun ezilenleri için gerçeğin ve adaletin temsilcisi olan imamın safında olmak, onlara hem içinde oldukları duruma katlanmak için gerekli sabrı, hem de zaferin kaçınılmaz olduğu inancından doğan bir cesaret ve mücadele azmi kazandırıyordu. Bu yüzden böyle bir imamlık kavrayışı toplumda ataleti değil dinamizmi besliyordu. Aslında daha doğru bir ifadeyle, imam ve imamlık düşüncesi toplumu değil, toplumun kendi dinamikleri imamı ve imam kavrayışını belirlemekteydi.

Yukarıda söylediğimiz gibi, hareketi yönetenler her zaman onun içinden çıkmış önderlerdi. Gerçek önderlik soydan gelmiyor, babadan oğula geçmiyordu. Siyasal ve örgütsel niteliklerle, belki hitabet, ataklık, irade, ikna gücü gibi kişisel özellikler kazanılıyordu. Sırası gelip imam soyunun manevi desteğine ihtiyaç duyulduğunda, bir yerlerden muhakkak bir imam bulunuyordu.

Birkaç örnekle daha açık göstermeye çalışalım. Ali'nin oğlu Hüseyin Kerbela'da yakınlarıyla birlikte katledildikten sonra, Küfe'de mevaliye dayanarak Şii eşrafın sıcak bakmadığı bir ayaklanmayı örgütleyen Muhtar, kendisine imam soyundan bir dayanak aradığında, Ali'nin diğer eşinden doğma oğlu Muhammed bin el Hanefiyye'nin Mehdi olduğunu ve onun adına hareket ettiğini ileri sürmüştü. Muhammed'in bu harekete katılmadığı kesindir, Muhtar'ın iddialarına onay verip vermediği ise şüphelidir. (57)

Bir başka örnek; İsmail'in etkilendiği radikal Şii'lerin önderi Hattab'ın yandaşları, kendi bağımsız varlıkları için ayrı bir meşruiyet temeline gereksinim duyduklarında, Hz. Muhammed'in Selman Farisî için "sen peygamber ailesindensin" dediği hadise dayanarak, Hattab'ın İsmail'in manevi babası olarak peygamber soyuna dahil edilmiş olduğunu ilan ettiler. Bu manevi akrabalık, benimseme ve erginleme yoluyla kurulan aile bağı, radikal Şiiler için başka zamanlarda da kullanılan bir yöntem oldu. (58)

Karmatiler genç bir İranlının, Zerdüşt'ün ölümünün bin beş yüzüncü yıldönümünde (930'lu yıllar) ortaya çıkmasını bekledikleri Mehdi olduğunu ilan edip başlarına geçirdiler. Ama Mehdi ayağının tozuyla gerçek siyasi önderlikle çatışıp harekete zarar vermeye başlayınca, onu öldürdüler. Bu düzmece Mehdi olayı bir itibar kaybına yol açsa da, Karmati hareketi kendi mecrasında gelişmeye devam etti. (59)

Fatımîlerin lideri Ubeydullah ve Alamut'un Hasan Sabbah'tan sonraki üçüncü efendisi Hasan (60) ise kendilerinin iki üç kuşaktır kayıp olan imam soyundan geldiklerini iddia ettiler. Bu iddiaların doğruluğu, DNA testiyle ispatlanamayacağına göre, önderlik ettikleri topluluğu ikna ettikleri kadardı. Ubeydullah halifeliğini ilan edip kendi taraftarlarıyla Fatımî devletini kurdu. Hasan ise kendisine inananlar için şeriatı kaldırıp kıyameti getirdi.

Hasan Sabbah ve Yeni Davet'i

Hasan Sabbah'ın Yeni Daveti'yle İsmaili öğretisine katkısı da, felsefi ve kuramsal alandan çok, hareketin siyasi yöntemiyle ve imamlık düşüncesiyle ilgiliydi. Bu katkıyla İmamlık kuramına toplumsal hareketin gereklerine en uygun bir müdahale yapmış, imamın maddi dünyaya ilişkin gerçekliğini yeniden tanımlamıştı.

Hasan Sabbah eski bir radikal Şii öğretisi olan **talim**'i eleştirel bir yaklaşımla ele alıp sistemli bir hale kavuşturmuştur. (61) **Talim** öğretisi Nizari düşüncesinde temel bir öneme sahiptir, öyle ki mezhep pek çok kaynakta **Talimmiye** olarak anılmıştır. Başta Gazali olmak üzere birçok Sünni alim eserlerinde **talim**'in çürütülmesine özel bir gayret göstermişlerdir.

Talim'in özü, dinin ancak yetkili bir kaynaktan öğrenilebileceği düşüncesidir. Bu kaynak imamdır. Hasan Sabbah talim öğretisini güçlü bir mantık dizgesi içinde şöyle formüle eder: Dinsel gerçekleri anlamak için yalnızca akıl ve felsefe yetmez, bir öğretmene ihtiyaç vardır. Bu öğretmen yetkili ve güvenilir olmalıdır. Çok sayıda alim ve hukukçuyu rehber edinen Sünni anlayışın tersine, Hasan Sabbah her dönem için ayrı ve tek bir öğretmen olduğunu kabul eder. Burada bir ikilem ortaya çıkar. Tek bir öğretmen olduğuna göre, onun yetkisinin ispatı ne olacaktır? Başka bir otoritenin şahitliği olamaz çünkü ondan üstün bir otorite yoktur. Olsa bile, bu kez onun kendini ispatlamak için bir dayanağa ihtiyacı olacaktır.

Hasan Sabbah bu ikilemden şöyle çıkar: Yetkili öğretmen kendi dışında bir kanıt ya da bir mucize göstererek ya da soy ağacını ispatlayarak değil, bilgilenme sürecinde öğrenenle arasındaki ilişkinin diyalektik doğası içerisinde tanınabilir. Şöyle ki, gerçeği arayan birey akıl yürütmeyle bir öğretmene ihtiyaç duyduğu sonucuna varabilir. Ancak akıl yürütme nihai gerçeğin bilgisine ulaşmasına ya da yetkili öğretmenin kim olduğunu an-

lamasına da yetmez. Öğrencinin gelip dayandığı bu noktada, öğretmen başka türlü karşılanamayan bir içsel ihtiyaca yanıt verdiğinden dolayı, otorite olarak kendini ispatlar. Varlığıyla öğrencinin ihtiyacını karşılaması, meşruluğunun kanıtıdır. Başka bir dışsal kanıt gerekmez. (62)

Hasan Sabbah özetle şunu söylemektedir. İmamın gerçekten imam olduğunun ispatı, onun bunu iddia etmesinde, sizin de bunu kabul etmenizdedir. Bu tanımlama imamlığı maddi dünyaya ait bir siyasal düşünsel önderlik rolüne yaklaştırır. Nitelikleri sayesinde halkın gözünde önderlik konumunu kazanmış kimse için, bu konumu imamlığın kazandıracağı manevi bir güçle tamamlayıp pekiştirmesi, teorik bir temel kazanmıştır.

Ayrıca Hasan Sabbah'a göre her devrin imamı, kendinden önceki imamlardan bağımsız bir görüşe sahiptir. Her imam, yenisinin varlığı ve aklıyla sınırlanmıştır. Bu yüzden öncekilerin düşüncelerine bağlı kalmak zorunda değildir. Bu kavrayışla önceki peygamberler, açıkça olmasa da zimnen yadsınmaktadır. İmamın ortaya çıkmasıyla Hz. Muhammed'in şeriatının da geçersiz olduğu ima edilmektedir. Ayrıca bu kavrayış, öğretiyi bir dogmaya dönüşmekten, zamanın gerisinde kalmaktan korur.

Hasan Sabbah imamın olmadığı dönemlerdeki boşluğu doldurmak için, ilk İsmaililerde bulunan **hüccet** unvanını yeniden gündeme getirmiştir. Ulaşılabilecek bir imamın olmadığı dönemlerde tam yetki hüccet'tedir. Hasan Sabbah kendisinin imam değil, imamın hücceti olduğunu iddia eder.

Hasan Sabbah'ın talim öğretisi İmam'ı kabul edip İsmaililiği benimseme sürecini tam bir akıl yürütme, öğretmenle tartışma ve iç muhakeme süreci olarak tanımlar. (63) Bu süreci tamamlayıp mezhebe katılanlar için artık imamın ya da hüccetin önderliğinde son derece otoriter bir komünalizm söz konusudur. Gerçeğin sırrına erme ayrıcalığına ulaşanların oluşturduğu mezhebin bir parçası olmak, güçlü bir topluluk elitizmini ve aidiyet duygusunu beraberinde getirir. Cemaate ve onu bir arada tutan öğretiye, sembollere karşı bağlılık ve sadakat, diğer tüm değerler pahasına bile olsa yüceltilir. İmam, bütün bunları kendi varlığında cisimleştirmiştir. İmam'ın

Hasan Sabbah ve Nizari tarihi için kronoloji

1072 Hasan Sabbah İsmaililiği benimser. İsfehan başdaîsi Abdülmelik bin Attaş tarafından mezhebe kabul edilir ve dava örgütlenmesinde görevlendirilir.

1076 Hasan Sabbah mezhebin örgütlenmesini yürüttüğü Rey şehrini terk etmek zorunda kalır. İbn Attaş'ın yönlendirmesiyle eğitim için İsmaililiğin merkezi Mısır'a gitmek üzere yola çıkar.

1079 Mısır'da Fatımi Devleti'ndeki yozlaşmaya karşı gelişen muhalefeti destekleyen Hasan Sabbah, Vezir Betr ül Cemali'ye ters düşer ve sürülür. Yolda kaçar ve Suriye'ye gider.

1080-90 Hasan Sabbah Fatımi halifeliğine karşı Yeni Davet'ine taraftar toplayarak Suriye'de dolaşır. Ardından İran'a geçer. İsfahan ve Huzistan'da faaliyet yürütür. Arkasında yandaşı daîleri bırakarak Deylem'e, Rudbar dağlık bölgesine gelir.

1090 Rudbar'da Alamut Kalesi'ni içeriden yürüttüğü örgütlenmeyle ele geçirir.

1090-92 Rudbar emiri Yürüntaş Alamut'u kuşatır ama başarısız olur. Civar köyleri yakıp çekilir / İsmaili daîlerin çalışmaları sonunda İran'ın doğusunda Kuhistan bölgesinde çıkan halk ayaklanmalarıyla bölgede pek çok kent ve kale İsmaililerin eline geçer.

1092 Selçuklu veziri Nizamülmülk Rudbar ve Kuhistan'a sefer düzenler. Selçuklu ordusu Rudbar'da bozguna uğrar. / Nizamülmülk Alamut'tan gönderilen bir fedai tarafından öldürülür / Kuhistan seferi dağılır / Selçuklu Sultanı Melikşah ölür ve oğulları arasında on yıl sürecek bir iç savaş ve karışıklık dönemi başlar.

1093 Rey'deki Sünnilerin oluşturduğu ordunun düzenlediği Alamut seferi bozguna uğratılır / İsfahan'da İsmaili katliamı.

1094 Selçuklu emirinin Alamut seferi başarısız olur. / Gazali İsmaili öğretisine karşı Mustazhiri'yi yazar. / Fatımi halifesi el Mustansır ölür. Vezir el Efdal halifenin yerine geçmesi gereken oğlu Nizar'ı hapsedip, küçük oğlu el Mustali'yi tahta çıkarır / Alamut İsmailileri Mısır halifeliğinden resmen kopar ve Nizar'ın soyunu imam olarak tanırlar.

1095 Nizar öldürülür. Hasan Sabbah kendisini İmam'ın hucceti (tanık) ilan eder.

1096 Rudbar'ın en büyük kalesi olan Lamasar'ın alınmasıyla bölge tümüyle Nizari denetimine girer.

1100 Şahdiz ve Girdkuh kaleleri ele geçirilir / Mezhebi Suriye'de güçlendirmek için Alamut'tan ilk daîler gönderilir.

1101 İsmaililere karşı anlaşan Selçuklu Sultanları Berkyaruk ve Sencer'in Kuhistan seferi. Şehir ve köylerde yaşayan çok sayıda İsmaili öldürülür. / İsfahan'da Nizari kıyımı. Alamut'tan gönderilen fedailer kışkırtıcılara peş peşe suikastlar düzenler.

1102 Şam Humus hâkimi Cenah el Devle'ye suikast.

1104 Kuhistan bölgesinde Tabas'ta Nizari kıyımı.

1105 Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar İmparatorluk topraklarında merkezi otoriteyi sağlar. İsmaili genişlemesi durur.

1107 İsmaililerin önemli kalelerinden Şahdiz düşer. / Güneybatı İran'da ve Erecan'daki kaleler kaybedilir.

1108 Muhammed Tapar'ın Alamut seferi. Pek çok yerleşim yerinde yıkım gerçekleştirir ama Alamut'a ulaşamadan Rudbar'dan döner.

1109 Selçuklu bölge valisi Anuştigin komutasında yeni bir Alamut seferi. Kuşatma sekiz yıl sürer. Civardaki bütün yerleşimler yakılır.

1113 Halep'te İsmaili kıyımı.

gerçekliğin yegâne ve yanılmaz temsilcisi oluşu, cemaatin çıkar ve özlemlerinin bu gerçeklikte saklı olduğu ön kabulü, imamı kesin bir otorite haline getirir.

Nizarilerin daîlerden oluşan sıkı disiplinli örgütlülüğü; fedailerin şeyhin bir emriyle ölüme koşacak denli davaya adanmışlıkları; devletlerinde kurdukları düzenin katı, eşitlikçi yapısı ve Sünni Selçuklu saldırılarına karşı gösterdikleri topyekûn direngenlik, hepsi bu komünal bağlılık temeline dayanır. Hikmet Kıvılcımlı'nın "komünün kolektif aksiyon gücü" dediği bu olmalıdır.

İsmaili daî örgütlenmesi

Yazı boyunca pek çok kez İsmaili daîlerin bahsi geçti. Kelimenin "davetçi" anlamına geldiğini, daîlerin İsmaili davasının propaganda ve örgütlenmesini yürüten görevliler olduğunu belirtmiştik. İsmaililerin açıktan ya da gizlice yüzyıllarca sürdürdükleri varlıklarını ve tarihsel önemlerini borçlu olduğu şey, kurdukları devletlerden çok, onlara bu devletleri kurabilme olanağı veren bu daîler örgütüydü.

Aslında daî adıyla bilinen propagandacı ve örgütçülere ilk olarak eski radikal Şii hareketlerde rastlanıyor. Ama kazandığı süreklilik ve nitelik dolayısıyla, İsmaililerle özdeşleşmiş bir örgütlenme olarak anılıyor. İsmaililerin gizli bir faaliyet sürdürdüğü kayıp imamlar döneminde daî örgütünün İran'ın en doğusundan Kuzey Afrika'ya kadar etkinlik gösterdiği, bu örgütlenmenin Karmatiler ve Fatımîler arasında bölünüp, kâh genişleyip kâh daralarak varlığını sürdürdüğü biliniyor. Nizamülmülk'ün *Siyasetname*'sinde o dönemlerde İran'da faaliyet sürdüren daîlerin bir dökümüne rastlanıyor. (64)

Daî örgütlenmesinin yapısı doğası gereği gizli ve çok net bilinmiyor. Pek çok kaynakta, örgütlenmenin Fatımî devletinde aldığı biçim ve hiyerarşik yapıyla ilgili bilgiler var. Ama burada örgütlenme devlet iktidarının bir aracı, hatta zamanla aksesuarı haline geldiği için, bir mücadele örgütüne göre fazlasıyla bürokratik ve karmaşık bir yapı kazanmış olduğu düşünülüyor. (65)

Hasan Sabbah bu örgütü Yeni Davet'ine kazanıp sürdürmekle birlikte Fatımîlerin karmaşık ve

1118	Sultan Muhammed Tapar'ın ölümü. Selçuklularda yeni bir iç karışıklık başlar. / Nizariler kaybettikleri pek çok kaleyi geri alır. Selçukluların doğu bölgelerinin hâkimi Sultan Sencer Nizari gelişmesine göz yumar.
1120	Fatımi veziri el Efdal'a suikast. Alamut'ta yedi gün yedi gece kutlama yapılır.
1124	Hasan Sabbah hastalanır. Yerini Buzurg Ümid ve ona danışmanlık yapacak üç kişilik bir konseye bırakarak ölür. / Amed'de İsmaili katliamı.
1125	Başdaî Behram yönetiminde bir süredir güç toplayan Suriye Nizarileri Şam'ın Haçlılara karşı savunulmasında Selçuklularla birlikte hareket eder.
1126	Meymundiz Kalesi inşa edilir. / Sultan Sencer'in Radbar ve Kuhistan seferi başarısız olur. / Şam atabeyi Tuğtigin Baniyas Kalesi'ni Nizarilere verir.
1127	Sencer'in seferlerini yöneten vezir Muiniddin'e suikast.
1129	Sultan barış görüşmeleri için Nizarilerden elçi ister. Görüşmeler sonuçsuz kalınca elçiler öldürülür. Nizariler misilleme olarak Kazuin şehrine saldırıp yağmalar. / Tuğtigin'in yerine geçen Tacelmülk Buri Şam'daki İsmaililere karşı bir katliam gerçekleştirir. 6000'den fazla ölü kaydedilir.
1130	Sultan Mahmud Alamut'a saldırır.
1131	Sultan Mahmud ölür. Selçuklularda iç karışıklık derinleşir. / Buzurg Ümid imamlık iddiasıyla ortaya çıkan Zeydi lider Ebu Haşim'in üzerine ordu gönderir ve tutsak edip öldürür. / Fatımi halifesi el Amir'e suikast. / Şam katliamına misilleme olarak Buri'ye suikast.
1133	Suriye Nizarileri Cebel Bahra dağlık bölgesinde ilk kalelerini elde ederler.
1135	Abbasi halifesi Mustarsid'e suikast.
1138	Mustarsid'in oğlu Raşid'e suikast. / Buzurg Ümid ölür, yerine oğlu Muhammed geçer.
1140	Rey'de İsmaili katliamı. / Suriyeli Nizariler en önemli kaleleri olacak Masyaf'ı alır.
1143	Selçuklu Sultanı Davud'a suikast.
1146	Musul'un Selçuklu valisi Zengi'nin yerine geçen Nureddin Halep'te Şii usulü ezanı yasaklar. İsmaililere baskı artar.
1149	Suriye Nizarileri Antakya Kontu Haçlı Raymond'un Nureddin'e karşı seferine katılır.
1152	Trablus Kontu ve iki Haçlı komutan öldürülür.
1157	Sultan Sancar'ın ölümüyle Selçuklu toprakları çok sayıda emirin yönetiminde parçalanır.
1162	Muhammed ölür, Nizarilerin başına oğlu 2. Hasan geçer. / Alamut'tan Suriye'ye başdaî olarak Raşideddin Sinan gönderilir.
1164	İkinci Hasan kıyameti ilan eder.
1166	Hasan öldürülür, yerine oğlu 2. Muhammed geçer.
1176	Salahaddin Eyyubi Masyaf Kalesi'ne saldırır.
1192	Kudüs Latin Kralı Monferat'lı Conrad'a suikast.
1193	Raşideddin Sinan'ın ölümü.
1194	Son Selçuklu Sultanı II. Tuğrul'un Harezmlere yenilmesiyle İran'da Selçuklu egemenliği son bulur.
1210	2. Muhammed'in ölümünün ardından yerine oğlu 3. Hasan geçer.
1211	3. Hasan Sünni İslam'ı benimsediklerini ilan eder.
1221	3. Hasan'ın yerine 3. Muhammed geçer.
1255	Muhammed'in ölümüyle yerine Hürşah geçer.
1256	Alamut Moğol saldırısına teslim olur. Hürşah diğer İsmaili kalelerini teslim olmaya ikna etmek için Moğol ordusuna refakat etmeye başlar.
1270	İran'daki son Nizari kalesi Girdkuh on yedi yıl süren direnişten sonra düşer.
1273	Suriye'deki son Nizari Kalesi Memlüklerin eline geçer.

Nizarilerin efsanevi önderi Hasan Sabbah. Nizarilerde gerçek önderlik soydan gelmiyor, babadan oğula geçmiyordu.

ayrıntılı örgütlenmesini korumadı. Nizarilerin örgütlenmesinin merkezinde imamın hucceti unvanını taşıyan Alamut'taki başdaîler vardı. (66) Diğer bölgelerden sorumlu başdaîler Alamut'tan atanıyordu. Bunlara bağlı alt düzey daîler gruplar halinde çeşitli bölgelerde, genel yönlendiricilik altında ama bağımsız bir faaliyet sürdürüyorlardı. Bu bölgeler cezire (ada) olarak adlandırılıyordu. Mezhep mensupları birbirine refik (yoldaş) diye hitap ediyorlardı. (67)

Fatımîler döneminden kalma muhtemelen eğitim amaçlı hazırlanmış bazı eserlerde daîlerden beklenen nitelikler tarif edilmektedir. Buna göre daîler görev yaptıkları bölgedeki yandaşlarını yakından tanımalı, çevresindekilere örnek olmalı, kendine bağlı topluluğa adil davranmalıdır. Sadece gerekli yüksek eğitimi almış olanlar, yeterli ahlaki ve entelektüel özellikleri taşıyanlar daî olabilirler. Daîler iyi bir din bilgisinin yanı sıra bölgelerinin yerel dilini ve geleneklerini de bilmelidir. (68)

Daîlerin mezhebe kazanmayı hedeflediği bir kimseyi hangi aşamalardan geçerek İsmaili görüşlere ikna edeceğini ayrıntılarıyla anlatan başka eserler de vardır. *İhvan üs Safa* da daîlerin çeşitli bilimsel konularda eğitimi için hazırlanmış ansiklopedik bir eserdir. Fatımîlerden kalan ve teoloji, felsefe ve diğer dallarda yüksek bir niteliğe işaret eden İsmaili yazınının büyük bölümünün daîler tarafından üretilmiş olması, daîlerin eğitim ve entelektüel düzeylerinin göstergesidir.

Nizarilerin devlet yapısı

Hasan Sabbah'ın İran'da yürüttüğü örgütlenme faaliyeti, Alamut'un alınmasıyla açık bir isyana dönüştü. Nizariler birkaç yıl içerisinde, birbirinden ayrı coğrafyalarda, kendi içinde toprak bütünlüğü olan üç parçadan oluşan bir devlete kavuştular. Birincisi, merkez rolü üstlenen Alamut Kalesi'nin (69) bulunduğu Rudbar bölgesiydi. Hazar Denizi'nin güneybatı ucundaki bu dağlık bölgede, Alamut ve Şahrud vadileri boyunca ele geçirilmiş ya da inşa edilmiş kaleler bulunuyordu. Bu sayede Rudbar Nizarilerin en korunaklı ve ulaşılmaz üssü oldu. Nizari devletinin ikinci parçası olan Kuhistan, Horasan'ın güneyinde çok sayıda yerleşim yerini ve büyük şehri de barındıran geniş bir bölgeydi. Kervan yolları üzerinde olmasından dolayı, ticaret gelirleri ve yağma ile zenginleşmişti. Üçüncü parça ise, Hazar'ın güneyinde büyük Girdkuh kalesinin merkezini oluşturduğu bölgeydi. Otuz yıl kadar sonra bunlara görece özerk bir bölge olarak Suriye'de Akdeniz kıyısına yakın Cebel Bahra dahil olacaktı. Burada da Nizariler, Rudbar'da olduğu gibi dağlık bir bölgeye yayılmış kaleler sayesinde bütün bölgeyi kontrol ediyorlardı. Bu bölgelerin dışında İran coğrafyasında dağınık şekilde pek çok Nizari kalesi de bulunuyordu.

Bu alışılmamış yapı, Hasan Sabbah'ın içinde bulunduğu koşullara göre tasarlamış olduğu bilinçli stratejinin sonucuydu. İsmaililerin İran'da daha önce egemen otoritenin güçlü olduğu merkeze yakın bölgelerde ve büyükşehirlerde giriştiği isyan denemeleri başarısız olmuştu. Selçuklu egemenliği merkez ile emirlikler arasındaki ilişki bakımından zayıflıklar içerse de, askeri bakımdan güçlü ve dinamik bir yapıya, etkili bir ulema sınıfına ve başında Nizamülmülk gibi bir siyaset adamının bulunduğu bir devlet aygıtına dayanıyordu. Nizariler bu koşullarda, Selçuklu egemenliğini topyekûn karşılarına alacakları genel bir ayaklanmadansa, merkezden uzak ve denetlenmesi zor coğrafyalarda kurtarılmış bölgeler yaratmaya yönelen bir stratejiyi izlemeyi tercih ettiler. Merkezi otoritenin zayıf olduğu, herhangi bir emire bağlı bölgede oluşturulan Nizari kurtarılmış bölgesi, doğrudan Sultan'ın egemenliğiyle karşı karşıya gelmeden, bazen emirler ya da Sultan'la emirler arasındaki iktidar çatışmalarından da faydalanarak varlığını sürdürebiliyordu.

Nizari devletleri halk hareketiyle kuruldu

Nizariler bu kurtarılmış bölgelerin çoğunu bir toplumsal hareket olmanın doğasına uygun şekilde askeri bir zorla değil, **içeriden** fethettiler. Bir askeri saldırı ve kuşatma sonucu alınan kaleler varsa da azınlıktadır. Başta Alamut olmak üzere pek çok kale, içeriye sızıp kalede yaşayanları ve askerleri, hatta bazen kale komutanlarını kendi saflarına çeken daîler sayesinde elde edildi. Bu bölgelerin çoğu, zaten İsmaililerin geçmişten gelen bir etkisinin olduğu ve dışarıdan bir otoriteye hep zorla boyun eğdirilmiş halkların yaşadığı yerlerdi.

Eski vakayinameler bu içeriden fetihleri türlü hikâyelerle renklendirerek anlatır. Örneğin, Hasan Sabbah'ın Alamut'u ele geçirirken kalenin efendisini önce kendisine bir manda derisi kadar toprak vermeye ikna ettiği, sonra da manda derisini ince ince kıyıp birbirine ekleyerek yaptığı sicimle bütün kaleyi çevrelediği söylenir. Bir başkasında ise, önemli bir kale zeki bir Nizari daîsinin kalenin askerlerini ve komutanlarını oyuna getirip sarhoş etmesiyle alınmıştır. Bu hikâyelerdeki gerçek payı bir yana, bunlar Nizari kalelerinin askeri zorla değil örgütlenmenin gücüyle alındığını göstermektedir. Bu hikâyeleri, örgütlenmenin başındaki siyasi önderlere bir övgü olarak almak en doğrusudur.

İsmaililiğin bir halk hareketi olarak gücü en açık şekilde Kuhistan'da ortaya çıkmıştı. Hasan Sabbah'ın Alamut'a yerleşmesinin hemen sonrasında, büyükşehirlerde birbiri ardına gerçekleşen kitlesel ayaklanmalar sonucunda bölge Nizarilerin kontrolüne girdi. Kuhistan İsmaili davasının köklü olduğu, Hasan Sabbah tarafından görevlendirilmiş yetenekli daîlerin en baştan beri faaliyet yürüttüğü bir bölgeydi. Bu etkinlik Kuhistan halkının yerel Selçuklu yönetimine karşı duyduğu büyük rahatsızlıkla birleşince, Nizarilerin hızlı başarısını getirdi.

İran'da İsmaili katliamları

Pek çok kaynağa göre, İran'da İsmaililere yönelik zulmün mazisi, mezhebin İran topraklarındaki ilk örgütlenmesine kadar gitmektedir. Nizarilerin etkinliğinin artması ve Selçuklulardan kopardıkları topraklar üzerinde sürekli ve bağımsız bir güç haline gelmeleriyle, bu zulüm de sistematik bir hal aldı. O dönemde kaleme alınmış İsmaili karşıtı bir metinden aktaracağımız şu sözler, İsmaililerin karşı karşıya olduğu düşmanlığı gözler önüne seriyor: "Onları öldürmek, yağmur suyundan da helaldir. Topraklarını zapt etmek ve müritlerini öldürmek ve dünyayı bu kirden arındırmak, sultanların ve kralların boynunun borcudur. Onlarla ortak olmak, dostluk kurmak, kestikleri etten yemek, evlenmek günahtır. Bu din düşmanlarından birini öldürmek, yetmiş Rum gavuru öldürmekten de helaldir." (70)

Nizari toprakları sürekli bir saldırı tehdidi altındaydı. Sultanlar tarafından kalabalık ordularla büyük seferler düzenlendi. Bazıları yıllarca süren kuşatmalarda, kalelerin civarındaki İsmaili yerleşimleri içindeki insanlarla birlikte yakılıp yıkıldı. Emirler Sünni gönüllülerin de katılımıyla cihada dönüşen saldırılar düzenlediler. İsfahan'da, Tabas'ta, Şam'da, Halep'te, Amed'de ulemanın ve sivil yöneticilerin de kışkırtmasıyla pek çok defa binlerce İsmailinin katledildiği kıyımlar gerçekleşti. İsmaililer İslam hukukunun, Müslümanlar arasındaki savaşlarda esirlere ve sivillere tanıdığı haklardan mahrum bırakılmış, ölüm ya da kölelikten başka seçeneği olmayan kâfirler muamelesi görmüştü. (71)

Nizarilerin alametifarikası suikastlar

Bu baskılara karşı Nizarilerin en büyük silahı, daha önce sözünü ettiğimiz gibi, mezhebe tarihteki popülerliğini kazandıran suikastlar oldu. Elbette ki siyasi mücadelede suikastlara ilk defa başvuranlar İsmaililer değildi. Ancak hiçbir zaman, Nizarilerde olduğu gibi sistemli ve bir stratejinin özel parçası olarak uygulanmamıştı.

Suikast eylemi İran'daki siyasi yapı ve Nizarilerle Selçuklular arasındaki büyük güç dengesizliği düşünüldüğünde, belki de mümkün olan en sonuç alıcı taktikti. Siyasi iktidar ne yerel emirlikler ne de merkezi imparatorluk düzeyinde, oturmuş bir kurumsal yapıya dayanıyordu. Her yeni yönetici, uygulanan politikanın değişmesi, yeni ittifakların ve çatışmaların ortaya çıkması demektir. Bu yüzden, etkili bir siyasi yöneticinin öldürülmesi, siyasi ortamın Nizariler lehine değişmesini sağlayabiliyordu. Bunun için, suikastların hedefinin iyi seçilmesi gerekiyordu. Öldürülenlerin büyük çoğunluğu İsmaili topraklarına saldırılar düzenleyen askeri ya da sivil yöneticiler ve İsmaili topraklarına tehdit oluşturan, katliamları kışkırtan ulemadan kişilerdi.

Nizarilerin bu yöntemle ilk ve en büyük başarısı Nizamülmülk'ün öldürülmesiydi. Bu sayede hem Rudbar ve Kuhistan'a düzenlenmiş seferler bozuldu, İsmaililer büyük bir tehlikeden kurtuldu, hem de Nizamülmülk'ün baskı ve zulmünün intikamı alınmış oldu. Selçuklularda Nizamülmülk'ün öldürülmesiyle başlayan iç karışıklık, Sultan Melikşah'ın da hemen ardından ölmesiyle on yıldan uzun sürecek bir bölünme ve taht kavgasına dönüştü.

Alamut'un daha ikinci yılında elde edilen bu başarı, bütün İran'da Nizarilerin itibarını artırdı. Bu stratejinin devamıyla, Nizariler yandaşlarına güven verirken, düşmanlarına da büyük korku saldılar. Bir Arap kronikçi şöyle anlatıyor: "Tek bir kumandan ve subay yoktu ki, evinden dışarı korumasız adımını atabilmiş olsun; hepsi de kıyafetlerinin altına zırh giyiyorlar, vezir Ebu'l Hasan dahi… Sultan Berkyaruk'un üst rütbeli subayları, sultandan, saldırıların korkusuyla, huzuruna silahlarıyla çıkabilmek için izin istemişler, sultan da kendilerine izin vermişti." (72) Bu korku Selçuklu sultanlarını Nizarilere karşı daha temkinli davranmaya, zaman zaman varlıklarına razı olup anlaşmaya zorlamıştır. Örneğin bir anlatıya göre, başucuna bırakılan bir hançer ve tehdit mesajından sonra Sultan Sencer Nizarilerle arayı iyi tutmaya başlamış, bazı bölgelerdeki egemenlik haklarını tanımıştır. (73)

Selçukluların büyük ve güçlü orduları karşısında alışılmış yöntem-

Çeşitli açılardan Alamut kalesi

İktidarın baskılara karşı Nizarilerin en büyük silahı, mezhebe tarihteki popülerliğini de kazandıran suikastlar oldu.

lerle başarıya ulaşmanın mümkün olmadığını, İsmaililerin daha önceki isyan deneyimleri de gösteriyordu. Suikastları sürekli bir yöntem olarak değerlendirmek ise, ölümü peşinen göze almış, amacına sıkı sıkıya bağlı fedaileri gerektiriyordu. Böyle bir gücü oluşturmak, büyük bir ordu kurmaktan farklı olarak maddi zenginlikle değil, belli bir toplumsal temeli ve ideolojiyi gerekli kılıyordu. Batılı algının anlam veremeyip, haşişle, cennet bahçesiyle izah etmeye çalıştığı şey, fedailerin adanmışlığı ve bunun kaynağıydı.

Nizari eylemcilerin çoğu kırsal ve dağlık bölgelerin yoksullarıyla, şehirli nüfusun alt sınıflarından, zanaatkârlardan ve işsiz, güçsüz kesimlerin arasından çıkmıştı. Bu kesimlerin ne yoksul bir emekçi olarak maddi bakımdan insanca yaşama umudu, ne de bir İsmaili olarak sığındığı mezhebinin gereklerine uygun huzurlu bir yaşam sürme şansı vardı. Hasan Sabbah'ın şekillendirdiği haliyle İsmaili ideolojisi bu çaresiz insanlara, hak ve adalet yolunun sırrına erme ayrıcalığına ulaşmış yegâne topluluğun üyesi olmaktan gelen bir gurur, kendisi ve toplumu için yeni ve adil bir düzene duyulan umut, mazlumun, haklının ve zaferi kaçınılmaz olanın safında bulunmaktan doğan bir manevi güç kazandırıyordu. Bu tutkulu hali ve şehit olma duygusunu sürekli diri tutan (74) toplum yaşamı ve eğitim, Nizari fedailere eşi görülmemiş bir adanmışlıkla, cemaatin iyiliği için ölümü göze alarak bu eylemler için gönüllü olma cesareti kazandırıyordu.

Fedailerin ayrı bir askeri birlik olduğu, özel dövüş sanatlarının, çeşitli dillerin ve geleneklerin öğretildiği eğitimlerden geçtikleri, hatta kararlılıkları sarsılmasın diye hadim edildiklerine dair türlü rivayetler olsa da, bunlara kanıt ya da kaynak olarak gösterilebilecek ciddi veriler yoktur. Hodgson'a göre başlangıçta yetenekli bir Nizari refik, en azından ilke olarak böyle bir eylemle görevlendirilebilirken, daha sonraları fedailerin ayrı bir birliğe dönüşmüş olmaları muhtemeldir. (75)

Nizarilerin suikastları kalabalık yerlerde, alenen ve birkaç istisna dışında hep hançerle gerçekleştirmeleri, eylemden sonra kaçıp kurtulmak için çaba göstermemeleri eylemin sadece sonucuna değil, gerçekleşme biçimine de özel bir politik anlam yüklediklerinin göstergesidir.

Nizarilerin tarihleri boyunca kaç suikast gerçekleştirdiklerinin kesin bilgisi yoktur. Hasan Sabbah döneminde elliye yakın olduğu, sonraki yöneticiler zamanında azaldığı belirtilmektedir. Her halükarda, batılıların mezheple suikastı özdeş tutmalarının maddi bir temeli olduğu kesindir. Buradan hareketle Nizarileri gözü dönmüş caniler, katiller sürüsü olarak damgalayanların, onlara yapılan katliamların sözünü bile etmemeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Zira egemenlerin dünyasında bir "büyük" adamın canı, savaşa sürülen binlerce köylününkinden daha kıymetlidir. Egemenlerin tarihi elbette ki Nizarileri böyle anlatacaktır. Oysa verdikleri var olma savaşında hançerlerini sıradan insanlara değil sorumlulara yöneltmelerinin, uğradıkları kıyımlar ya da Haçlıların seferler sırasında yaptığı zulüm ve yağmalarla kıyaslandığında, daha kansız, daha insaflı, daha adil ve yüce gönüllü olduğunu kim inkar edebilir?

Bu bahse son olarak, ünlü Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün her şeyden önce, mesleği marangozluk olan bir İsmaili daîsinin idamındaki sorumluluğuna karşılık olarak öldürüldüğünü ekleyelim.

Nizarilerde siyasi ve toplumsal yapı

Nizarilerin dört bölgesel devleti arasında, coğrafi uzaklığa rağmen istikrarlı bir birlik ve dayanışma kurulmuştu. Hasan Sabbah hem Deylem bölgesinin başdaîsi, hem de imamın hucceti olarak bütün Nizarilerin gözeticisiydi. İmam makamının boşluğunda hareketin düşünsel, siyasal yönetimini üstlenmekte İsfahan başdaîsi ve kendisinin de hocası olan Abdülmelik bin Attaş'tan daha başarılı olması sayesinde, Hasan Sabbah'ın önderliği bütün İran İsmailileri tarafından tanınmıştı. Alamut'un ilk Selçuklu saldırılarını başarıyla göğüslemesiyle, bu durum tartışmasız kabul gördü.

Diğer bölgeler Alamut'tan atanan başdaîler tarafından yönetiliyordu. Sadece Suriye'de birkaç kez yöneticilerin kendileri tarafından belirlendiği, ama yine de Alamut tarafından onaylanıp tanındığı biliniyor. Nizari tarihi boyunca merkezle bölgeler arasında bir ihtilaf ya da iktidar çatışması istisnadır. Bu dört bölgenin, aralarındaki uzak mesafelere rağmen, hem kendi içinde hem de düşmana karşı sergilediği birlik ve dayanışmanın, askeri güç ve otoriteyle sağlanması mümkün değildir. Nizariler bunu esas olarak amaç ve inanç birliğine borçluydu.

Ancak bu durum bölgelerin kendi başına bağımsız ve yerel inisiyatif sahibi olmasının önünde bir engel değildi. Aksine her bölgede canlı ve hareketli bir toplumsal ve siyasi yaşantı söz konusuydu. Bölgeler doğal olarak ekonomik bakımdan da birbirinden ayrı örgütlenmişti. Yine de, mücadelenin genel ihtiyaçları için özellikle Kuhistan bölgesinden Alamut'a bazı ödemelerin yapılmış olabileceği kaydediliyor. (76)

Nizarilerde merkezi yönetimin sürekliliği de siyasi istikrarın bir

başka göstergesi sayılabilir. Devletin yüz elli yıllık tarihinde toplam yedi yöneticisi oldu ki bunların en sonuncusu Moğollara teslim olmadan önce sadece bir yıl boyunca yönetimde kalabilmiştir. Alamut'un yönetiminde baba ile oğullar ya da kardeşler arasında kimi zaman gergin ve çatışmalı ilişkilere rastlansa da, bilindiği kadarıyla hiç kardeş katli yaşanmadı. (77)

Bu istikrar tablosu, bölgenin diğer Sünni ve Selçuklu devletlerinden ve emirliklerinden köklü bir farklılık gösteriyordu. Selçuklularda Melikşah'ın ölümünden sonra başlayan iç çatışma on yıllarca sürmüş, emirlikler sultanın oğulları arasında zaman zaman saf değiştirerek bu karışıklıkta aktif rol oynamışlardı. Bu yüzden olacak ki, Nizarilerdeki her yönetim değişikliği, Selçuklularda bir iktidar krizi yaşanacağı umudu doğurup yeni bir sefere yol açmış, ama beklentiler hep boş çıkmıştı.

Nizarilerin dört dönemi

Araştırmacılar Nizari tarihini köklü politik farklılıklarla birbirinden ayrılan dört dönemde inceliyorlar. Birincisi, Hasan Sabbah'ın yönetiminde İsmaili davasını bütün İslam dünyasında başarıya ulaştırmak için aktif bir mücadelenin sürdürüldüğü dönemdir. Nizarilerin devrimci, radikal kimliklerinin belirgin olduğu dönem budur. Sonrasında, Selçuklularla "pat durumu" diye tanımlanan bir dengenin ortaya çıkmasıyla, Buzurg Ümid yönetiminde devlet yapısını sağlamlaştırıp kurumsallaştırıyorlar. Dışarıda ise giderek savunmaya çekiliyorlar. Kendi adlarına ilk parayı bu dönemde bastılar. Ardından Ümid'in torunu İkinci Hasan, kendi toplumlarını düzenleyerek radikal bir iç hamle olarak kıyameti başlatıyor. İleride inceleyeceğimiz bu özel dönem, aslında İslam dünyasının tümüne yönelik iddia ve hedeflerden vazgeçildiği anlamına geliyor. Sünni ve Selçuklu egemenliğine karşı mücadelede tam bir durağanlık yaşanıyor. En sonunda ise, kıyamet dönemini ve atalarını sapkın ilan edip Sünniliği kabul eden Üçüncü Hasan'ın dönemi geliyor.

Selçuklu veziri Nizamülmülk, mesleği marangozluk olan bir İsmaili daîsinin idamındaki sorumluluğuna karşılık olarak öldürüldü.

Alamut'tan başlayan bu köklü politika değişikliklerinin diğer bölgeler tarafından da bütünlük içinde sahiplenilip uygulanması, oluşmuş birlik ruhunun diğer bir göstergesidir.

Nizari tarihinde Hasan Sabbah'tan sonra yönetimin babadan oğula geçmeye başladığı dikkat çekmektedir. Zaten kıyametin ilanından sonra, İkinci Hasan ve takip eden yöneticiler soydan devralınan imam unvanını taşımışlardır. Devlet yapısındaki bu tür değişiklikler ve radikal devrimci bir hareket olarak başlayan Nizariliğin, devlet kuruculuğu sürecinde yıkmaya çalıştığı düzene benzemek yönünde geçirdiği evrimi göstermektedir.

Nizarilerde katı, otoriter bir devlet yönetimi söz konusuydu. Bunda sürekli tehdit altında ve savaş halinde olunmasının etkisi büyük olmalıdır. Yasalar istisnasız ve adaletle uygulanırdı. Hasan Sabbah bir kale komutanının öldürülmesine karıştığı için, sonradan suçsuz olduğu anlaşılan oğlunu idam ettirmişti. Diğer oğlunu ise yasağa rağmen şarap içtiği için ölümle cezalandırdı.

Alamut dahil hiçbir Nizari kalesinde, çağının tipik şatafatlı, sefih saray yaşantısı yoktu. Yönetici daîler dünya nimetlerini umursamayan, devlet işleriyle uğraşan, okumaya yazmaya meraklı eğitimli kişiler olarak geçiyor. Hasan Sabbah'ın Alamut'taki iktidarı boyunca münzevi bir hayat sürdüğü, iç kaleden hiç inmediği, odasından ise iki defa çıktığı anlatılıyor. (78)

Nizari ordusu tümüyle mezhep üyelerinden oluşuyordu. Çağının diğer devletlerinden farklı olarak, orduları köle ya da paralı askerlerden oluşmuyordu. En ciddi saldırılar ve kuşatmalar altında bile dağılmamalarını sağlayan manevi kuvvet buradan geliyor olmalı. Ayrıca paralı askerlerden oluşan ayrı bir hiyerarşinin olmayışı, Abbasi ve Fatımî devletlerinde olduğu gibi, mezhep bütünlüğünün dışında yabancı bir gücün yaratabileceği iç çatışmaları da engelliyordu.

Nizarilerde toplumsal yaşam

Nizarilerde esas olarak tarıma dayalı bir geçimlik ekonomi söz konusuydu. Alamut'un bulunduğu, etrafı dağlarla ve diğer kalelerle çevrili bölge, çok verimli değilse bile bölgenin geri kalanına göre düzlüktü ve su açısından oldukça zengindi. Arkeolojik araştırmalar o dönemde bölgede yaygın olarak mısır ekildiğini ve üzüm bağlarının olduğunu gösteriyor. (79) Tarımın dışında dokumacılık gibi zanaatlar de yapılıyordu. Çalışabilecek durumdaki herkesin üretime katıldığı bir düzen kurulmuştu. Köle emeğine rastlanmıyordu. Hasan Sabbah'ın ilk büyük Alamut kuşatması sırasında kaledeki diğer kadınlarla birlikte karısı ve kızlarını da güvenli bölgelere gönderirken, kendilerine hiçbir ayrıcalık yapılmamasını, yiyecekleri ekmeği herkes gibi çalışarak hak

Nizari kalelerinde döneminin en ileri tekniği kullanılarak yapılmış su şebekeleri, sarnıçlar ve kanallar vardı.

Alamut kalesinden bir detay.

etmeleri gerektiğini özellikle tembih ettiği anlatılarda geçiyor.

Nizarilerin diğer bir önemli gelirleri savaş ve yağma ganimetleri. Kısmen bugüne ulaşan kayıtlara göre, toplum hayatının örgütlenmesinde eşitlik ve adalet ilkesi ganimet paylaşımında da kendisini gösteriyordu. Herkese eşit pay dağıtılıyor, atı olanlara at için de bir pay veriliyordu. (80)

Nizari kalelerinde döneminin en ileri tekniği kullanılarak yapılmış su şebekeleri, sarnıçlar ve kanallar var. Su kaynakları, sarnıçlar ve yiyecek depoları, herhangi bir kuşatma sırasında kaledekilerin uzun süre dayanmasını sağlayacak şekilde hazırlanmış.

Kalelerdeki toplum yaşantısına dair pek fazla ayrıntı bilinmiyor. O dönemin kronikçilerine göre, şarap içmek ve müzikli eğlenceler yasaklanmış. Dini kurallar katı yönetimin temelini oluşturuyor. Ancak Hasan Sabbah imamın temsilcisi olarak şeriatı uygulamama yetkisine sahip. Nitekim bazı başarılarını kutlamak için eğlenceler düzenledikleri biliniyor. Bu yasakların katılığı ve yöneticiler arasında da ayrımsız uygulanışı, Abbasi saraylarındaki sefahattan rahatsız olan Sünni ulemanın da takdirini kazanıyor.

Kıyamet dönemi

Hasan Sabbah sonrası Nizari tarihinin en çarpıcı olayı İkinci Hasan'ın kıyameti başlatmasıydı. Büyük bir meydanda dört bir taraftan gelmiş kalabalık bir Nizari topluluğu önünde ak libaslara bürünmüş Hasan'ın, kendisinin beklenen Mehdi olduğunu ve inananlarını şeriata kölelikten azat ettiğini ilan edişi, pek çok kaynakta çok etkileyici bir dille anlatılmıştır. (81)

Hasan'ın babası Muhammed'in iktidarı sırasında, artık İsmaili davası sönümlenmiş, Sünni düzeni yıkıp yeni ve adil bir düzen kurmayı hedefleyen mücadele yerini sınır ve ganimet kavgalarına bırakmıştı. Mücadelenin üsleri olarak oluşturulmuş kurtarılmış bölgeler, İslam coğrafyasında sık rastlanan yerel hanedanlıklara dönüşmüştü. Bu durumdan rahatsız olan ve eski radikal düşünceleri canlandıranlar çoğalmaya başlamıştı. Çok sayıda ateşli ve genç Nizari, Muhammed'in kendileri gibi coşkulu, iyi eğitimli, Hasan Sabbah öğretisini kavramış olan oğlu Hasan'ın etrafında toplanmıştı. Onun beklenen imam olduğu söylentilerinin artmasıyla, Muhammed, oğlunun yandaşlarına baskı uygulamaya başladı. Bir defada iki yüz elli radikal Nizari'yi birden idam ettirdi. Hasan ve yandaşları bu olaydan sonra Muhammed'le açıktan bir çatışmaya girmekten kaçınıp, onun ölmesini beklediler. Hasan, başa geçtikten iki yıl sonra kıyameti başlattı.

Kıyamet, daha önce değindiğimiz gibi, beklenen imamın ortaya çıkması, hakikatin zahiri örtülerden sıyrılıp imamın şahsında kendini ortaya koymasını ifade eder. Bu andan sonra gerçek müminler, yani imamı benimseyip anlayan İsmaililer, manevi gerçekliğin özünü kavrama yeteneğine kavuşmuş olurlar. Onlar için dinsel yasaların lafzı anlamını yitirir, şeriat gereksizleşir. Şeriatın yükümlülüklerinden kurtulurlar. Çünkü her şeyin, hesabı "sonra" görülecek bir amel olduğu dünya sonlanmıştır. Alışılmış ibadet biçimleri kalkar, insanlar Allah'la kalplerinde birlikte olurlar. Müminler için cennet bu dünyada gerçekleşmiş, dünyevi yaşam insani kusurlardan, adaletsizliklerden sıyrılmıştır. İmamı kabul etmeyen diğer tüm insanlar ise, artık, manevi bir yokluk ve karanlık olan cehenneme mahkûmdurlar. (82)

Bu anlatılan tam anlamıyla bir dinsel devrimdir, hem de dini ortadan kaldırmaya gidecek düzeyde kökten bir devrimdir. İnananların zihninde, zulmün biteceği, tahakkümün ve adaletsizliğin geride kalacağı, kurtla kuzunun yan yana yaşayacağı bir toplumsal kurtuluşa tekabül eder. Ne var ki, bu devrim ilanının dinsel bakımdan da, maddi dünyadaki karşılığı bakımından da beklenenin çok gerisinde bir sonucu olmuştu.

Gerçekte bu bir politik yenilginin, başarısızlığın itirafıydı. Böylelikle İsmaili davasının bütün İslam dünyasını hedefleyen evrenselci iddiasından vazgeçilmiş oluyordu, geri kalan dünya "cehennem"e terk ediliyordu. Davayı dışarıda yayma çabaları zaten zayıflamıştı, bu da teorize edilmiş oldu. Asıl işlevi yeni yandaşlar kazanarak hareketi dışarıda yaymak olan daî örgütü sonlandı, yerini Nizarilere inancın inceliklerini öğreterek onların imamı derinliğiyle kavramasını sağlamakla görevli muallimler aldı. Sünni İslam'la ve Selçuklu egemenliğiyle kuşatılmış topraklarda, içeriye dönük bir yaşam ağırlık kazandı. (83)

Kıyametin başlatılması coşkuyla karşılandı ama toplum yaşamında da büyük alt üst oluşlara yol açma-

dı. Oruç, namaz gibi ibadetler kaldırıldı. İtiraz edenler cezalandırıldı. Sünni hasımların karalamalarında sıkça dile getirildiği gibi, şeriatın kaldırılmasıyla her türlü ahlaksızlığın, cinsel sapkınlığın, ensestin, içki ve uyuşturucunun boy verdiği bir ahlaki çöküş yaşanmadı. Toplum âdet edindiği geleneksel yaşantısına devam etti. Sadece Suriye Nizarilerinden bir kabilede yerleşik ahlakın dışına çıkıldığı, bu kabilenin de Suriye başdaîsi Sinan tarafından cezalandırıldığı biliniyor.

Kıyametin ilanından hemen dört yıl sonra Hasan'ın öldürülmesi, kıyamet döneminin bu denli sönük geçmesindeki etkenlerden biri olabilir. Yerine geçen oğlu, kıyamet öğretisini felsefi bakımdan geliştirecek iyi eğitimli bir genç olmakla birlikte babasının ateşli kişiliği onda yoktu. Onun hükümdarlığının sonuna dek, toplam 46 yıl süren kıyamet dönemi tam bir siyasi durağanlık içinde geçti.

Daha sonraki imam Sünniliği kabul etti ve Sünni halifeye kendisini kabul ettirme yoluna gitti. Nizariler yeni bir takiye ve gizlenme dönemi olarak kabul ettikleri bu değişikliğin ardından, İslam toplumu içinde eriyerek varlıklarını yitirdiler. Sünni şeriat düzeninin en radikal eleştirisini barındıran devrimci İsmaili davası ise zaten çoktan sönümlenip yok olmuştu.

***

İsmaililerin ve bu devrimci geleneğin son halkası olarak Hasan Sabbah ve Nizarilerin nihai hedefleri zulmün olmadığı adil bir dünya kurmaktı. Bu bakımdan başarısız oldukları, tarihin bildiğimiz akışını değiştiremedikleri kesindir. Ancak, ezilenlerin pek çok isyan deneyimini aşarak örgütlenmeleri, mücadele yöntemleri ve kısa sayılmayacak süreler boyunca iktidarı ele geçirebilmiş olmalarıyla tarihin yaprakları arasında unutulup gitmemeyi de başardılar. Tarihin egemenlerin gözünden yazımı her ne kadar çarpıtıp karalasa da, balçıkla sıvanmayacak nitelikleriyle ezilenlerin tarihinde özgün ve dikkate değer bir yer edindiler.

DİPNOTLAR

1) Farhad Daftary, *İsmaililer*, Doruk Yayınları, 2005, s.12.
2) Akt. Bernard Lewis, *Hasîsîler*, Kapı Yayınları, 2005, s.4.
3) Lewis, age, s.5.
4) Lewis, age, s.6.
5) Daftary, age, s.15.
6) Daftary, age, s.17.
7) Daftary, age, s.17.
8) Bu tartışmalarda Fransız oryantalist Silvestre de Sacy'nin araştırması sonucu belirlemiştir. De Scay'nin tezi ve tartışmanın detayları için bkz. Faik Bulut, *Hasan Sabbah Gerçeği*, Berfin Yayınları, 2. baskı, 2002, s.68.
9) Akt. Edward Burman, *The Assassins*, The Aquarian Pres, 1987, s.153.
10) 1950'lerde Alamut'ta incelemeler yapan İngiliz kazı ekibinin başkanı Peter Eilley, sözü edilen cennet bahçesi için en uygun yerin 45 metre uzunluğunda 10 metre genişliğinde bir alan olabileceğini söylüyor. (Peter Willey, *Alamut Kalesi*, Nokta Kitap, 2007, s.200)
11) Henry Corbin, *İslam Felsefesi Tarihi*, İletişim Yayınları, 1986, s.89, 98. Ayrıca, bir İsmaili eser olan *İhvan es-Safa*'da bir öğretici eşliğinde edinilen bilim ve felsefe için benzer bir kavrayış dikkati çekmektedir. "İnsan, mal ile nasıl dünya lezzetlerini elde eder ve yaşamını kolaylaştırırsa, tıpkı bunun gibi, nefs de bilim sayesinde, ahiret yurdunun lezzetlerini elde eder." (Resail İhvan es-Safa'dan akt. Hasan Aydın, "İhvan es-Safa'da bilim sınıflaması ve eğitimbilimsel değeri", *Bilim ve Gelecek*, 41. sayı, s.52)
12) Bu konuda daha geniş bir değerlendirme için bkz. Bulut, age, s.163.
13) Batıda sadece Salahaddin Eyyubi'nin kahramanlıklarıyla ilgili efsaneler başlı başına bir inceleme konusu olabilecek hacme ulaşmıştır. Bu efsanelerde rastlanan, Salahaddin'in aslında sonradan Müslüman olan bir Hıristiyan olduğu rivayeti, daha soylu ve yüksek değerler karşısında duyulan küçüklüğün ve kendine mal etme isteğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. (Thierry Hentsch, *Hayali Doğu*, Metis Yayınları, 2. baskı, 2008, s.69) Haçlı anlatılarındaki Doğu'nun "altınla kaplı, süt ve bal akan sokakları" efsaneleştirmedeki abartı unsurunun bir başka göstergesidir. (Alp Hamuroğlu, "Haçlı Seferleri", *Bilim ve Gelecek*, 82. sayı, s.40)
14) Burman, age, s.134-135.
15) Burman, age, s.146. 1604 yılında yayımlanmış olan Lebey de Batilly'nin küçük kitapçığı, başlı başına "Haşîşî"leri ele alması bakımından önemli olsa da, içeriğinde yeni bir bilgi bulunmamaktadır. (Burman, age, s.144)
16) Lewis, age, s.16.
17) Burman, age, s.17.
18) Haşîşîler Tarihi, ilk Almanca baskısından sonra 1833'te Fransızca, 1835'te İngilizce yayımlanmış. (Burman, s. 149)
19) Purgstall'dan aktaran Burman, age, s.150.
20) Lewis, age, s.18.
21) İddia edilen bu bağlantı, Burman tarafından etraflıca ele alınıp çürütülüyor. (Burman, age, s.151, 155)

22) Yirminci yüzyılın önemli İsmaili araştırmalarının özet bir değerlendirmesi için Burman, age, s.152.
23) Bulut, age, s.24-27.
24) Bernard Lewis 1967'de "Haşîşîler: İslam'da Radikal Bir Tarikat" adıyla İngilizce yayımladığı kitabının 2011 baskısındaki önsözünde, kitabın başlangıçta çok ilgi görmediğini, ama 80'lerden sonra ve o güne dek hep artan bir ilgiyle karşılandığını ve başka dillerde de yayımlandığını söylüyor. Ancak Fransızca çeviride kitabın alt başlığı "Ortaçağ İslam Dünyasında Terörizm ve Siyaset" olarak değerlendirilmiş. Almancasında ise "Radikal İslam'da Dini Cinayet Üzerine" olarak çevrilmiştir. (Lewis, age, s.10)
25) Hasan Sabbah'ın yaşamının ilk dönemi için esas kaynak *Sergüzeşt-i Seyyidna* (Efendimizin Maceraları) adıyla bilinen otobiyografidir. Alamut Kütüphanesi Moğollar tarafından yıkılmadan önce İranlı tarihçi Cüveyni tarafından alıntılanmıştır. Cüveyni bu otobiyografiye "Dünya Fatihinin Tarihi" adlı kitabında yer vermiştir. Otobiyografinin diğer bir kaynağı, Cüveyni dışında başka kaynaklardan da faydalanmış olan, çağdaşı Reşidüddin'dir. Bir de bunlarda bulunmayan bazı ayrıntıları içeren, Kaşani'ye ait üçüncü bir versiyon bulunmaktadır.
26) Yeni davet: El dava el cedide. Fatımîlerin ifade ettiği biçimiyle geleneksel İsmaili davası Eski Davet (el dava el kadime) olarak adlandırılırdı.
27) Bu ılımlı çoğunluğun oluşturduğu On İki İmam Şiiliği halen İran'ın resmi mezhebidir.
28) Corbin, age, s.85. Vurgular Corbin'e ait. Çevirideki bazı eski Türkçe kelimeleri değiştirdik.
29) Daha önce gördüğümüz gibi, Nizarilerin ve İsmaililerin Sünni ilahiyatçılar tarafından yer yer Batınî olarak adlandırılması da, ikisi arasındaki bağa işaret ediyor. Ancak bu adlandırma Batınîliği daha geniş ve Şii olmayan bazı mezhepleri de kapsayan bir gelenek olarak görmek daha doğru olur.
30) Burada ifade edilen, Batınîliğin özüne uygun, radikal kavranışıdır. Bunu "aşırı ve uç" sayan ve Batınîliğin ılımlı bir biçimini yansıtan On İki İmam Şiiliğinde ise, "batının varlığını kabul etmek, şeriatın ilyası anlamına gelmez, lafzı ve zahiri iptal etmek olmaz (…) Batın olmaksızın (…)

kuru kuruya şeriat insanı cehalet, zulmet ve kölelikten kurtarmaz." (Corbin, age, s.53)

31) Batınîliğin burada aktardığımız yönüyle açımlanması için bkz. Ercüment Özkaya, Daftary, "İsmaililer"e önsöz, Corbin, age, s.85.

32) Başlıcalarını sayarsak, İslam İmparatorluğu topraklarında Arapça'nın dışında Yunan, Latin, Ermeni, Kıpti, Süryani, Kürt, Pehlevi ve Sanskrit dilleri konuşuluyordu. Yahudi, Hıristiyan, Zerdüşt, Buda, Hindu, Gnostik, Pagan ve Mani dinlerine inanan topluluklar yaşıyordu.

33) "Şia't Ali" (Ali yandaşları) teriminden geliyor. Sünni adlandırması ise, daha sonra, İslam'ın geleneksel ve çoğunluk eğilimini (ehl el sunne ve'l cema'a) anlatmak için kullanılmaya başlanmıştır.

34) Azad edilmiş köle anlamındaki mevali, İslamiyet öncesinde özel bir bağlılık sözleşmesiyle kabile üyesi sayılan kişiler için kullanılıyordu.

35) Muhtar ayaklanmasıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Bulut, age, s.89. Daftary, age, s.81.

36) Kelime anlamı kökene geri dönmek, görünüşün altındaki özü anlamak olan tevil, bir yorumlama biçimi olarak, kutsal metinlerin açık anlamını yorumlamak olan tefsirden farklıdır. Sembolik ya da içkin yorumlama yoluyla görüntüden gerçekliği geçişi gerektirir. (Daftary, age, s.212)

37) Şii çoğunluktan farklı olarak gulatta batın zahirden, dolayısıyla batını açıklayan imam zahiri aktaran peygamberden, yani Ali Muhammed'den üstündür. Bu bakımdan gulat İslam düşünce çemberinin sınırında, bazılarınca dışında değerlendirilmiştir.

38) Cafer'in Kûfe dailiğini yürütmüş olan Hattab'la İsmail'in ilişkisi ve gulatın Hattab önderliğinde kalkıştığı isyanlarla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Daftary, age, s.152-153. Bulut, age, s.113-116.

39) Corbin, age, s.86.

40) Corbin, age, s.140-141, Daftary, age, s.366.

41) Risalelerin içeriğiyle ilgili olarak bkz. Daftary, age, s.367. Aydın, "İhvan es-Sade", *Bilim ve Gelecek*, s.41.

42) Daftary, age, s191.

43) Lewis, age, s.43.

44) Bulut, age, s.267.

45) Daftary, age, s.191.

46) Lewis, age, s.38.

47) Ali'nin Hz. Muhammed'in kızı Fatma'dan doğma soyunu izlediklerini belirtmek için bu adı alıyorlar.

48) Hamdan Karmat'ın ortadan kayboluşundan sonra sadece onun yandaşları değil Fatımî halifeliğini tanımayan tüm İsmaililer Karmati olarak anıldılar.

49) Bu köleler İsmaili olmayan savaş esirleri olmalı. Eğer öyleyse, kölelerin varlığıyla komünal (kendi topluluğunu temel alan) eşitlikçiliğin birlikte bulunması açıklanabilir.

50) Burman, age, s.23. Karmatilerle ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Faik Bulut, *İslam Komüncüleri*, Berfin Yayınları.

51) Daftary, age, s.254-255.

52) Marshall Hodgson, *İslamın Serüveni*, İz Yayıncılık, 1993, C.2, s.25.

53) Fatımî tarihinin bu kesitinin detayları için bkz. Daftary, age, s.305.

54) Nejat Birdoğan, *Alevi Kaynakları 2*, Kaynak Yayınları, 1999, s.278.

55) Selçuklu Devletinin siyasi yapısıyla ilgili daha fazlası için bkz. Halil Berktay, Osmanlı Devletine Kadar Türkler, *Türkiye Tarihi 1*, Cem Yayınları, 1997, s.111-115. Hodgson, age, s.46-48.

56) Huricihan İslamoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*'ye önsöz, İletişim Yayınları, 2. baskı, 2010, s.45.

57) Bulut, age, s.90.

58) Daftary, age, s.153.

59) Daftary, age, s.248.

60) Hasan'ın imamlığı için kurgulanan soyağacına göre, Nizar'ın bir torunu Mısır'dan kurtarılıp Alamut'a getirilmiş ve gizlenmiştir. Hasan onun torunudur.

61) Hasan Sabbah'ın talim öğretisini geliştirdiği Fusuli Erbaa (Dört Fası) adlı eseri, dolaylı olarak Şehristani'nin uzun alıntılarıyla bugüne gelebilmiştir. Tam metni için; Marshall Hodgson, *The Order of Assassins*, Mouton Co, 1955, s.325-328.

62) Hodgson, age, s.54, 330. Daftary, age, s.517.

63) Otobiyografisine göre, Hasan Sabbah'ın mezhebe katılışı da böyle bir süreçle yaşanmış. Bir İsmaili daîsiyle tanışmış, onun anlattıkları üzerine düşünmüş, tartışmış. Derin bir iç muhakemenin ardından ateşli bir hastalık geçirmiş. Ayağa kalktığında İsmaililere katılmaya karar vermiş.

64) Birdoğan, age, s.286-293.

65) Daftary, age, s.337.

66) İkinci Hasan'dan sonra İmam ve Halife unvanını aldılar.

67) Lewis, age, s.72.

68) Daftary, age, s.344.

69) Alamut Kalesi 860 yılında Deylemliler tarafından yapılmıştı. 1090'da Hasan Sabbah tarafından alındıktan sonra, büyük oranda yeniden inşa edildi. Dağın zirvesinde tahkim edilmiş doğal kayalıkların oluşturduğu aşılmaz surların içerisinde, doğal yapıdan faydalanarak inşa edilmiş birkaç kalenin bulunduğu korunaklı bir kale-şehir niteliğindeydi.

70) Akt. Lewis, age, s.71.

71) Hodgson, age, s.87-88. Lewis, s.95.

72) Akt. Lewis, age, s.76.

73) Lewis, s.86. Aynı hikâye daha sonra Suriye daîsi Sinan ile Salahaddin Eyyubi arasında yaşanmış olarak anlatılmıştır.

74) Nizariler görevini başarıp şehit olmuş gençlere övgüler düzüyor, adlarını Alamut ve diğer kalelerde baş köşeye yazıyorlardı. Bazı vakayinamelerde, oğlunun bir görevde diğer fedailerle birlikte şehit düştüğü haberi gelince gururlanıp mutlu olan bir annenin, oğlunun sağ kaldığını öğrenince karalar bağladığı anlatılır. (Hodgson, age, s. 83)

75) Hodgson, age, s.82.

76) Daha fazla bilgi için bkz. Hodgson, age, s.118. Daftary, age, s.533.

77) Hodgson, age, s.119.

78) Hodgson, age, s.50.

79) Willey, age, s.195.

80) Hodgson, age, s.117.

81) Lewis, age, s.117. Hodgson, age, s.149.

82) Hodgson, age, s.155. Lewis, age, s.107.

83) Suriye'de ise aksine kıyamet dönemi Nizariler aktif bir siyaset izlemek durumunda bırakan bir ortama doğmuştu. Yetenekli başdaî Sinan'ın yönetiminde Nizariler, İslam dünyasının Salahaddin önderliğinde Haçlılara karşı birleşip yeni bir cihada hazırlandığı bir dönemde, karmaşık güç dengeleri içinde var olmaya çalıştılar.

KAYNAKLAR

1) Marshall Hodgson, *The Order of Assasins: The Struggle of The Early Nizari Isma'ilies Against The Islamic World*, Mouton Co, 1955.

2) Bernard Lewis, *Hasîşîler: İslam'da Radikal Bir Tarikat*, Çev. Kemal Sarısözen, Kapı Yayınları, 2005.

3) Farhad Daftary, *İsmaililer - Tarih ve Öğreti*, Çev. Erdal Toprak, Doruk Yayınları, 2005.

4) Edward Burman, *The Assassins: Holy Killers of Islam*, The Aquarian Pres, 1982.

5) Faik Bulut, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, Berfin Yayınları, 2002, 2. baskı.

6) Henry Corbin, *İslam Felsefesi Tarihi*, Çev. Hüseyin Hatemi, İletişim Yayınları, 1986.

7) Marshall Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, C. 2, İz Yayınları, 1993.

8) Ercüment Özkaya, *İsmaililer: Bir Muhalefetin Öyküsü*, Daftary'ye önsöz, Teori ve Politika dergisi.

9) Halil Berktay, "Osmanlı Devletinin Yükselişine Kadar Türkler'in İktisadi ve Toplumsal Tarihi", *Türkiye Tarihi 1* içinde, Cem Yayınları, 1997.

10) Nejat Birdoğan, *Alevi Kaynakları 2*, Kaynak Yayınları, 1999.

11) Peter Willey, *Alamut Kalesi - Hasîşîler, Hasan el Sabbah'ın Fedaileri*, Çev. İlhan Kaya, Nokta Kitap, 2007.

12) Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C.5, TTK Yayınları, 1991, 3. baskı.

13) Thierry Hentsch, *Hayali Doğu- Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakısı*, Çev. Aysel Bora, Metis Yayınları, 2. baskı, 2008.

14) Huricihan İslamoğlu, *Devlet ve Köylü*, İletişim Yayınları, 2010, 2. baskı.

15) Amin Maalouf, *Semerkant*, Çev. Ali Berktay, YKY, 54. baskı, 2010.

16) Wladimir Bartol, *Fedailerin Kalesi Alamut*, Çev. Atilla Dirim, Yurt Yayınları, 5. baskı, 2008.

17) Freidoune Saheebyam, *Dağın Şeyhi Hasan Sabbah*, Çev. Faik Baysal, Telos Yayınları, 1998.

18) Pol Amir, *Alamut'un Efendisi Hasan Sabbah*, Çev. Fahri Darin, Truva Yayınları, 2010, 2. baskı.

Dilde ve sanatın dilinde anlamın açınlanması

Bilimde ve felsefede dili kullanmak sanat değil zanaattır. Ancak zanaatın iyisinin de sanat tadı verdiğini unutmamak gerekir. Sanatın alanına geldiğimizde iş değişir. Onda sözcükler asıl anlamlarının dışında kullanılırlar. Sanatta anlatım birimleri sözcükler değil sözcük demetleridir. Sanat gerçekliği yapay biçimlerle dışlaştırır. Doğalı yapayla anlatmaktır bu. Bu iş bilimde ve felsefede olduğu gibi basit anlamında bir gösterme değil düpedüz yaratmadır. Yaratma yapay bileşimlerde gerçekleşir. Her yapay bileşim bir simge değeri taşır.

Afşar Timuçin

Anlamlı bir yaşamımız var. Bir anlamlar dünyasında yaşıyoruz. Bazen biz bir nesneye anlam yüklüyoruz, bazen bir nesnede bir anlamı ya da bir anlamlar bütününü algılıyoruz. Bize anlamlı gelen nesne, anlam yüklediğimiz değil de anlam bulduğumuz nesne özellikle estetik nesnedir. Bu nesne elbette öncelikle insan elinden çıkma bir ürün olacaktır, bir sanat yapıtı olacaktır. Ya da bir insan yüzü, bir insan davranışı olacaktır. Maddesel nesnelerin anlamları kendilerinden değildir. Bir ırmak benim için ağlıyorsa bu benim bilincimin bir oyunudur. Doğada bulduğumuz anlamlar bizim doğal nesnelere yüklediğimiz anlamlardır. Genel çerçeveden baktığımızda bizim için her şey anlam yüklü ya da anlam yüklenmeye hazır görünür. Anlamsızlık bilinç için bir yokluk durumudur ve bir boğuntu nedenidir: anlamsız bir dünya aykırı bir dünyadır. Anlamsız şeyler yok mu? Anlamsız dediğimiz şeylerin bile en azından bir uyumsuzluk ya da karşıtlık çerçevesinde bir anlam yüklendiğini ya da taşıdığını biliyoruz. Anlamsız olan mantıkdışı olandır.

Anlamsızda uzun süre kalamayacağımız kesindir. **Anlamlı değilse ona biz nasıl olsa şöyle ya da böyle bir anlam veririz** gibilerden bir yatkınlığımız da var elbet. Siz anlamsız bir söz söyleyin, ben hemen ona bir anlam giydirmeye çalışırım. Anlamsızın anlamı diye düşünülen şey de elbet bundan kaynaklanıyor. Her zaman boşlukları kapamaya hazır olan insan zihni anlamsızda tedirgin olur da onu anlamlı kılmak isterse bu bir tür yalancılık olmaz mı? Olabilir. Yalancılık mantıksızlık kadar ters gelmez insana: gerçekte hepimiz değişik biçimlerde yalancıyız. Her ne olursa olsun zorlama yollardan giderek de olsa saçma olanda bile bir saçma olmayan bulabiliyoruz. En iyimser kişi şöyle bir görüş ortaya koyabilir: saçma dediğimiz şey en aykırı koşullarda anlamlı olduğu için, bir karşı-anlamlı olduğu için saçmadır, anlamdan yoksun olsaydı onu saçma diye belirlemeyecektik. Anlamdan yoksun olsaydı saçma olmayacaktı, bir hiç olacaktı. Saçma bir hiç değildir. **Nasıl olsa boşuna söylenmemiştir** gibilerden bir rahatlığımız da var. Anlamsızda kalmak askıda olmaktır.

'Simge ormanları'

Bu arada her şeye anlam yükleyemeye hazırız. Birinin herhangi bir bakışından anlamlar çıkardığımız çok olmuştur. Her yorum on ikiden vurur diye bir kolaylığımız yok. Nesnenin dışına düşen yorumlar vardır. Duygularımızı yansıttığımız nesnelerde anlamlar yakalamak gerçekte dönüp dolaşıp kendimize varmaktır. Bu işi o kadar ileriye götürürüz ki "Bu ırmaklar benim için ağlıyor" duygusallığına kadar ulaştığımız olur. Duyguculuğun dayanağı bu yansıtmada belirginleşir. Bile bile ırmakların benim için ağlamadığını böylesi bir yargıyı ortaya koymam bir tür kendimle hesaplaşmadır. O zaman ne demek istiyorum? Durumumun ne kadar acınası olduğunu belirtmek istiyorum. Bilinçli varlık için yani insan için her şey anlam edinmeye ya da anlam giyinmeye yatkındır, bir küçük taş parçası bile, bir kuru yaprak bile. Hele temele Tanrı'yı koyduysak her şey tıklım tıklım anlamla dolu olur. Bu çerçevede doğanın anlam yüklü sim-

geleri vardır. Baudelaire'in sözünü ettiği "simge ormanları" bizim için doğada kaçınılmaz gibi duranı duyurur. Ancak Baudelaire'de bu simgelerin doğrudan doğruya tanrısal kaynaklı olduğunu gösteren belirtiler yoktur. Doğal nesnelerde anlam bulan ya da yaratıcı gücün yansılarını bulan inançlı kişi bu anlamların kendi bilinç koşullarıyla ilgili olduğunu benimsemeyecektir.

Bilinç dindışı eğilimleri içinde de zaman zaman nesnelere anlamlar yükleme eğiliminde olabilir. Doğa bizim yaşam alanımızdır, onu anlamlarla donatmamız kötü bir şey değildir. Kaba gerçekçilik ya da katı doğruculuk insan için bir yücelik anlamı ortaya koymaz. Özne sanki varoluşunu gerçekleştirmek adına nesnelere bağlanır, onlara değişik anlamlar yükler. Bu bir tür diyalektik ilişkidir: öznenin kendini nesnede bulması ve nesnenin öznede açıklık kazanması diyebiliriz buna. Bu biraz da dünyayı kendimizin kılmak demektir. Uzaktan da uzak deniz ufkunda oluşan akşamın pembesi benim bir parçam gibi olduğu zaman bana hiç de uzak değildir, iki adım ötemde gibidir. Arkasında melekleri ya da perileri varsaymam da gerekmez. Ya da ben en uzaktaki nesnelerle bile özdeşleşebilirim, bir ressamın tablosuyla nasıl özdeşleşiyorsam.

İnançlı için anlam

Einfühlung estetikçilerinin diyalektikdışı saydığı özdeşleşmelerde bile diyalektik bir bağlantı bulabiliriz, her ne kadar özdeşleşme kavrayışıyla diyalektik dediğimiz şey birbiriyle uyuşmasa da. Hiçbir bilinç kendini duygusallıkta yüzde yüz eritemez. Nesne böylece her açıdan, bu arada estetik açıdan **öznenin varoluş koşulu** olur. Öznenin ortadan kalktığı yerde nesnelerin yalnız anlamları değil kendileri de ortadan kalkacaktır. Ben yoksam dünya da yoktur. Dünya benimle vardır, dünya **ben varolduğum için** vardır. Ben olmasam da bu dağlar, bu taşlar, bu ormanlar, bu sular varolacaktır görüşü çocukçadır. Ben ortadan kalktığımda onlar da ortadan kalkarlar. Tüm varlık, bilincin algılama koşullarında kendini ortaya koyar.

İnançlı için nesneler anlamlarını bizden almazlar, yaratıcı tanrısallıktan alırlar. **Biz kimiz ki onlara anlamlarını verelim** diye düşünür inançlı kişi. Nesnelerde parıldayan anlamlar onun gözünde tanrısallığın simgeleridir. Önemli olan, her koşulda anlamları okuyabilmektir. Aşkın varlık yarattığı dünyada açınlanır ya da daha doğrusu kendini açınlar. Bir çiçeğin açılması gibi bir açılmadır bu. Bu açınlanmada nesnenin belki de hiç olmayan özü ya da derinlikleri görünür. Çıplak gözle ya da kaba bakışla görülemese de görünür. İnançlı soruna böyle bakacaktır. Her zaman tanrısallığa iki yoldan gidildi: Tanrı'ya içten ulaşmak olası olduğu gibi dıştan ulaşmak da olasıdır. O zaman fikirler de simge ormanları da bizi aşan kaynaklardan gelirler. İçimizde dışlaşan anlamlarla dışımızda görünen anlamlar özde birdir. Burada olsa olsa bir yöntem ya da bilgi kuramı ayrılığı vardır. Gerçekçi açıdan değerlendirdiğimizde anlamlar bilinç yansımalarından başka bir şey değildir. Nesneye baktığımda onda ya kaba bir nesnellik görürüm ya da kaba nesnellik yanında kendimden yansıttığım bir şeyleri de görürüm, nesnede biraz da görmek istediğimi görürüm. İnançlının bakışı doğayı kendine göre ve bir takım inanç ögelerine göre canlandırır.

Estetik nesne

İnanç çizgisinden estetik çizgiye kaydığımızda durum değişir. Estetik nesne herhangi bir nesne değildir, insan eliyle oluşturulmuş ya da en azından bilinç koşullarında görülmüş nesnedir, özel olarak ve özel koşullarda görülmüş nesnedir, öznellikle donatılmış nesnedir, özü öznellik olan nesnedir. Estetik nesneden iki şeyi anlamamız gerekir: birincisi bir sanat yapıtının oluşturulması için özel olarak görülmüş nesne, ikincisi sanat yapıtının kendisi ya da yüksek düzeyde estetik nesne. Estetik bakış nesneyi etkin kılan bakıştır. Estetik nesne hem bir nesnedir hem bir kurgudur. Resimdeki ağaç benim bilinç koşullarımda görülmüş ağaçtır ya da benim beğenilerim çerçevesinde görülmüş ağaçtır. Yapıta bakış doğanın herhangi bir nesnesine bakıştan daha değişiktir. Estetik nesneyi kendimce görsem de onda olanı da görürüm. Es-

Picasso'nun *Guernica* adlı tablosu.

Bansky'nin *Balloon-girl* adlı çalışması.

tetik sözkonusu olduğu yerde **nesne de neymiş, nesnedeki her şeyi ben belirlerim** diyecek kadar ileriye gidemeyiz. Nesne bir tasarım olarak da olsa her zaman vardır. O bir ağaç da bir özlem de olabilir. Burada bir cansızı canlandırma değil, hele yapıt sözkonusu olduğunda yaşarlıklı bir nesneyle karşı karşıya gelme sözkonusudur. Hem kendime göre hem baktığım şeye göre görürüm. Öbür türlüsü **ben**'in kendine ya da nesneye kapatılması olurdu.

Bir çocuğun yüzünde yakaladığım anlam onun öznel dünyasıyla benim öznel dünyam arasında bir kavuşma noktası oluşturur. İkimiz birlikte ortak bir alan kurarız, bu alan bir anlam alanıdır. Benim için özellikle anlamın dolgun bir biçimde yoğunlaştığı yani yoğun bir biçimde dışlaştığı yüzler ya da görünümler önemlidir. Gözlerde kendini gösteren anlam bize bilincin bütün gizlerini yansıtmaya eğilimli gibidir. İnsanı gözünden de anlayamıyorsak nesinden anlayacağız. Elbet gözler anlamın dışlaştığı tek alan değildir. Bakış kadar duruş da önemlidir. Elimi kaldırdığımda parmaklarımın şöyle değil de böyle açılması bir hiç için değildir. Bakış elbet çok önemlidir: ben başkası'nın dünyasına özellikle onun bakışından girerim. Bakışı kadar başka davranışlarından da girerim. Gene de kaygan bir buluşmadır bu. Benim bir yapıt karşısındaki durumum bir kaygan buluşma durumdur: yapıtın anlamları ona salt benim yüklediğim anlamlar değildir, benim öznelliğimle o yapıtın yaratıcısının öznelliği burada bir yanıyla ayrılmaz bir yanıyla çatışkılı bir bütün oluşturur. Yapıt uzlaştığım ve kavga ettiğim şeydir. Şu karşımda duran resim ne yüzde yüz **verilmiş** olan şeydir ne de benim algımda yüzde yüz anlamlar yüklediğim şeydir. İzlerken yaratıcıyla birlikte yaratırız. İzleme edimi bir tür yaratma ya da yeniden yaratma edimidir. Yaratıcıyla izleyici arasındaki ilişki çatışkılı da olsa bir bütünleşme ilişkisidir. Çatışkı her zaman vardır ve olacaktır, çatışkı insan olmanın temel koşulu ve buna göre diyalektiğin varlık nedenidir. Bu ilişkide yaratıcı mı izleyici mi diye sormak, öncelikli olanı saptamaya çalışmak boşunadır. Ayrıca öncelikli olan hangisidir sorusunun hiç de önemli olmadığını düşünebiliriz.

Estetik nesne işte bu iki yönlü ilişkide kendini ortaya koyar. Ben bir nesneyi estetikleştirirken ona kendimden bir şeyler yüklerim, bu arada ondaki bazı nitelikleri dışlarım. Bu en kaba anlamında bir ekleme ve çıkarma işlemidir. Diyelim bir ressam olarak bana ilginç gelen bir vazoyu kendi görme koşullarım çerçevesinde dönüşüme uğratırım. O elbette kendi olmaktan çıkmaksızın benim bakışımda estetik nesneye dönüşür. Bunun bir bakıma **doğasını yitirme durumu** olduğunu düşünmek de yanlış olmaz. Doğasını, asıl doğasını kazanmak olamaz mı? Olabilir. Bu bir dönüştürme edimidir. Bu dönüştürme sonsuza kadar sürecek bir dönüştürme değildir. Soyutlamanın bir sınırı vardır. Bir yerde kalmak gerekir. Bir yerde durmadığım zaman nesne benim için yalnızca bir çıkış noktası olmuş ve sonra da yitip gitmiştir. Nesnenin ya da fikir'in yitip gittiği yerde ben ormanda yolunu kaybetmiş insana dönerim. Soyutlama ölçüsüz ilerledikçe nesne ya da fikir bulanmaya ve ufukta yitip gitmeye başlar. Aristoteles'çi bir dille söylersek raslantının bilimi olamayacağı gibi raslantının sanatı da olamaz.

Yaratma serüveni

Bu isterseniz bir vazo olmasın, benim bir özlemim olsun ya da daha başka bir şey olsun. Ben bu özlemimi en yetkin estetik nesneye ulaşmak için sürekli dönüştürmeye yöneldiğimde bir yer gelir özlemi karartmış olurum, onu olmayan bir şey adına ya da bir tasarım uğruna yok etmiş olurum. Pekiyi, benim amacım özlemimi anlatmak değil miydi, başka bir şey miydi? Özlemimi mi anlatmak istiyorum yoksa eşsizlik ya da benzersizlik adına bir girişimde mi bulunuyorum? Yaratma süreçleri sonsuza kadar uzayan süreçler değildir. Anlam belirdi mi her şey bir eksiklilik duygusu çerçevesinde de kendini gösterse yaratma edimi son bulmuştur. Gene de ressamın fırçasını elinden almayı düşünmezsiniz. Başarı bir gerekliliktir ama bir zorunlu sonuç değildir. Başarı olsa iyi olurdu. Ayrıca eksikli olma duygusu yetkinliğin bir koşulu gibidir: amaca tam olarak varamayız, zaten amaç tam olarak belirgin değildir. Buradaki çelişkili duygusallığı ne yapsam aşamam. Şu duygu hep olacaktır: **daha iyi olmasını isterdim**. Yapıt her durumda bitmiş ama bitmemiş bir yaratı izlenimi verir, bana da başkalarına da.

Yaratma serüveni **bir fikrin açınlanması uğruna** girişilen bir serüvendir, bir fikirden ya da herhangi bir nesneden kalkıp nereye denk düşerse oraya gitmek serüveni değildir. Sanatçı serseri de olsa sanatsal yaratma serserilik değildir. Gelişigüzel yaratılan şey bir yapıt olamaz. Yaratma çabasında kendimizi denetlenmemiş bir akışa bırakmak sonu

Salvador Dali'den bir tablo.

olmayan bir yola girmek demektir. Doğaçlama da yakından bakınca apaçık görüleceği gibi kendini denetleyen birinin yöntemidir. Yaratma özünde doğaçlamadır, sonradan doğaçlamayla yaratılmış olanın üzerinde işleye işleye onu daha tutarlı bir yapıya kavuşturmaya çalışırız. Ustalık ya da alışkanlık dediğimiz şey boş bir şey değildir. Göz üst düzeyde görmeye alıştığı zaman kaba bir bakışla algılanamayanı da görecektir. Görü deneylerle elde dilmiş yatkınlıktır. **Sanatçı benim göremediklerimi de görür ve bana gösterir** düşüncesi ölçülü anlamak koşuluyla hiç de yanlış değildir. Sanatçı işi gücü görmek ve göstermek olan kişidir. Sanatçının dili daha keskin bir dildir, sanatçı her zaman daha etkili konuşur.

Dilin kaynağı: halkın ortak bilinci

En yaygın dil elbette gündelik dildir yani **sözlü dil**'dir. Gerçek ya da özgün sözlü dil halkın dilidir. Sokaktaki, evdeki, çarşıdaki dildir. Dilin üreticisi, sürdürücüsü, dönüştürücüsü halktır ya da bütün bir toplumdur. Dil öncelikle zorunlu ilişkiler çerçevesinde gerçekleşir ya da bir başka deyişle gereksinimlerin belirleyiciliğinde gerçekleşir. Böyle olmakla o bir düşünselliğin ürünüdür, daha belirgin bir anlamda bilincin bir ürünüdür. Dil bir iletici olmakla bilinci sürekli olarak etkilese de bilinç dili önceler. Bilinci oluşturan dil değildir, dili oluşturan bilinçtir. Önce düşünce vardır, sonra dil vardır. Düşünce olduğu için dil vardır. Jacques Maritain pek haklı olarak şöyle der: "Kavramları yapan dil değildir, dili yapan kavramlardır. Kavramları açıklayan dil onları her zaman az ya da çok çarpıtır." Bilinçte oluşmuş ve elbette kavramlarla oluşmuş olan bir fikrin taşınmasında yani dile indirgenmesinde ortaya çıkan güçlük kolay kolay aşılabilen bir güçlük değildir. Kavramlar ne kadar sağlam kurulmuş olurlarsa olsunlar, kavram içerikleri gerçekliğin koşullarına ne kadar uygun olurlarsa olsunlar, dil bir fikri hiçbir güçlü-

ğe uğramadan olduğu gibi taşıyacak güçte değildir. Dilin anlam taşımakta sayısız yetersizliği vardır. Bu yetersizliği sanat özel anlatım bileşimleri yani simgeler kurarak aşmaya çalışır.

Bu ilişki bir belirtilen ve belirten ilişkisidir. Belirten'in belirtilen'e tam anlamında denk düştüğü ya da tıpatıp uyduğu durumlar varsa da çok azdır. En uyumlu anlatımlar en çok gündelik kaba ilişkilerle ilgili olanlardır. "Veli dün geldi" yargısı **dün**'ün kayganlığına karşın oldukça açık bir yargıdır. Benim özlemim bu kadar kolay anlatılabilir bir şey değildir. Çok zaman çok daha incelikli olmak durumunda kalırız. İncelikli bir dil doğal olarak incelikli bir bilincin ürünüdür. Condillac "Dillerin onları konuşan insanların bilincindeki incelikler kadar incelikleri vardır" der. Her kişi evrensel bir düzeyde kendi halkının ya da toplumunun diliyle konuşurken kendi özel dil koşullarını da oluşturur. Belli bir dili anadil olarak konuşan kişiler ona kendilerinden bir takım özellikler ya da renkler katarlar. Dilin bu renkleri gerçekte bilincin öznel özelliklerinin renkleridir. Anadilin koşullarından yola çıkarak her kişi neredeyse kendi özel dilini kurar. Bu da tüm yanlış kullanımlara karşın dilin zenginleşmesi açısından çok önemli bir çeşitlilikler kaynağıdır. En üst düzeyde fikir üretimine ve düşünce alışverişine anadilin olanakları çerçevesinde ulaşılır. Condillac bu konuda şöyle der: "Bilimleri kolayca öğrenmek mi istiyorsunuz? Kendi dilinizi öğrenmekle işe başlayın."

Demek ki dilin kaynağı halkın ortak bilincidir. İnsan yaşamındaki her şey gibi dil de sürekli olarak dönüşüme uğrar. Dönüşümün koşulları öncelikle bilinç etkinliğindedir. Değişim bilinçte tasarlanır ve bilinçte yansır, bilinçte algılanır, yaşamda etkin kılınır. Yaşam mı düşünce mi öncelikle etkindir sorusu boş bir sorudur. Yaşam insandaki dünyayla ve dünyadaki insanla vardır. Yaşamın dönüşümü hızlanınca dilin dönüşümü de hızlanır. Yaşam çeşitlendikçe ve karmaşıklaştıkça dil de çeşitlenir ve karmaşıklaşır. Yaşam kargaşık bir görünüm aldığında bilinçte ya da daha doğrusu bilinçlerde kargaşık görünümler kendini gösterir, bunlar çok zaman kolayca yanıtlanamayan sorular biçiminde ya da çözülemeyen sorunlar biçiminde düğüm düğüm görünürler. Zaman zaman dilin bozulmasından yakınanlar olur, bu yakınmacılar genelde dili çok etkin ya da çok doğru kullanan kimseler değildir. Onlar elbet dilde oluşan tutarsızlıkları bilinç bulanıklıklarına bağlamayı da düşünmezler. Dil insanın bilinçten ayrı bir etkinliği gibi düşünülür çok zaman. Bu noktada dil yüceltmecileri ya da dil tapıncakçıları çıkar karşımıza. Evet, bilinç bozulmadıkça dil bozulmaz, bozuk dil bozuk bilincin ürünüdür. "Bildiğini anlatamıyor" sözü saçmadır. İnsan ancak bildiğini anlatabilir, insan bilmediğini anlatamaz ve az bildiğini kötü anlatır. Anlatamıyorsam bilmiyorum demektir.

Dil biri olumsuz biri olumlu iki koldan dönüşüme uğrar. Üst bir dille konuşmak isteyen ancak bilinç yetmezliğinden ötürü bunu başaramayan meslek adamlarının elinde dil bozulur. Halkın dilini geliştirenler gerçek kültür insanlarıdır yani gerçek felsefe, bilim ve sanat adamlarıdır. Onlar halktan aldıkları dil gerecini özenle işlerler, ona üst düzeyde bir anlatım gücü kazandırırlar. Lavoisier diyordu ki: "Fikirleri içeren ve ileten sözcüklerdir, buna göre bilimi yetkinleştirmeden dili yetkinleştiremeyiz ve dili yetkinleştirmeden bilimi yetkinleştiremeyiz." Dili yetkinleştirmek dediğimiz şey öncelikle bilinç koşullarımızı geliştirmek ve onu sağlıklı ve güçlü bir dile yatkın duruma getirmektir. Öte yandan dili yetkinleştirmek dediğimiz şey anadilin gelişimine katkıda bulunmaktır, bu da yeni anlatım olanakları yaratmakla gerçekleşir. Başka dillerin ya da yabancı dillerin dil gelişimimizde ve bilinç gelişimimizde ne kadar önemli olduğunu biliyoruz, öyle ki kendi dilimizin yetkin bilincine bir başka dilin ya da başka dillerin penceresinden bakmayı bildiğimiz zaman ulaşabiliriz. Condillac diyordu ki: "Beğenimizi geliştirmek için ölü dilleri incelemek yetmez, bizim için doğal olan dili de araştırmak gerekir, çünkü biz o dilde düşünüyoruz."

Bir dilde düşünmek

Bir dilde düşünmek düşüncesi yabana atılmaması gereken bir düşüncedir. Çünkü herhangi bir dilde düşünmek olacak iş değildir. Neden derseniz, bilincin oluşmasıyla birlikte dilin oluşumu başlar. Bilinçle dilin ayrılmaz bir bütün ortaya koyduğunu görürüz. Bu iki nesne bir gerçekliğin iki yüzü gibidir. Bir yabancı dilde düşünmek bizden dildüşünce yapımıza uymayan bir tasarımcı yönelimi bekler. Yapay bir uygulama sözkonusudur burada. Doğal dille yapay dil arasında bazen çok belirgin bazen de kestirilmesi güç bir uzaklık vardır. Bir yabancı dili öğrendikçe onu yavaş yavaş doğallaştırmaya başlarız. Ama bu doğallık iğreti bir doğallıktır. İki anadil ancak toplum koşulları ona uygun olduğu zaman olasıdır. Yoksa bir yabancı dili doğallaştırmanın sınırı pek de geniş olmayacaktır. Evet, bazı çok özel toplumsal yaşam koşulları gereği ikidillilik diye bir gerçeğin varolduğunu unutmamalıyız. Örneğin Kanada'nın Québec eyaletinde yaşayanlar ingilizceyi de fransızca kadar **doğal** konuşurlar. Gene de bu iki dilden ikisinin de anadil olduğunu söylemek oldukça güçtür.

Picasso'nun *Sahilde koşan iki kadın* adlı çalışması

Bilimde ve felsefede dili kullanmak sanat değil zanaattır

Bilimde ve felsefede dili yetkinleştirmek öncelikle **kavramların nesnel içeriklerinin doğru kullanımıyla** olasıdır. Kavramların nesnel içerikleri gerçeğe ya da daha doğrusu gerçekliğe uygun olmadıkları zaman, kavramlar yalan yanlış bilgilerle oluşturuldukları zaman sağlıklı düşünebilmek olası değildir. İyi bilinç eşittir iyi dil formülü giderilemez ve indirgenemez bir formüldür. Bilimde ve felsefede yetkin anlatıma ulaşmak adına dili alabildiğine zorlayamayız, böyle bir zorlama aydınlıklar değil karanlıklar getirir. Bilimde ve felsefede kavramların nesnel içerikleri kadar birbirleriyle ilişkileri de bizi bağlar. Bilimde ve felsefede düşünürken ancak nesnelliğin sınırları içinde özgürüz. Bilim de felsefe de yaratma alanları değillerdir, onlar yalnızca ve yalnızca gösterme alanları olabilirler. Bilimde ve felsefede amaç açık ve anlaşılır olmaktır. Demek ki bilimde ve felsefede dilin özgün kullanımları sözkonusu olamaz. Bilimde ve felsefede dili kullanmak sanat değil zanaattır. Ancak zanaatın iyisinin de sanat tadı verdiğini unutmamak gerekir. Zanaatın kolay bir iş olduğunu düşünmemek gerekir. Filozoflar çok zaman doğru anlatmak adına çok kötü anlatırlar ve bir yer gelir o yerde anlaşılmaz olurlar.

Sanatın alanında dil ve simgeler

Sanatın alanına geldiğimizde iş değişir. Sanatın alanında dil bir gereçtir. Onda sözcükler asıl anlamlarının dışında kullanılırlar. Sanatta anlatım birimleri sözcükler değil sözcük demetleridir. Bu da her sözcüğün alışılmış anlamının dışında kullanıldığını gösterir. O zaman genel dilden özel bir dil yaratmak durumunda oluruz. Bu yüzden her sanatçının **kendi dili** vardır. Örneğin şiirde tek bir sözcüğün hiçbir anlamı yoktur. Şair "ilkyaz" diyorsa siz onu hiç tartışma gereği duymadan bildiğimiz ilkyaz anlamında alırsanız yanılırsınız. Şiir bir bütündür ve simgesel bütünlüklerden oluşmuştur. Şiirde simgeler sözcük kümeleriyle oluşturulur. Bir kümedeki sözcükler gündelik mantık çerçevesinde çok zaman birbiriyle uyuşmaz görünen sözcüklerdir. Şiirde özlemi anlatmak için öncelikle "özlem"den kaçmak gerekir. Özlemi anlatmakta "baca" sözcüğü "özlem" sözcüğünden daha uygun olabilir. "Sılada bir evin bacası olsam" dizesi buna örnek gösterilebilir.

"Seni çok özlüyorum" bir belirlemedir ama onun şiirle ilgisi yoktur, çünkü özlemin kendisini değil bir özleme durumunu bildirmektedir. Simgeler şiirin gereçleridir, buna karşılık sözcükler de şiirsel simgelerin gereçleridir. Demek ki şiirde sözcük kümeleri anlamı örerler. Şiirde bir sözcük kümesi sözcüklerden oluşmuş bir sözcük gibi iş görürken bir simge oluşturur. Simgecilik yalnız sözle yapılan sanatlar için değil bütün sanatlar için geçerlidir. Sanatta sesler, renkler, biçimler, sözcükler doğallıklarını yitirirler ve özgün

bir anlatım için hazır duruma geçerler. Şiirde sözcüklerle anlattığınız "özlem"i resimde renklerle ve biçimlerle, renksel ve biçimsel simgelerle anlatırsınız. Sanat yapaydır ya da sanatın dili yapaydır derken bu gerçeği ortaya koymak isteriz. Sanat gerçekliği yapay biçimlerle dışlaştırır. Doğalı yapayla anlatmaktır bu. Bu iş bilimde ve felsefede olduğu gibi basit anlamında bir gösterme değil düpedüz yaratmadır. Yaratma yapay bileşimlerde gerçekleşir. Her yapay bileşim bir simge değeri taşır. Bu arada simgeciliğin belirgin bir anlatım yöntemi olduğu gibi bir duyguya kapılmamak gerekir. Baudelaire'le başlayan, Verlaine ve Rimbaud'yla süren simgecilik örneğin Apollinaire'de daha değişik bir anlam kazanmıştır. Ne kadar simgeci varsa o kadar simgecilik vardır.

Simgeler çok zaman içiçe geçerek bir yapıtın anlam dizgesini oluştururlar. Ayrıca sanatta simgecilik en etkin yöntem de olsa tek etkin yöntem değildir. Gerçekçiliğe karşı oluşturulmuş görünen ama evrensel bilincin dönüşümleri içinde daha güçlü bir anlatım olanağı olarak ortaya çıkmış olan simgecilik bir şeyleri bulanık bırakırken daha geniş çerçeveli ve daha derin anlatım olanakları yaratıyor. Gerçekçilikte doğrudan yüzyüze geldiğimiz gerçekler simgecilikte bizi etkin biçimde saran, buğulu bir sezgide alıp götüren, anlattığından daha çok şey anlatmaya eğilimli olan gerçeklere dönüşüyorlar. Sanat zamanla simgeciliğe daha çok bağlandı, bu da elbet tarihsel akışın bir koşuluydu. Bizim çok zaman raslantıyla bulunmuş gördüğümüz şeyler bilinçsel dönüşümün sonuçlarından başka bir şey değillerdir, onların şu zamanda değil de bu zamanda ortaya çıkmış olmaları bir raslantı değildir. Elbet simgecilik de tek ya da zorunlu bir anlatım yöntemi olarak düşünülmemelidir: önemli olan bir fikrin ortaya konulmasıdır. Bu fikir yapıtta ya son derece bileşik hatta karmaşık bir örgülenme içinde anlatım olanaklarına kavuşur ya da daha yalın bir fikrin ele alınması biçiminde kendini gösterir. Simgeye gereksinim göstermeyen anlatımlar da vardır. Bir şiirini tepeden tırnağa simgelerle ören bir şair bir başka şiirinde simge kullanmayabilir.

Yapıtta ele alınan tema ya geniş çerçeveli ve çokyönlüdür ya da daha yalındır. Örneğin Paul Eluard'ın hepimizin çok iyi bildiğimiz sekiz dizelik "Kapılar tutulmuş neylersin" diye başlayan *Couvre-feu* ("karartma" ya da "sokağa çıkma yasağı" anlamında) şiiri böylesine yalın bir şiirdir. Bu şiir dar bir tema üzerine kurulmuş çok etkili bir şiirdir ve onun simgesel bir kurgusu yoktur. Gene Sait Faik'in *Yeis* şiiri son derece dar çerçeveli olmakla birlikte pek ilginç bir şiirdir. Ayrıca Sait Faik'in bu şiirinin simgeselliği andıran bir yanı var gibidir. *Yeis*'de simgeselliği bozan şey şiirin adıdır. Şiirin adı tümüyle içeriğini açıklıyor. Öykülerinin şiirselliğiyle tanıdığımız ve pek duygusal şiirler de yazmış olan Sait Faik'in bu şiirine anlamı açık eden bir ad koyması acemilikle ilgili olabilir. Şair şiirine *Yeis* adını koymasaydı, örneğin *Akşamüstü sezgileri* koysaydı biz şiirin içeriklerinden giderek benzer bir anlama ulaşacaktık, "yeis"e benzer bir anlama ulaşacaktık, ona bir tür tümevarımla ulaşacaktık. Kant'çı anlamda söylersek, bir özelde bir evrenseli aramak olacaktı bu. Oysa şiirin adı *Yeis* olunca tümdengelimsel bir yapı ortaya çıkıyor, tıpkı bir sözlük açıklaması gibi. Şair bu durumda bize "yeis"in ne olduğunu en somut gereçlerle anlatıyor. *Yeis*'i anımsayalım: "*Akşamüstleri geliyor / Tam insanlar işten çıkarken. / Salkım salkım tramvaylardan / Bir güzel çocuk yüzüyle gülümsüyor. / Namussuz akşamüstleri geliyor. / Neremden yakalıyor bilemiyorum / Ben tam sevmeğe hazırlanırken / On altı yaşındaki sevgilimi. / Elini elimle tutmak / Yirmi dört saatte bir / Sıcak bir laf dinlemek isterken… / Rezil… tam o saatlerde geliyor!*"

Evet, ne Flaubert'in *Madame Bovary*'si, ne Shakespeare'in *Hamlet*'i, ne Manet'nin *Olympia*'sı, ne Michelangelo'nun *Aziz Petronius*'u, ne Mallarmé'nin *Deniz rüzgarı* adlı şiiri doğaldır. *Deniz rüzgarı*'nı açtığınızda ten'in acılı olduğunu söyleyen

bir şairle ya da bir kimseyle karşılaşırsınız. Belli ki şair ya da şiirdeki anlatıcı üzüntülü bir kişiliktir, bunu da hemen "Yazık!" deyişinden anlarsınız. Sonra sizi iyiden iyiye şaşkına çevirecek bir şey söyler, bütün kitapları okumuş olduğunu söyler. Bu kadarına gülersiniz artık. Çokbilmiş biriyseniz şairi dilinize dolarsınız: "Ve ben bütün kitapları okudum" da ne demektir? İnsan bütün kitapları okumuş olamaz, bu büsbütün yalandır… Siz bunları söylerken o yeni şeyler söyler: "*Kaçmak, uzaklara kaçmak! Sanırım kuşlar sarhoş / Bilinmez köpüklerle gökler arasında olmaktan! / Hiçbir şey, ne gözlerde yansıyan eski bahçeler / Tutabilir denizlerde ıslanmış bu yüreği / Ey geceler! Ne de lambanın yoksul ışığı / Beyazın direndiği boş kağıdın üzerinde, / Ne de çocuğunu emziren genç kadın. / Gideceğim! Ey gemi sen direğini sallayarak / Demir al bilinmedik bir dünyaya doğru!*"

Yan yana getirilen ve birbiriyle pek de ilgisi yokmuş gibi duran simgeler bize hep birlikte bir yaşam gerçeğini, bir kişinin insanlık durumunu, buna bağlı olarak kökleşmiş bir bıkkınlığı ve tutkuya dönüşmüş bir kaçıp gitme istemini duyurur. Bazı simgeler, örneğin kuşların bilinmez köpüklerle gökler arasında olduğunu bildiren simge bu anlamda iyice belirleyicidir. Giderek bize kendini açar şiir, simgeler arasından şairin düşünsel-duygusal dünyasını sezdirir. Büyük ölçüde güç bir şiirdir ama Mallarmé'nin birçok şiirinden daha açıktır *Deniz rüzgarı*. Bu acılı gitme isteği şiirin sonunda daha da belirginleşir, artık belki de kimsenin tutamayacağı bir gitme kararlılığı vardır: "*Acımasız umutlardan yorulmuş bir sıkıntı, / Son vedalarına inanır durur mendillerin! / Ve belki de fırtınaları çağıran bu direkler / Bir rüzgarın eğdiğidir yitip gitmiş / Direksiz, direksiz, verimli adaları da olmayan o batık gemilere… / Ama ey yüreğim sen denizcilerin şarkılarını dinle!*"

Görüldüğü gibi burada sözcüklerin gündelik anlamlarını çok aşan bir anlam yoğunluğu vardır. Simgesel düzende sözcükler "resmi" anlamlarını yitirirler ve bambaşka anlamlar yüklenmeye hazır duruma gelirler. Sözcükler resmi görevlerini bırakmış ve daha bağımsız bir görevi yüklenmişlerdir ama bu oluşum elbet bir defalık bir oluşumdur. Her simge bir defalıktır. Yalnız simgeler değil, simgeleri oluşturan ya da simgelerde içerilmiş olan ritmik yapı da bizi bu anlama doğru iter. Her simge ritmik düzeniyle simgedir. Yalnız şiirde değil bütün sanatlarda ritm simgenin canıdır ya da ruhudur. Bu yüzden şiirin aslını dinlediğimizde, ritmik yapının yardımıyla, şairin bize sunmak istediği anlama biraz olsun yaklaşabiliriz. Demek ki yapıtta bizi derin ve çokyönlü anlamlara ulaştıran güç doğrudan doğruya simgelerin gücüdür ve özellikle simgelerin kuruluşuna katılan ritmik yapıdır. Bu yalnızca şiir için değil bütün sanatlar için böyledir. Sanatları birbirleriyle kardeş kılan bu ortak anlatım özelliğidir.

EVRENSEL KÜLTÜR

NİSAN SAYISI ÇIKTI

DOSYA: ÇOCUKLARI VE HAKLARINI DÜŞÜNMEK

Çocuklar militarizmin, dogmatik zihniyetin ve neoliberal talan düzeninin kıskacında. Bir bayramları var ama kimse onlara ne yapmak istediklerini sormuyor, çünkü çocukları ciddiye alan yok. Onlar sadece düzenli ve uyumlu hareketler yapmaya zorlandıkları bir törenin öznesi değil nesnesi olmakla yetiniyorlar. Artık 23 Nisanları bir mesele olarak görüp tartışmak ve çocukları ciddiye almak gerekir.

Serdar M. Değirmencioğlu, Can Gezgör, Kemal İnal, Ünal Özmen, Hakan Acar

Mithat Fabian Sözmen Sedat Yılmaz ile Press üzerine
Taner Timur Marx, Engels ve Osmanlı toplumu
Nuray Sancar 'Resmine bir mermi sıktım...'
Özlem Bademli Tomris Uyar: bitmeyen devingenlik
Laurent Mignon Savaş gölgesinde Tarancı şiiri
Niels Van İyi şiir iyi muhalefettir
Yonca Saka Sanat mezat, tuhaf bir ekonomi
Çağdaş Oymak Bir aydın çığlığı: Akıldan Bela
Derya Öncül 12 Kızgın Adam yumurta atan öğrencilere karşı
Ayşen Güven Derviş Zaim ile söyleşi: Gölgenin ardındaki gerçek

TEL: 0 212 255 25 46 FAKS : 0212 255 25 87 e-mail: evrenselkulturdergi@yahoo.com

Deprem, tsunami ve nükleer sızıntı...

Japonya felaketi yaşıyor. Ya Türkiye?..

Japonya depreminin sarsıntısı binaları yıkamadı, ama tsunami büyük zarar verdi. Japonlar, bütün yatırımları için, özellikle nükleer santraller, fabrikalar, tesisler, yerleşimler açısından çevre denizlerde yaşanacak olası depremlerle ilgili senaryolar yazarlar. Fakat bu kadar büyük bir deprem, böylesi bir faylanma ve bu tür bir fay mekanizmasını içeren bir senaryo yapılamamış. Dolayısıyla bu çapta bir tsunami de öngörülememiş. Kıyı şeridinin yapısından dolayı bazı yerlerde dalga yüksekliği 20 metreye çıkmış. İnsan düşünmek bile istemiyor: Ya Türkiye?

Prof. Dr. Haluk Eyidoğan
Söyleşi: Özlem Özdemir

11 Mart 2011'de, merkez üssü Japonya'nın kuzeydoğusundaki Honşu adası, Sendai bölgesinin 130 km doğusu olan, büyüklüğü önce 8,9 daha sonra 9 olarak açıklanan depremin yarattığı tartışmalar hâlâ devam ediyor. Dünya tarihinin 5. büyük depremi olduğu söylenen Japonya depremi, yüksek tsunami dalgalarına neden oldu. Bu dalgalar nedeniyle, kıyı şeridindeki bazı yerleşim bölgeleri yok oldu. Ölü, yaralı ve kayıp rakamları tespit edilemiyor. 24 Mart itibarıyla açıklanan rakamlar şöyle: Ölü sayısı, 9 bin 700; kayıp sayısı 16 bin 501. Bu rakamların önümüzdeki günlerde hızla artması bekleniyor. Deprem ve tsunamide en az 18 bin ev yıkıldı, 130 bin ev hasar gördü. 200 bini aşkın kişi barınaklarda kalıyor.

Japonya bir taraftan deprem ve tsunaminin yol açtığı kayıp ve yıkımla boğuşurken diğer yanda da Fukuşima nükleer santralindeki radyasyon sızıntısı ile karşı karşıya kaldı. 11 Mart'ta santralde herhangi bir sorun olmadığını açıklayan yetkililer, takip eden günlerde santralin radyasyon sızdırdığını kabul ettiler. 20 Mart 2011'de yapılan açıklamaya göre ise Fukuşima nükleer santrali, soğutma sisteminde yaşanan hasar ve radyasyon sızıntısı nedeniyle kapatılacak. Japon hükümeti nükleer tehdit seviyesini 24 Mart Perşembe günü, 4'ten 5'e çıkardı. 5. seviye, önlemlerin alınması, tahliyelerin yapılması, sığınma ve iyot tabletlerinin dağıtılmasının öngörüldüğü, hatta ölümlerin yaşanabildiği seviye olarak kabul ediliyor. Su arıtma tesislerinde ve evlere verilen içme sularında yapılan testlerde, tehlikeli oranda radyoaktif iyodine rastlandı. Birçok gıda maddesi radyasyon testinden geçiriliyor. Arama kurtarma çalışmaları, radyasyon sızıntısı nedeniyle ağırlaştırılmış bir biçimde devam ediyor. Bölge halkı, yiyecek, su ve ısınma problemi ile karşı karşıya.

Arkadaşımız Özlem Özdemir, Prof. Dr. Haluk Eyidoğan ile söyleşi yaparken.

Japonya'da yaşanan deprem ve tsunami felaketi, bizlere de ülkemizde olması beklenen depremleri, alınması gereken önlemleri tekrar hatırlattı. Ayrıca, nükleer santrallerden enerji elde etmenin riskleri de tekrar gündeme geldi. Tüm dünya deprem sonrasında, Japonya'yı neler beklediğini, tsunamiye karşı nasıl önlem alınabileceğini ve nükleer santrallerin çevreye, insanlara yaydığı tehdidi tartışıyor.

Biz de gündemdeki bu soruları, ülkemizin önde gelen deprembilimcilerinden İTÜ Jeofizik Mühendisliği Bölümü öğretim görevlisi, eski Ulusal Deprem Konseyi Başkanı Prof. Dr. Haluk Eyidoğan'a yönelttik.

Japonya depreminin özellikleri

Öncelikle Japonya'da yaşanan depremin nasıl bir deprem olduğunu, nasıl bir faylanma ile ortaya çıktığını açıklayabilir misiniz?

11 Mart 2011'de, Japonya'nın doğusunda 9 büyüklüğündeki depremi yaratan deprem kuşağı aslında Pasifik çevresindekilerin en önemlilerinden

Prof. Dr. Haluk Eyidoğan, tsunami dalgalarının bazı bölgelerde 20 metre yüksekliğe ulaştığını söylüyor.

biri. Tüm Japon adalarının doğusunda, kuzey güney istikametinde uzanan ve üzerinde çoğu zaman 8'den büyük depremler yaşanan bir deprem kaynak zonu var. Bu deprem zonuna biz dalma-batma zonu diyoruz. Yani Pasifik kıtasının yerkabuğu, Japonya'nın üzerinde bulunduğu Avrasya kıtasının altına dalıyor. Bu dalma batma olayı, Japonya'nın doğu sahillerinden 200 km daha doğuda başlıyor ve Japonya'nın altından 600 km'ye doğru kayan bir yerkabuğu parçası var. Pasifik levhası, batıya yani Japonya'ya doğru, yılda 6 ila 8 cm'ye varan bir hızla Japonya'nın altına, bu dalma-batma zonu dediğimiz zon üzerinden dalıyor. Bu hızlı dalma sırasında, Pasifik'in dalan kabuğu, Japonya'nın üzerinde bulunduğu Avrasya kabuğunu zorluyor, bazı yerlerini yükseltiyor. Ve bu zorlama sonucu zaman zaman 7'den ve hatta 8'den büyük depremler oluşuyor.

Japonya'nın deprem tarihine baktığımız zaman, büyük depremlerin genellikle, az önce bahsettiğim Japonya'nın doğusunda, kuzeygüney istikametinde uzanan deprem kuşağı üzerinde olduğunu görüyoruz. Bu önemli bir tehlike zonu. Japonlar bunu biliyor, çünkü Japonya tarihine bakıldığında büyük depremlerin zaman zaman burada olduğunu görüyoruz. Ancak buradaki büyük depremlerin bir bölümü derin depremler. Yani Japonya'nın altına dalan Pasifik kıtasının dalan parçası üzerindeki büyük depremlerin bir bölümü, derin dediğimiz 60-70 km'den daha derin depremler. Eğer 8 veya daha büyük deprem, diyelim ki yerin altında 300 km aşağıdaysa, bu depremin etkileri sığ depremlere göre çok daha az oluyor. Dolayısıyla onlar şiddetli hissedilseler bile, daha az hasara neden oluyor ya da hiç hasara neden olmuyorlar ve tsunami yaratmıyorlar.

Tsunaminin nedenleri ve boyutu

11 Mart'ta oluşan, önce 8,9 olarak açıklanan sonra 9 büyüklüğünde olduğu kabul edilen depremin oluştuğu yer, bu dalma-batmanın olduğu, yani iki kıtanın çarpıştığı yerde ve sığda. Okyanus tabanında, Japonya'nın doğusunda, kıyıdaki yerleşimlerin 130 km uzağında ve 25 km derinde oluşmuş. Şimdi, bu kadar büyük bir deprem sığ olunca, okyanus altındaki yerkabuğu parçasını büyük bir alanda hızla kırıyor. Hâlâ bazı modellemeler yapılıyor ancak son yapılan değerlendirmelere göre, 500 km boyunda 150 km genişliğinde bir alan 100 saniye içinde birdenbire kırılıyor, yani bir fay oluşuyor. 500x150 km yani 100.000 km²'ye yakın bir alan, 100 saniye içinde en büyüğü 20 metreye varan, bloklar arası bir kayma ile oluşuyor. Bu kayma nedeniyle, Pasifik kıtası Avrasya kıtasının altına 100 saniyede 20 metre birden dalıyor. Okyanusun tabanındaki kabuk 500 km uzunluğunda bir fay kırığı oluşturuyor. Şimdi yerkabuğunu böyle birdenbire kırıp, 20 metre hareket ettirirseniz, buradaki su kütlesi birdenbire yukarı kalkar ve büyük bir dalga halinde bütün okyanusa yayılır. Bu ortaya çıkan dalgaya tsunami diyoruz. Bu tsunami neredeyse bir uçak hızıyla, 700-800 km hızla, her tarafa yayılıyor. Önce kıyıya gidiyor. Japonya'nın doğu sahillerindeki kıyılara vuruyor. Bu kırılmanın kıyıya uzaklığı 130 km, bu dalga 800 km hızla hareket ediyor ve hemen hemen 10 dakika içinde kıyılara ulaşıyor.

Dalgalar kıyılara ulaşmadan, Japonya'daki erken uyarı sistemleri, ki bunlar uzun yıllardır kullanılan ve çok iyi çalışan sistemler, deprem olur olmaz, depremin büyüklüğünü ve tsunami yaratabileceğini otomatik olarak hızla hesaplıyor ve sahillerdeki yerleşimlere TV, cep telefonu ve sirenler kanalıyla, depremin arkasından bir tsunami gelebileceği uyarısını yapıyor. İnsanlar mümkün olduğunca sahilden uzaklaşmaya çalışıyorlar. Zaten bu deprem bütün Japonya'da özellikle sahillerde hissediliyor, her ne kadar sahilden 130 km ötede olsa da, çok büyük bir deprem olduğu için, insanlar tsunami gelmeden önce şiddetle sarsılıyorlar. Japonlar bu konuda eğitimli ve deneyimli oldukları için, böyle bir sarsıntıyı algılar algılamaz, tahminimce birçok insan, uyarı da gelince kıyıları terk edip yüksek yerlere çıkıyor.

Görüntülerden de göreceğiniz gibi, insanlar yüksek yerlere çıkmış gelen tsunamiyi bekliyorlar, onun fotoğrafını çekiyorlar. Dalga

Tsunami dalgaları, yerleşim bölgelerini süpürüp geçti.

Tsunami dalgaları geri çekildikten sonra oluşan görüntü.

geliyor, daha önce kıyılara yapılan 5-6 metrelik setlerin üzerine çıkacak büyüklükte bu dalgalar. Yapılan ölçümlere ve gözlemlere göre, kıyıların bazı yerlerinde dalga yükseklikleri 20 metreye kadar çıkıyor. Örneğin Kamaşi diye bir bölgede, 20 metreye yakın bir dalgalanma var. Keza doğuda Soma adlı bir yerleşim bölgesi var, orada da 20 metreye yaklaşan bir dalgalanma oluyor. Depremin merkezinde ortaya çıkan tsunaminin yüksekliği bu kadar büyük değil. Fakat tsunami, kıyıya yaklaşırken, fizik prensiplerine, kıyının yapısına, denizin derinlik özelliklerine ve denizaltı yapısı gibi birçok farklı özelliğe bağlı olarak, bazı yerlerde 4-5 metrede kalırken, bazı yerlerde 20 metre yüksekliğine ulaşıyor. Bugün yapılan hesaplara ve elde edilen gözlemlere göre, aynı kıyı şeridi üzerinde tsunaminin 2 metre olduğu kıyı da var, 20 metre olduğu kıyı da. Kıyının yapısı, denizin derinlik özelliği, körfez ağızları gibi yerler ya da koylar, bütün bu sahilin coğrafi yapısına bağlı olarak, dalgaların yüksekliği artıyor ya da artmıyor. Bir de sahilin coğrafi yapısına yani yüksekliğine ve alçaklığına bağlı olarak, bazı yerlerde bu su çok rahat içeri girebiliyor. Özellikle vadilerde, deniz seviyesine yakın yerlerde, nehir ağızlarında, deltalarda, alçak koylarda, su çok rahatlıkla kilometrelerce içeri girebiliyor.

Depremin fay mekanizması ve yaratabileceği tsunami öngörülememiş

Peki, tsunami dalgalarının yerleşim bölgelerine vereceği zarar önceden tahmin edilip, buna göre önlem alınamaz mıydı? Bazı bölgelerde, tsunami dalgalarına karşı 5 metrelik setler yapıldığını ancak bu setlerin dalgalar tarafından yıkılıp geçildiğini görüyoruz…

Acaba Japonlar bu setleri yaparken, neye göre yaptılar? Gerçekten çok büyük bir depremle karşı karşıyayız. Bu çok sık rastlanmayan, 150-200 yılda bir olabilecek büyüklükte bir deprem. Bu depremin, çok sığ dalan bir ters faylanma mekanizması var. Buna bindirme şeklinde faylanma diyoruz. Yapısını yukarda anlattığım bir bindirme olunca, tahmin edilenin ötesinde bir tsunami tetiklendi. Burada Japonlar sanıyorum, bu düzeyde bir faylanma ile bir deprem olabileceğini ve onun yaratabileceği tsunamiyi yaptıkları senaryolarda eksik bırakmışlar.

Japonlar, bütün yatırımları için, özellikle nükleer santraller, fabrikalar, tesisler, yerleşimler açısından çevre denizlerde yaşanacak olası depremlerle ilgili senaryolar yazıyorlar. Bu senaryolarda sanıyorum bu kadar büyük bir deprem, böylesi bir faylanma ve bu tür bir fay mekanizmasını içeren bir senaryo yapılamadı. Bu öngörülemediği için, bu kadar şiddetli bir tsunami de öngörülemedi. Bu tsunami belki, kıyıya gelemeden, bazı yerlerde 2 ya da 4 metrede kaldı ama kıyının coğrafik yapısı dalgayı çok yükseltti. O kadar büyümüş ki dalgalar, bazı yerlerde cihazlar yüksekliği bile ölçememiş. Bu dalgalar, bizim sahillerimizde yaşadığımız lodos ya da poyraz dalgası değil. Bazen çok büyük fırtınalarda, 10 metre dalganın kıyıya çarptığını görürüz. Ama bunlar, kırılmış sadece çarpıp geri giden dalgalardır, yani en fazla kıyıdaki bazı yerleri ıslatır. Tsunami böyle bir şey değil. Tsunami bütün su kütlesinin yukarı kalkarak gelmesi demek, yani deniz olduğu gibi geliyor. Japonların, özellikle buradaki nükleer santraller ve yerleşimler açısından, yaptıkları deprem senaryolarında böyle bir fay modeli ve belki de bu büyüklük göz önüne alınmamış.

Bu fay modelini nasıl öngöremediler peki, depremle ilgili çok ayrıntılı çalışmalar yaptıkları için birçok deprem senaryosu yazıyorlar sonuçta.

Evet, ben de bunu düşünüyorum. Sonuçta İstanbul için de deprem senaryoları yapıldı. Bu deprem ve tsunami senaryoları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Japonlar ile işbirliği içinde yapıldı. 1999 depreminden

Tsunami dalgalarının yükseldiği bölgelerde, bazı insanlar yüksek binaların üst katlarına çıkarak hayatta kalmayı başardı.

sonra, 2000'de başlanan ve 2002'de yayımlanan "İstanbul Sismik Mikro Bölgeleme - Deprem Tehlikesinin ve Riskin Belirlenmesi" çalışması, Japonlar ile İBB'nin ürünüdür. Orada da bu tür senaryolar yapıldı, en büyük deprem 7,7 alındı. Denizin içindeki mevcut fay zonları, yaşanmış depremler ve Marmara'nın deprem tarihi göz önüne alınarak, en küçük deprem 6,9 ve en büyük deprem 7,7 olmak üzere, Marmara için 4 deprem senaryosu yapıldı.

Japonlar kendi ülkelerinde bu senaryoları yaparken, 9 büyüklük, sığ bindirme ve bu kadar büyük fay alanı yaratacak bir depremi modellememişler. Eğer 500 km uzunluğunda, 150 km genişliğinde bir fayın, üzerinde maksimum 20 metre atımla bir faylanma yaratacağı modelini bundan 20 sene önce kursalardı, o zaman bunun bazı kıyılarda 20 metreye yaklaşan tsunami yaratacağını hesaplarlardı. Bu tür deprem senaryoları, eldeki bütün verilere göre hesaplanır. Bundan sonra artık Japonlar böyle bir tesis yaparken, bu olasılığı hesaplayacaklar.

Bu çapta bir deprem olmadan böyle bir deprem senaryosu yazılamaz mıydı?

Elinizde ne kadar çok gözlem varsa, yapacağınız modeller o kadar sağlam olur. Japonlar bu bölgede 8,5 büyüklüğündeki depremleri biliyorlar. Tokyo açıklarında, 1920'de bu bölgeyi yıkan depremler var. Ama bu bölgede, sanıyorum, yaşanacak tsunamiyi modellemede bir eksiklik oluşmuş. Gerçekçi bir fay modelinden, çok hassas bir tsunami hesaplamak günümüzde çok kolay, çünkü hesaplama teknikleri gelişti, bu 10 yıl önce daha zordu, 20 yıl önce ise çok zordu.

Bir kıyı şeridinin coğrafyası çok karmaşıktır. Denizin derinliği her yerde aynı olan düz bir coğrafya olsa orada hesap yapmak kolay olur. Çok parametreli bir fizik ve matematik problemiyle karşı karşıyayız kıyı şeritlerinde. O zamanki şartlarda bunu hesaplayamamış olabilirler. Günümüzde hızlı ve ayrıntılı modeller yapabiliyoruz. Ama sanıyorum böyle bir model yapılmamış. Onların 4-5 metre olarak hesapladıkları tsunami, bütün engelleri aşıp her şeyi yerle bir etti. Dikkat ederseniz esas hasar, sarsıntının şiddetinden dolayı yıkılmadan değil, arkadan gelen tsunamiden. Çünkü görüyoruz ki, insanlar yüksek binaların üzerinde duruyorlar. Beklenilmeyen bir dalga yüksekliği yaşanmış, her yerde değil ancak bazı bölgelerde 5 metrenin üzerine çıkmış dalgalar. Tabi sahilin yüksek olduğu yerlerde, bir sorun yok. Sorun deniz seviyesine yakın yerlerde. Nükleer santraller de su soğutmalı olduğu için tsunaminin öngörülemeyen yüksekliği, santralin sistemini çalışamaz hale getirmiş.

Tsunami dalgalarının oluşturduğu girdaplardan bir görüntü.

Bu depremde bile Japonya'da bina yıkılmadı

9 büyüklüğündeki depremin yarattığı ivme 0,3 g gibi bir değer. 0,3 g, bizim 2. derecede deprem bölgelerinde öngördüğümüz yer ivme şiddetidir. 1. derecede deprem bölgesi 0,3 g ve daha üstüdür. Aslında kıyılarda maruz kalınan ivmeler, 0,3 g civarında. Yani Japonya'daki deprem yönetmeliği ve depreme dayanıklı yapı standardına göre baktığımız zaman, 0,3 g'de Japonya'da bina yıkılmaz. Japon yapı standartları açısından bu deprem, büyük olmakla beraber uzaklığı nedeniyle, yapılar üzerinde çok büyük ivme yaratmadı. Esas kayıp tsunaminin sahillerdeki tahribatı nedeniyle yaşandı.

Tsunami bazı yerleşimleri süpürdü. Bir de, tsunami önce gelir sonra geri çekilir. Önce itip, sonra ittiklerini denize çeker. Bazı yerlerde su birkaç kez gelip gitmiş. Bazı yerlerde 120-180 saniye dalga gidip geliyor. Henüz kesin sayılar belli değil ama tespit edilen son rakamlara göre 8 binin üzerinde ölü var, binlerce insan kayıp. Kayıpların iki nedeni olabilir: Bazı yapılarda enkazın altından çıkarılamıyor insanlar, dalgalar denizin altındaki çamuru toplayarak geliyor, sonra yüzeydeki çamurla birleşiyor, insanların bir bölümü bu çamur tabakası altında kalmış olabilir. Onları çıkarmak uzun bir zaman alacak. Bazı kayıplar da, dalgaların geri çekilmesi sırasında denize gidenler. O insanları bulmak mümkün değil. Dediğim gibi, beklenilmeyen yükseklikte tsunamiye maruz kalınması nedeniyle bu kayıplar yaşandı. Yoksa Japonya'daki yapılar üzerinde depremin bariz bir yıkıcı etkisi olduğunu ve bu nedenle insanların öldüğünü gösteren bir veri yok. Yıkıntıların çoğu, hızlı hareket eden tsunami dalgasının süpürmesi nedeniyle ortaya çıkıyor.

Bir hafta içinde 5'den büyük 540 artçı şok yaşandı

Bu depremin sismolojik olarak başka bir özelliği daha var, bu da akademik açıdan önemli. Bu deprem 11 Mart'ta oldu, depremden iki gün önce, 9 Mart tarihinde, 9 büyüklüğündeki depremin ana şokunun 40-50 km doğusunda, 7,2 büyüklüğünde bir deprem oldu. Bu deprem pek çok artçı şok yarattı. 19 tane 5'den büyük artçı şoku var 9 Mart'taki depremin. 11 Mart'ta 9 büyüklüğündeki deprem aynı noktada ortaya çıktı. O zaman anlaşıldı ki as-

Deprem ve tsunmaiden sonra, bölge tam bir enkaz yığını haline geldi.

lında bu 7,2 büyüklüğündeki deprem, asıl depremin öncü şokuymuş.

Önce 9 Mart'ta 7,2 ile başlayan bir seri deprem oluyor, 10 Mart'ta bu sayı azalıyor, bir sessizlik dönemi başlıyor, 11 Mart'ta ise 9 büyüklüğündeki deprem ve onun yarattığı artçı şoklar yaşanıyor. Bu artçı şoklar, büyük bir alana yayılarak, yani 500x150 kmlik fay düzlemi üzerinde ortaya çıkıyor ve hâlâ devam ediyor. Böyle bir depremin 7,5 büyüklüğüne kadar artçı şok yaratabileceğini söylemiştik. 11 Mart'tan 17 Mart'a kadar 1 hafta içinde, 5'den büyük deprem sayısı 540. Sanıyorum şu anda 600'ü geçmiş durumdadır. 5'ten ufakları saymıyoruz, onları da saysak binlerce deprem saymamız gerekir. Bunlar, depremin ortaya çıkardığı fay alanının büyüklüğünü ortaya koyuyor. Artçı şokların bir kısmı sahile daha yakın yaşanmaya başladı. Tokyo'dan Honşu adasına kadar olan bölgede, 500 km uzunluğundaki alanda artçı şoklar yaşanmaya devam ediyor.

Bundan sonraki süreçte, Japonya'da büyük bir deprem bekleniyor mu?

100-150 yıl boyunca, bu fay zonu üzerinde Pasifik Okyanus kıtasının ittirmesiyle birikmiş sismik enerji, bu deprem ve artçılarla açığa çıktı. Büyük bir kısmı 100 saniye yaşanan büyük depremle ve bir kısmı da artçı şoklarla açığa çıkmış oldu. Açığa çıkmaya devam ediyor, bu bir müddet sonra sakinleyecek. Ortamda 100 yıldan fazla bir zamandır birikmiş bir sismik enerji salındı, bölge sismik açıdan rahatlayacak ve belki bu büyüklükte bir deprem bu bölgede çok uzun zaman boyunca olmayacak. Ancak 6 – 6,5 büyüklüğündeki depremler yaşanabilir.

Bu deprem, Tokai depremini tetikleyebilir

Bazı sismologlara göre, bu deprem aynı fay kuşağı üzerinde daha kuzey ve güney bölgelerde, daha önce orda birikmiş sismik enerji varsa bu enerjiyi tetikleyebilir. Tokyo açıklarında, aynı fay kuşağı üzerinde, bazı büyük depremleri tetikleyebilir. Özellikle bu tür depremlerde, depremin fayının uçlarında gerilme birikimi oluşuyor. Nitekim biz bu gerilme birikimini hesaba katarak, Marmara'da 1999 depremini yaratan fayın batısında, yani İstanbul'un açığında Kuzey Marmara'da bir büyük deprem olma olasılığının arttığına işaret etmiştik. Aynı mekanizma burada da, daha doğusu ve kuzeyi için tartışılabilir. Sanıyorum, bunun sismolojik ve fiziksel modelleri yapılıyordur. Böyle bir endişe de var Japonlar için. Çünkü onlar kaynak deprem zonunun güneyinde, uzun yıllardır büyük bir deprem bekliyorlardı.

Depremi önceden tahmin etme ve erken uyarı sistemi ile ilgili, 1974'ten beri çok ayrıntılı araştırmalar yaptılar ve yapmaya devam ediyorlar. Tokyo açıklarında beklenen bu depremin adı da Tokai depremiydi. Dolayısıyla 11 Mart'taki deprem nedeniyle, Tokai bölgesinde bir sismik yüklenme olmuşsa, orada beklenen depremin olma olasılığı da fiziksel olarak artmış olabilir. Ben böyle bir endişe taşıyorum. Ama bu spekülatif bir şey de olabilir. Öncelikle Coulomb teorisine göre fiziksel modeller ve gerilme modelleri yapmak lazım. Bu teoriye göre, mevcut gerilmenin ne kadar arttığı konusunda, önümüzdeki aylarda bazı modeller ortaya çıkacaktır. Japonların yıllardır hazırlıklarını sürdürdükleri Tokai depremi için beklentileri daha da artmış olabilir. Ancak şu an en önemli sorun nükleer santraldeki radyasyon sızıntısı. Bunu halletmeden başka bir şeyle ayrıntılı olarak ilgilenemeyeceklerdir.

Son gelen haberler de üzücü, Tokyo'daki içme sularında ve arıtma tesislerinde radyasyona rastlanmış, miktarını bilmiyoruz ama yaşananlardan sonra Japonya'nın doğusundan batısına göç başlayabilir. Bu tabi hem Japon ekonomisini hem dünya ekonomisini etkileyecektir. Eğer Japon ekonomisi GSMH'nın yüzde 5'inden daha büyük bir kayıpla karşılaşırsa, Japon ekonomisi ve dünya ekonomisi ciddi bir sorunla karşılaşabilir.

Marmara depreminde tehlike her yıl yüzde 2 artıyor

Hocam, Japonya'da yaşanan deprem ve tsunami felaketinden sonra Marmara depremi yeniden gündeme geldi. Marmara'da bu kadar büyük bir deprem yaşanır mı ve depremden sonra bir tsunami tehlikesi mümkün mü?

Marmara Bölgesi, tamamı deprem kuşağı üzerinde olan ülkemizin, deprem bakımından önemli bir parçası. Marmara Bölgesi'nin deprem tehlikesi, 1999 depremindeki bazı fiziksel değişmeler ve fazladan bir sismik enerji yüklenmesi nedeniyle yüzde 15 artmış görünüyor. 1999'dan itibaren her yıl bu tehlike yüzde 2 ar-

tıyor. Bilimsel açıdan bu tehlike konusunda genel bir kanaat oluştu. Yüzlerce bilimsel makale yazıldı bu konuda, senaryolar oluşturuldu. Kuzey Marmara'da beklenen 7 ve daha üzeri deprem gerçekleşirse, bu deprem hem tsunami yaratacak hem de sarsıntı nedeniyle yıkım yaratacak. Bu sadece İstanbul depremi değil, bir Marmara depremi olacak.

Bu deprem senaryolarını kısaca açıklayabilir misiniz?

Marmara depremi için iki çeşit senaryo yapıldı. Bu senaryoların, birincisi deterministik (tanımsal) modele, diğeri de olasılıksal hesaplara göre yapıldı. Yani önce gerek tanımsal gerek olasılıksal yöntemlere göre tehlikeyi hesaplıyorsunuz. Bu tehlike hesapları ve haritaları yayımlandı. Özellikle İstanbul il sınırları içerisinde, nüfus, ekonomi, altyapı ve üstyapı verileri, belli bir detayda, çok ayrıntılı olmamakla beraber, göz önüne alınarak kayıp senaryoları yapıldı.

Marmara Bölgesi'nde, tanımsal senaryolara göre en küçüğü 6,9; en büyüğü 7,7 büyüklüğünde bir deprem gerçekleşecek. Bunlar 2002'de 500 sayfadan fazla bir rapor halinde yayımlandı. Takip eden yıllarda da "İstanbul Deprem Master Planı" çerçevesinde yeni senaryolar ve kayıp analizleri yapıldı. Bu analizler de herkesin bilgisi dahilinde. Kayıp analizlerine baktığımız zaman, ciddi bir sorunla karşı karşıya olduğumuz görülüyor. Bizim temel sorunumuz, yıkım etkisiyle kayıplar olacak. Marmara'da depreme dayanıksız, mühendislik hizmeti alınmadan yapılmış çok sayıda yapı stoğu var. 2002'de Japonlar ile İBB'nin beraber yaptığı senaryolara göre, 7,7 büyüklüğündeki depremin yaşanması durumunda, İstanbul ve yakın çevresindeki mevcut yapıların yüzde 1'inin toptan göçme şeklinde yıkılacağını, yüzde 4-6'sının ağır hasar alacağını, yüzde 15'inin de ağır-orta hasar yaşayacağını görüyoruz.

İstanbul'da resmi rakamlara göre 1 milyon 300 bin bina var. (Bu rakamın 1 milyon 600 bin olduğu da söyleniyor, rakamın tam olarak bilinmemesi de oldukça garip.) Bu binaların kimi tek katlı kimi otuz katlı. Buna göre, 8 bin bina toptan göçecek, 45 bin bina ağır hasar alacak, 110 bine yakın bina ağır ve orta hasar alacak. Bu rakamlar kesin değil, bunların sağlıklı verilebilmesi için binaların analizinin yapılması gerekiyor. Yani bu rakamlar bazı bilim insanlarına göre iyimser rakamlar. Sağlıklı rakamlar verebilmek için binaların tek tek incelenmesi gerekir ancak bu şu anda mümkün değil. İstanbul'da Bakırköy, Fatih, Zeytinburnu, Küçükçekmece gibi ilçelerde bina analizleri yapıldı, bu analizler daha bilimsel veriler sunuyor. Bu analizlere baktığımızda kayıplar az önce söz ettiğim yüzdelerin üzerine çıkıyor. Japonların mevcut senaryolarına baktığımız zaman, İstanbul'da 160 bin yaralı, 90 bin ölü vakasıyla karşı karşıya kalabiliriz. 1 milyon 300 bin konut yaşanamayacak hale gelebilir.

İstanbul, risk havuzu

İstanbul'un nüfus artışı yılda yüzde 3,5. Bunun azaldığına dair bir veri yok. İstanbul'daki bu yığılma, bir hücum şeklinde oluşuyor. Mevcut yerel yönetim anlayışları, yasa ve yönetmelikler, politik anlayışlar, yapı denetimindeki eksiklikler gibi birçok faktör nedeniyle, depremde büyük kayıplara neden olacak

Bazı bölgelerde tsunami dalgaları, 120-180 saniye boyunca gidip gelerek, her şeyi yok etti.

Fukuşima nükleer santralinde, radyasyon sızıntısının tehlike seviyesi 5'e yükseltildi.

bir yapı stoğu oluşuyor. Plancılar bunlara risk havuzu diyorlar. İstanbul şu anda bir risk havuzu, yani bir kayıp havuzu. İstanbul ve Marmara, Türkiye'deki sanayinin yüzde 40'ını barındırıyor. Türkiye'de sanayide çalışan işçilerin ve emekçilerin yüzde 30'u Marmara'da yaşıyor. Bu depremin ekonomik boyutu çok önemli. Japonya'da gördüğümüz gibi depremin hem ekonomik hem de sosyal boyutları var. Bugün Japonya'da yaşanan deprem, sosyal bir faciaya doğru gidiyor. Şu anda herkes radyasyona odaklandığı için, arama kurtarma yapılamıyor ve kayıplara ulaşılamıyor. Bir sosyal faciaya dönüşen olay ekonomik bir kayba da dönüşecektir. Depremin bu etkileri unutulmamalı.

Bazen hayretle düşünüyorum. Biz eğer depremden korkuyorsak, neden Türkiye'nin sanayisinin, ticaretinin ve ekonominin yüzde 50'sini 1. dereceden deprem bölgesi olan bir yere yığdık? Bu nasıl bir planlama, yönetim ve afet yönetimi anlayışıdır? Bunu anlayamıyorum. Çünkü anayasamıza göre devlet, vatandaşın her türlü güvenliğini sağlamak zorunda, buna afet güvenliği de dahil. Ama siz ekonominizi, ticaretinizi ve nüfusunuzun büyük bir kesimini, büyük bir deprem beklentisi olan bölgeye yığıyorsunuz; bunun farkındasınız ama elinizden hiçbir şey gelmiyor. Çünkü kötü yönetiyorsunuz.

Yara sarmaya dayalı afet politikası olmaz

Bir ülkede planlama yapılırken, afet planlaması da yapılır. Risk yönetimi açısından, nerelere yerleşileceği ve yerleşimlerin nerelerde yoğunlaşabileceğinin önceden planlanması gerek. Siz Marmara'yı bir cazibe merkezi haline getirirseniz, tabi ki herkes iş bulmak için buraya gelecektir. Benim babam da gelmiş 16 yaşında Elazığ'dan. Neden gelmiş? İş bulmak için, çalışmak için, kendini geliştirmek için... Eğer bu koşullar Elazığ'da olsaydı neden başka bir yere göç etme ihtiyacı duysun? Hâlâ devam eden bu kırdan kente göç durumu bizi zora sokuyor. 1. derecede deprem bölgelerinde bu göç bazı riskler getiriyor. Bence Türkiye'de ülke, bölge ve kent planlamasında afet konusu ıskalanıyor. Önemsenseydi bu noktaya gelinmezdi.

Bugün Türkiye'de kent nüfusunun yüzde 75'e çıktığı söyleniyor. Evet, Türkiye tarımdan sanayiye sıçrama yapması gereken, sanayi toplumundan da bilgi toplumuna geçmesi gereken bir ülke. Ama bunu sağlıklı yapmak zorundayız, herkesi bir araya yığarak sorunu çözemeyiz. Bu açıdan Türkiye'nin iyi yönetilmediğini düşünüyorum. Mutlaka Türkiye'de ulusal bir afet yönetim stratejisinin ekonomik, sosyolojik ve teknik bağlamda ele alınması lazım. Yara sarmaya dayalı afet politikası olmaz.

Önce mevcut santrallerimizi düzgün çalıştırsak…

Peki, böyle kötü bir yönetim anlayışının hüküm sürdüğü bir ülkede nükleer santrallerin doğru düzgün yapılması mümkün mü?

Türkiye'deki temel sorun nereye nükleer santral yapalım ya da nükleer santral yapalım mı değil bence. Asıl soru Türkiye teknolojide nerede? Türkiye teknoloji üreten bir ülke mi? Önce bunları tartışmak gerekir. Yatağan'ı düşünün… Yatağan'da kömür yakan bir elektrik santrali var. Ancak tam randımanla çalışamıyor. Çünkü ürettiği duman, hemen yanı başındaki yerleşimlerde bir sürü hastalık yayıyor. Nükleer santrale gelmeden önce bunları düşünelim. 8 milyar ton kömür rezerviniz var, bu kömürleri yaktığınız zaman, ulusal kaynaklardan elektrik üreteceksiniz. Bu katma değer yaratacak, istihdam yaratacak, insanınız çalışacak, dışarı bağımlı bir teknoloji olmayacak, kendini geliştirecek, ama siz bunu bile beceremiyorsunuz. Fabrikayı kuruyorsunuz, bu fabrika kömür yakacak ve dumanı çıkacak bu biliniyor. Ama yanı başına şehir kuruluyor, fabrikanın dibine. Yaptığımız işler ne kadar bilimden uzak, planlama anlayışından uzak. Bu fabrika duman çıkaracak, ben bu fabrikayı buraya kurmayayım, 15-20 km uzağına kurayım, insanları servislerle buraya taşıyayım demiyoruz. İkincisi, bu santrali yapıyorsunuz, bu fabrikayı kurarken harcadığınız paraya yüzde 20 daha ilave edin, gelişmiş teknolojiyle filtreler yapın, kükürdü minimuma indirsin, daha az zarar versin çevreye. Şimdi siz bunları yapmıyorsunuz, sonra kömür santrallerimiz çevreyi kirletiyor diyorsunuz.

Kömür santralleri dünyanın her yerinde var. Bilimin önderliğinde teknoloji geliştirip bazı işler yapmazsanız, bir kömür santrali bile sizi radyasyondan ve ciğerlerinizi kanser yapmaktan öldürebilir. Külüyle baş edemezsiniz, çevreyi kirletirsiniz. Şimdi biz başkasından öğrenemediğimiz, 40 yıldır geliştiremediğimiz nükleer teknolojiyi ithal edip bir nükleer santral kurmayı düşünüyoruz. Bu açıdan baktığımız zaman bence daha ciddi bir sorunla karşı karşıyayız. Biz önce, Türkiye nükleer teknolojide nerede, üniversitelerimizdeki fizik ve matematik bölümlerimiz nükleer teknolojide nerede tartışmasını yapmalıyız.

Ben Akkuyu nükleer santralinin

kurulması düşünülen yerin analizini yapmaya çalıştım. Maruz kalınacak yer ivmesi, 2500 yıllık bir dönem içinde, 50 yılda yüzde 2 aşınma olasılığını göre, 0,2 ile 0,3 g. Yani 2. ve 3. derece arasında değişen bir deprem bölgesi, deprem tehlikesi açısından en az tehlikeli bölgelerden bir tanesi. Ancak tsunami tehlikesi bu bölgede her zaman var. Ayrıntılı etüdü yapılmadı, zaten şu anda Akdeniz'de bir tsunami uyarı sistemi de yok. Yıllardır bu sistemle ilgili çalışmalar sürünüyor. Akdeniz sahillerinde tarihsel olarak tsunami olaylarıyla ilgili bir araştırma da yok. Kıbrıs'ta, İskenderun Körfezi'nde, Antakya'da ne kadar büyük depremler olabilir, bunlar araştırılmıyor.

Bizim sıkıntımız bilim ve teknoloji üretiminden kaynaklanıyor. Siyasetçiler herhangi bir konuda karar verecekleri zaman, konuyu bilim ve teknoloji açısından değerlendirmeli. Ayrıca bir nükleer santral açtığımızda Türkiye bunu kendi yönetebilecek mi, bununla başa çıkabilecek mi, böyle bir teknolojiye sahip miyiz, yetişmiş değerli fizikçilerimiz var ama biz böyle bir teknolojiyle baş edebilecek miyiz, bunun analizini yaptık mı? Bunun analizini yapmamız lazım. Ayrıca, ülkemizin enerji projeksiyonuna göre, gelişmemizi ve kalkınmamızı ne kadar bir elektrik ihtiyacına göre planlıyoruz. Bu açıdan gerçekten bir nükleer santrale ihtiyacımız var mı, yoksa alternatif teknolojileri kullanmak yeterli mi? Bizim kömürümüz var, kömürümüzü yakarak, çıkan dumanı bertaraf ederek, elektrik üretmeyi tartışmıyoruz; dışarıdan gelecek bir nükleer santrali, nasıl idare edeceğimizi bilmediğimiz bir nükleer santrali, deprem ve tsunami açısından tartışıyoruz. Bu açıdan yanlış yerden tartışıyoruz.

Nükleer santrale gerçekten ihtiyacımız var mı?

Bence önce, önümüzdeki 20-30 senede Türkiye ne yapacak, Türkiye kalkınacaksa elektriğini nereden alacak, hangi kaynakları kullanacak, ulusal kaynaklarını nasıl kullanacak, teknolojisini nasıl geliştirecek, burada üniversitelerin rolü ne olacak bunları tartışalım. Hâlâ köprü yaparken dışarıdan yaptırıyoruz, Türkiye teknolojiyi ithal eden bir ülke. Bu şekilde kendi teknolojisini üretebilir mi, bunu bilmiyorum. Teknoloji politikasını tartışmak gerekir önce. Nükleer teknolojiye merak saldıysak, bu tartışmaları 30-40 sene önce yapmalıydık. Türkiye bir bilgi toplumu olacaksa, bu bilim ve teknolojideki sıçramaya bağlı. Bu sıçramadan sonra, isterseniz nükleer santral yaparsınız, isterseniz başka kaynaklar bulursunuz. Şu anda Türkiye'nin elektrik enerjisi dışa bağımlı, kendi kömürümüzü yakmakta zayıf kalıyoruz. Barajlar konusu ayrı bir çevre tartışması yaratıyor. Termik santraller ayrı tartışma. Doğalgazın yüzde 50'sini dışarıdan alıyoruz. Teknoloji üreteceğim, sanayide ilerleyeceğim diyorsak, elektrik üretme sorunumuzu çözmek durumundayız. Bence bunu önce, kendi ulusal kaynaklarımızla çözmeye çalışmamız gerekir. Kömürümüzü daha az zarar verecek şekilde yakmamız lazım, barajlarımızı daha az zarar verecek şekilde kurmamız lazım, kendi yeraltı kaynaklarımızı daha ayrıntılı araştırmamız lazım.

Bilim ve Gelecek Kitaplığı

Haluk Eyidoğan yazdı

50 Soruda Deprem

Yeryüzünde hissedilen titreşim ve sarsıntıları oluşturan olaylar nelerdir? Fay nedir, nasıl oluşur? **Volkanlar deprem yaratır mı?** Nükleer patlama depremi tetikler mi? **Depremlerin birbirini tetiklemesi olası mıdır?** Ay, Güneş ve diğer gezegenler depreme neden olur mu? **Küçük depremler büyük depremin enerjisini salarak oluşmasını önler mi?** Bir bölgede uzun süre deprem olmazsa veya deprem etkinliği artarsa, büyük deprem için olasılık artıyor mu? **Dünyada deprem sayısı artıyor mu?** Deprem erken uyarı sistemi nedir, nasıl çalışır? **Deprem önceden bilinebilir mi?** Türkiye'de deprem tehlikesinin genel durumu nedir? **Kıyılarımızda tsunami olasılığı nedir?** İstanbul için deprem tehlikesi nedir? **Kayıpların boyutu ne olacak?**

Yaşamın tarihinden bir kesit

Dinozorlardan memelilere...

Yaşamın tarihinin her zaman ilgi çekmiş bir kesiti dinozorların hüküm sürdüğü dönemdir. Dinozorlar nasıl ortaya çıktı? Yaşadıkları dönemin özellikleri nelerdi? Dinozorların boyutları ve sınıflandırılması. Dinozorlar nasıl yok oldular? Meteor çarpması teorisi ne kadar doğru? İlk basit memeliler, dinozorların sonu ve memelilerin yükselişi...

Deniz Şahin
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü Araştırma Görevlisi

Okuyacağınız makale, Bilim ve Gelecek Kitaplığı bünyesindeki "50 Soruda" dizisinin son çıkan kitabı *50 Soruda yaşamın tarihi*'nden alınmıştır. Sunduğumuz "Dinozorlar Devri" ve "Memelilerin Gelişimi" bölümleri, Deniz Şahin'in herkesin anlayabileceği popüler bir dille kaleme aldığı kitabın içeriği ve dili konusunda okurlarımıza bir fikir de verecektir.

DİNOZORLAR DEVRİ

Bilimsel konularla çok ilgili olmayan kişiler için bile, dinozorlar heyecan ve şaşkınlıkla takip edilen bir konudur. Çevrenizdeki herkesin dinozorlar hakkında bir fikri olduğunu görebilirsiniz. Genel kabul gören fikirlere göre, dinozorlar devasa boyutlarda, soğukkanlı, yavaş hareket eden, aptal, acımasız sürüngenlerdir ve bir göktaşının Dünya'ya çarpmasıyla ortadan kalkmışlardır. İnsanların ilgisini en çok hangi yönleri çekiyor, kesin olarak söylemek zor. Son dönemlerde yapılan sinema filmlerinin de etkisiyle olsa gerek, ulaşabildikleri devasa boyutları ve avlarını acımasızca parçalamalarını şaşkınlıkla izlediğimiz kesin. Ancak sahip olduğumuz genel fikirler arasında, tartışmasız doğru olarak kabul gören dinozorların bir felaketle tümüyle yok olduğu fikri bile yanlış olabilir. Elde edilen yeni bulgular, dinozorlar hakkında daha önceden bildiklerimizi değiştirmeye devam ediyor.

Burada bir konuyu da vurgulamak gerekli. İnsanların ortaya çıkışının son 5-6 milyon yıllık bir sürece dayandığı ve bu, canlılığın tarihine göre oldukça kısa sayılabilecek sürede Dünya'yı ne kadar yaşanılmaz bir hale getirdiğimiz göz önüne alınırsa, dinozorların 160 milyon yıl boyunca soylarını sürdürmede ne kadar başarılı olduklarını görebiliriz.

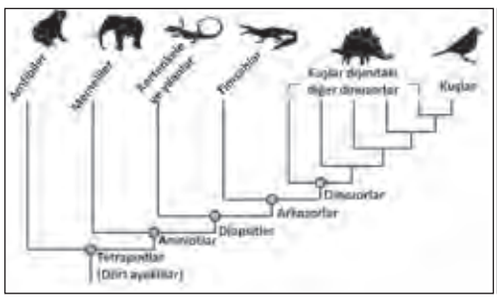
Dinozorların boyutları

Dinozorların boyutları bir tavuk boyutundan balina boyutuna kadar çeşit çeşittir. Dinozor kelimesi söylendiğinde, çok kişinin aklına devasa yapısıyla tarihöncesi ağaçların tepelerinden beslenen *Apatosaurus*, korkutucu yapısıyla *Tyrannosaurus* ya da tank gibi yapısıyla *Triceratops* gelecektir. Bununla birlikte birçok dinozor çok daha küçüktür. Örneğin, *Compsognathus* burnundan kuyruk ucuna kadar yaklaşık 70 cm boyunda olan bir etçildir. Nasıl memelilerde boyut çeşitliliği çok fazla ise, dinozorlarda da çok farklı boyutlar gözlemlenir.

Dinozorların nasıl bu derece büyük boyutlara ulaşabildikleri merak edilen bir konudur. Büyük olasılıkla bulundukları devrin özellikleri ve ortamdaki diğer türlerin rekabet eksikliği sayesinde aşırı boyutlara ulaşmışlardır. Tabi büyük boyutlar türlere farklı avantajlar da sağlamıştır. Örneğin, sauropod devasa boyutlardaki vücut yapısı sayesinde, avcılara karşı pasif bir koruma sağlamıştır. Nasıl yüksek hız, sivri diş ya da dayanıklı zırh tür için avantajlı olabiliyorsa, dev boyutlar da avantaj yaratabilir.

Dinozorlar soğukkanlı mıydı?

Genel düşüncenin tersine, birçok dinozorun, memeliler ya da kuşlar gibi sıcakkanlı olması yüksek ihtimaldir. Bizi bu sonuca götüren farklı bulgular bulunuyor. Örneğin, kemiklerin büyüme hızının yüksek oluşu sıcakkanlılığı gösteren bir kanıt olabilir. Çok soğuk bölgelerde bulunan dinozor fosilleri de sıcakkanlılığı gösteren bir kanıt olabilir. Yılan ya da sürüngenler gibi soğukkanlı hayvanlar, havanın çok soğuk olduğu bölgelerde yaşamlarını kolaylıkla sürdüremezler. Bu yüzden soğuk bölgelerde yaşamış dinozorlar, sıcakkanlılığa bir işaret-

Genel sınıflandırmada dinozorlar, timsahlar ile birlikte Arkozorlar içinde yer alır. Şekilde, gruplardaki tüm türler gösterilmiyor. Sağda Pterosaurlar, göklerin hâkimleri.

tir. Dinozorların hızlı hareket ediyor olmaları da, sıcakkanlı olduklarını gösteren bir işarettir.

Dinozorların hızları

Bazı dinozorlar modern memeliler kadar hızlı hareket ediyordu. Bu şekilde olduğunu düşünmemiz için birçok neden var. Fosil yataklarında bulunan geniş aralıklı izler, buna bir örnektir. İzleri bırakan dinozorun boyutu ve yapısı bilindiğinde, dinozorun sağ ve sol ayakları arasındaki mesafeden yola çıkılarak hızı hesaplanabilir. Örneğin, bir insan yürürken 0,6-1,0 m mesafe yol alırken, koşu anında 1,2-1,5 m yol alacaktır.

Texas'ta bulunan ve *Acrocanthosaurus* olduğu düşünülen avcı dinozorun bıraktığı ayak izlerinden 40 km/saat hızla koştuğu hesaplanmıştır. Benzer şekilde *Allosaurus* ve *Tyrannosaurus*'un insandan daha hızlı koşabildikleri düşünülmektedir. Zırhlı dinozorlarla devasa sauropodlar büyük ihtimalle daha yavaş hareket ediyordu. Genel olarak ise, daha küçüklerin daha aktif ve hızlı oldukları söylenebilir.

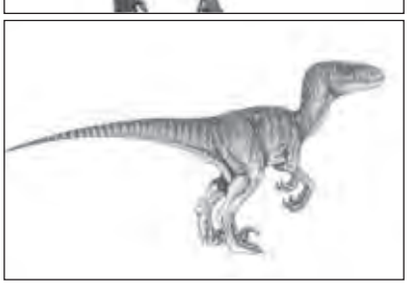
Dinozorlar aptal mıydı? Bazı dinozorların beyin-vücut oranının modern türlere yakın olduğunu biliyoruz. Son bulgular bazı dinozorların sürüler halinde yaşadığını gösteriyor. Birçoğu yavrularıyla ilgilenmiştir. Günümüzde benzer davranışlar kuş sürülerinde, bizon sürülerinde, kurtlarda, aslan sürülerinde ve balıklarda da görülmektedir.

Dinozorların keşfi

Bilinen en eski belgelenmiş dinozor keşiflerinden birisi 1677'de İngiltere-Oxford'da yapılan fosil keşifleridir. Bulunan fosil bir *Megalosaurus* uylukkemiğidir. Doğabilimci Robert Plot fosili, bir insanın ya da diğer bir hayvanın uylukkemiği olarak tanımlamıştır. Yine İngiltere- Oxfordshire'da, 1818'de, üzerinde dişlerle birlikte bir çene kemiği keşfedilmiştir. Fosilin geldiği canlı *Megalosaurus* olarak isimlendirilmiştir. *Iguanodon* ise ilk olarak 1825 yılında tanımlandı. 1842'ye gelinceye kadar devasa ve garip birçok fosil kalıntısı keşfedilmişti. Sir Richard Owen keşfedilen bu kalıntıların şimdiye kadar bilinmeyen bir hayvana ait olduğunu ileri sürdü ve hayvana Yunanca'da "korkunç sürüngen" anlamına gelen "dinozor" ismini verdi. Bu dönemden kalan çizimler, dinozorların aşırı boyutlardaki sürüngenler olarak düşünüldüğünü gösteriyor. Aslında, yüzeysel benzerlikler olsa da dinozorlar sürüngen değildir. *Archosauria* adı verilen bir gruba dahildirler. Bu grupta dinozorlarla birlikte kuşlar ve timsahlar da bulunur.

Saurischia takımından *Tyrannosaurus* rex (üstte) yaşamış en büyük etçil dinozorlardandı. Bilim insanları T. rex'in bir ısırışta 200 kilodan fazla eti yutabildiğini düşünüyor. *Velaciraptor mongoliensis* (altta) ise, kuş benzeri tüylere sahip olsa da uçamıyordu.

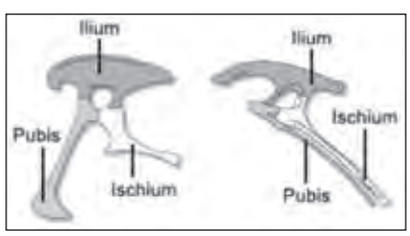

Dinozorların sınıflandırılması

Dinozorların (kuşlar dahil), Pterosaurların ve modern timsahların ortak atası 250 milyon yıl önce yaşamış Arkozorlardır. Arkozor olup da dinozorlar arasında sınıflandırılmayan Pterosaurlar, dev kanatlarıyla birçok filme de konu olmuş, Mesozoyik Dönem göklerinin hâkimleridir.

Dinozorların sınıflandırılmasında farklı sistemler kullanılsa da, yaygın olarak kabul gören sisteme göre iki dinozor takımı bulunur: Saurischia ve Ornithischia. Bu ayrımın temelinde leğen kemiklerindeki şekil farklılığı bulunur. Saurischia takımında kasık kemiği çıkıntısı ileri doğruyken, kalça kemiğindeki oturga kemiği ise geri doğrudur. Ornithischia alt takımında ise her iki kemik de geriye doğrudur. Bu basit bir sınıflandırma yolu olmasına karşın 19. yüzyıldan beri kullanılmaya devam etmektedir.

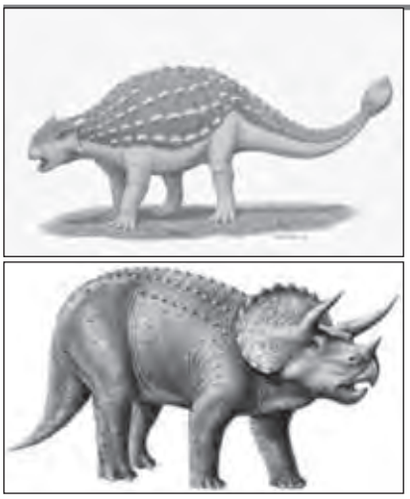

Solda, Saurischia takımının leğen kemiği; sağda, Ornithischia takımının leğen kemiği.

Tanınmış etçil dinozorlar Saurischia takımındandır; bilinen en büyük otobur dinozor da bu takımdandır. Bu takım kendi içinde Theropoda ve Sauropodomorpha olmak üzere iki alt takıma ayrılır. Ornithischia takımındakilerin tümü ise otçuldur. Alt takımlar ise Ornithopoda, Marginocephalia ve Thyreophora'dır.

Paleontologlar dinozorların sınıflandırılmasının detayları hakkında farklı görüşlere sahipler. Bunun temel nedenlerinden biri, birçok fosilin eksik olması ve elde edilen fosil kısımlarının da farklı farklı yorumlanabilmesidir.

Dinozorların Saurischia takımı-

Ornithischia takımından *Ankylosaurus magniventris* (üstte) avcılardan korunmak için kemiksi sırt tabakası ve iğneler geliştirmiş. *Triceratops*'un (altta) başı, en heybetli özelliğiydi. 1,2-1,5 m büyüklüğündeydi ve etkileyici boynuzları ve arkada kafa tabakası vardı.

nı, kuşların son ortak atası olarak da tanımlayabiliriz. Modern kuşlar dinozorların bir alt takımının devamı şeklinde günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde devasa boyutlarda vahşi dinozorlar bulunmasa da, kuşlar dinozorların günümüzdeki temsilcileridir.

Dinozorların yaşadığı dönemin özellikleri nelerdir?

Permiyen Dönemi'nin (290-248 myö) sonunda, Dünya'da bulunan en geniş çaplı kitlesel yok oluş gerçekleşmişti. Deniz türlerinin yüzde 95'e, kara türlerinin de yüzde 70'e yakını ortadan kalkmıştı. Bu yok oluşun nedeni yüksek ihtimalle iklimdeki aşırı dalgalanmalardı. Küresel buzlanma ve ısınma döngüleri sonucunda, türlerin çoğunluğu uyum sağlayamayarak ortadan kalktı. Sonuç olarak yeni dönemde gelecek olan yeni türler için yer açılmış oldu.

Bundan sonra gelen dönem, dinozorların Dünya üzerine yayıldığı ve hâkim olduğu Mesozoyik Dönem'dir (251,4 myö-65,5 myö). Üç devre ayrılır: Triyas (Triyasik) Devri (251-199 myö), Jura (Jurasik) Devri (199-145 myö) ve Kretase Devri (145-65 myö).

Madagaskar'da bulunan 240 milyon yıllık kanguru boyutundaki otçul Prosauropod fosilleri, bilinen en eski dinozor fosillerindendir. Daha iyi bilinen ve dinozorların ortaya çıkışını simgeleyen fosiller ise yakın dönemde Arjantin'deki İshigualasto Çukuru'nda bulunan ve 228 milyon yıl önceye tarihlenen fosillerdir. Bu fosiller nedeniyle bazı bilim insanları Güney Amerika'yı dinozorların beşiği olarak adlandırmaktadır. Dinozorlar, dünya üzerinde geçirdikleri 160 milyon yıl sonunda, günümüzden 66 myö ortadan kalkmışlardır.

Permiyen Dönemi sonunda meydana gelen yok oluş sonrasında, yeni gelen türler, rekabet ve avcı tehlikesinden uzak hızlı bir şekilde geliştiler ve çeşitlendiler.

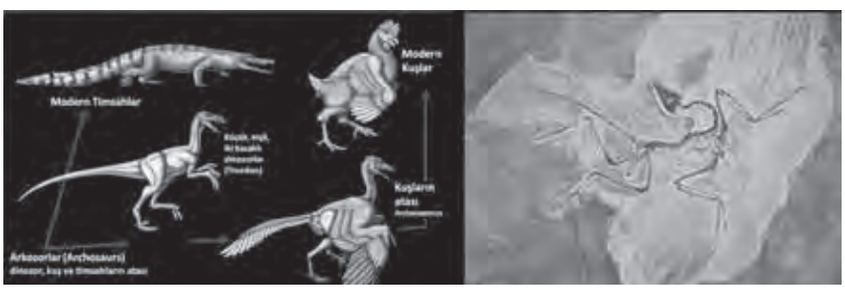
Dünya yüzeyi Mesozoyik Dönem boyunca günümüzden çok farklı bir şekildeydi. Yüzey yavaş da olsa sürekli bir değişim halindeydi. Kıtalar birbirlerinden ayrılıyordu. Ayrılma yıl içerisinde çok fazla olmasa da (7-8 cm), milyonlarca yıllık bir süre sonunda kıtalar birbirlerinden binlerce km uzaklaşabiliyordu.

Triyas Devri başladığında Dünya üzerinde Pangea adı verilen tek bir süperkıta bulunuyordu. Pangea, Jura Devri boyunca ikiye bölünerek, güneyde Gondvana, kuzeyde ise Laurasia kıtalarını oluşturmuştur. Kretase Dönemi boyunca da, günümüzün modern kıtaları oluşmaya başlamıştır. Gondvana bölünerek Antarktika, Güney Amerika, Avustralya ve Afrika Kıtalarını oluştururken, Laurasia ise Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya Kıtalarını oluşturmuştur. Zaman içerisinde de bu kıtalar günümüzdeki yerlerine doğru kaymıştır.

Genel olarak bakıldığında, Mesozoyik Dönem'deki iklim, günümüzdekinden daha sıcaktı ve kışlar ile yazlar arasında fazla bir fark yoktu. Dinozorların tropik bölgelerde mi yoksa çöl alanlarında mı yaşadıklarını tam olarak söylemek mümkün olmasa da, bu dönemde farklı ılıman bölgeler ve ormanların bulunduğu biliniyor. Toprak yüzeyinde çayırların olmadığı, bunun yerine küçük eğreltiotlarının bulunduğu düşünülüyor.

Triyas Devri başlarında (251-199 myö) Dünya üzerindeki ortalama sıcaklığın 10-15 °C olduğu, ancak dönemin sonlarına doğru iklimin daha kuru ve sıcak olmaya başladığı ve Pangea'nın üzerinde yer yer çöllerin ortaya çıktığı düşünülüyor. Kuzey Yarıküre'de gingko ve ağaçsı eğreltiotu ormanları gelişmeye başlarken, ekvator yakınlarında kozalaklı ağaçlar ve tahıllar gelişti. Su kaynaklarının çevrelerinde ise atkuyrukları yetişiyordu. Devrin sonunda Pangea bölünmeye başladı. Öncelikle Avrupa Afrika'dan ayrıldı ve arada Tetis adı verilen bir okyanus oluştu. Devamında da Güney ve Kuzey Amerika merkezden uzaklaştılar. Aralarda oluşan yeni okyanuslar ise canlı türlerinin birbirine karışmasını engelle-

Timsahlar ve dinozorların ortak atası Arkozorlardır. Kuşlar da *Troodon* gibi etçil, iki bacak üzerinde hareket eden dinozorların evrilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Sağda *Archaeopteryx lithographica*, dinozor pençelerine ve tüylü kuş kanatlarına sahiptir. Modern kuşlara geçiş formudur.

Allosaur Geç Jurasik Devir'deki en önemli avcıydı. Hem hızlıydı, hem de avlarını pusuya düşürerek avlardı.

yen yeni doğal sınırları oluşturdu.

Jura Devri boyunca (199-145 myö), yağmurların artmasıyla okyanuslar yükseldi. Günümüzdeki tropik ormanlarda görüldüğü gibi gür otlaklar ve çayırlar, Dünya yüzeyinin çoğunu kapladı. Daha önceden çöllerle kaplı bölgeler verimli çayırlarla örtüldü. Bu dönemden kalan geniş kömür madenleri geniş bitkisel yaşamın kanıtlarıdır. Tahıllar, eğreltiotları, ağaçsı eğreltiotları, kozalaklı ağaçlar ve dev likenli yosunlar ormanları ve bataklıkları kapladı. Bu devirde birçok yeni dinozor türü ortaya çıktı. Bunlar arasında Stegosaurlar, Brachiosaurlar ve Allosaurlar bulunur.

Kretase Devri'nde (145-65 myö) Jurasik Devri'nde ortaya çıkan dev ormanlar ortadan kalkmaya başladı. Dönemin ortalarına doğru küresel soğumanın gerçekleşmeye başlamasıyla daha farklı bitki türleri gelişti. Kayın, incir, manolya gibi çiçekli bitkiler ortaya çıktı ve tohumlu eğreltiotları ortadan kalktı. Kretase Dönem sonlarına doğru dinozorlar günümüzdekine benzer ormanlarda yaşamaya başlamıştı.

Dinozorlar nasıl yok oldular? (oldular mı?)

Dinozorların yok olmasıyla ilgili farklı teoriler olsa da hepsinin ortak noktası, dinozorların 160 milyon yıl boyunca Dünya üzerinde yer aldıktan sonra, günümüzden 66 milyon yıl önce birdenbire ortadan yok olduğudur. Yok oluşun gerçekleştiği jeolojik döneme K-T sınırı (Kretase- Tersiyer sınırı) adı verilir. Dinozorların baskın olduğu Kretase Dönemi'nden memelilerin baskın hale geçtiği Tersiyer Dönemi'ne geçişi işaret eder.

Dinozorların birdenbire ortadan kaybolduklarını söylesek de, bu süreç yüz binlerce yıla yayılmış olabilir. Dinozorların Dünya üzerinde yaşadıkları 160 milyon yıllık bir zamana göre yüz bin yıllık bir zaman dilimi, anlık bir yok oluş olarak değerlendirilebilir. Nedeni ne olursa olsun, K-T yok oluşu, dinozorlarla birlikte birçok kara ve deniz türünün de sonunu getirmiştir. Ancak, ilginç biçimde, timsah ya da kaplumbağa gibi sürüngenler bu dönemde yok olmadan yollarına devam etmiştir.

Peki dinozorlara ne oldu? Cevabı kesin olarak bilmiyoruz. Çok farklı teoriler, dinozorların nasıl yok olduğunu açıklamaya çalıştı. Her bir teorinin güçlü yanları olduğu gibi, zayıf yanları da var. Hatta dinozorların tamamen yok olmadığı ve *Tyrannosaurus* gibi avcı dinozorların modern kuşlara evrildiği, oldukça kuvvetli bir teoridir. Günümüzün kuşları halen yaşamını sürdüren dinozorlardır.

Teorilerin temelini oluşturan nedenler arasında, iklimlerin değişmesi, sera etkisi, dinozorların aşırı boyutlara ulaşması, hastalık ve salgınlar, açlık, yumurtaların avlanması, yaşama şansı düşük yumurtalar, memelilerle ekolojik olarak yer değiştirmeleri, Dünya'nın manyetik alanındaki değişmeler, uzayda yakın bir bölgede meydana gelen bir süpernova patlaması gibi nedenler bulunuyor.

Meteor çarpması teorisi

Günümüzde geniş olarak kabul gören teori, Dünya'ya çarpan bir meteorun dinozorların sonunu getirdiği yönündedir. Meteorun düşmesi nedeniyle havalanan toz bulutu atmosferi sarmış ve güneş ışınlarının yüzeye ulaşmasını engelleyerek mevsimlerin değişmesine neden olmuştur. Bu "nükleer kış" olarak adlandırılır. Güneş ışığından yoksun kalan bazı bitkiler ve bitkilerle beslenen otçul hayvanlar ve son olarak da otçul hayvanlarla beslenen etçil hayvanlar yaşamlarını devam ettirememiştir. Ekolojideki bu değişiklik, jeolojik zaman ölçeklerine göre hızlı bir şekilde meydana gelmiş ve canlıların bu hızlı değişime uyum sağlayabilmesi ve evrilmesi için yeterli zamanları olmamıştır. Ortama uyum sağlayamayan bir canlı grubu da dinozorlardır.

Meteor büyük olasılıkla 10-19 km çapındaydı ve Meksika'da bulunan Yukatan Yarımadası kıyılarında 120 km çapında bir krater (Chicxulub Krateri) oluşturmuştu. Çarpışmanın şiddetiyle ilk olarak erimiş kaya ve toz bulutu Dünya çapında yayılmış, buhar haline gelmiş mineraller atmosferin üst tabakalarına saçılmış ve yıllar boyunca da güneş ışığını engellemişti. (Şekil 126)

Ancak yapılan bazı çalışmalar, söz edilen meteor çarpmasının yok oluştan 300.000 yıl kadar önce meydana geldiğini öne sürüyor. Bu yüzden dinozorların yok oluşu için meteor çarpması dışında bir neden aramak daha mantıklı görünüyor.

Çifte felaket: Meteor çarpması ve volkanik patlamalar

Meksika'daki Sandia Ulusal Laboratuvarları'ndan bir grubun öne sürdüğü yeni bir teoriye göre, dinozorların yok oluşunun iki farklı nedeni vardı. Dünya yüzeyine çarpan

Jurasik Dönem boyunca iklim sıcak ve nemliydi. Bitkiler ve hayvanlar rahatça geliştiler. Birçok yeni dinozor türü ortaya çıktı. Bunlar arasında Stegosaurlar, Brachiosaurlar ve Allosaurlar bulunur.

meteor Dünya'nın diğer tarafında devasa volkanik patlamalara neden olmuş olabilirdi. Çarpma nedeniyle oluşan kaya ve toz bulutu, volkanik patlamayla yayılan küllerle birleşerek Dünya çapında bir kaosa neden olmuş ve birçok bitki ve hayvanın sonunu getirmiştir.

Sandia'daki bilim insanlarının yaptıkları simülasyon, 9,7 km çapında bir asteroidin 72.000 km/saat hızla Dünya'ya çarptığında 24,1 km derinliğinde bir krater oluşturacağını gösteriyor. Dünya içerisinde yayılan şok dalgaları 80 dakika içerisinde Dünya'nın diğer tarafına ulaşırken, bir yandan diğerine doğru bir boru hattı gibi yok ederek ilerleyecektir. Teoriye göre şu anda Hindistan'ın bulunduğu yerde meydana gelen dev volkanik patlama "Deccan Traps" adı verilen lav akıntılarını oluşturmuştur. Deccan Traps ile Chicxulub Krateri tam olarak Dünya'nın zıt taraflarında olmasalar da, Deccan Traps'in karşı tarafında Pasifik Okyanusu'nun doğusunda deniz dibinde bulunan izler bir çarpmanın kanıtları olabilir. Bazı bilim insanlarının öne sürdüğü gibi birden fazla meteor çarpması aynı zamanda da meydana gelmiş olabilir.

Ancak hâlâ kurbağaların, timsahların, kaplumbağaların, deniz türlerinin ya da memelilerin nasıl yaşamlarını sürdürdüklerini bilemiyoruz.

Büyük bir meteorun Dünya'ya çarpması dinozorların sonunu getirmiş olabilir.

MEMELİLERİN GELİŞİMİ

Bizim de içinde bulunduğumuz "memeliler sınıfının" Dünya üzerinde ortaya çıkışını ve yayılmalarını daha iyi kavrayabilmek için, zamanda biraz daha geriye gitmek gerekiyor. Yaşamın karalarda olmadığı, sadece okyanuslarda bulunduğu zamandan başlayabiliriz.

Önce balıklar ve sudan karaya çıkış

Günümüzden 510 milyon yıl önce "balıklar" denizlerde ortaya çıktı. O dönemde yaşam sadece suda bulunuyordu. 350 myö de öncelikle bazı böcek ve bitkiler karada gelişmeye başladı ve devam eden 50 milyon yıl boyunca da çoğalarak sonradan gelecek avcı canlılar için zengin bir menü oluşturdular. Kısacası, sonradan gelecek daha farklı ve yeni türler için karalar hazır hale geliyordu.

Sonunda bazı balıkların yüzgeçleri bacaklara dönüştü, zaman içerisinde akciğer yapısı geliştirdiler ve sudan karaya geçiş başlamış oldu.

Devam eden 10 milyon yıl içerisinde amfibilerden (suda ve karada yaşayabilen canlılar, iki-yaşamlılar) ilk sürüngenler evrilmeye başladı. Bu ilk sürüngenlerden evrimleşen gruplar arasında timsahlar, dinozorlar, kuşlar ve memeli-benzeri sürüngenler vardı.

İşte memelilerin evrimindeki ilk

Memeli benzeri sürüngenlerden 260 myö yaşayan *Anteosaurus* (5-6 m boyunda ve 500-600 kg ağırlığında, etçil) ve 250 myö yaşayan *Lystrosaurus* (1 m boyunda otçul) bu dönemin örnekleri arasında gösterilebilir.

aşama, ilk defa 285 milyon yıl önce ortaya çıkan "memeli benzeri sürüngenlerdir". Hızlı bir şekilde evrimleştiler ve çok farklı gruplar oluşturdular. Sürüngen oldukları halde memeli benzeri özelliklere sahiptiler. Memelilerin de bu gruplardan bazılarının devamı şeklinde ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Memeli benzeri sürüngenler, Permiyen Dönemi'nin sonuna, 245 milyon yıl öncesine kadar oldukça başarılıydı, ancak tüm Dünya'yı etkileyen büyük bir felaket sonucu türlerin tamamına yakını ortadan kalktı. Meydana gelen diğer büyük felaketlerde olduğu gibi yeni ve farklı canlılar hızlıca ortaya çıktı ve yok olan organizmaların bıraktığı boşluğu doldurdular. Yeni gelenler arasında ilk dinozorlar ve sonraki birkaç milyon yıl sonra da ilk memeliler vardı.

İlk basit memeliler

İlk memelinin hangi canlı olduğu bilinmese de, *Morganucodon* cinsi ve özellikle *Morganucodon watsoni* türü ilk memeli türlerinden biridir. 10 cm uzunluğunda, sansara benzer hayvanın ilk fosilleri Galler ve İngiltere'de ve sonra da Çin, Hindistan, Kuzey Amerika, Güney Afrika ve Batı Avrupa'da bulundu. Günümüzden 200-210 myö yaşadığı düşünülüyor. Bu ilk memeliler küçük,

Memeli benzeri sürüngenlerle ilkel memeliler arasında benzerliği gösteren bir çizim.

böcekle beslenen, geceleri avlanan, kıllı ve sıcakkanlı canlılardı.

Dinozorların gölgesinde

Jura (Jurasik) Devri boyunca memeliler küçük boyutlarda kalmaya devam etti. Geceleri avlandılar. Dinozorların ayakları arasında yaşadıkları söylenebilir. Büyük ihtimalle çoğalmak için yumurtluyorlardı.

Jura Devri sonlarında yaşamış sekiz temel memeli kolu biliniyor. Jurasik sonlarına doğru "multituberculate" adı verilen ufak kemirgen benzeri memeliler ortaya çıktı. Bunlar en başarılı ilkel memeli gruplarından biridir ve günümüzden 30 milyon yıl öncesine kadar, yani 130 milyon yıl boyunca yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu grubun daha sonra gelen bazı türlerinde kese benzeri yapılar bulunuyordu. Yavrular olgunlaşmadan doğurulup, kese içinde büyütülüyor olmalıdır.

Memeliler, Jura Devri boyunca genel olarak dinozorların gölgesinde kalsalar da, 13 kg ağırlığa kadar çıkan örnekleri olmuştur. Kretase Dönemi'nin ilk zamanlarında (130 myö) yaşayan etçil memeli *Repenomamus robustus*'un küçük dinozorları avladığı bilinmektedir.

Morganucodon büyük bir fare boyutlarında kürklü hayvanlardı ve modern memelilere benziyorlardı.

Dinozorların sonu ve memelilerin yükselişi

Kretase Dönemi sonlarına doğru yaşamını sürdüren bildiğimiz 15 memeli grubu bulunuyordu. Ancak bu dönemin sonunda yaşanan felaket sonucu türlerin büyük kısmı ortadan yok oldu. Bu felaket, dinozor ve uçan sürüngenlerin sonunu getirmiştir. Felaketle birlikte ortadan kalkan türlerin boşalttığı habitatlara yeni gelen türler yerleşmiştir. Bu durumdan en iyi yararlanan grup memeliler olmuştur. Felaket sonrası soyunu sürdürebilen 10 memeli grubu, devam eden 15 milyon yıl içinde 78 farklı memeli ailesine dallanmıştır. Paleojen Dönemi başlarında, farklı cins sayısı 40'tan 200'e kadar çıkmıştır. Paleojen Dönemi ortalarına doğru ise (45 myö), bugün var olan temel memeli gruplarının tümü ortaya çıkmıştı. Örneğin, primatlar 65 myö ortaya çıkmıştı.

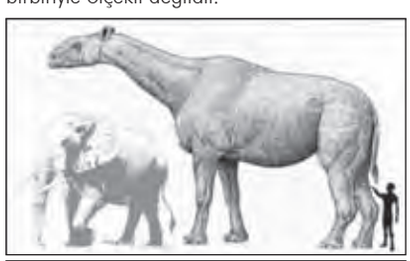
Görüleceği gibi Dünya üzerinde sürekli olarak baskın olan bir tür yok. Çok başarılı türler bile farklı nedenlerle ortadan kalkmış ve yerlerini yeni türlere bırakmışlardır. Jura ve Kretase Devirleri (150 milyon yıl) dinozorların baskın olduğu dönemdi. Bu dönemlerde memeliler de ortaya çıktıkları halde, dinozorların hâkimiyeti altında kaldılar ve rahatça gelişecekleri bir ortam bulamadılar. Ancak Tersiyer Dönemi, memelilerin dönemi oldu. Dinozorlar ortadan çekilmişti ve memelilere çok farklı şekillere ve boyutlara varabilecekleri bir şans kapısı açılmıştı. O dönemden günümüze kadar geçen sürede memeliler baskın sınıf olarak devam etse de, geçtiğimiz 10 milyon yıl içerisinde 24 temel memeli grubundan 6'sının soyu tükenmiştir. Bunun nedenini tam olarak bilmiyoruz.

Repenomamus'un küçük dinozorlarla beslendiği düşünülüyor.

Paleojen Dönem sonları ve Neojen Dönemi'nden (30-5 milyon yıl öncesi) kalma çok miktarda fosil elde edildi. Bunlar arasında, omuz yüksekliği 5,4 m olan dev kara memelisi *Indricotherium* da bulunuyor. Çift boynuzlu, bir fil boyutlarındaki *Brontotherium*, dev kılıç dişli kedi *Smilodon* türleri sonradan tükenen memelilerdendir. Bu türler memelilerin ulaştıkları farklı boyut ve şekiller hakkında bize fikir verebilir.

Dev *Indricotherium*, çift boynuzlu *Brontotherium* ve kılıç dişli *Smilodon*, dinozorların yokluğunda rahatça gelişen ve çeşitlenen memelilere örneklerdendir. Şekiller birbiriyle ölçekli değildir.

Hasan Torlak htorlak@hotmail.com

Erkek tanrıların ağacı: Sedir

Sediri gördüğünüzde, önce bir seyredin uzaktan o güzel endamını, sonra dokunun ona, eğer katranı sızmışsa dışarıya mis gibi kokusunu çekin içinize. Hititlerin de dediği gibi "sedir ağacının tatlı kokusunu duyun". Sedir ağaçlarımız mükemmel görünümleriyle bizlere sadece estetik duygular yaşatmazlar, onlar binlerce yıllık kadim uygarlıkların kültür değerlerini, hayallerini ve inançlarını da günümüze taşırlar.

Ülkemizde doğal olarak yetişen tek sedir türü Toros sediri veya katranağacı olarak da adlandırılan *Cedrus libani*'dir. Bilimsel adını Lübnan'dan almasına, hatta Lübnan bayrağında da betimlenmesine karşın bu güzel ağaç günümüzde Lübnan topraklarında yok olmaya yüz tutmuştur. Lübnanlılar Avrupa'dan fidan ithal ederek bu ağacı tekrar ülkelerine yerleştirmeye çalışmaktadır. Bu türün en geniş yayılış alanı Anadolu'daki Toros Dağları'dır. Sedir ağacı Anadolu'da biri endemik iki çeşitle temsil edilir. Bunlardan birincisi Toros sediri olarak bilinen *Cedrus libani* var. *libani*, Toros Dağları ile Afyon ve Tokat'ın Erbaa ilçesinde yayılış göstermektedir. Anadolu'ya endemik olduğu düşünülen *Cedrus libani* var. *stenocoma* ise Muğla'nın Fethiye ilçesinin Çaldağı dolayında yetişmektedir. (1, 13)

Toros Sediri 1000 yıl kadar yaşayabilir, 40 metre boya 2 metre çapa ulaşabilir.

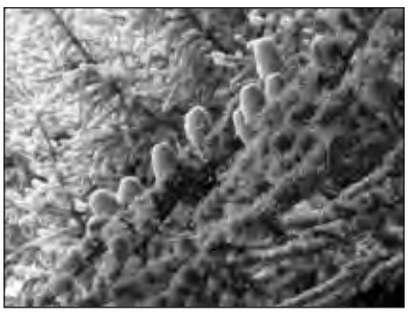

Kudretli erkek tanrılarla özdeşleşmiş

Kutsal kitaplarda sedir ağacı, büyüklüğün, kuvvetin, şan ve şerefin, kraliyetin, maneviyatın, şiddetin, takdirin, zenginliğin, yayılış kudretinin sembolü olarak kabul edilmiştir. Ağacın cins adı olan *Cedrus*'un kökeni Arapçada "güç ve kuvvet" anlamına gelen "kedroum" ya da "kedre" ile kozalaklı ağaç anlamındaki "kedros" sözcükleridir. (1) Günümüzde kullanılan "kudret" kelimesinin de aynı kökten geldiği görülmektedir. Anadolu'da halen kullanılan "Dağların kadısı katrandır" sözüyle (12) sedir ağacı kudretli, yargılayıcı ve takdir edici konumdaki erkeksi bir güçle özdeşleştirilmektedir. Hititler döneminden beri sedir ağacı erkek tanrılarla özdeşleşir. Sedir ağacının kudretli erkek tanrılarla özdeşleşmesinin nedeni çok açıktır: Toros sediri 1000 yıl kadar yaşayabilir, 40 metre boya 2 metre çapa ulaşabilir. Anadolu'da anıt ormanlar da oluşturan anıt ağaçlardan biridir. 1200-2000 metre yüksekliklerde yetişir. Çok kar yağan alanları seven bir ağaçtır. (1) Dağlar, Anadolu'da en eski çağlardan beri baştanrılara özgülenen alanlardır. Bu dağların en üst kesimlerinde yaşayan görkemli sedir ağaçları simetrik ve estetik görünümleriyle devasa boyutlara ulaşıp 1000 yıl yaşayabiliyorlarsa onlarda mutlaka tanrısal bir güç olmalıdır diye düşünmüş olmalıdır Anadolu insanı.

Mis gibi kokan değerli bir ağaç

Hititler zamanında Toros sediri *(Cedrus libani)* dinsel törenlerde tütsü olarak kullanılırdı. Baş tanrı Taru'dan adını alan Toros Dağları'nda yetişen bu sedirimiz herhalde baş erkek tanrı Taru'nun kokusunu taşıyordu Hitit insanına. Hititler, tanrıları kaybolduğunda evlerinin önündeki yolda güzel kokulu bitkileri yakarak tanrıyı cezbetmeye çalışırlardı. Kral Murşili, kaybolan Bereket Tanrısı Telepinu'yu geri getirmek için (kıtlığı önlemek için) yaptığı duada "..Sedir ağacının tatlı kokusunu duy, evine, top-

rağına geri dön…bunlar seni getirsin…" demektedir. (2) Hititler ayrıca sedir ağacından elde ettikleri sakızı şarap ile karıştırırlar (3), şaraplarını sedir kokulu içerlerdi. Sedir, Hititlerin de duyumsadığı gibi mis gibi kokan çok değerli bir ağaçtır. Toros sedirinin öz odunundaki güzel koku kesilmesinden 4-6 yıl sonra kaybolma eğilimdeyse de odunun yüzeyi rendelendiğinde koku yeniden hissedilmektedir. (4) Dolayısıyla sedir ağacı tarihin her devrinde, kokusuyla insanlar üzerinde etki bırakması tasarlanan gözde mekânların yapımında kullanılmıştır.

Hititler sediri bölgelerine getirmişler

Yine bir Hitit ritüelinde sedir ağacından yapılmış bir kaptan bal ve çeşitli yağların şarap kabına damlatıldığı anlaşılmaktadır. Sedirle ilgili bir Hitit metninde; "rahip Krala sediri verir… su kabını alır …suyu sedir ağacından kralın ellerine döker" denmekte, ayrıca Kraliçe Puduhepa'nın Arinna şehrinin Güneş Tanrıçası'na ettiği bir duada Anadolu'nun sedir memleketi haline getirildiği belirtilmektedir. Bu metinden hareketle Hititlerin sedir ağacına olan sevgileri, onu tanrıyla özdeşleştirmeleri dolayısıyla Hitit çekirdek bölgesinde (Kızılırmak nehrinin çevrelediği bölge) doğal olarak yetişmeyen ağacı bu alanlara getirerek diktikleri gibi bir sonuca da ulaşabiliriz. Genelde Toros Dağları dışında yetişmeyen sedir ağacının Tokat-Erbaa ve Afyon dolayına Hititler tarafından dikilerek yetiştirilmiş olması da mümkündür. Günümüzdeki bu sedir topluluklarının yakınında ileride Hitit kutsal alanları ve yerleşim yerleri de keşfedilebilir. O zaman arkeologlarımıza bir ipucu: "Sedir ağacının tatlı kokusunu izleyin, o sizi Hititlere ve onların tanrılarına götürecektir". "Sedirin erkek tanrıları" kavramı Hititlerde tanrı statülerinden biri olup (5) bu ibare sedir ağacının erkek tanrılarla ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Hititler sedir ağacından hem ilaç hem de tütsü elde etmişlerdir. (6)

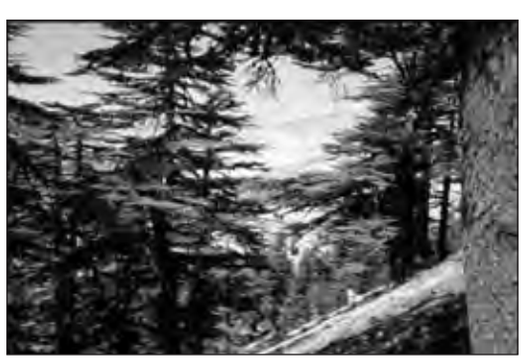
Sarayların, tapınakların malzemesi

Hititler döneminde, MÖ 13. yüzyılda Mersin ili sınırları içerisinde yer aldığı tahmin edilen Ura antik kentinden yöre tüccarları sedir ağacı tomruğu ihraç etmekteydi. (7) Antik çağlarda Toros sediri gemi yapımında da kullanılan çok makbul bir ağaçtı. Ayrıca sedir ağacından MÖ 1000'lerde çalgı aletleri ve mobilya da yapılırdı. (8) Demir çağında, Ortadoğu'nun süper devleti konumuna gelen Asur devletinin Kralı III. Tiglath Pileser yazıtlarında, Suriye seferinde topladığı ganimeti kullanarak kendisine sedir ağacından Suriye ve Güneydoğu Anadolu'ya özgü mimaride (Bit Hilani mimarisi: Kargamış ve Zincirli'deki yapılardan bilinen bu mimaride, bağımsız yükselen kare veya dikdörtgen bir platformdaki yapılara sütunlu girişlerle ulaşılmaktadır) bir saray inşa ettiğini söyler. (9) Sedir eski Mısır'da saraylar, tapınaklar, lüks binalar, binaların kapı ve pencerelerinin yapımında, içinin süslenmesi ve döşemesinde ve mobilya yapımında kullanılmıştır. Firavunlarla yüksek düzeydeki devlet adamlarının tabutları sedirden yapılmıştır. Fenikeliler de sediri tapınak ve sarayların taşıyıcı kirişi olarak, ev, kadırga, gemi inşaatı, sütun, kapı, mobilya, sandık, ağaç oymacılığı ürünleri yapımında kullanmışlardır. Hoş kokulu, çok değerli, tarihi bir ağaçtır sedir. (4)

MÖ 2700 yıllarına kadar uzanan kayıtlarda sedir ağacının, saray, mabet, tapınak, baraj, set inşası ile gemi ve mobilya yapımında kullanıldığı, mumyaların tabutlarının bu ağaçtan yapıldığı, mumyalama işleminde ağacın beyaz reçinesinden yararlanıldığı belirtilmektedir. Mısır firavununa yazılan bir mektupta, ağacın yaşadığı yer hakkında "orası göğü tırmalayan.. sedirlerle kaplıdır" denilerek Toros Dağları tanımlanmaktadır. Odununun yoğun kullanımı ve orman yangınları sonucu sedirin Lübnan dağlarındaki yok oluşu MÖ 700'lü yıllardaki bir metinde "Lübnan aç kapılarını, yangın ağaçlarını yutuyor; siz göknarlar feryat edin, zira sedirler öldü ve mükemmel varlıklar mahvoldu" şeklindeki bir haykırışla dile getirilmiştir. Altay Türkleri için sedir ağacı tanrıya dua edilecek yerdir. Sedir ağacı antikçağın yedi harikasından biri olan Efes Artemis Tapınağı ile Gordion Kral Mezarları yapımları gibi pek çok alanda kullanılmıştır. (1)

Sümerlerin Gılgamış Destanı'nda da geçen bir ağaçtır sedir: "Dağ oğlu Enkidu'yu yüreklendirdi Gılgamış / Kırkbeş okkalık balta, otuz okkalık kılıçlar / Ve sediri kesti. Bağırdı Humbaba uzaktan / Korularıma saldıran kim, sedire dokunan?". Konya'nın Süberde yöresinde yapılan polen analizlerinde Anadolu'da 8500 yıl öncesine ait sedir polenleri bulunmuştur. Tarihin hemen her döneminde kral mezarlarının, saraylarının, eşyalarının, savaş gemilerinin yapımında sedir ağacından yararlanılmıştır. (11) Görüleceği üzere sedir ağacının MÖ 3000'lerden itibaren yoğun kullanımı, zaman zaman sedir topluluklarını yok olma noktasına getirmiş, Ortadoğu insanının tanrısal bir sevgiyle bağlandığı bu ağacın tahribi ve yok edilmesi onu sevenlerin yüreğinde derin yaralar açmıştır.

Tevrat'ta; Hz. Adem'in ölümün-

den hemen önce tanrıdan merhamet yağını dilediği ve bunun için de oğlu Şit'i görevlendirdiği, Şit'in cennet bahçelerindeki iyilik ve kötülük ağacından üç tohum aldığı ve babasının ağzına koyduğu, Adem gömüldükten sonra tohumların yeşererek zeytin, sedir ve selvi ağacına dönüştüğü belirtilmektedir. (10) *İncil*'de de övgüyle söz edilir sedirden. Bunun nedeni odununun hoş kokusu ve rengi, ayrıca kolay işlenebilmesidir. (11) Görüleceği üzere hem pagan hem de tektanrılı dinlerde gönüllere taht kurmuş bir ağaçtır sedir.

Hayal gücümüzü ve kültürümüzü zenginleştiriyor

Ülkemizde *Cedrus libani* var. *libani* ağacının kabuklarından elde edilen katran, deri hastalıklarında ve deri mantarlarına karşı, antiseptik olarak kullanılmaktadır. (14)

Sedir ağacı, bilimsel adını aldığı, bayrağına da nakşedildiği Lübnan'ın dağlarında hemen hemen hiç kalmamıştır. Tarihi kayıtlarda bahsedilen sedirin en önemli yayılış alanları günümüzde ülkemizin Toros Dağları'dır. Binlerce yıl öncesinde Anadolu ve Ortadoğu insanının en sevdiği, bu sevgisini tanrısal bir boyuta taşıdığı sedir ağaçlarımıza yönelik bu bakış açısının da özümsenerek ona bakılması, onun bir ağaçtan çok daha ötede, insanların hayal güçleri ve kültürünü zenginleştiren bir unsur olarak algılanması sonucunu da bizlere verecektir. Sediri gördüğünüzde, önce bir seyredin uzaktan o güzel endamını, sonra dokunun ona, eğer katranı sızmışsa dışarıya mis gibi kokusunu çekin içinize. Hititlerin de dediği gibi "sedir ağacının tatlı kokusunu duyun". Sedir ağaçlarımız mükemmel görünümleriyle bizlere sadece estetik duygular yaşatmazlar, onlar binlerce yıllık kadim uygarlıkların kültür değerlerini, hayallerini ve inançlarını da günümüze taşırlar.

DİPNOT VE KAYNAKLAR

1) Tuğrul Mataracı, "Katran ağacı", *Bağbahçe Dergisi*, Sayı 16, Mart-Nisan 2008.

2) Muazzez İlmiye Çığ; *Hititler ve Hattuşa*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.

3) Asuman Albayrak, Ülkü M. Solak, Ahmet Uhri; *Hitit Mutfağı*, Metro Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

4) Berna Çetin Akgün, "Torosların 5 Bin Yıllık Ağacı Toros Sediri", *Yolculuk Dergisi*, Kamilkoç Yayını, Kasım, 2010.

5) Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'nun Florası*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1987.

6) Turhan Baytop, "Türkiye'de Tıbbi ve kokulu Bitkilerin Kullanılışına Tarihsel Bir Bakış", *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Bülteni*, Temmuz 1994, sayı:10.

7) İlknur Taş, *Hitit Kralı IV. Tudhaliya*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

8) Sevgi Aktüre, *Anadolu'da Demir Çağı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

9) Elif Denel, "İlk Demir Çağı, Ekonomi ve Etkileşim" *Arkeoatlas Dergisi*, No: 2010/01, Doğan Burda Yayıncılık, İstanbul, Ocak, 2010.

10) *Cumhuriyet Gazetesi Cumartesi Eki*, "Zeytinyağı Anıtları ve Zeytine Adanmış Yaşamlar" başlıklı haber,14.11.2009.

11) Yücel Çağlar, *Anadolu Yeşillemesi, Bilim ve Gelecek* Kitaplığı, İstanbul, 2010.

12) Pervin Ergun, *Türklerde Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

13) Necati Güvenç Mamıkoğlu, *Türkiye'nin Ağaçları ve Çalıları*, NTV Yayınları, İstanbul, 2007.

14) Hüseyin Fakir, Mehmet Korkmaz, Bilgin Güller; "Medicinal Diversity of Western Mediterennean Region in Turkey", JABS, Journal of Applied Biological Sciences 3(2), 2009.

15) Hasan Torlak, "Anadolu Kültüründe Sedir Ağacı", *Yolculuk Dergisi*, Kamilkoç Yayını, Nisan 2011.

Karkın Kasabası örneği

Konya oturak alemlerinde dönüşüm

Konya eğlence kültürünün en temel ayırt edici özelliklerinden biri oturak alemleridir. İşlerin azaldığı uzun kış aylarının gecelerinde, evlerin dışındaki genellikle gözden ırak mekânlarda yapılan eğlenceler oturak alemi adını almıştır. Oturak hemen hemen Anadolu'nun her yerinde değişik isimler ve biçimlerle de olsa vardır.

Mustafa Diktaş
Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi

Bu çalışmanın çatısının oluşturulması açısından konu ile ilgili olan halk bilim terimlerinin yeniden açıklanması yararlı olacaktır.

Türk Dil Kurumu *töreyi* "Bir toplulukça benimsenmiş, yerleşmiş eyleme ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların tümü"; budunbilim terimleri sözlüğü (1973) ise "Toplumuna göre, yasa yerine geçebilen, ama gerçekte yasa olmayan davranış kalıbı" olarak tanımlar. Gelenek ise çok çeşitli yaklaşımlarla farklı şekillerde açıklanmaktadır. Hançerlioğlu'nun tanımına göre gelenek "geçmişten gelerek toplumun üyelerini birbirine bağlayan kökleşmiş alışkanlıktır".

Nebi Özdemir *Türk Eğlence Kültürü* adlı kapsamlı çalışmasında Richard Bauman'ın "folklor" adlı makalesinden yola çıkarak, *gelen*eği günümüzdeki yeni yaklaşımlara ve derlendirmelere göre "seçilmiş ve yorumlanabilen bir yapı, geçmişin bir yorumu ve halihazırın muhtelif görüşlerini birleştiren sosyal ve sembolik yaratım" olarak tanımlamıştır.

Prof. Dr. Dursun Yıldırım "Sözlü Gelenek Kültürü" adlı makalesinde milletlerin tarih sahnesinde görülmelerinden bu yana bütünlüklerini ve farklılıklarını koruyan, ihtiyaçlarını her anlamda karşılayan düzenleri gelenek olarak adlandırmıştır (s:81). Geleneklerin yapı ve özelliklerini ise şöyle ifade etmiştir:

Sakman'a göre Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Cem Sultan'ın Konya valiliği sırasındaki eğlence geceleri oturak aleminin ta kendisidir.

*…**gelenek**, yapı bakımından donuk, statik, ortaya çıktıkları andan itibaren kendini tekrarlayan kalıplar değildir. Aksine, onlar, ait oldukları milletin ihtiyaçlarına uygun bir biçimde değişen, gelişen, ortadan kalkan veya parçalanarak yeni geleneklerin doğmasını sağlayan dinamik bir yapıya sahiptirler. Bu bakımdan, **geleneklerimiz yok oluyor**, endişesini taşıyorsak bunun doğru bir yaklaşım olmadığı inancındayım.*

Bu açıdan değerlendirildiğinde Türk insanının ihtiyaçlarını karşılayan ve süreklilik özelliği gösteren geleneklerin başında Türk eğlence geleneği gelmektedir. Eğlence toplumu oluşturan insanların doğumdan ölüme kadar hayatlarının her döneminde görülen kültür unsurlarının başında gelmektedir. Halkın temelde eğlenmek ve dinlenmek ihtiyacını karşılamak amacıyla düzenlediği her türlü etkinliğe de halk eğlencesi adı verilir. Halk eğlencelerinin kültürün korunmasında ve aktarılmasında, toplumsal düzenin devam ettirilmesinde ve yetişkinliğe hazırlanmasında önemli katkıları bulunmaktadır. Nebi Özdemir halk eğlencelerini sınıflandırmış ve mevsimlik toplantı ve eğlenceler kümesinde de kış toplantı ve eğlencelerine yer vermiştir. Kış eğlenceleri aşağıdaki başlıklar altında toplanmıştır:

a-1) Gezek, sıra gezmek, sıralar, sıra gecesi, sıra daveti.

a-2) Erfane, ferfane, ferfene, arifane, erfene, örfene, kaz alemi.

a-3) Sohbet, sohbet kurma veya sohbet alemleri, oda sohbetleri, helva sohbetleri.

a-4) Yaren meclisleri, sıra yareni ve oymak toplantıları.

a-5) Gün, ziyafet ve davetler.

a-6) Oturak alemleri, alemler.

Oturak alemleri

Konya eğlence kültürünün en temel ayırt edici

Anadolu'nun birçok yöresinde *yaren geceleri, sıra geceleri, zevk* gibi adlandırılan bu eğlenceler Konya'da oturak alemi ismini almıştır.

özelliklerinden biri oturak alemleridir. Sefa Odabaşı, oturak alemlerini, Konya'nın tarım ve ticaret kenti olmasına bağlamaktadır. İşlerin azaldığı uzun kış aylarının gecelerinde, evlerin dışındaki genellikle gözden ırak mekânlarda yapılan eğlenceler oturak alemi adını almıştır. Oturak alemlerini Özdemir, genç ve yetişkin erkeklerin (özellikle de efelerin) düzenlediği yemekli, içkili müzikli ve kadın oynatmanın esas olduğu toplantılar olarak tanımlamıştır. Oturak hemen hemen Anadolu'nun her yöresinde değişik isimlerle ve biçimlerle de olsa vardır. Anadolu'nun birçok yöresinde *yaren geceleri, sıra geceleri, zevk* gibi adlandırılan bu eğlenceler Konya'da oturak alemi ismini almıştır. Konuyla ilgili neredeyse tek kaynak olan *Konya Oturakları* adlı kitabında Mehmet Tahir Sakman, toplu iletişim araçlarının olmadığı günlerde, insanların sosyal hayatlarının sınırlı olması ve belki de vaktin bolluğu nedeniyle oturaklara büyük ilgi gösterildiğini aktarmaktadır. İşlerin azaldığı uzun kış aylarının gecelerinde, evlerin dışındaki genellikle gözden uzak, eril, yerel ve kapalı eğlence mekânları olan odalarda düzenlenmektedir. Delikanlı odası, akran odası, yaren odası, köy odası gibi yerel adlarla anılan bu mekânlar bir ya da iki odalı müstakil yapılar şeklindedir.

Konya'da oturak alemleri özel bir gizlilik içinde yapılmaktadır. Bu nedenle oturağın ne zaman ve nerede toplanacağına son anda karar verilir ve bu durum aleme katılacak olanlara bildirilir. Oturağın toplanacağı eğlence mekânı önceden erkeklere uygun bir biçimde hazırlanır. Sakman, *Yeni Meram* gazetesindeki (1992) yazı dizisinde oturak aleminin tarihine ışık tutmaktadır. Sakman'a göre Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Cem Sultan'ın Konya valiliği sırasındaki eğlence geceleri oturak aleminin ta kendisidir. Yine Mevlana'nın yaşadığı dönemde "Çengi Tavus" adlı bir dansözün de oturak alemlerindeki kadın oyunculardan olduğunu iddia etmektedir.

Oturak alemlerinin belli başlı unsurlarını da aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

Hovardalar: Oturak alemlerinin tüm masraflarını karşılayan, alemi düzenleyen kişiler. Yurdun değişik yörelerinde kabadayı, efe ve külhani gibi adlarla da adlandırılırlar.

Oyuncu kadınlar: Oturak alemlerinde erkekleri eğlendirmekle görevli, dans eden ve içki servisi yapan kadınlar.

Saz ekibi: Cura, tef, ud, kanun, keman, cümbüş çalan ve alemde canlı müzik icra eden ekip.

Türküler: Yöreye ait, aşıklar ve saz ustaları tarafından yakılmış, alemle örtüşen türküler.

Özgün oturak alemlerinin düzenlenmesindeki aşamaları Sakman şöyle özetlemektedir:

Oturak aleminin düzenlemesi birkaç gün önceden planlanacağı gibi hemen o gün de "tahta siniye böğrümüzü verelim" diyerek karalaştırılabilir. Evin hanımı evde kalmayacaksa "anangile git" denilerek yollanır… Yere sofra bezi serilir. Üstüne tahta sini konulur. Kadeh yerine çay bardakları, içki şişeleri dizilir. Gerekli malzemeler, meyveler, turşu konur. Konuklar günün şartlarına göre yatsı namazından sonra alem düzenlen eve gelmeye başlarlar… Saz ekibi tamamlanınca sazların düzeni yapılır ve "Çuhacıoğlu Peşrevi" çalınarak alem başlar… Saz ustaları diledikleri türküyü çalarlar. Bu arada konuklara tek tek oyuncu kadın tarafından sigara sarılarak ikram edilir. Yine oyuncu kadın tarafından içki ve meze ikram edilir. Bu arada genel adaba aykırı hiçbir hareket kesinlikle yoktur… Oyuncu kadın coşkun Konya türkülerinin kendine has figürleriyle oynarken, alemdekiler değil sarkıntılık kaşını kaldırıp bakamazdı… Öz olarak yenilir içilir müzik dinlenir oyun seyredilir ve hoşça vakit geçirilirdi. Gecenin sonunda şafak havalarıyla alem sona erer.d.

Oturak alemlerinin değişimi

Fakat bu yazı dizisinden tam bir yıl sonra Sakman yeni bir dizisiyle *Meram* gazetesinde yazmaya başlamıştır. Bu kez dizinin başlığı ilgi çekicidir: "Konya Oturak Alemleri: Geçmişten Günümüze Kadar Olan Değişiklik". Başlıktan da anlaşılacağı gibi oturak alemi geleneği değişmeye başlamıştır. Sakman, Karkın Kasabası'ndaki bir oturak alemine katılmış ve bir çeşit alan çalışması yöntemiyle notlarını okuyuculara aktarmaktadır. Sakman oturak alemlerinin eski sıklığıyla düzenlenmediği tespitiyle başlar yazısına ardından alemlerdeki değişikliği bir yozlaşma olarak tanımlar. Alemlerde artık Konya türküleri yerine arabesk tınılar hâkimdir. Oyuncu kadınlara da eskiden olduğu gibi saygı gösterilmemekte, aksine kendi deyimiyle "vıcık vıcık muhabbetler" değiş tokuş edilmektedir. Kadınlar Konya'dan getirilen para karşılığı fuhuş yapan kadınlardan seçilmektedir. Dolayısıyla "sarılıp öpüşen" ve "soyunup dökülen" kadınların ve erkeklerin varlığı Sakman'ı hayrete düşürmektedir.

Çalışmanın amacı ve yöntem

Bu çalışmanın amacı Konya oturak alemlerindeki değişimi ve dönüşümü nedenleriyle birlikte gözler önüne sermektir. Bu amaçla oturak alemlerinin hâlâ az da olsa varlığını sürdürdüğü Konya'nın Karkın Kasabası'na gidilmiş ve oradaki yerli halktan, daha önce oturak alemine katılmış üç farklı yaş gurubundan erkekle mülakat yapılmıştır.

Araştırmacı aşağıdaki sorunsallarla hareket etmiştir:

1) Oturak alemleri değişmiş midir? Ne ölçüde değişmiştir? Ne sıklıkla düzenlenmektedir?

2) Değişimin sebebi ekonomik nedenlerle açıklanabilir mi?

3) Değişimin ya da dönüşümün sebepleri nerelerdir?

Araştırma döneminde kasabada düzenlenen bir oturak alemi olmadığı için bir oturak alemine katılarak gözlem yapılamamıştır.

Bulgular

1) Oturak alemleri daha önceki dönemlerdeki gibi geleneksel biçimiyle köy odalarında sıklıkla düzenlenmemektedir.

"Eskisi gibi olmuyor... İklimler yaz günü gibi yav… Hava şöyle bir kapanıp ta herkes kendi evine çekilemiyor ki" (Muhtar).

"Az kaldı… Böyle eskisi gibi sık değil ama daha… Yok ama yapılır o şimdi… Herkes birbirinden habersiz olur... Genç gurubu var… Yaşlı ihtiyar gurubu var… Orta yaş gurubu var…Her barana kendi ortamını yapar..."(Çaycı).

"Ayda bir ya da iki üç sefer olurdu... Bu karılı muhabbet. Şimdi 3 ayda bir belki..." (Muhtar).

"Baranalarda eski düzenler yok… Eskinden derlerdi ki arkadaşlar ne yapalım... Cumartesi günü içelim yani eğlenelim… İçki alalım… Bayan bulalım oynatmak için ondan sonra… Çalgı çalmak için Konya'dan insanlar getirelim... Böyle bir hazırlık olurdu önceden… Ha şimdi gün geçtikçe, televizyonun, CD'nin müziğin yaygınlaştığından dolayı mı ne biliyim şimdi ki ortamlar öyle değil pek." (Belediye Zabıtası)

2) Oturak aleminin eskisi gibi sıklıkla düzlenmemesi ekonomik sıkıntılardan kaynaklanmamaktadır. Aksine ulaşımın kolaylaşması, içkiye ve kadına ulaşmanın kolaylaşması ve yöre halkının gelir düzeyinin artmasıyla farklı biçimlerde hayat bulmaktadır.

"Yok, eskiden yokluk vardı bak... Daha eskilerden... Ben çocuk iken bilirim... Paranın olmadığı yıllar çok idi… Fakirlik vardı... Ahır sekilerinde otururlardı... Hayvanların kokusunun dibinde… Ben bunu biliyorum… Babamın baranası…Bir sekide otururlardı… Şurda atlar var idi… Eşşek var idi…İnek neyse onlar var idi... Onların kokusunu çeke çeke otururlardı... Ama yine de eğlenirlerdi… Bu haberleşme sistemleri (bilgisayarı göstererek) bunlar da engelledi bak… Paraya bağlayamayız… Şimdi ne diyorum daha eskiden de yoksulluk var idi… Paraya bağlasan o zaman nasıl yapıyordu adamlar bu işi… Kültür farklılıkları ortaya çıktı diyom ben… (Muhtar).

"Asıl neden aslında maddiyatın düzelmesi. Herkesin altında bir araba oldu… Ne biliyim herkes istediği gibi istediği yere gidebiliyor. İstediği kişilerle konuşabiliyor. Eğlence için maddiyat sıkıntısı yok. Diyelim ki benim mesaim bittikten sonra bugün gider muhtarımla bir yerde yemek yeriz sonra eğleneceksek gider Konya'da bir gazinoda eğlenir geliriz. Böyle işte… Artık daha rahat. Eskiden böyle eğlenecek mekanlar vardı ama gitme olasılığı yoktu… O yüzden böyle oturak alemleri tertipliyorduk… Sadece niye bir baranada eğlenmek zorunda kalayım ki şimdi başka yerlerede gitmek isteriz…" (Belediye Zabıtası).

"Eskiden buralarda içki satan da yoktu… Şimdi var… İki üç tane tekel bayi var Karkın'da… Oturak olmasa da içebiliyor insanlar." (Muhtar)

"Arabaya bozuk avratı atıyor… Köşe de işini hallediyor." (Muhtar)

3) Oturak aleminin temel unsurlarından olan oyuncu kadınlara, saz ekibine ve şarkılara bakış açısında da değişim gözlenmektedir.

"Eskiden oturağa getirilen kadınlar bir hafta süreyle barana başının evinde kalıyormuşlar… Ama şimdi bizimkisi gecelik…Muhabbetini yapıyon, yatıyon kalkıyon alıp gidiyon…" (Çaycı)

"Şimdi arabanın içine bir bayanı yapıyor… Bir bira içiyor…Aslında kadınların da işine geliyor… Önceden odaya (oturağa) üç yüz milyona iki yüz elli milyona gelirdi. Önceden sabaha kadar oturulur sonra Konya'ya yıkar gelirdin (bırakıp). Şimdi bayanın da işine geliyor… Bir seks yapıyor bir kişiylen elli milyon alıyor… Adam buradan zaten üç-dört kişiylen gidiyor… Orda Çumra da araba bir kenara çekiyor… N'apar ellişerden üç kişi yüz elli… O gece kaç kişiye satıyor kendini. yedi yüz elli bir milyar alıyor… Niye oturağa gelip ikiyüz elliye sabaha kadar senin kahrını çeksin? Oynayacak hiç durmadan yorulacak… Erkeğin önünde oturacak rakı dağıtacak hepsini kıvrayacak… 'Kalk oyna gız!!' işte böyle sertliklen. Onu niye çeksin? Çekmiyor… Beş dakkada işini görüyor… Elli milyon lirasını alıyor… Öyle olunca bu işler ayağa dökülmeye başladı." (Muhtar)

"Diyom ya eskisi gibi değil… Şimdi çok nadir canlı müzik. Konya'dan sazcılar getirmiyoz... Şimdi hazır parçalar… Genelde Ankara oyun havaları çalınıyor… Konya'nın yerel müzükleri de…Bedia Akartürk misal." (Çaycı)

Sonuç

Geleneksel eril kış eğlencelerinden olan oturak alemlerinde uzun zamandır gözle görülür bir dönüşüm yaşanmaktadır. Fakat eğlence anlayışı yok olmamakta ve ait olduğu insanların ve zamanın ihtiyaçlarına uygun bir şekilde ve farklı biçimlerde devam etmektedir. Bulgular ışığında düşünüldüğünde yerli halkın yaşam koşullarındaki dönüşüm eğlence biçimlerine de yansımaktadır. Bu anlamda oturak eğlenceleri artık içinde uzun uzun oturulan köy odalarından taşmış, teknolojinin ve ulaşımın "kolaylaştırıcı" gücüyle başka mekânlarda, farklı müzik türleri ve detaylar eklenerek dönüşüme uğramıştır.

Kaynaklar

1) O. Hançerlioğlu, *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.

2) N. Özdemir, *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

3) M. T. Sakman, *Konya Oturakları*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2001.

4) M. T. Sakman, "Gerçek Yönleriyle Konya Oturak Alemleri", *Yeni Meram Gazetesi, 27, 28, 29 Mayıs 1992.*

5) M. T. Sakman, "Konya Oturak Alemleri", *Yeni Meram* gazetesi, *27, 28, 29 Nisan 1993.*

6) Töre : http://tdkterim.gov.tr/bts

7) A. Yakıcı, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Somut Mekânı: Konya Baranaları", *Milli Folklor, 2010.*

8) Dursun Yıldırım, *Türk Bitiği*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.

Bağdat'ın gri duvarları

Mezhep ayrılığının derinleştiği Irak'ta, Şii ve Sünni yerleşim bölgelerinin arasına çekilen beton duvarları yıkmak mümkün ama insanlar arasındaki "duvarları" kaldırmak o kadar da kolay görünmüyor. Ülke mezhepler ve etnik gruplar arasında öyle bir bölünmüş ki ne yollar ne de Dicle'nin üzerindeki köprüler artık onları birbirine bağlayabiliyor.

Gül Atmaca

Irak'ın ABD ve İngiltere tarafından işgalinin 8. yıldönümüne (20 Mart) yakın günlerde ajanslara düşen bir haberde, şiddet olaylarını önlemek için Bağdat'ın birçok yerine örülen gri duvarların yıkımına başlandığı yazıyordu. ABD, "kitle imha silahlarına sahip", "buraya demokrasi getireceğiz" gibi yalanlarla işgal ettiği Irak'ta tam bir bataklığa saplanmıştı. Şiddet olaylarının önünü kesemeyince de kenti duvar ya da tellerle bölmeye başlamıştı. Her bir duvar ya da tel örgü kontrol noktasına dönmüştü, bu da kimlik kontrolü, gecikme ve trafik tıkanıklığı anlamına geliyordu.

Mezhep ayrılığının derinleştiği Irak'ta, Şii ve Sünni yerleşim bölgelerinin arasına çekilen beton duvarları yıkmak mümkün ama insanlar arasındaki "duvarları" kaldırmak o kadar da kolay görünmüyor. Ülke mezhepler ve etnik gruplar arasında öyle bir bölünmüş ki ne yollar ne de Dicle'nin üzerindeki köprüler artık onları birbirine bağlayabiliyor.

İşgal boyunca giderek daha da çirkinleşen ve harabeye dönen Bağdat için film yapımcısı ve fotoğrafçı Muhammed Kasım, "Bağdat çok güzel bir kıza benziyor. Ama o kız çamurun içine düştü. Birisi kaldırıp yüzünü yıkamalı" diye konuşuyor düş kırıklığı içinde.

Mahallelerin ortasına örülen duvarlar savaşın sembolleri gibi. Kimisinin üzerine doğadan manzaralar kimisine de Irak tarihinden görüntüler işlenmiş. Bu arada, ressamların parasını duvarların mucidi Amerikalılar ödemiş! Bazı duvarlar ilan asılan veya sloganların yazıldığı panolar haline gelse de çoğu insana arkasında gizli bir tehlikeyi barındırıyor duygusunu verecek kadar soğuk ve gri.

Bağdat'ta metrelerce yükseklikte ve 5 kilometre uzunluğundaki bir duvar, "Şii saldırılarını" önlemek amacıyla 2007 yılında Sünni Azamiye Mahallesi'ne yapılmıştı. ABD karşıtı Radikal Şii lider Mukteda El Sadr, duvar inşaatını kınayarak, bu durumun protesto edilmesini istemişti. Sadr, yazılı açıklamasında Iraklıların protestolarla "Sünni ve Şii ayrılığını isteyen mezhepçi, ırkçı ve haksız duvarı" reddettiklerini belirtmişti. Sadr, kutsal toprakları korumak için Sünnilerle el ele vereceklerini de bildirmişti. Azamiye Mahallesi'nde, 2 binden fazla Sünni, Amerikan ordusunun örmeye başladığı duvarı çeşitli slogan ve pankartlarla protesto etmiş, güvenlik duvarının kendilerini mahpusa dönüştüreceğini ve teröristler için daha kolay hedef olacaklarını belirtmişlerdi. Göstericiler "Güvenlik duvarına hayır", "Azamiye çocukları, Bağdat'ı duvarsız görmek istiyor" yazılı pankartlar taşımıştı. Şii Sadr Mahallesi'nde de yaklaşık 5 bin kişinin katıldığı bir protestoda, "Hayır, ayrıma hayır" diye slogan atılmıştı. Ellerindeki pankartlardan birinde, "Duvarın örülmesi Bağdat'ın bölünmesinin başlangıcıdır" deniliyordu.

Güvenlik sorunu sürüyor

Irak'ta, işgalin 8. yılında güvenlik hâlâ büyük bir sorun. Örneğin, Arap Birliği'nin Bağdat'ta martta yapılması planlanan yıllık toplantısı güvenlik gerekçesiyle mayısın sonuna ertelendi. İlk geçen haziran ayında Ankara'da yapılan "Türkiye ve Irak İlişkileri Tarihi ve Geleceğe Yönelik Açılımlar Sempozyumu"nun ikincisi mart ayında Bağdat'ta yapılacaktı. Benim de katılmayı istediğim toplantı yine güvenlik sorunu nedeniyle ertelendi. Bağdat'ta bazı gazetecilerin kaldıkları otelden Dicle'nin karşı kıyısında, hükümet organlarının bulunduğu "Yeşil Bölge"ye röportaja giderken bile hâlâ sorunlar yaşadığını duyuyoruz. İşte hal böyleyken, dışarıya karşı "normalleşiyoruz" görüntüsü vermek isteyen Başbakan Nuri el-Maliki'nin, Bağdat'taki duvarların kaldırılmasından sorumlu bir yüksek komite kurulması için talimat verdiği bildiriliyor.

Bazı çevreler, duvarların yıkılmasının ardından saldırıların artacağı endişesini taşıyor. Aslında, bu endişelerinde pek de haksız sayılmazlar. Örneğin, 2009 yılının Ağustos ayında Dışişleri ve Maliye bakanlıklarının dışında bomba yüklü aracın patlaması sonucunda çok sayıda insan yaşamını kaybetmiş, binalar ağır hasar görmüştü.

Sadr Mahallesi'ne ise duvarın yıkımına başlanmasının yarattığı şaşkınlık ve sevinç hâkim. Çünkü duvardan sonra çevresindeki dükkânlar kapanmış, evler boşalmıştı. Geçenlerde bir buldozer ve vincin duvarı yıkmaya başladığını gören halk şaşkınlık içindeydi. "Biz ona 'Berlin Duvarı' ismini vermiştik" diyen Saad Halef (41), "Şimdi rahat nefes alacağız. Yemin billah, dün o taraftan gelen esintiyi hissettim" diyerek sevincini anlatıyor. Duvar yıkıldığı için halk kurban kesmiş. Burada hayatın eskiye dönüp dönmeyeceği belli değil ama karşıda boş bir arsa, inşaat halindeki binanın paslanmış demir iskeleti ve şarapnel yemiş bir başka binadan oluşan manzara bile gri duvardan sonra güzel görünüyor gözlerine.

Yazının girişinde de belirttiğimiz gibi beton duvarları buldozer ve vinçlerle kaldırmak mümkün, ancak Saddam'ın baskıcı rejiminin ardından yabancı işgalinin daha da artırdığı mezhepçilik yüzünden oluşan duvarları yıkmak güç. Mezhepler arasındaki çatışmalar Bağdat'ın mimarisini sadece çirkin gri duvarlarla değil başka açılardan da etkilemiş durumda. Örneğin, Şiilerin On iki İmamlardan ikisinin türbesine sahip Kazımiye'ye, Sünni bölgesine uğramadan gitmelerini sağlamak için 14 Temmuz isimli yeni bir köprü yapılmış. Anlayacağınız, eskiden birbirinden kız alıp veren, yan yana evlerde yaşayan Sünni ve Şiiler artık birbirlerinin mahallesine bile giremez olmuş.

Amerikalılar, şiddet olaylarının önünü kesemeyince kenti duvar ya da tellerle bölmeye başlamıştı.

Bu arada, şubat tarihli bir haberde Bağdat Belediyesi'nin kente verdiği zarardan dolayı ABD'den 1 milyar dolar tazminat istediği belirtiliyordu. Kentin altyapısı ve estetiğinin Amerikan ordusunca ciddi biçimde zedelendiğinin vurgulandığı açıklamada "ABD güçleri bu güzel şehri çirkin ve yıkıcı bir şekilde bir kampa döndürdüler" deniliyordu. Açıklamada ayrıca "Bağdat Belediyesi'ni karşılayamayacağı kadar büyük kayba sokan bu devasa zarar yüzünden, Amerikan tarafının Bağdat halkından özür dilemesini ve bu masrafları karşılamasını istiyoruz" deniliyordu.

İşgalin 8. yılında Irak

Irak, 20 Mart 2003'te ABD ve İngiltere tarafından "kitle imha silahlarına sahip olduğu" gerekçesiyle işgal edildi. İşgalin 8. yılında ise bunun yalan olduğu kesinleşti. Amerikan yönetimine Irak'ın biyolojik silahlar ürettiği bilgisini veren Iraklı kimya mühendisi Rafid Ahmed Alwan el-Cenabi, şubat ayında İngiliz *Guardian* gazetesine yaptığı açıklamada yalan söylediğini ilk kez kabul etti.

El-Cenabi, 1995 yılında Saddam Hüseyin rejiminden kaçarak Amerikan ve Alman istihbaratına, Irak'ın biyolojik silahlara sahip olduğu ve bu silahların kamyonlarla taşınabildiği gibi yalan haberler üreterek Amerikalılara Irak'ın işgali için gerekçe verdiğini ve bundan pişman olmadığını söyledi. Amerikan Dışişleri Bakanı Colin Powel, 2003 yılında Birleşmiş Milletler'de yaptığı bir konuşmada el-Cenabi'nin sağladığı uydurma bilgileri, biyolojik silahların üretilmesine tanıklık etmiş bir kaynaktan gelen bilgiler olarak sunmuştu.

İşgalin ana gerekçesi elbette ne Bush'un "demokrasi götüreceğiz" palavrası ne de kitle imha silahları tehlikesiydi; Eski ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz'in (delik çorap), 3 Haziran 2003'te Singapur'daki Asya Güvenlik Zirvesi'nde sarf ettiği, "Irak petrol içinde yüzüyor" sözleri yeterli.

Irak işgali, 100 binden fazla insanın ölümüne, nesiller boyu sürecek travmalara yol açtı. Irak'ta çocuklar dahil herhangi bir şiddet olayına tanık olmayan insan yok gibi. Ülkede 2 milyonu yurtdışına çıkmak suretiyle 4,7 milyon insan yerinden yurdundan oldu. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 2008'den sonra ülkeye dönen on binlerce insan olduğunu açıkladı. Ancak çoğu döndüğüne pişman. Çünkü işgalin ilk yıllarına kıyasla şiddet olayları azalmış gibi görünse de güvenlik sorunu devam ediyor.

Irak'taki yaşam koşulları bugün ayaklanmaların yaşandığı Arap ülkelerinden daha kötü. Halk temel ihtiyaçlarını karşılayamıyor. Başkent Bağdat da dahil ülkenin birçok yerinde elektrik sıkıntısı yaşanıyor. Sağlık sistemi doğru dürüst işlemiyor. Nüfusun büyük bölümü fakirlik sınırının altında yaşıyor. İşsizlik yüzde 30'larda.

Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transperancy International) verilerine göre Irak yolsuzlukların en yaygın olduğu ülkeler arasında ilk üçteki yerini koruyor. ABD işgalinin ardından göreve gelen siyasetçi ve liderler kendilerine ve yakın çevrelerine mevki ve imtiyaz sağlama kaygısında. Bazılarının "hızla gelişiyor", "Irak'ın geri kalanından farklı tablo çiziyor" dediği Kuzey Irak'ta binalar yükseliyor ama sosyal anlamda bir iyileşme olduğunu söylemek güç. Bölgede, yozlaşma, rüşvet, adam kayırmacılığına sayısız örnek var. Geçen ay, İngiliz Avam Kamarası'nda düzenlenen "Kürdistan" konulu toplantıyı basan Barzani karşıtı bir grup insan hakları savunucusu, İngiliz milletvekillerine "Siz Kürt halkının dostu değil, petrolün dostusunuz" diye bağırırken olayı da özetlemiş oluyorlardı...

Özlem Özdemir ozlemozdemir@bilimvegelecek.com.tr

50 Soruda Üniversitesi güzergâhının ilk limanında…

50 Soruda Üniversitesi... Uzaklarda bir yerde, bir bilim, felsefe ve sanat adası... Hurafeler, safsatalar, niteliksiz bilgiler, yalan yanlış laf ebelikleri, katledilmiş bir dil çerçöp denizinin içinden yükselen; bilimsel bilgiye, felsefi derinliğe, berrak düşüncelere, temiz bir Türkçeye yaslanan bir adacık. Çekirdeğini Bilim ve Gelecek dergisinin oluşturduğu. Dışa kapalı değil, tersine genişleme eğiliminde, çerden çöpten taze topraklar arıtmanın peşinde...

Bir yılı geçkin bir zaman önce, "50 Soruda…" adlı bir kitap dizisine başlayacağımızı *Bilim ve Gelecek* dergisinde duyurduğumuz yayında, görüşünü aldığımız yazarımız Afşar Timuçin, bize umut veren, ama bir o kadar da uzak duyumsadığımız bir gelecek gösteriyordu: "Bir gün 500 kitaba çıkabilirseniz, içinde estetiğin, felsefenin, fizik ve kimyanın, tarihin… yer aldığı büyük bir kitaplık oluşturabilirseniz, on ya da elli tane üniversite açmış gibi olursunuz…"

50 Soruda Üniversitesi… Uzaklarda bir yerde, bir bilim, felsefe ve sanat adası… Hurafeler, safsatalar, niteliksiz bilgiler, yalan yanlış laf ebelikleri, katledilmiş bir dil çerçöp denizinin içinden yükselen; bilimsel bilgiye, felsefi derinliğe, berrak düşüncelere, temiz bir Türkçeye yaslanan bir adacık. Çekirdeğini *Bilim ve Gelecek* dergisinin oluşturduğu. Dışa kapalı değil, tersine genişleme eğiliminde; boyuna posuna bakmayan yayılmacı bir adacık, çerden çöpten taze topraklar arıtmanın peşinde…

Yola çıkalı bir yılı biraz geçti. Bugün artık, 50 Soruda Üniversitesi adası ufkumuzda belirdiğinde "Kara göründü!" haykırışının coşkusunu hep birlikte yaşayacağımız anı düşleyebiliyorum. Bu ufuktan hâlâ çok uzağız, biliyorum; ama yola çıktık ve hatta ilk limana vardık. (Kafamı çevirip, kütüphanemizin 50 Soruda dizisi için boşalttığım, her çıkan kitapla birlikte adım adım dolan rafına baktığımda, bundan iyice emin oluyorum.) Diziye 13 kitaplık bir paketle başladık; yolculuk beklediğimizden daha zorluydu; şimdilik yedi kitaba ulaşabildik, sekizinci, dokuzuncu yolda… Ama ilk limanımızda, bir sonraki limana kadar olan güzergâhı da çizmeyi başardık; 10 kitaplık ikinci paketimizi, konularıyla yazarlarıyla belirledik.

Adaya eninde sonunda varacağımıza dair umudumuzu çoğaltan kimi gelişmelerden de söz edeyim. Şimdiden iki 50 Soruda kitabının ikinci baskılarını yaptık. Kimi farklı ve zengin konu önerileriyle yeni yeni yazar adaylarından başvurular almaya başladık. O halde yola devam… Bize katılmaz mısınız?

Ama peşin söyleyeyim, 50 Soruda Üniversitesi'nin ilk mezun adayı benim. Bunu bir hırs sanmayın sakın, nesnel bir gerçeklikten söz ediyorum. İmge bir yana, bir kitabın en nitelikli okuması, sanırım ya bizzat kitabın yazarıysanız mümkün ya da kitapla göreviniz ya da ereğiniz gereği sıkı fıkı bir ilişki içine giriyorsanız… Bu nedenle kendimi 50 Soruda kitaplarının en şanslı okuru sayıyorum. Kitapları yayına hazırlarken, metnin çeşitli açılardan işlenmesini de içeren görevim, metnin sunduğu bilgi çerçevesi, kurgusu, dil özellikleri, anlatımı vs. üzerine çalışma gerekliliği, çok yönlü ve etkin bir okuma yapmamı zorunlu kılıyor. Bu süreç de doğal olarak yıllardır düzenli düzensiz edindiğim bilimsel bilgilerin temel ve sistem kazanmasını sağlıyor. Burada dizinin niteliği de belirleyici tabii. 50 Soruda kitapları, ele aldığı konudaki bilimsel birikimi, olmazsa olmaz boyutlarını içeren bir sistematikle ve temel düzeyde sunuyor. Bu da dizi kitaplarının genelini okuyacak okur için, sağlam bir bilim kültürü altyapısı kazanmış olarak, 50 Soruda Üniversitesi'nden mezun olma olanağı demek…

İlk paketimizi açıkladığımızda, henüz yayımlanmamış ve bir vaatten ibaret olan kitap dizimize okurlarımız hiç çekinmeden abone olmuştu. Bizi 50 Soruda Üniversitesi adasına doğru yola çıkaracak gemimizin kolektif sponsorları oldular bir anlamda. Adanın varlığına ve oraya ulaşabileceğimize inanıyor, bizi destekliyorlardı; maddi katkılarından daha önemliydi bu inançları bizim için. Küçük katkıların büyük gücü ve gönenciyle, yolculuğa başlayabildik. Şimdi ilk limanda, gemimizi açık denizler için sağlamlaştırmamız gerek… Gene kolektif sponsorluğa başvuruyoruz; ikinci paketimize de abone olacak okurlarımızı bekliyoruz. Ayrıntılar için, bu sayıda yer alan ilana bakabilir, Bilim ve Gelecek bürosunu arayabilirsiniz. İkinci paketi oluşturan kitapların listesini bu sayfada görüyorsunuz. Devam sayfalarda, paketin yazarları diziye ilişkin görüşlerini açıklıyor ve yazacakları kitapları anlatıyorlar.

Hepimize keyifli yolculuklar…

Nalân Mahsereci
Bilim ve Gelecek Kitaplığı 50 Soruda Dizisi Editörü

50 Soruda dizisinin ikinci paketi

50 Soruda Jeoloji
Prof. Dr. A. M. Celal Şengör
50 Soruda Moleküler Evrim
Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy
50 Soruda Hz. Muhammed ve *Kuran*
Yard. Doç. Dr. Hasan Aydın
50 Soruda Psikiyatri
Prof. Dr. Ali Nahit Babaoğlu
50 Soruda Antropoloji
Doç. Dr. Sibel Özbudun - Dr. Gülfem Uysal
50 Soruda Maddenin Evrimi
Doç. Dr. Kerem Cankoçak
50 Soruda Enerji Kaynaklarımız
Prof. Dr. Osman Demircan
50 Soruda Genler ve Genetik
Dr. Kenan Ateş
50 Soruda Avrupa-merkezcilik
Ender Helvacıoğlu
50 Filmde Türkiye Sinema Tarihi
Zahit Atam

Yazarları anlattı...

50 Soruda dizisinin yeni kitapları

Dizinin on kitaplık ikinci paketinin yazarlarına, 50 Soruda dizisi hakkında ne düşündüklerini ve kendi hazırladıkları kitabın içeriğinin ne olacağını sorduk. Yanıtlarını sunuyoruz...

"Bir teist, bir ateist ve bir agnostiği Hz. Muhammed ve *Kuran* üzerine konuşturacağım"

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi)

Bilim ve Gelecek Yayınları'nın 50 Soruda dizisi ile bilim tarihimize önemli bir katkı sağladığını düşünüyorum. Bu katkının iki boyutu var:

İlki, bilginin hızla artarak yığıldığı ve internet aracılığıyla yoğun bir bilgi kirliliğinin yaşandığı bir dönemde, doğruları yalın bir biçimde ortaya koymak; ikincisi ise, her biri ayrı uzmanlık gerektiren bilgileri, halk düzeyine indirgeyerek, toplumsal aydınlanmaya katkı sağlamak. Eğer bilim ve bilgi toplumu yaratmak istiyorsak, bilimsel doğruları halka indirmek gerekmektedir. Kuşkusuz bu hiç de kolay bir şey değildir; ancak çeşitli araçları kullanarak bunu gerçekleştirmek durumundayız.

Düşünce tarihinde, derin sıçramaların yaşandığı dönemlere kabaca baktığımızda, altta yatan temel unsurun geçmiş bilgi birikiminin çeviriler vb. yollarla elde edilmesi ve yaygınlaştırılmasının, ardından o miras üzerinde eleştirel düşünmeler ve yeni araştırmalar yoluyla yeni ufuklara yelken açılmasının yattığı gözlenir. Eski Yunan, Sümer, Mısır ve Babil geleneğini elde etti ve onu kendi deneyimleri ile zenginleştirdi; Araplar, Hint, İran ve Eski Yunan kültürünü içselleştirdiler ve ona kendi deneyimlerini kattılar. 11. yüzyıldan itibaren Batı Araplardan pek çok şeyi çeviriyle aldı, onun eleştirisinden yeni ufuklar açtı; yine biz, Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in başlangıç yıllarında Batı'dan pek çok şeyi çevirerek aldık ve halka mal etmeye çalıştık. Bu bize gösteriyor ki, geçmiş bilgi mirasını içselleştirmeden yeniye kapı aralamak imkânsız. Zira düşünce kendine nesnel zeminler aramaktadır. Bu nesnel zemin yoksa arayış da yok demektir. Tam bu bağlamda yeni bir sorunsal ortaya çıkmaktadır; bu sorun, geçmiş birikimler üzerinde yükselen yeni bilgi ve değerlerin kitlelere mal olması sorunudur. Geçmiş mirasımız, Platon'a değin geriye giden bir bakışla seçkincilik ve sıradancılık öğretisine bel bağlamış, bilgiyi yaygınlaştırmaya uğraşmamıştır. Hatta, avama/sıradan insanlara hakikati

sunmanın hakikati zayi etmek anlamına geldiğini ileri sürenler bile çıkmıştır. Oysa, içinde bulunduğumuz çağ, bireyin/öznenin yeterli ve yetkin olmasını zorunlu kılmaktadır; bireyi sürekli karşılaştığı problemleri çözme konusunda aktif olmaya çağırmaktadır. Problemleri doğru bir şekilde çözmek ise, nesnel bilgilere dayanmayı zorunlu kılmaktadır. Eğer hurafelerin bir bir yıkıldığı, kul olma zihniyetinden birey ve özne olmaya doğru yol alındığı, çoğulcu demokratik bir yapının evrildiği, insan hak ve özgürlüklerinin sürekli geliştiği, topyekün üretime yönelindiği bir toplum arzuluyorsak; bilgiyi yaygınlaştırmak zorundayız. Öyle sanıyorum ki, 50 Soruda dizisi, bu açıdan köklü sosyolojik açılımlar için bize yeni fırsatlar sunmaktadır. Toplumsal sorunlarımızın teşhisi ve tedavisi için 50 Soruda dizisini bir ilaç olarak görmek olası diye düşünüyorum. Umudum bu türden çabaların artması yönündedir.

Bu dizi içinde yer alacak "50 Soruda Hz. Muhammed ve Kuran" başlıklı kitabımla ilgili kafamda oluşmuş iki ayrı proje var ve henüz kesin bir karar vermiş değilim. İlki, Hz. Muhammed ve *Kuran*'la ilgili daha önce yazdığım yazıları, belli sorular altında yeniden tasnif etmek. Bu benim için çok zor değil; zira metinler elimde ve yazılmış… Ancak bunun şöyle bir sıkıntısı var; her şey benim algı penceremden sunulmuş olacak… Başka bir deyişle, kitapta benim algımla Hz. Muhammed ve *Kuran* olacak.

İkinci projem, metni diyalog biçiminde inşa etmek ve bir teist, ateist ve bir agnostiği -bunlara bizim kültürümüzden seçtiğim isimler vererek- *Kuran* ve Hz. Muhammed üzerine konuşturmak. Bunun aslında bilgiyi halka indirgemek ve nesnellik açısından daha iyi bir yol olduğunu sanıyorum. Ancak zaman alıcı ve çok emek gerektiren bir yol. Zihnim bu ikincisini tercih etmenin daha doğru olduğunu söylüyor. Hem okuma kolaylığı sağlayabilir hem de farklı pencereler ya da perspektiflerden nelerin görülebileceğini yalın olarak ortaya koyabilir. Diyalog tarzında yazarsam -dediğim gibi bu zaman ve emek istese de daha çok tercih ettiğim bir şey- Hz. Muhammed'in yaşamı ve bu yaşamın *Kuran*'daki izdüşümlerinden yola çıkan bir metin inşa etmek isterim. Bu metin sorun odaklı bir metin olur ve bu sorunlar karşısında farklı perspektiften neler söylenebileceğini görmüş oluruz. Ayrıca *Kuran*'ın bir metin olarak, ele aldığı ve işlediği sorunsalların, içine doğduğu toplumun zihin, kültür, ekonomik yapı vb. ile ilişkisini teist, ateist ve agnostik bakış açısından ortaya koymak yararlı olabilir diye düşünüyorum.

Söyleşi tarzında yazamasam, yani ilk seçeneği hayata geçirmek zorunda kalırsam, içerik, daha çok benim perspektifimle, Hz. Muhammed'in bireysel ve toplumsal deneyimleri ışığında *Kuran*'ı irdeleyen bir yapıda olacaktır. Bu yapının daha çok yerellik ve tarihsellik perspektifini ön plana çıkardığını ya da çıkaracağını şimdiden söylemem gerekir. Umarım, yaşadığım kimi akademik sıkıntıları ve zaman sorununu aşar ve söyleşi tarzında daha zengin bir metinle karşınıza çıkarım…

"Genler ve genetikle ilgili yanlış bilinenleri düzeltmeye çalışıyorum"

Yard. Doç. Dr. Kenan Ateş
(İÜ Deneysel Tıp Araştırma Ens. Genetik ABD Öğretim Üyesi)

50 Soruda ... dizisi, önemli bir ihtiyacın, bilimin laboratuvarlar ve üniversite odalarının dört duvarları arasından çıkarılması ihtiyacının karşılanmasına ciddi katkılarda bulunuyor ya da bulunacak gibi görünüyor. Bu ihtiyaç önemli, çünkü insanlığın en eski ve en köklü etkinliklerinden birisi olan bilim yine esas olarak o insanlığa hizmet etmeli; onun yaşamının kolaylaştırılması, ihtiyaçlarının karşılanması, refahı ve mutluluğunun sağlanmasına ciddi katkılarda bulunmalı. Bunun için de bilim, öncelikle en geniş kesimler tarafından tanınmalı, bilinmeli, sorunları bu kesimler tarafından da sahiplenilip tartışılmalı, ihtiyaçları onlar tarafından karşılanmalı; bilimin bu ihtiyaçları sadece iktidarların insafına bırakılmamalı. Bunun sağlanmasının yollarından birisi temel eğitimde bilimin gerektiği gibi öğretilmesiyse, öteki yollarından birisi de popüler bilim dergileri ve kitapları yoluyla -konuya yakın ya da uzak- geniş kesimlere bilimin ve sorunlarının anlatılmasıdır. "50 Soruda ..." dizisinin işte bu ihtiyacın karşılanmasında önemli görevler yerine getirebileceğini düşünüyorum.

Ancak tek başına kolay anlaşılır popüler kitaplar yazdırıp yayımlamakla bu görev yerine getirilmiş olmaz. Çünkü, büyük emeklerle hazırlanan kitaplar, geniş kesimler tarafından anında kapışılmaz, suya hasret toprakların suyu emmesi gibi bir kerede kana kana içilmez. Bu yüzden de, kitapları yayımlamakla iş bitmez, onları aynı zamanda okutmak da gerekir. Dolayısıyla, dizi ve kitaplarının iyi tanıtılması; dağıtımlarının çok iyi planlanıp gerçekleştirilmesi de en az kitapların yazılıp basılması kadar önemlidir. Bu amaçla, tanıtım ve dağıtıma özel çaba harcanmalıdır.

"50 Soruda ..." dizisi kapsamında "50 Soruda Genetik ve Genler" başlıklı bir kitap hazırlıyorum. En genel anlamıyla kalıtımın bilimi olan genetikte, son 30 yılda özellikle moleküler biyoloji ve yöntemlerinin hızlı gelişimiyle oldukça önemli bilgiler elde edildi. Bu da dikkatlerin bu alanlara çekilmesini sağladı. Medyanın spotlarını bu alanlara kaydırması, konunun oldukça popülerleşmesini sağlayıp geniş kesimlerin ilgisini çekti, hâlâ da çekiyor. Bu hızlı popülerleşme ve medyanın abartılı-spekülatif haberleri, beraberinde, konunun pek çok yanının yanlış bilinmesini de getirdi. Bu, genetik ve genetik bilimi için çok önemli yeri olan genleri anlatan kolay anlaşılır bir kitap yazılması ihtiyacını doğurdu. Bu yüzden bu başlıkta bir kitap düşündük.

Kitabı temel olarak üç ana bölümde yazıyorum. Birinci bölümde, fazla teknik ayrıntıya girmeden, genetik ve genlerle ilgili bilinmesi gereken temel bilgileri açıklıyorum. İkinci bölümde, bu alanda bilinen yanlış bilgileri düzeltmeye çalışıyorum. Üçüncü ve son bölümde de, bugün moleküler biyoloji ve genetik biliminde, dünya bilim çevrelerinin sorgulamaya, tartışmaya başladıkları; alanın gelişimi ve geleceği için çok önemli olan bilimsel-felsefi tartışma ve sorunları ortaya koymaya çalışıyorum. Her bölüm için belli başlı sorular ve o soruların altında da onlarla ilintili alt sorular çıkarıyorum. Bu soruların yanıtlanmasıyla kitabı hazırlamış olacağım.

Konunun kendisi hem teknik hem de felsefi pek çok yan içeriyor ve bu yüzden de anlaşılması için, öteki bilim dalları gibi, az çok belli bir ön bilgi, belli bir bilgi birikimi gerektiriyor. Bu da konunun daha kolay okunur kılınmasında, popülerleştirilmesinde belli zorluklar doğuruyor. Bu zorlukları, yapabildiğimce basit bir anlatım biçimi kullanmaya gayret ederek; günlük yaşamdan çok sayıda örnek vererek; basit benzetme ve ilişkilendirmeler yaparak aşmaya çalışıyorum. Kısacası, yalnızca konuya değil, aynı zamanda konuyu nasıl anlatacağıma da yoğunlaşmaya dikkat ediyorum.

"50 Soruda Antropoloji, dünya kavrayışını zenginleştirecektir"

Dr. Sibel Özbudun
Dr. Gülfem Uysal
(Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü)

Bilim ve Gelecek Kitaplığı'nın başlattığı 50 Soruda dizisinin, varolduğu kadarıyla dahi okuma alışkanlığını hızla yitiren ve her türlü "öğrenme"yi görsel belleğe indirgeyen, dolayısıyla da "bilgi"nin yerine "malumat"ı ikame eden genç kuşaklar açısından, bilimin kritik alanlarındaki bilgi birikimine erişim sağlamayı hedeflemesi açısından anlamlı buluyor ve önemsiyoruz.

"50 Soruda Antropoloji"yi hem bir "Giriş" kitabı, hem de genellikle küçük ölçekli (yaygın ve yanlış kullanımıyla "ilkel" ya da "geleneksel" denilen) toplumlarla ilintilendirilen; bu tip toplumların hızlı modernleşme karşısında yok olduğunu, dolayısıyla da antropolojinin geçerliğini yitirmekte olan bir bilim olduğu sanısı karşısında, alanın güncelliğine vurgu yapan bir çalışma olarak kurguladık. Mümkün olduğunca yerelden örneklerle destekleyip, antropoloji öğrenmenin kişinin dünya kavrayışında nasıl bir zenginleşmeye yol açacağını vurgulamaya çalıştık.

"Bilgi kirliliğine karşı, 50 Soruda dizisi"

Prof. Dr. Osman Demircan
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Öğretim Üyesi)

Bilim ve Gelecek Kitaplığı'nın "50 Soruda dizisi" girişimi, bence müthiş bir şey. Bir düşünün size "evrim" gibi, "evren" gibi en karmaşık, en anlaşılmaz, en teknik konularda, alanın uzmanlarına yazdırılmış, popülerize edilmiş Türkçe kitaplar sunuluyor. Bu teknik konularda, ülkemizde anlaşılır dille yazılmış Türkçe kitap bulmak zaten neredeyse mümkün değil gibi. Bu konularda bulabildiğiniz kitaplar genellikle ya çeviri kokan ve anlaşılmaz cümleler içeren ya da konuya uzak, alan dışından, eğitimsiz, doktorası bile olmayan, alanında uzman olmayan, her konuda fikri olan, çok teknik konularda bile bence böyledir diyebilen çokbilmiş yazarlar tarafından kaleme alınmış, sadece görüntüsü kitaba benzeyen kitaplar oluyor. Bugünlerde gerçekçi bilimsel doğruları içeren ve karmaşık teknik konuları basit, düzgün, açık ve öz bir şekilde açıklayan kolay anlaşılır kitaplara ulaşmak oldukça zor. Medyada bir kaos yaşanıyor. Büyük Japonya depremini ele alan haber programlarında bile, medyumları ve ufoculları da bilim insanlarının yanına oturtmuşlar, fikirlerini alıyorlar. Her yer bilgi kirliliği ile dolup taşıyor. İnternette bile artık doğru ile yanlışı ayıramıyorsunuz. Çevremdeki insanların Tanrıların Arabaları gibi hep yanlış kitaplar okuduğunu görüyorum. Kitap yazmanın kriterleri yok; herkes her konuda konuşabildiği gibi, kitap da yazabiliyor. Peki kime inanacağız? Doğruları nasıl öğreneceğiz? İşte saygın bir bilim dergisinin seçilmiş saygın bilim insanlarına yazdırdığı "50 Soruda dizisi" kefil olabileceğimiz, bilimsel doğruluğuna güvenebileceğimiz kitaplardan oluşuyor. Dizinin güvenilir bilgi yanında güncel, öz ve kolay anlaşılır bilgiler içermesi de ayrı avantajlar.

Ben de bu dizi içinde "50 Soruda Enerji Kaynaklarımız" başlıklı bir kitap hazırlıyorum. Yıllardır bu konularda verdiğim ders notlarımı güncelleyip daha kolay anlaşılır hale getirme çalışması içindeyim. Bu kitapta enerjinin ve kaynaklarının ne olduğu, nasıl üretildiği, nerelerde nasıl kullanıldığı rakamlar ve grafiklerle karşılaştırmalı olarak ele alınacak. Kitabın 2011 yılı içinde piyasaya çıkacağını umuyorum. Bu dizinin kitaplarıyla özellikle gençliğin bilimsel, karmaşık ve teknik konuları fazla yorulmadan daha kolay anlayacağını düşünüyor ve bu nedenle dizinin bilim eğitimi alanlarında yardımcı ders kitapları gibi algılanmasını ve yararlı olmasını diliyorum.

"Maddi evrenin evrim macerasını yazıyorum"

Doç. Dr. Kerem Cankoçak
(İTÜ Fizik Mühendisliği Bölümü)

Bilim ve Gelecek Kitaplığı'nın 50 Soruda dizisi, Türkiye'de önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Evrim kuramından göreliliğe kadar, herkesin merak ettiği konuları, uzmanların kaleminden doğru bir şekilde açıklamaya yönelik, kolay anlaşılır kitaplardan oluşan bu dizi, Türkiye'de eksik olan bilimsel formasyon açığını kapatmaya yöneliktir. Bu dizide yayımlanacak olan, "50 Soruda Maddenin Evrimi" adlı kitabı yazıyorum. Bu kitapta maddi evrenin macerasını anlatmaya çalışırken, evrenin bir parçası olan biz insanların macerasını da anlatmış olacağız. Çünkü evrenin yapıtaşlarını oluşturan kuarklar ve leptonlar, aynı zamanda bizlerin de yapıtaşlarını oluşturmaktadır ve aynı fizik kurallarına bağımlıdır. Evrenin başlangıç anından, atomların ortaya çıkışına, ilk yıldızlardan dünyamızın ortaya çıkışına ve dünyamızdaki canlı yaşamın başlangıcından günümüze kadar geçen evrimin hemen bütün adımlarını biliyoruz. Bu adımları iyi anlamak, evrimin son aşaması olan bilincin anlaşılmasına da ışık tutacaktır.

Evrim hemen her yerde karşımıza çıkmaktadır. Bugün artık evrim kavramına başvurmadan ne insanları, ne toplumları ne de maddi evrendeki herhangi bir olayı açıklayabiliriz. Canlı/cansız bütün varlıklarda olduğu gibi, insan yapısı aletlerde ve insan kültürlerinde de evrim vardır: Bilgisayarların evrimi, makinelerin evrimi, sanatın evrimi gibi. Üstelik içinde yaşadığımız evren de evrimleşmektedir. Şüphesiz bu evrim, canlıların evrimindeki birikimli seçilimin birebir aynısı değildir. Ama yine de içinde var olduğumuz bu evren ne ilk başlangıcında şimdiki halindeydi, ne de ilerde değişmeden kalacak. Hem maddi evren, hem de ondan ortaya çıkan biz insanlar sürekli bir evrim içindeyiz. 13,7 milyar yıl önce Büyük Patlama ile başlayan maddenin macerası, çok sayıda evrelerden geçerek, günümüzdeki haline ulaşmıştır. Maddenin evrimi devam etmektedir. Evrenimiz durağan bir evren değil. Evrendeki iki temel güç, kara madde ile kara enerjinin miktarları, evrenin evriminin nereye varacağını hesaplamamızı sağlamaktadır. Kitapta bütün bu evrimin ana hatları belirtilecektir.

"Moleküler evrimsel genetik üzerinden evrimleşmeyi anlatacağım"

Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy
(Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümü)

50 Soruda dizisi, çok önemli bir dizi. Alanında yetkin bilim insanlarının kaleminden çıkmış özet ve doğru popülerleştirilmiş bilgileri içeriyor. Özellikle, dizinin sorular şeklinde hazırlanmış başlıklara yanıtları içeren bir yapıya sahip olması, okurun görece yabancısı olduğu kavramları kendisinin de aklına gelebilecek soruların oluşturduğu bir öğrenme süreciyle hazmetmesini sağlıyor. Her kitabın 50 sorudan oluşması ise iyi bir yöntem; zira artan başlık sayısı okurun ayrıntılar arasındaki bağlayıcı noktaları gözden kaçırmasına yol açabilirdi.

Benim hazırlamakta olduğum "50 soruda moleküler evrim" başlıklı kitap, evrimsel biyolojinin Darwin'le başlayan ve giderek incelip DNA düzeyindeki değişimlerin seçilim ve diğer evimleştirici süreçlerle ilgisini ortaya koyan moleküler genetik varyasyonun ortaya çıkış ve düzenlenim yönleri üzerine odaklanacak. Evrimsel genetiğin DNA düzeyindeki kavramlaştırmalarından ve kuramsal araçları üzerinden, mutasyonların ortaya çıkış süreçlerinin rastlantısal dinamiğini kullanan doğal seçilim testleri, seçilimsel evrimin karşıt kuramı olan

nötral genetik varyasyon kuramı çerçevesinde anlatılacak. Genom organizasyonlarının dinamiği, çeşitli taksonlar arasındaki moleküler evrimleşme hız farkları, hareketli genetik elementler ve gen evrimi konuları, gen ifadesi ve gen etkileşim dinamiklerinin evrimle ilişkileri anlatılacak. Tabii bunlar yapılırken, genetik varyasyonu saptamanın ve kullanmanın tarihsel yüzlerini içeren bir giriş başlığı da olacak. Kısaca bu kitap, geniş anlamıyla moleküler evrimsel genetik üzerinden evrimleşmeyi gösteren başlıkları popüler dille anlatan bir metin olacak. Başlıkların izleyeceği sıra ise, kavramların ilişkilenme sırasını takip edecek şekilde düzenlenecek ve böylece sentetik bir anlatı düzenine sahip popüler bir metin ortaya konmuş olacak.

"50 filmle kültürel açıdan bir tür Cumhuriyet tarihi anlatacağım"

Zahit Atam

50 Soruda dizisinde dikkatimi çeken, kitapların belirli bir yetkinliğe sahip insanlarca, zaten yazdıkları ya da yazacakları alanlarda yıllardır üretimde bulunan insanlarca yazılmış olması.

Hazırlayacağım "50 Filmde Türkiye Sinema Tarihi" başlıklı kitap için ise şunları söyleyebilirim. Yaklaşık iki yıllık bir projedir bu. Başlangıcından yeni Türkiye sinemasının başlangıcına kadar, daha çok Türkiye sinemasının doğulu anlatı kiplerini kullandığı dönemi, 50

filmde anlatabilmek. Filmlerin seçiliş kıstası, hem belirli bir dönemi sembolize edecek denli yetkin, hem de genelin sembolizasyonunu aşacak denli özgün olmaları. Aslında ben 50 filmle birlikte bir tür Cumhuriyet tarihi de anlatmak istiyorum, yani kültürel açıdan. Dolayısıyla, bir anlamda ülkemizin genelde kültür politikalarını, filmlerle birlikte tarih içinde bağlamın nasıl değiştiğini, filmlerin tarihi ve toplumu nasıl yansıttıklarını, halkın bunlara karşı tepkilerini, kolektif bilinçdışının izlerini, filmler içinde "iyi ve kötü"nün zaman içinde nasıl kavramsallaştığını, toplumsal özlemleri, estetik bir evrim süreci olarak sinemasal dilin değişiminin tarihini göstermek. Filmlerle birlikte, toplum tasarımlarını, estetik olarak doyum yaşanılan durumları, sanatçıların kendi siyasi psikolojik aktarımlarını, siyasi iktidar ile sanat eseri arasındaki ilişkiyi çözümlemeyi amaçlıyorum. Ayrıca okuyucunun bu filmlere nasıl ulaşabilecekleri konusunda bilgiler de aktaracağım, çünkü aslında bu filmler belirli anlamlarda erişilebilir filmlerdir Türkiye'de.

"Psikiyatriyi 50 soruya sığdırmayı başardığımı sanıyorum"

Prof. Dr. Ali Nahit Babaoğlu

Bilim ve Gelecek Kitaplığı'nın "50 Soruda dizisi" hakkında son derece olumlu düşünüyorum. Türk aydınının normal olarak ihtiyacı olan, bilmesi gereken teknik veyahut bilimsel konularda aydınlanması için çok hoş ve iyi bir girişim.

Bu dizi için hazırladığım "50 Soruda Psikiyatri" kitabı, oldukça kapsamlı bir konu olan psikiyatriyi özlü bir biçimde anlatmaktadır. Tabii ki bütün psikiyatriyi 50 soru içinde sınırlamak, oldukça zor bir şey. Ben doğrudan doğruya Türk aydınının ihtiyacı olabilecek bilgileri, özlü ve derli toplu biçimde özetlemeye çalıştım. Başarılı olduğumu da zannediyorum.

"Avrupa-merkezciliğin bütün argümanlarını tek tek tartışacağım"

Ender Helvacıoğlu

50 Soruda dizisinin kitapları yavaş yavaş yayınlandıkça ve ele, göze, beyne gelmeye başladıkça çok seviniyorum. Bilim ve Gelecek Kitaplığı bu dizi ile birlikte çok önemli bir işe kalkıştı ve başarıyla devam ettiriyor. İkinci paketinde ilan edilenlerle birlikte yıl sonuna kadar 23 kitaba ulaşacak dizi. 5 yıl, 10 yıl sonrasını hayal ediyorum. Türkiyeli yazarların imzasını taşıyan ciddi bir bilim kütüphanesine sahip olacak okurlar. Ülkemizin son derece kısır olan popüler bilim yayıncılığı alanında bir atılım niteliği de taşıyacaktır bu kitap dizisi.

Dizi bünyesinde yazmayı düşündüğüm "50 Soruda Avrupa-merkezcilik" kitabında, Batı emperyalizminin 19. yüzyılda yoğunlaşmış ve dünya çapında büyük acılara neden olmuş, günümüzde de değişik biçimlerde devam eden temel ideolojik yaklaşımlarından biri olan Avrupa-merkezciliğin eleştirisini yapmayı hedefliyorum. Bu emperyalist bakış açısının uygarlık ve düşünce tarihine ilişkin argümanlarını, temel tarihsel dönemeçler bağlamında tek tek ele alıp tartışmayı düşünüyorum. Tabii Türkiye tarihine ve bugününe özel bir vurgu yaparak. "50 Soruda Avrupa-merkezcilik" dizinin ideolojik-politik yönü ağırlıklı bir kitabı olacak ki, bence böyle birkaç kitaba ihtiyaç var.

"Yerbilimlerinde merak edilen soruları yanıtlayacağım"

Prof. Dr. Celal Şengör

(İTÜ Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü Öğretim Üyesi)

50 Soruda dizisi güzel bir dizi. Ülkemizde halkımızın genel kültür seviyesi son derece düşük. O nedenle böyle basit kitaplarla onların değişik konularda bilgilerini arttırmak ve inşallah, özellikle de meraklarını arttırmak çok faydalı bir iş. Dolayısıyla okullarımızın yapamadığını kısmen yapabilecek bir seri olarak düşünüyorum, 50 Soruda dizisini.

Hazırladığım 50 Soruda Jeoloji kitabının içeriğini henüz bilmiyorum. Toplumumuzun çeşitli düzeylerindeki insanlardan 50 soru rica ettim, bana yazar verir misiniz diye. Bu sorular geldiği zaman, bunları değerlendirerek 50 soru başlığı çıkarıp yanıtlayacağım. Ama genel olarak yerbilimi nedir, Dünyamızla niçin ilgilenmeliyiz, Dünyamızdan neler bekleyebiliriz, neler bekleyemeyiz, çevremizdeki doğayla nasıl bir diyalog içine girebiliriz; bunları vurgulayacak bir kitap olacaktır.

KİTAPÇI RAFI

Marksizm ve Modernizm

-Lukacs, Brecht, Benjamin ve Adorno üzerine tarihsel bir inceleme-
Eugene Lunn, Çeviren: Yavuz Alogan, Dipnot Yayınları, 2011, 456 s.

Bugün modernizm tartışması birçok disiplinin ilgi konusu haline gelmiş durumda. Sanat felsefesinden etnolojiye, ekonomiden antropolojiye değin birçok bilim dalının en başat tartışma konularından biri durumundadır modernizm.

Modern çağın içinde doğan ve ona karşı en güçlü eleştirilerden birini ortaya koyan Marksizmin modernizmle olan ilişkisini inceleyen Lunn'un kitabı, Marksist gelenek içinde yer alan Brecht, Adorno, Lukacs ve Benjamin'in görüşlerinden ve etkinliklerinden hareketle, Marksist düşünceyle modernizm arasındaki ilişkinin tarihsel boyutlarına ışık tutuyor.

Madde ve Mana

- Rasyonalitenin Kökeni-
Saffet Murat Tura, Metis Kitap, Mart 2011, 392 s.

Saffet Murat Tura, kitapta bir yandan modern zihin felsefesinin beyin-anlam ve beyin-bilinç gibi problemlere önerdiği çözümleri sorguluyor, diğer yandan da Descartes'tan bu yana klasik metafiziğe hâkim olan etkileşimci ikilik probleminin ardındaki fenomenolojik yanılsamayı gösteriyor.

Mananın maddi bir özellik olarak nasıl tanımlanabileceğini, doğadaki rasyonalitenin kökenlerinin ne olduğunu, toplumsal-dilsel anlamın doğadaki yeri ve dilsel hermeneutiğin natüralist hermeneutikle bağlantısı gibi sorunları çözüme kavuşturmak üzere diyalektik materyalist bir anlam teorisi, beden-zihin ikiliğini aşmaya yönelen bir Marksist metafizik geliştiriyor. Diyalektik materyalist doğa felsefesinin burada savunulan özgün sunumunun, içinde yaşadığımız çağın fizik ve biyoloji bilgileriyle çelişmeyen metafizik ufku olduğu tezini ileri sürüyor.

Alet ve Makinelerin Kültürel Tarihi

Zeki Tez, Doruk Yayınları, Mart 2011, 280 s.

Kültürel tarih üzerine yaptığı engin çalışmalar ve bitmez bir enerjiyle okuruna sunduğu yapıtlarıyla tanıdığımız Prof. Dr. Zeki Tez, bu kez de makinelerin dünyasında yaşayan bizleri alet ve makinenin tarihi konusunda aydınlatıyor. *Alet ve Makinelerin Kültürel Tarihi*, okuru, kaldıraçla başlayıp modern çağın adeta ürkütücü makineleri arasında tarihsel bir serüvene sürüklerken, genel kültür açısından zenginleştirici ve eğitici bir çalışma olma niteliğini de koruyor. Bu kitap, bir yönüyle de ütopyaları, hayalleri ve bitmez uğraşısıyla insanı farklı bir yanıyla ele alarak tarihsel olarak incelememizi sağlıyor.

Doğal Hak ve Tarih

Leo Strauss, Çev: Murat Erşen- Petek Onur, Say Yayınları, 2011, 366 s.

Doğal Hak problemi, çağdaş siyaset ve toplum felsefesinin en ihtilaflı ve en önemli konularından birisidir. Kavram olarak da "Doğal Hak", Grotius'tan beri, modern siyaset felsefesinin temelinde yer alır.
Klasik biçimiyle doğal hak, evrene dair teolojik bir bakış açısına bağlıdır. Doğal hak güncel bir biçim altında nasıl yeniden düşünülebilir? İşte Leo Strauss'un eserinin tasarısı budur. Açık ve kesin bir dille yazılan, Machiavelli, Hobbes, Rousseau, Locke ve Burke'e dair çarpıcı analizler sunan *Doğal Hak ve Tarih* oldukça değerli bir çalışma.

Siyaset Felsefesi

Derda Küçükalp, Say Yayınları, 2011, 206 s.

Düşünce ile eylem arasındaki ilişkinin önemi, temelde insanın yapıp ettikleri üzerine düşünebilen bir varlık olmasından kaynaklanır. Düşünmenin anlamı, yalnızca eylemlerle verili amaçlar arasında bağlantı kurmakla sınırlı kalmaz, amaçları ve eylemlerin sonuçlarını değerlendirmeyi de içerir. Konu siyaset olduğunda ise, düşünce ile eylem arasındaki ilişkinin öneminin daha da arttığı ve düşünce-eylem ilişkisinin siyaset bağlamındaki karşılığının siyaset-felsefe ilişkisi olduğu söylenebilir.

Aristoteles'ten başlayıp Hegel, Kant, Nietzsche, Marx, Leo Strauss, Habermas gibi düşünürlerin görüşlerine dayanarak ilerleyen ve "Siyasetten Felsefeye", "Felsefenin Işığında Siyaset" ve "Siyaset Felsefesinin Sınırları" başlıklı üç ana bölümden oluşan *Siyaset Felsefesi*, bugün her zamankinden daha fazla aydınlatıcı olacak bir çalışma.

Urartu

-Doğu'da değişim-
Hazırlayan: Kemalettin Köroğlu-Erkan Konyar, YKY, Mart 2011, 375 s.

Urartu Krallığı, MÖ 9-7. yüzyıllar arasında, Doğu Anadolu, Transkafkasya ve Kuzeybatı İran'ı egemenlik altına alarak 200 yılı aşkın bir süre denetiminde tutmak için büyük çaba harcamıştır. Bölge coğrafyasının büyük bölümü, sıradağlar ve vadilerle birbirinden ayrılmış yaylalarla kaplıdır. Tarım potansiyeli olan verimli ovalar sınırlıdır. Bu nedenle söz konusu bölgede yaşayan toplumlar binlerce yıl yarı göçebe olarak yaşamış ve bir devletin denetimine alınamamıştır. Bütün bu zorluklar, Urartuların Anadolu'daki Demir Çağ krallıklarından farklı olarak bölgenin sorunlarına uygun çözümler geliştirmesine zemin hazırlamış olmalıdır. Devletin kuruluşu ve başkent Tuşpa'nın (Van) inşa edilmesinden sonra bu yönde bir dizi uygulamanın gerçekleştirildiği görülmektedir. Kitap, Urartu Krallığı'nı birçok yönüyle değerlendiren, siyasal tarih yanında dil, yazı, sanat, din, ölü gömme biçimleri, çanak çömlek ve Urartu dönemi yerleşmeleri konusundaki yeni bilgileri içeren makalelerden oluşmaktadır.

Matematik Savaşları

Carmen M. Latterell, Çev: Aren Kollacı, Doruk Yayınları, Mart 2011, 245 s.,

Matematik savaşlarının oyuncuları kimdir? NCTM standartları nedir? Matematik eğitiminde başarıyı artırmak geleneksel müfredatla olanaklı mıdır? *Matematik Savaşları* bu ve benzeri sorularla matematik eğitiminin sorunlarını ebeveynler için anlaşılır kılmaya çalışıyor, çözümler üretiyor. *Matematik Savaşları* eğitimciler ve matematik alanında araştırma yapanlar için de yol gösterici bir çalışma olarak, ilgili okurun kitaplığında yerini almayı hak ediyor.

Soros, CFR ve Arap Ayaklanması

Orhan Kologlu, Mehmet Ali Güller, Barış Doster, Haluk Hepkon, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2011, 155 s.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki halk hareketleri Sorosçu mu? Bu eylemleri ABD mi planladı? Mısır ve Libya olayları arasındaki farkları nelerdir? Ayaklanmaların arkasında CFR mi var? ABD devletinin yerine CFR'yi, emperyalizmin yerine Soros'u oturtanlar, bu sorulara, "analize" gerek kalmadan "evet" diyorlar. Oysa ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nde geldiği nokta ile bölgenin sosyo-ekonomik karakteri, bu sorulara başka yanıtlar veriyor. Kitabın yazarları, bu yanıtlar çerçevesinde Büyük Ortadoğu coğrafyasındaki gelişmeleri inceliyor. Kitap hem ABD emperyalizminin durumuna mercek tutuyor hem de "yeni bir çağa" işaret eden gelişmelerin perde arkasını ortaya koyuyor…

Kitlelerin Ruhu

-Siyasal ve Sosyal Kuramda Kalabalık Tahayyülleri-

Ahmet Murat Aytaç, Dipnot Yayınları, 2011, 335 s.

Günümüz toplumları siyaseten yanıtı kolay verilemeyecek sorularla karşı karşıya. Örneğin, halk egemenliği düşüncesinin alması gereken somut form ne olacaktır? Sokakta gösteri yapan veya greve giden halk ile egemen olarak tanımlanan halk aynı halk mıdır? Linç güruhları, izdiham sürüleri veya paniğe kapılmış topluluklar ile uygarlık için bir önkoşul oluşturan siyasal düzenin kurucu öznesi arasındaki ayrım ne olmalıdır? Bu ayrımın timsali olan ordu, okul, parlamento gibi kalabalık ve kitle formasyonlarının oluşum süreçlerini nasıl anlamak gerekir? Yazar, bu gibi soruları, kalabalıkların gücünü açığa çıkaran bir anlayıştan, kitlelerin gücünü sınırlandıran ve yönlendiren bir anlayışa geçiş sorunsalı çerçevesinde tartışıyor. Bu çalışma, günümüz demokratik toplumlarının karşı karşıya olduğu tehlikelere değin bir uyarı niteliği taşıyor

Holokost Endüstrisi

-Yahudilerin Çektiği Çilelerin İstismarı-

Norman G. Finkelstein, Çev: Utku Umut Bulsun, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2011, 228 s.

Holokost Endüstrisi kitabıyla dünya çapında büyük tartışma yaratan Norman Finkelstein Yahudi kökenli bir entelektüel. Naziler ailesinin bütün fertlerini katletmiş, babasını Auschwitz Kampı'na, annesini ise Majdanek Kampı'na göndermiş. Kısacası Finkelstein Yahudi Soykırımı'nın, yani Holokost'un bütün acılarını yaşamış. Ama bir itirazı var. Ailesinin ve sevdiklerinin çektiği acıların istismarına karşı çıkıyor. Hele hele bu istismarın ABD'nin ve İsrail'in Ortadoğu'da yaptıklarını meşrulaştırmak için kullanılmasına isyan ediyor. Okuyucuyu timsah gözyaşlarına inanmaması için uyarıyor.

Madenler ve Emperyalizm

Kaan Turhan, Asya Şafak Yayınları, 2010,142 s.

Türkiye, gelmiş geçmiş en büyük yıkımlardan birini yaşıyor. Ulusal varlıklarımız, yeraltı ve yerüstü kaynaklarımız yabancı sermayeye, yabancı madencilik şirketlerine pazarlanıyor. Çevresel sorunlar olarak dillendirilmeye çalışılanların, "yapay gündemler", "ajitasyon politikaları" ve Türkiye'yi "kültürel Vandalizm"le suçlamak ötesinde bir anlamı bulunmamaktadır. Bilim insanları bağımsızlık bilinciyle çalışmalarını sürdürmekte ve ne yazık ki sabotajlarla, "elektronik harp" temelli yeni nesil suikastlarla yok edilebilmektedirler.

Bilginin Temelleri

Arda Denkel, Doruk Yayınları, Mart 2011, 176 s.

"Bu kitaptaki amacımız, tutarlı deneyciliği sürdürerek, özdekçi bir evren görüşünü bununla birlikte temellendirmek olacak. Bir başka deyişle, bilimin temelinde felsefi varsayımlarla uyum sağlayacak bir görüş geliştirmeye çalışacağız. Bu açıdan Locke'un, deneyciliği özdekçilikle bağdaştırma yolu ve yönteminin dışına çıkacağız. Özdeksel bir dünyanın var olduğunu deneycilikle tutarlı olarak öne sürmekten öte aynı zamanda kapsamlı ve tutarlı bir özdekçilik elde etmeyi amaçlıyoruz. Var olduğu söylenen her şeye özdeksel bir açıklama getirmeye çalışacağız. Bu doğrultuda anlığı özdeksel bir varlık olarak açıklayacağız. Kişi kavramını ele alarak aynı doğrultuda değerlendireceğiz." Arda Denkel, *Bilginin Temelleri* kitabıyla gerek felsefecilere gerekse felsefeye ilgi duyanlara bilgi sorunu üzerine yetkin bir kaynak sunuyor.

Neo- Liberal Tezahürler

Vatandaşlık - Suç - Eğitim

Alev Özkazanç, Dipnot Yayınları, 2011, 521 s.

Alev Özkazanç bu çalışmasında, *Siyaset Sosyolojisi Yazıları: Yeni Sağ ve Sonrası* adlı ilk kitabındaki ana temayı izlemeye devam ediyor. Bir önceki kitap, 1980'lerden itibaren küresel ölçekte yeni sağın izlediği seyri inceliyor, öte yandan yeni sağ ve neo-liberalizmin toplum üzerinde süregelen etkilerini çözümlemeye çalışıyordu. Yeni sağ ile sonrası arasındaki sürekliliklere dikkat çeken kitap, özellikle Türkiye'nin 1980 sonrası geçirdiği yapısal dönüşümün yanı sıra, yeni sol, radikal sağ popülizm, suç ve cezalandırma, toplumsal dışlanma ve madun siyaseti gibi neo-liberalizmin farklı alanlardaki tezahürlerini ele alıyor.

Fichte

- Fikir Mimarları Dizisi- 26-

Arslan Topakkaya, Say Yayınları, 2011, 374 s.

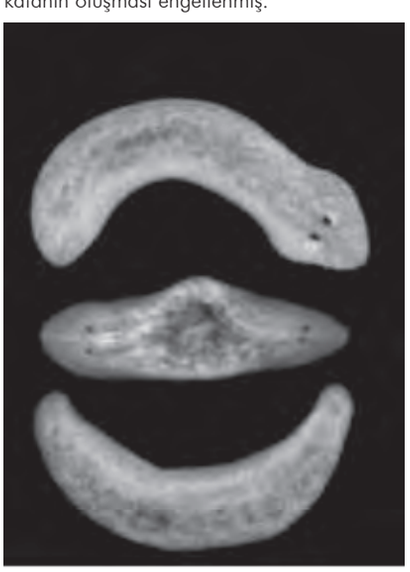
Felsefeyle pratik yaşamı birleştiren nadir filozoflardan birisi olan Fichte, Kant sonrası Alman İdealizmi'nin de önemli isimlerinden. Arslan Topakkaya'nın hazırladığı dilimizde Fichte hakkında yazılan ilk telif eser olma özelliğini taşıyan kitap, Fichte felsefesinin temel taşlarından olan "Ben" kavramı, neredeyse bir ömür üstüne çalıştığı "Özgürlük anlayışı", bilim ve hukuk öğretisi ile Alman ulusuna söylevlerle ilgili açıklayıcı bilgiler içerirken, Fichte hakkında yazılmış önemli makaleleri ve kendi eserlerinden alıntıları da bir araya getiriyor.

Baş veya kuyruk Hangisinin oluşturulacağını "hücre elektriği" belirliyor

Bilim insanları ilk defa hücre membranındaki voltaj ve iyon akımındaki belirli değişikliklerin, hücrenin baş ya da kuyruk oluşturmasını belirlediğini gösterdi. Tufts Üniversitesi Sanat ve Bilim Okulu bünyesindeki biyologlar tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda, uzuvları kesilmiş at solucanı (*Ascaris megalocephala*) üzerinde, baş-kuyruk kimliğini belirleyen doğal elektriksel sinyallerin değiştirilmesiyle rejenere edilen dokunun şekli istenilen şekilde yönlendirildi. Tufts Üniversitesi profesörlerinden Michael Levin tarafından yönetilen araştırma 28 Ocak 2011 tarihinde *Chemistry&Biology* dergisinde, 27 Ocak tarihinden itibaren ise online olarak yayınlandı.

Araştırma sonucunda biyoelektrik sinyallerin önceden bilinmeyen görevleri ve önemli bir model sistem olan at solucanlarında doku rejenerasyonundaki basit mekanizmalar ortaya çıkarıldı. Sonuçlara dayanarak, iyon kanallarının farmakolojik ajanlar yardımıyla kontrolü ile kaybedilen organların rejenerasyonuna yönelik tedavilere yönelim bekleniyor.

Hücre membran voltajındaki değişiklikler bir at solucanının baş ya da kuyruk rejenerasyonunda anahtar role sahip. Resimde üst kısımda yer alan değiştirilmemiş kontrol solucanında beklendiği şekilde normal bir kafa oluşumu gözlenmiş. Ortadaki örnekte, iki uçta rejenerasyonun gerçekleştiği dokular deneysel olarak depolarize edildiğinde iki kafanın oluştuğu görülmekte. En aşağıda yer alan solucanda ise yaralamanın ardından normal yollarla yaranın iyileşmesi ve kafa oluşması gerekirken, doku hiperpolarize edilerek kafanın oluşması engellenmiş.

Bu çalışma, yaralı bir organizmanın, nasıl bu hale geldiğini belirlediği, nasıl bu kısımları onardığı ve nasıl ancak gerekli miktarda doku üreterek kanser ya da aşırı büyüme gibi problemleri engellediği gibi sorulara cevap oluşturuyor.

Geçmişte yapılan çalışmalar sonucunda rejenerasyonun biyoelektrik yollarla uyarılmasının mümkün olduğu gösterilmişti. Ancak ilk kez bu araştırma sonucunda rejenerasyonun sonucunda oluşacak doku tipi belirlendi. Araştırmada iyon kanalları ve pompa proteinlerinde belirli bazı değişiklikler yapıldı ve transmembran voltaj değerleri kontrol altına alınarak istenilen kısım rejenere edildi. Levin'e göre, bu araştırmanın daha iyi anlaşılması sonucunda, insanlarda da istenilen organların rejenerasyonu bu yolla sağlanabilecek.

Çalışma sonucunda elde edilen önemli sonuçlardan biri de, gen terapisi kullanılmadan yalnızca kimyasal yollarla membran voltajında değişiklikler yaratılmasına yarayan yeni bir tekniğin ortaya atılması. Böyle bir yaklaşım sayesinde epigenetik mekanizmaları ve her bir sinyal yolunu regüle etmek durumunda kalınmayacak, transgenler ile çalışırken ortaya çıkabilecek zorluklardan uzak durulabilecek.

At solucanları omurgalılar ile oldukça fazla sayıda ortak gen içeriyorlar. Kompleks bir merkezi sinir sistemine, tam bir beyine ve belirli miktarda erişkin kök hücre popülasyonuna sahipler. Yetişkin bir at solucanı oldukça gelişmiş bir rejenerasyon kapasitesine sahip. Koparılan herhangi bir parça yeniden büyüyebiliyor; buna beyin de dahil.

Tufts biyologları önceki çalışmalarında H,K,-ATPaz enzimi için rejenerasyonda hücre-hücre bağlanmaları ile ilgili mümkün bir görev belirlemişlerdi. Yaptıkları araştırmaya göre bu enzim yaralı dokuda iyon nakli ile depolarizasyona yardımcı oluyor ve organizmanın baş rejenerasyonunu mümkün kılıyor. Ayrıca, H,K,-ATPaz'dan bağımsız olarak ivermektin kullanıldığında yeni kafaların rejenere olduğu görülmüş. Bu durum organizmanın posterior kısmında, normalde kuyruk üretilen bölgede de bu şekilde gerçekleşmiş. Bu sayede voltaj gradiyentinin aynı dokuda farklı şekillerde uygulanmış olmasıyla rejenerasyonun yönlendirmesinde önemli bir etken olduğu bulunmuş. H,K,-ATPaz enziminin inhibitörü olan "SCH 28080" 72 saat boyunca uygulandığında, dokunun hiperpolarize olduğu ve kafa rejenerasyonunun durduğu görülmüş. Sonuç olarak araştırmacılar, farmokolojik olarak membran voltajında yapılan indüksiyonların önemli bir uyarı oluşturabilmekte olduğunu belirtiyorlar. Bu önemli uyarı dahilinde yeni bir kafa oluşumu gibi tam bir morfogenetik programın başlatıldığı ve bu kompleks yapıda önemli bir regülasyon mekanizması olarak görev aldığı söyleniyor.

Gelişim biyolojisi çalışmakta olan bilim insanları genellikle biyokimyasal sinyalleri ve bu sinyallerin doku oluşumu sırasındaki değişimlerini incelerlerken, Levin önderliğindeki bu çalışmada önemli ve farklı bir sinyal olan biyoelektrik sinyaller üzerine odaklanılmış. Odaklanılan bu biyoelektriksel dil sayesinde, yeni hücrelerin konakçı hücreler ile aktivitesi yoluyla, konakçıların embriyonun oluşumu sırasında bu yeni hücrelere bir örnek teşkil etmesi, kopan parçaların rejenere edilmesi ve kanser gibi durumlarda organizmanın şeklindeki bozuklukların önlenmesi gibi bazı regülasyonlar sağlanıyor.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/ 2011/02 /110205144133.htm

Hazırlayan: Naz Kanıt
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Modern insan ile *Neandertal* beyni farklı gelişti

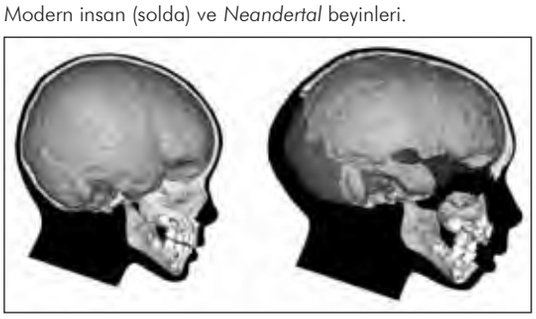
Modern insan ile *Neandertal* arasında bilişsel fark olup olmaması, antropolojide ve arkeolojide tartışmalı bir konudur. Çünkü birçok araştırmacı, modern insan ve *Neandertal* beyin ölçüsü karşılaştırıldığında, önceleri bu iki türün bilişsel yeteneklerinin benzer olduğunu düşündüler. Ancak beynin iç düzenlenmesi bilişsel yetenekler için kendi net hacminden daha önemlidir. Beynin iç düzeni, beyin gelişiminin biçim ve temposuna bağlıdır.

Max Planck Enstitüsü'nde (MPI) çalışan bir grup bilim insanı, büyüme süreci boyunca kafatasının iç şekil değişikliklerinin detaylı ölçümüne dayanarak, bilişsel gelişimin kritik aşamalarında iki tür arasındaki beyin gelişim deseninin farklı olduğunu gösterdi.

İnsan fosillerinin bilişsel yetenekleri üzerine yapılan tartışmalar çoğunlukla kültürel materyallere (ör: karmaşık taş aletin yapımı) ve kafatasının iç hacmine odaklanır. MPI-EVA'da İnsan Evrimi Departmanı'nın müdürü Jean-Jacques Hublin, arkeolojik kanıtların yorumunun tartışmalı olduğunu, modern insan ve *Neandertal* beyin ölçümlerinin çakıştığını söylüyor ve ekliyor: "Bizim bulgularımız iki tür arasındaki biyolojik farkın, arkeolojik kayıtlardan anlaşılan davranışsal farklara bağlı olduğunu gösteriyor."

Beynimiz fosilleşmez. Ancak beynimizin kemikte bıraktığı iz çalışılabilir. Araştırmacılar, tomografik taramadan çıkan sanal kemik izi şekil değişimlerini karşılaştırmak için bazı istatistiksel yöntemleri kullandı. *Homo sapiens*'in kafatasının belirgin küresel şekli, büyük oranda, *Neandertal*'de görülmeyen beyin gelişimi aşamalarının sonucudur.

Modern insan (solda) ve *Neandertal* beyinleri.

Kilit kanıtlardan biri, yeni doğmuş bir *Neandertal*'in çıkarılmış kafatasıydı. 1914'te bir Fransız arkeolog grubu, Dordogne'daki Le Moustier kayalıklarında bir *Neandertal* bebek iskeleti bulmuştu. Bugün Les Eyzies-de-Tayac-Sireuil Ulusal Müzesi'nde bulunan fosil, Max Planck Enstitüsü'nde yüksek çözünürlüklü tomografi tarayıcısında tarandı. Ardından Philipp Gunz, Simon Neubauer isimli araştırmacılar, tıpkı üç boyutlu bir yapboz gibi eldeki dijital parçalardan *Neandertal* bebeğini yeniden inşa ettiler.

Gunz "Yeni doğan bir modern insan ile bir *Neandertal* kafatasını karşılaştırdığımızda *Neandertal*'in yüzü doğumda daha büyüktür. Fakat kafatasının iç yüzey şekil farklılıklarının çoğu doğumdan sonra gelişir." diyor. İki türün bebekleri doğduklarında kafatası uzamıştır ama sadece modern insan kafatasının içi yaşamının ilk yılında, daha küresel bir şekle dönüşür. Dolayısıyla iki türün bireyleri, yetişkin beyin büyüklüğüne farklı yollardan gelişerek erişir.

Aynı MPI araştırmacıları daha önce yaptıkları ilintili bir araştırmada, insan ve şempanzelerin beyin gelişimi örüntüsünün doğumdan hemen sonra belirgin biçimde farklı, ancak bir yaşından itibaren hayli benzer olduğunu göstermişlerdi. Simon Neubauer, "Biz modern insan, *Neandertal* ve şempanzenin paylaştıkları bu gelişme yönlerinin korunduğunu düşünüyoruz." diyor ve ekliyor: "Büyük olasılıkla bu gelişimsel örüntü şempanze ve insanın birkaç milyon yıl önceki ortak atasından beri değişmedi." Yaşamının ilk birinci yılında modern insan (*Neandertal* değil), beyin gelişiminin bu atasal örüntüsünden farklı yola sapar.

Gelişme boyunca iki türün yetişkinleri arasında ortaya çıkan farklılıklar, beyin gelişimi örüntüsündeki farklılıkların altında yatan neden potansiyel bilişsel farklılıklar olsun olmasın, bizim anlamamız için önemliydi. Büyük olasılıkla doğumdan sonraki periyot iki tür arası en önde gelen farklar, beyin gelişiminin sinaptik ve nöral düzeni için etkide bulunuyorlar.

Bireyin büyüme sürecinde bilişsel yeteneklerinin gelişimi, beynin ağ örüntüsündeki olgunlaşmaya bağlıdır. Doğum öncesi ve hemen sonrasında nöral gelişim seyrektir ve hatta klinik çalışmalar, beynin gelişimindeki ince değişiklileri, davranışları ve bilişsel süreçleri etkileyen nöral ağ örüntüsündeki değişimlere bağlamakta. Modern insanın büyüme sürecinde çeşitli beyin bölgeleri arasında oluşan bağlantılar, daha yüksek sosyal, duygusal ve iletişim fonksiyonları için önemlidir. Bundan dolayı *Neandertal*'lerin, dünyayı bizim gördüğümüz gibi görmeleri olası değildir.

Bu yeni çalışma gösterdi ki modern insan doğumdan sonraki beyin gelişimi örüntüsü açısından eşsiz. Ve bu bizi *Neandertal* gibi yakın akrabalarımızdan ayırıyor. *Neandertal* genom projesindeki yeni keşifler ışığında bu eşsiz modern insan beyninin erken gelişim örüntüsü ilginçleşiyor. İki tür genomları arasındaki karşılaştırma birkaç bölgede, *Homo sapiens* yönünde pozitif seçilim için güçlü kanıtlar ortaya çıkardı.

Gunz, bulduklarının iki önemli etkiye sahip olduğunu söylüyor: "Bir, iki tür arasında bilişsel farklılıklara katkıda bulunan beyin gelişimi örüntüsündeki farklılıkları keşfettik. Belki daha önemlisi, bu keşif bize *Neandertal*'den çok, kendi türümüz hakkında daha fazla şey söyleyecek. Umarız ki bulduklarımız, modern insanın seçilimine dair gösterilen bazı genlerin işlevini tanımlamaya yardımcı olsun."

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/ 2010/ 11/101108140421.htm

Hazırlayan:
Zelal Özgür Durmuş

'David ve Goliath' virüsleri sıçrama genlerinin kökenini açığa kavuşturdu

British Columbia Üniversitesi'nden araştırmacılar, kendinden 100 kat daha büyük virüslere saldıran ve infekte olmuş zooplanktonları ölümden kurtaran küçük bir virüs belirlediler. Bu keşif diğer organizmalarda bulunan bazı sıçrama genlerinin evrimsel kökeni hakkında ipuçları veriyor.

UBC deniz mikrobiyoloğu Curtis Suttle ve doktora öğrencisi Matthias Fischer tarafından yürütülen çalışma, *Science Express*'in 3 Mart'taki sayısında online olarak yayınlandı. Çalışma, bir deniz virüsü olan Mavirüs'ü ve onun dünyanın en büyük deniz virüsleri olan *Cafeteria roenbergenesis* ve *CroV* ile olan etkileşimini açıklıyor.

Suttle; "Mavirüs'ün, *Cafeteria roenbergeneis* virüsünü önce infekte etmesi ve devamında da onu CroV tarafından enfekte edilmekten koruması, David ve Goliath hikâyesinin mikrobiyal bir versiyonudur" dedi.

Virüsler çoğalmak için konak hücrelere bağımlıdır. Mavirüs durumunda ise; konak hücre yine başka bir virüstür. Bu da Mavirüs'ü bilinen ikinci virofaj yapıyor. O, çoğalmak için CroV'a ihtiyaç duyuyor ve çoğalma sürecinde CroV'un üremesini engelliyor.

Suttle, "Bu etkileşimin evrimsel biyoloji için önemli olmasının nedeni Mavirüs'ün yakın genetik akrabalarının, tek hücreli ve yüksek yapılı organizmalarda bulunan mobil genetik elementler olmasıdır. Bu durum, evrimsel süreçte organizmaların kendi genomları içinde Mavirüs'ün antik akrabalarından seçilip elenmiş DNA'lara sahip oldukları ve muhtemelen bu yüzden CroV gibi dev virüslere karşı bağışıklık kazanmış olabilecekleri anlamına gelir." dedi.

Transpozonlar ya da sıçrama genleri, kendilerini organizmanın genomu içinde yeni bir pozisyona taşıyabilen ya da "transpoz" edebilen DNA parçalarıdır. Araştırmacılar, "*Maverick transpozonu*" denilen transpozonların, kendi DNA dizilimlerinin doğası nedeniyle viral kökenli olduklarından şüpheleniyorlar.

Suttle ve Fischer'ın Mavirüs üzerindeki son çalışmaları bu bağlantının ilk somut kanıtını oluşturuyor.

Suttle, "Muhtemelen organizmalar, genomları içinde virofaj DNA'larına sahip olduklarından dolayı, kendilerini korumak için ikinci bir virüs tarafından enfekte olmak zorunda değiller." diyor.

Suttle ve Fischer daha önceki çalışmalarında CroV virüsünü, karmaşık genom yapısıyla birlikte konak hücresinden bağımsızlaşan dünyanın en büyük deniz virüsü olarak tespit etmişlerdi.

Kaynak: 'David and Goliath' Viruses Shed Light on the Orijin of Jumping Genes, http://www.sciencedaily.com/releases/2011/03/110303163322.htm adresinden 03.03.2011 tarihinde alınmıştır.

Hazırlayan: Büşra Ahata
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Şizofreni gen mutasyonu bulundu

Kalifornia Üniversitesi San Diego Tıp Okulu'nda psikiyatri ve hücresel-moleküler tıp alanında çalışan Yard. Doç. Jonathan Sebat liderliğinde yürütülen ve uluslararası bilim insanlarından oluşan araştırma ekibi; bir gen mutasyonunun beyin hastalıklarıyla ilgili güçlü bir bağlantısının olduğunu ve sinyal iletim yolunda tedavi edilebilir bileşiklerin varlığını açıkladı. Ayrıca bu buluşun şizofreni araştırmaları için büyük bir ilerleme olduğunu belirtti.

Tespit edilen genin yeni ilaçların geliştirilmesinde önemli bir etkisi olmasından dolayı bu araştırmanın nörobiyoloji ve şizofreni tedavisi için kayda değer bir rolü var.

Sebat; "Bazı açılardan bu gen, ilaç endüstrisinin ortaya çıkmasını beklediği bir gendi. Genin aktivitesi sentetik peptit kullanılarak değiştirilebilir. Bu tür peptitler halihazırda oluşturulmuş durumda." dedi.

Şizofreni; kronik ve ağır bir beyin bozukluğu. Semptomları ise halüsinasyonlar, kuruntular ve düşünce bozuklukları. Hastalığın oluşmasında çevre ve genetik faktörlerin etkili olduğuna inanılıyor. Genetik faktörler daha önemli ve bu hastalık genel nüfusun yüzde birinde veya birinci dereceden akrabalarında şizofreni görülen kişilerin yüzde onunda meydana geliyor.

Sebat ve daha önceki araştırmasında beraber çalıştığı Washington Üniversitesi Tıbbi Genetik Profesörü Mary-Claire King, insan genomunun birçok yerinde ender olarak görülen mutasyonların şizofreni için yüksek risk oluşturduğunu keşfettiler. Bu mutasyonlar CNV (bir genin kopya sayısının bireyler arasındaki farklılığını tanımlayan bir çeşit genetik varyasyon) ya da kopya sayısının farklılığı. Bu bulguların kesin kanıtı nadir mutasyonların şizofreniye neden olabileceği. Fakat araştırmacılar bu belirli genleri tespit edememiş.

Son araştırma için çalışmalar sürüyor. Araştırmacılar şizofreni tanısı alan 8290 bireyin ve 7431 tane sağlıklı bireyden oluşan kontrol grubunun genomlarında CNV taraması yaptılar. Sebat, CNV'lerin genom üzerinde birçok konumla güçlü bağlantılarının olduğunu bulduklarını söyledi. Önceki çalışmalardan da faydalandıklarını ama yeni ve çok önemli bulgular elde ettiklerini belirtti. Yeni bulguları şöyle açıkladı: "Şizofreni hastalarının kromozom 7q uçlarındaki tekrarların sağlıklı bireylere oranla 14 kat daha fazla olduğu tespit

Depresyon ilaçları beyin fizyolojisini değiştirebilir mi?

Molecular Brain dergisinde yayımlanan yeni bir araştırma, serotonin gerialım inhibitörleriyle yapılan (SSRI) tedavinin neden olduğu beyin içindeki fizyolojik değişiklikleri gün ışığına çıkarıyor.

Prozac gibi "seçici serotonin gerialım inhibitörleri" (SSRI) ağır depresyon ve bunalım tedavisinde kullanılmaktadır. Beyindeki serotonin miktarında ani artışa sebep olarak ve beyin fonksiyonlarında uzun süreli değişiklikler yaparak çalışırlar. Bununla birlikte, hastanın herhangi bir etkiyi hissetmesi için tedavinin haftalarca sürmesi gerekebilir. Bu tür ilaçların hem yararlı etkileri hem de yan etkileri tedavi sonlandırıldıktan sonra bile devam edebilir.

Hipokampus, uzun süreli belleğin ve mekânsal bilincin oluşmasında görevli beynin bir bölümüdür. Alzheimer hastalığı olan kişilerde, hipokampus içinde gerçekleşen düzensizliklerin uyum bozukluğu ve bellek kaybı gibi semptomların oluşmasına neden olduğu bilinmektedir. Hipokampusu oluşturan sinir hücreleri, hücresel aktivitelerinde ve birbirleriyle olan bağlantılarında değişiklikler yaparak yeni hatıraların oluşmasını sağlarlar. Hayat boyunca devam eden bu sürece plastisite (esneklik) adı verilir ve değişmiş plastisitenin depresyon ve stresle bağlantılı olduğu bilinmektedir.

Araştırma, serotonin gerialım inhibitörlerinin beyin fizyolojisinde meydana getirdiği değişimleri inceliyor. (iStockphoto/Sebastian Kaulitzki.)

Nippon Tıp Fakültesi Farmakoloji Bölümünde (Japonya) yapılan araştırmada, yetişkin farelerin fluoxetine (Prozac) ile tedavisinde, hipokampusu oluşturan temel sinir hücrelerinden biri olan granül hücrelerinde ve diğer sinir hücreleriyle olan bağlantılarında değişimler olduğu gösterilmiş. Granül hücrelerinde, serotonindeki artış nedeniyle hücresel olgunlaşmanın durduğu, buna bağlı olarak da hücresel aktivitede artış olduğu ve yetişkin tipi plastisitenin olgunlaşmamış duruma geçtiği gözlemlenmiş. Hücrelerin plastisitesinde gerçekleşen bu değişimler nedeniyle, farelerin bunalım ve depresyon belirtileri gösterdikleri gözlemlenmiş.

Araştırmayı yapan ekip, Prozac ile tedavi olan insanlarda görülen bunalım ve davranış değişikliği gibi yan etkilerin hipokampus içindeki granül hücrelerinde meydana gelen hücresel olgunlaşmanın durmasından kaynaklanabileceğini öne sürüyor.

Kaynak: BioMed Central. "Depression drugs -- SSRIs -- may reorganize brain plasticity, new research suggests." ScienceDaily, (20 Mart 2011) <http://www.sciencedaily.com/releases/2011/03/ 11031608 4425.htm>.

Hazırlayan: Hüseyin Tayran
İTÜ Mol. Biyoloji ve Genetik yüksek lisans öğrencisi

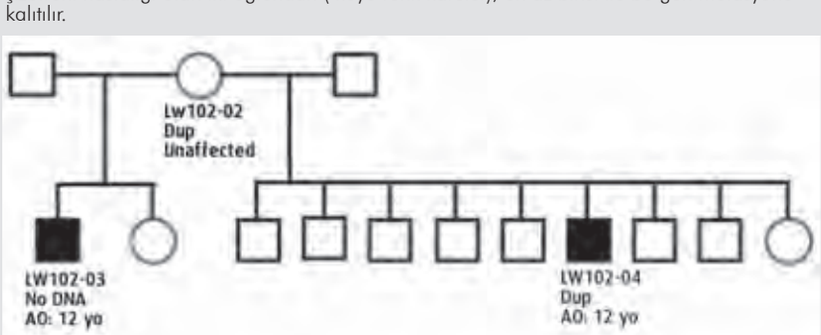
edildi. Bu CNV'ler nöropeptit reseptör VIPR2 adı verilen ve beyin gelişiminde rol alan gen üzerinde önemli etkilere sahip."

VIPR2; kan damarları, sindirim sistemi ve beyin de dahil olmak üzere sinir sisteminde aktiftir. Önceki çalışmalar VIPR2'nin beyinde nöron oluşumuna ve nöronun aktivitesinin düzenlenmesine yardımcı olduğunu göstermektedir. Ayrıca farelerde öğrenme ve günlük aktivite zamanlaması gibi davranışsal süreçler üzerinde VIPR2'nin önemli bir rol oynadığı bulunmuştur. Sebat "Bu keşif zihinsel hastalıklar üzerinde yapılan genetik çalışmaların yeni hedefi olabilir. İlgili genlerin bulunması ve bu genetik bilgilerin tedavi için bir strateji oluşturması işlemi bütünüyle genomik tıptır." açıklamasını yaptı.

Araştırmacılar hastalardan alınan kan hücrelerindeki VIPR2 geninin ifade seviyesini (ne kadar aktif olduğunu) belirlediler. Ardından yapılan çalışmalar sonucunda mutasyonlu genlere sahip bireylerde çok daha fazla VIPR2 geninin aktif olduğu ve reseptör aktivitesinin çok daha fazla olduğu görüldü. Sebat "Biz, nedensel mutasyonların VIP sinyal yolu üzerindeki yoğunluğu artırdığı sonucuna vardık" diyor.

Sebat bir sonraki adımın, bu gibi bileşiklerin VIPR2 gen mutasyonunu taşıyan fare ve insan kültür hücreleri için yararlı etkilerinin olup olmadığını test etmek olacağını söylüyor.

Şekil: Bu aile soyağacında, VIPR2 mutasyonundan etkilenmemiş annenin (üstteki daire) şizofreni hastalığı olan iki oğlundan (koyu renk kareler), en az birisi ile bu gen mutasyonu kalıtılır.

Kaynak: "Schizophrenia gene mutation found; Target for new drugs." (23 Şubat 2011)
http://www.sciencedaily.com/releases/2011/02/110202132334.htm

Hazırlayan: Tuğçe Önür
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik lisans öğrencisi

Bilim insanları erkeklerin X kromozomlarındaki gen ekspresyonunu nasıl güçlendirdiğini buldu

Yaşasın farklılık?". DNA seviyesinde bu slogan pek de geçerli değil. Erkekler, dişilerde iki adet bulunan X kromozomu ile kendi tek X kromozumunu eşleştirebilmek için bu tek X kromozomundaki gen ekspresyonunu artırmak zorundadırlar. Yapılan yeni çalışma erkeklerin bunu nasıl başarabildiğini açıklıyor.

Bir erkeği erkek yapan nedir? Giyimi mi? Arabası mı? Yoksa viski seçimi mi? Brown Üniversitesi biyoloğu Erica Larschan gerçek yanıtın bir protein kompleksinin yeni anlaşılmış bir aktivitesinde olduğunu söylüyor. Bu protein kompleksinin yeni keşfedilen aktivitesi tıpkı güç veren genetik bir araç gibi X kromozomu üzerindeki enzimlere gen ekspresyonunu artıracak şekilde destek veriyor. *Nature* dergisinin 2 Mart 2011 tarihli basımında olayın iç yapısı ve biyolojik süreci anlatıldı.

Dişilerin genomunda 2 adet X kromozomu varken erkeklerin genomunda bir adet X ve bir adet de Y kromozomu vardır ve cinsiyet bu farkla belirlenir. Ama erkeklerin yaşayabilmeleri için bu genetik dengesizliğin giderilmesi gerekir. Bu yüzden, memelilerde hücreler erkeklerde bulunan tek X kromozomunun ekspresyonunu artırmaya çalışırken, dişilerde bulunan fazla X kromozomunu baskılayarak gen ekspresyonunu azaltmaya çalışırlar.

Erkeklerin X kromozomlarındaki genlerin bu kadar rahat ifade edilmesi, Harvard Tıp Fakültesi'nin Mitzi Kuroda Laboratuvarı'nda ve Brigham ve Kadın Hastanesi'nde kariyerine devam eden Larschan'ın ilgisini çekmişti. Süreci anlayabilmek için uygun meyve sineği örnekleriyle deneyler yapan Larschan, deneylerin analizlerini Ocak 2010'da fakülteye yardımcı doçent olarak girdikten sonra Harvard ve Boston Üniversitelerinde lisansüstü öğrencisi olan Eric Bishop ile ortaklaşa olarak Brown Üniversitesi'nde tamamladı.

Ekip avantajlı bir başlangıç yapmıştı. Bilim insanları zaten X kromozomunun baskılanmamasının X kromozomuna bağlanan MSL adındaki protein kompleksi ile yakından ilişkili olduğundan şüpheleniyorlardı. MSL "male specific lethal" (türün erkekleri için ölümcül) anlamındadır, çünkü erkek meyve sinekleri için bu protein kompleksinin sentezlenmesini sağlayan genin baskılanması türün erkekleri için ölümcül sonuçlar doğurur.

Görünen o ki MSL, X kromozomu üzerindeki gen ekspresyonunu DNA ikili sarmalını sıkça açarak artırmayı başarıyor. MSL, X kromozomlarının ekspresyonunu artıranlar için (diğer bir deyişle erkekler için), özelleşmiş bir matkap gibidir, X kromozomuna özel olan bir matkap, beton üzerine uygulanan taş işçiliği gibi.

Larschan ve meslektaşları bu keşfi "global run on sequencing - küresel dizileme" denilen, X kromozomu içinde ne kadar RNA polimeraz II isimli enzimden bulunduğunu ölçmeye yarayan bir teknikle başardılar. RNA polimeraz II enzimi, gen ekspresyonunun gerçekleşebilmesi için DNA'nın içerdiği bilgileri RNA kodlarına dönüştürür. Belirli bir kısım üzerine düşen enzim miktarının tüm kromozomlar için aynı miktarda olduğunu bulduklarında X kromozomlarına ait her gene doğru gidildikçe, X kromozomuna ait genlerin fark edilir derecede daha fazla enzim içerdikleri ortadaydı. Diğer bir deyişle bir şey daha fazla RNA polimeraz II enziminin X kromozomu genleri boyunca gitmesini sağlıyor ve bu noktadan sonra enzimler diğer kromozomların üzerinde işlevlerini yitirmeye başlıyor.

Ekip bunları MSL kompleksine müdahale ederek göstermeyi başardı. Ekip müdahaleyi yaptıktan sonra artık X kromozomu genlerinde, genomdaki diğer genlere kıyasla daha fazla RNA polimeraz enzimi bulunmuyordu. MSL olmadan, enzim ekspresyonu destekleme yeteneğini kaybetmişti.

Larschan, gen ekspresyonunun X kromozomu üzerinde genler boyunca gerçekleştiğinin keşfinin yeni bir şey olduğunu ve MSL protein kompleksinin bu gen ekspresyonunu artırdığını bulmanın da bir o kadar yeni bir şey olduğunu söylüyor.

"İnsanlar uzun zamandır düzenlemenin çoğunun genlerin başlangıçlarında gerçekleştiğini düşünüyorlardı, o yüzden şu anda genlerin geri kalanına RNA polimeraz II girişini neyin düzenlediğini düşünmeleri yeni bir adım" diyor Larschan. "Genlere RNA polimeraz II enzimi girişini artıran şey bu işte, MSL."

Bu MSL için küçük bir adım, fakat onu taşıyan erkekler için büyük bir sıçrayış.

Kaynak: Scientists Show How Men Amp Up Their X Chromosome http://www.sciencedaily.com/releases/2011/03/110302131842.htm

Hazırlayan: A. Güven Akçay
Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü lisans öğrencisi

Felç için yeni umut!

Felç ve kafa travması sonucu oluşan zararın çoğu, beyinde "glutamat" adı verilen, nörotransmitter maddenin yüksek miktarda üretilmesi ya da birikmesi sonucu olmaktadır. Şu ana kadar bu zararın önlenmesi, tasarlanan ilaçların beyin kan duvarını geçememesi ya da geçse bile planlandığı gibi çalışmaması nedeniyle, imkânsız gibi görünmekteydi. Fakat Weizmann Bilim Enstitüsü'nde tasarlanan bir yöntem ile yakın gelecekte glutamat kaynaklı zararın giderilmesini yüksek oranda sağlanacak gibi görünüyor.

Glutamat, kısa ömürlü bir nörotransmitter ajan olup, normal şartlar altında beyin omurilik sıvısı (BOS) hariç bütün vücut sıvılarında bulunmaktadır. Fakat bir felç ya da kaza durumu sonrasında hücrelerden BOS'a glutamat salınması ve BOS'taki glutamat miktarının yüksek seviyelere çıkması, bu ajanın beyindeki sinir hücrelerinin kendi kendilerine ölüme gitmesine neden olmaktadır. Weizmann Enstitüsü Nöroloji Bölümü'nden Prof. Vivian Teichberg'in 2003 yılında başlayan çalışmaları ile BOS'taki bu yüksek glutamat seviyesinin kontrol edilebilir olması fikri ortaya çıktı. Teichberg'in fikri, çeşitli transporter'lar ya da küçük pompalar ile BOS'taki glutamatın, konsantrasyon farkından kaynaklanan gradiyent ile kana pompalanabileceği yönündeydi. Hatta kandaki glutamat miktarını düşürerek bu pompalama etkisinin artırılabileceği düşünülüyordu. Bu doğrultuda 2003 yılında yapılan çalışmalarda doğal bir enzim olan "oxaloacetate transaminase" (GOT) enziminin kandaki glutamatı temizleyerek, konsantrasyonu önemli derecede düşürebileceği gösterilmişti. Daha sonra 2007 yılında yapılan çalışmada, Teichberg ve arkadaşları, kafa travması modeli oluşturulmuş sıçanlara GOT ya da türevleri verilince, çok yüksek seviyede korunma ve iyileşme sağlandığını gözlemlendi.

Bu iki çalışma temel alınarak, J. Castillo ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmalarda, sıçanlarda felç benzeri model oluşturuldu ve GOT enjekte edilmiş sıçanlarda, kandaki ve felçten etkilenen bölgedeki glutamat miktarının önemli derecede düştüğü, hücre ölümünün ve ona bağlı olarak lezyon büyümesinin yine önemli oranlarda azaldığı gözlemlendi. Daha sonra yapılan klinik çalışmalarda, felç ya da travma hastalarında iyileşmenin ya da iyi prognozun, düşük glutamat ve yüksek GOT seviyeleri ile korelasyon gösterdiği anlaşıldı.

Yapılan bu çalışmalar ile, GOT enziminin felç ve travma hastalarında iyileşme sürecine doğrudan etki göstererek süreci hızlandırdığı ve iyileşme olasılığını anlamlı derecede artırdığı ortaya çıkarıldı. Felç ve travmanın yanı sıra, beyinde glutamat birikmesinin gözlemlendiği Alzheimer, Parkinson, Multipl Skleroz, epilepsi ve ASL gibi birçok hastalıkta GOT enzimi ve türevlerinin tedavi modalitesi olarak kullanılması, hatta tamamen iyileşmenin sağlanması yönünde olumlu etkileri olabileceği düşünülmektedir. Hatta Prof. Teichberg bu yöntem ile ilgili olarak tedavi modalitelerine ait farklı patentleri elinde bulunduruyor.

KAYNAKLAR

1) http://www.sciencedaily.com/releases/2011/02/110208101314.htm,21,Şubat 2011.

2) Francisco Campos, Tomás Sobrino, Pedro Ramos-Cabrer, Bárbara Argibay, Jesús Agulla, María Pérez-Mato, Raquel Rodríguez-González, David Brea, José Castillo. Neuroprotection by glutamate oxaloacetate transaminase in ischemic stroke: an experimental study. *Journal of Cerebral Blood Flow & Metabolism*, 2011; DOI: 10.1038/jcbfm.2011.3

3) Francisco Campos, Tomás Sobrino, Pedro Ramos-Cabrer, Mar Castellanos, Miguel Blanco, Manuel Rodríguez-Yáñez, Joaquín Serena, Rogelio Leira, José Castillo. High blood glutamate oxaloacetate transaminase levels are associated with good functional outcome in acute ischemic stroke. *Journal of Cerebral Blood Flow & Metabolism*, 2011; DOI: 10.1038/jcbfm.2011.4.

Hazırlayan: Timuçin Avşar

İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü doktora öğrencisi

Antik depremler için 'fosil sismograf'

Tel Aviv Üniversitesi Jeofizik ve Yer Bilimleri Bölümü'nden Prof. Shmuel Marco ve ekibi, geçmişteki sismik aktivite örüntülerini anlamaya yardımcı olacak "fosil sismograf" olarak tanımladıkları yeni bir yöntem geliştirdiler.

Ölü Deniz Bölgesi'nde yaptığı çalışmalarda, çöketilerde ilginç bir "dalga" durumu gözleyen Prof. Marco, jeolog ve fizikçilerin de katkısıyla geliştirdiği bu yöntemin, depremin su kütlelerini etkilediği alanlarda kullanılabileceğini söylüyor. *Geology* dergisinde yayımlanan çalışma, aynı zamanda hidroelektrik santrallerin risk planlarını yapan mühendislerin de işine yarayacak.

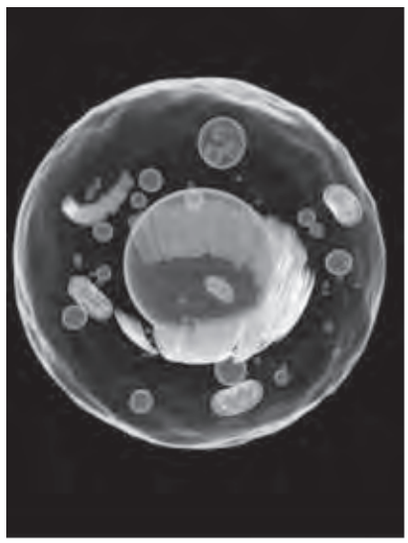
Güncel sismografik verilerin sadece birkaç yüzyıl geriye gidebildiğini söyleyen Prof. Marco, deprem sonucu ağır çökeltiler ve hafif çökeltiler arasındaki etkileşime bağlı olarak oluşan dalga örüntülerini inceleyen bu yöntem sayesinde geçmiş depremlerin etki değerinin ölçülebileceğini belirtiyor. Ölü Deniz'den alınan çamur örneklerinde, düzenli giden katmanların arasında, ağır çökeltilerin üstlerindeki hafif çökeltilerin arasına nüfuz ettiği bölgelere rastlandı. Depremin şiddetiyle doğru orantılı olarak değişen çökeltilerdeki bu düzensizliklerin analizi ile geçmiş depremlere ait sismik kayıtlar elde etmek mümkün olabilecek.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2011/03/110314111224.htm

Hazırlayan: İstem Fer

Basit başlangıç materyallerinden hücresel yapılar sentezlendi

The Scripps Research Institute'ün Florida kampüsünden bir grup bilim insanı sentetik olarak hücre bölümlerini üretecek mikroskobik bir yöntem geliştirdiler.

Bu yeni bilgisayar kontrollü sistem, basit kimyasal başlangıç materyallerinden biyolojik sistemlerdeki kompleks zar yapılarının üretilmesinde önemli bir atılıma öncülük edecek.

Scripps Research'de yardımcı doçent ve *Amerikan Kimya Topluluğu Dergisi*'nin başyazarı olan Brian Paege "biyoloji, kimyadan aldığı ilhamla yüzyıllardır sentetik materyaller üretmek hedefinde" diyor ve ekliyor: "Hücrelerin lipid zarlarını üretmek, bunları küçük moleküller hazırlarken kullanılan yaklaşımlarla üretmeye çalışan kimyacılar için göz korkutucuydu ve pek çok sorunu beraberinde getiriyordu."

Gen ya da proteinler gibi pek çok materyal laboratuvarda kolaylıkla hazırlanabilse de, hücre zarının sentezi için düzenli bir yol geliştirilmesi adına henüz çok az şey yapıldı. Günümüzde kullanılan teknikler, hücre zarındaki iletim aktivitelerini düzenlemek gibi kompleks işlemlerde oldukça yetersiz kalıyor.

Bu yeni teknoloji ise eski ve zor hücre zarı sentezleme sürecini, kontrollü, hücre boyutuna göre uyarlanabilir ve madde paketleme konusunda oldukça etkili hale getiriyor.

Tüm hücrelerin etrafını kaplayan hücre zarı, organeller ve veziküller -küçük hücrealtı taşıma parçacıkları- iç ve dış ortamı birbirinden ayıran bir bariyer olarak görev yapan ikili fosfolipid tabakasından oluşmuştur. Bu yeni işlem ikili fosfolipid tabakasının laboratuvarda üretilmiş, hücre boyutuna uygun halini üretti.

"Assembly-line (yeni bulunan teknik) işlemi oldukça basit, kimya odaklı, mekanik olarak açık bir işlemdir" diyor araştırmanın ortak yazarı araştırma görevlisi Sandro Matosevic.

Bir mikroakışkan devre, yağ içerikli bir ortamda su damlaları üretiyor. Bu yağla kaplı damlalar Y şekilli bir devrenin bir kolundan aşağı iniyor ve Y'nin bitim noktasında ikinci su kanalıyla birleşiyor. Bu yağ içinde birleşmiş damlalar akımı ve su paralel yollarda üçgensel bir işaret direği boyunca yol alıyorlar.

Sonrasında, bu işaretçi yağla kaplanmış damlacıkları, bir rüzgar setinin küçük botları başka bir nehre yönlendirmesi gibi, paralel su akıntısının içine doğru çeviriyor. Su damlaları yağ-su arayüzünü geçerken, ikinci yapı katmanı damlaların üstünü doldurup ikili katmanı oluşturuyor. Sonuç olarak, düzgün şekilli, devamlı, hücre benzeri yapılar oluşturuluyor.

Yeni üretilen veziküller 20 ila 70 mikrometre çapındalar. Bu boyut insan saçındaki bir hücrenin boyutuna eşit değerde. Camdan bir çipe yerleştirilmiş devre ise neredeyse bir poker pulu boyunda.

Araştırmacılar, sentetik ikili katmanın prototip zar proteinlerine ev sahipliği yapma yeteneğini de test ettiler. Proteinler bu sahte hücre zarına, tam da olması gerektiği gibi yerleştiler.

"Zar ve bölümleme biyolojide sık karşılaşılan konular. Bizim bu sistemi üretmemizin amacı, bölümlenmiş kimyanın neden hayatın damgası olduğunu ve onun ne gibi tedavi yöntemlerine olanak sağlayacağını bulmaktı." diyor Paegel.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2011/03/110303184121.htm. ScienceDaily, 4 Mart 2011.

Hazırlayan:
Simin Ecem Yıldız

Primatların yeni evrimsel tarihi

Primatların taksonomisine dair uzun süredir var olan soruları, yeni düzenlenen soyoluş ağacı yanıtlıyor. Günümüzde var olan primatların genomları büyük ölçüde farklılık barındırıyor ve bu çeşitlilik insan evrimini yorumlamak için ilgi çekici bir bağlam sağlıyor. Uluslararası bir araştırma grubu tarafından yapılan soyoluş analizi, primat soylarının kökenleri, evrimi, türleşme örüntüleri ve genomlarındaki özgün farklılıkları belirlemek amacıyla gerçekleştirildi.

17 Mart'ta *Plos Genetics* adlı dergide yayımlanan makalenin yazarları 186 primat türünde 54 adet gen bölgesini taradılar. Analizler geniş kapsamlı, karşılaştırmalı genomik yaklaşımların, çok fazla tür içeren soyoluşların çözümlenmesindeki önemini ortaya koydu. Türlerin ve türlere ait gen dizilimlerinin evrimi ve adaptasyonu sadece insan genomunu ve genetik hastalıklara duyarlılığı açıklamakla kalmıyor, ayrıca zoonoz hastalıkların küresel çapta ortaya çıkışı, memelilerin karşılaştırmalı genom yapıları, primat taksonomisi ve türlerin korunması açısından da büyük önem taşıyor.

Bugüne kadar primat sistematiğini çözümlemek için kullanılan moleküler genetik verileri açıklayıcı olmakla birlikte kapsam açı-

İpekböceği anteninden esinlenilen nanoteknolojik araç Alzheimer hastalığı araştırmalarında yeni uygulamalar sağlıyor

Michigan Üniversitesi araştırmacıları, ipekböceğinin anten hareketlerinin taklit edilmesiyle çok küçük porlar geliştirdiler. Tünele benzeyen şekli ile bu aletler Alzheimer gibi nöral bozukluklardan kaynaklanan hastalıkların anlaşılması konusunda avantaj sağlıyor.

Nanoporlar (aslında silikon çipteki delikler) moleküllerin veya proteinlerin çalışmasına olanak sağlayan küçük ölçümlü aletlerdir. Şu anki en iyi nanoporlar bile kolayca tıkanabildiğinden bu teknolojiye laboratuvarlarda geniş ölçüde sahip çıkılmamaktadır. Yeni geliştirilen modellerin ise daha hızlı ve ucuz DNA sekanslama ve protein analizi sağlayacağı düşünülüyor.

Grup, molekülleri yakalayıp nanoporlardan sorunsuzca geçiren yağlı kaplama yapılar tasarladı. Bu kaplamalar aynı zamanda gözenek boyutunun atomik hassasiyetle ayarlanmasını sağlıyor.

"Bu bize biyomolekülleri karakterize etmek için gelişmiş bir yöntem sağlıyor. Moleküllerin yükü, boyutu, şekli, yoğunluğu ve hangi hızda bir araya geldiklerini anlamamızı sağlıyor. Nöral bozuklukların neden olduğu Parkinson, Huntington ve Alzheimer gibi hastalıklarda neyin yanlış gittiğini anlamamıza ve tanımlamamıza yardımcı olabilir." diyor Mayer.

Mayer'in "çift katmanlı sıvı yağ" olarak adlandırdığı kaplamalar dişi güvelerin kokusunu almaya yarayan erkek güve antenlerindeki tabakaya benzemekte. Bu tabaka havadaki feromon moleküllerini yakalar ve dış kabuktaki nanotünellerden böceğin beynine mesaj gönderen sinir hücrelerine konmasını sağlar.

Mayer, "Feromonlar lipofilik (yağa bağlanan) özellikte, bu nedenle güvedeki yağ tabakasının yüzeyinde kapana kıstırılarak yoğunlaşırlar. Bizim yeni kaplamalarımız da aynı amaca hizmet ediyor." açıklamasında bulunuyor.

Mayer'in önemli araştırmalarından biri de Alzheimer hastalarında beyine etki eden lifleri yoğunlaştırdığı düşünülen amiloid-beta peptidleri olarak adlandırılan proteinler üzerinde yaptığı çalışma. Bu liflerin nasıl oluştuğu, boyutları ve şekillerinin ne olduğu üzerinde duruyor.

"Bugünkü teknikler çok iyi görüntü elde etmemize izin vermiyor. Nanoporları kullanarak peptidlerin atlamalarını görmek istiyoruz. Fakat her denememizde porlar tıkandı." diyor Mayer ve ekliyor: "Daha sonra bu kaplamaları yaptık ve olumlu sonuçlar elde ettik."

Nanoporları deneylerde kullanmak için iki bölmeye yerleştirilmiş tuzlu su içinde, delinmiş nanopor bulunan çipler takılıyor. İlgilenilen boşluklardan bir tanesindeki moleküller bırakılıyor ve bu porun üzerine elektronik akım gönderiliyor. Her molekül ya da protein pordan geçtiği için porun elektriksel direnci değişiyor. Değişme miktarı incelendiğinde moleküllerin boyutları, şekilleri ve elektrik yükleri hakkında önemli bulgular elde ediliyor.

Çok küçük izleri ve düşük enerji istekleri nedeniyle nanoporlar biyolojik savaş etkenlerinin saptanmasında da kullanılabilir.

Kaynak: Silk Moth's Antenna Inspires New Nanotech Tool With Applications in Alzheimer's Research. http://www.sciencedaily.com/releases/2011/02/110228183855.htm

Hazırlayan:
Sibel Karaman
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

sından oldukça sınırlıydı. Sadece taksonların bazı spesifik altkümelerini kapsamaktaydı. ABD, Brezilya, Fransa ve Almanya'dan araştırmacıların oluşturduğu ekip, türlerdeki ayrışmalar arasındaki hiyerarşinin ve sıra dışı ölçülerde ıraksak primat soylarına yol açan işleyişin ayrıntılı şekilde tanımlanabilmesini sağladı. Bulgular eski çağlardan günümüze primat evrimindeki olayları gösteriyor ve taksonomiyle ilgili çok sayıda tartışmayı aydınlatıyor. Süregiden türleşme, evrimsel ağlar, eski kalıntı soylar, eşitsiz evrim oranları ve primat soylarında tamamen farklı şekilde dağılmış olan ekleme/çıkarma mutasyonları gibi konulara açıklık getiriyor.

Araştırmacıların çalışmayla ilgili açıklamaları şöyle: "Evrimsel bağlam veya hiyerarşi kesin bir şekilde çözümlenmeden enfeksiyon hastalıklarına, kansere direnç veya duyarlılığa yol açan genlerdeki değişimler, rekombinasyon mekanizmaları ve genomdaki değişkenlik açıklanamaz. Bu araştırmada ortaya konan primat türlerine ait soyoluş, insan adaptasyonunun ve hastalıkların genetik temellerinin ortaya konması ve geliştirilmesi açısından geçerli bir çerçeve sunuyor."

Kaynak: Polina Perelman, Warren E. Johnson, Christian Roos, Hector N. Seuánez, Julie E. Horvath, Miguel A. M. Moreira, Bailey Kessing, Joan Pontius, Melody Roelke, Yves Rumpler, Maria Paula C. Schneider, Artur Silva, Stephen J. O'Brien, Jill Pecon-Slattery. A Molecular Phylogeny of Living Primates. PLoS Genetics, 2011; 7 (3): e1001342 DOI: 10.1371/journal.pgen.1001342

Hazırlayan: Iraz Akış

Miller deneyinden "kayıp" örnekler dünyadaki erken yaşama ışık tutuyor

Stanley Miller'ın 1953'te yaptığı ve organik bileşiklerin sentezini gösterdiği deneyin yaşamın kaynağının bulunabilmesi için önemli olduğu düşünülüyor. Bu deneyden 5 yıl sonra Miller benzer bir deneyden örnekler oluşturdu, bu örnekleri raflara dizdi ve iş arkadaşlarının bildiği kadarıyla yaşamı boyunca o örneklere hiç dönmedi.

50 yıl sonra, Miller'ın öğrencisi ve UC San Diego'da deniz kimyası profesörü olan Jeffrey Bada Miller'ın laboratuvardaki örneklerini buldu ve dünyadaki ilk yaşam formlarını üreten sürecin araştırması için bir dönüm noktası sayılabilecek bir buluş yaptı.

Jeffrey Bada ve öğrencisi Eric Parker'ın Miller'ın örneklerini yeniden analiz ettikleri çalışmaları 21 Mart 2011'de *PNAS*'ta yayımlandı. Miller'ın 1958'deki deneyinde dünyanın erken döneminde atmosferde var olduğu düşünülen hidrojen sülfit gaz karışımına eklenmiş ve bunun sülfür ve diğer amino asitlerin sentezlenmesinde kullanıldığı düşünülmüştü. Bada'nın grubunun Miller'ın döneminde olanaklı olmayan teknikleri kullanarak yaptığı analiz dünyanın erken döneminde bilim insanlarının şimdiye kadar farkında olmadıkları çok çeşitli organik bileşiklerin var olabileceğine işaret ediyor.

Yeni bulgular, atmosferik hidrojen sülfitin kaynağı olan volkanların yıldırımla birleşmesiyle basit gazların çok çeşitli amino asitlere dönüştüğü ve bunların erken dönem proteinleri için kullanıldığı tezini destekliyor. Bada'nın bir diğer bulgusu ise Miller'ın deneyinde hidrojen sülfitle üretilen amino asitlerin göktaşlarında bulunanlarla benzerliği. Aynı zamanda bulgular, laboratuvar deneylerindeki gibi bazı süreçlerin, yaşamın başlangıcı için gerekli olan organik maddelerin evrende nasıl yayıldığı ve böylelikle yaşamın dünya dışı kaynağını sağladığı modelini öngören hipotezi destekliyor.

1970'lere kadar Miller'ın da içinde olduğu birçok araştırmacı laboratuvar ortamında farkında olmadan sülfür yönünden zengin amino asitleri oluşturmayı başardı. 1950'lerde Miller'ın Harold Urey ile birlikte yaptığı ilk deneylerde metan, amonyak, su buharı ve hidrojenden oluşan gaz karışımından yıldırımın yapabileceği gibi elektriksel akım geçirildi. Dünyanın erken dönemindeki koşulları canlandırabileceği düşünülen bu deneyde "kökensel çorba" olarak da bilinen birçok basit amino asit ve diğer organik bileşikler oluşturuldu.

Birçok yerbilimci volkanların ürettiği elektrik enerjisi ve gazlar göz önüne alındığında, genç bir gezegende volkanların bugüne nazaran geniş ölçüde suyla kaplandığını ve yaşamın ortaya çıkışıyla ilgili maddelerin yeterli miktarda birikebilmesi için vaha olduğunu ve bunun sonucunda bu maddelerin önce daha karmaşık moleküllere ve sonunda ilkel hayata dönüştüğünü düşünüyor. Bada, Miller'ın saklanmış örneklerini yeniden analiz etmeye başladı ve daha önceden bilinmeyen örneklerle karşılaşınca volkanların erken yaşamın ortaya çıkmasında rol oynadığı yönünde sonuçlar çıkardı. Miller'ın ünlü deneyinden kalan örneklerin analiz edilmesiyle 2008'de Bada'nın ekibi Miller'ın sahip olamadığı teknikleri kullanarak onun bulabildiğinden çok daha fazla amino asit tespit edebildi.

Bada'nın ekibi Miller'ın klasik deneyini tekrarlıyor. Bada, küçük mikrodalga ateşleme aygıtının da içinde bulunduğu modern cihazlarla Miller'ın haftalar süren deneylerinin bir günde yapılabildiğini söylüyor.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2011/03/110321161904.htm

Hazırlayan: Esin Karahan

İNSANCIL DERGİSİ ESKİ SAYILARI CİLTLENDİ
CİLT FİYATI 115 TL

Tel: (0212) 249 80 19
e-mail: insancildergisi@hotmail.com

EL NO: 143
Üçlü sıkıştırma (skuiz)

♠ A107
♥ K7
♦ KQ1073
♣ 873

K
B D
G

♠ 8
♥ AQJ1086
♦ J86
♣ AK10

G	B	K	D
1♥	1♠	2♦	p
2♥	X	XX	p
3♦	p	3 ♥	p
4♣	p	6 ♥	P
P	P		

Batı Pik ruasını çıkar yerden asla aldık. Bir Trefl bir Karo kaybımız var. Nasıl devam etmeliyiz?
Yanıt: Batı ikinci konuşmada kontr diyerek açar puanla araya girdiğini anlattı. Dışarıda toplam 13 puan var ve hepsi Batı'da olmalı. Eğer Karo as Batı'da tek yada ikili ise kontratın batarı yoktur. Ancak üçlü ise iki tur bağışlar ve Karo'dan başka Trefl'de vermek kaçınılmaz olabilir. Kontratı yapmanın çaresi tüm puanlar Batı'da ise Batı'yı üç renkten sıkıştırmaktır. Dört tur koz çektikten sonra şu duruma geliriz.

♠ 107
♥ ––
♦ KQ107
♣ 87

♠ QJ
♥ ––
♦ A95
♣ QJ9

K
B D
G

♠ 85
♥ 8543
♦ 852
♣ QJ83

♠ ––
♥ 86
♦ j86
♣ AK10

Yukarıdaki konumda koz 8'lisini oynadığımızda Batı sıkışır. Pik yerse, Karo ile yere geçer (Karo'yu Batı alamaz) bir Pik çakarak Pik 10'luyu sağlarız. Trefl yerse, Trefl 10'luyu sağlarız. Karo yerse 3 Karo yaparız.

Tüm dağılım

♠ 107
♥ K7
♦ KQ1073
♣ 873

♠ KQJ95
♥ 95
♦ A95
♣ QJ9

K
B D
G

♠ 6432
♥ 432
♦ 42
♣ 6542

♠ 8
♥ AQJ1086
♦ J86
♣ AK10

EL NO: 143
Fazla mal göz çıkarır mı?

♠ AQ87
♥ Q87
♦ 873
♣ Q108

G	B	K	D
1♠	2 ♥	X	p
3♣	X	4♠	p
P	p		

K
B D
G

♠ KJ1096
♥ K6
♦ K6
♣ KJ96

X (kontr): MOD (Maksimum overcall dbl.15-16 HCP)
Batı, koz 3'lü çıktı ikinci koza iki tarafta uydu. 2♦-1♥-1♣ toplam kaybımız var. Nasıl devam etmeliyiz?
Yanıt: Puanların hepsi Batı'da. Oyunun bir tek batarı var. Eğer Trefl as Batı'da en fazla üçlü ise oyunun batarı yoktur. İki tur Trefl oynadığımızda Batı alıp Trefl ile çıkmak zorundadır. Üçüncü Trefl ile elde kaldığımızda yere doğru küçük Kör oynarız. Batı bunu alamaz. Yerden damla kazanıp kozla ele geliriz. Elden sağ Trefl oynayıp yerden Kör kaçarız ve elden Kör rua oynarız. Batı çaresizdir.Ya el-yer çaka gelir ya da Karo oynar.

Tüm dağılım

♠ AQ87
♥ Q87
♦ 873
♣ Q108

♠ 32
♥ AJ1093
♦ AQ10
♣ A32

K
B D
G

♠ 54
♥ 542
♦ J9542
♣ 754

♠ KJ1096
♥ K6
♦ K6
♣ KJ96

2011 Türkiye Kış
Dörtlü Takımlar Şampiyonası Sonuçları:

1. İzmir Büyükşehir Belediyesi: Nafiz Zorlu, Salvador Assael, Nezih Kubaç, Bülent Aslan, Mert Bilgen, Erdinç Erbil.
2. Yılankıran: Salim Yılankıran, Mehmet Sırıklıoğlu, Gökhan Yılmaz, Süleyman Kolata, İsmail Kandemir.
3. Zabunoğlu: Ahmet Kahraman, İrfan Doğan, Hüseyin Okan Zabunoğlu, İlker Çubukçu, Uğur Taş, Erdal Çalışkan.
4. Eskişehir Adalar Briç: Yalçın Özdamar, Necdet Can, Zafer Bilgin, İbrahim Aydın, Erkan Ünal, Burak Uluer.

İzlem Gözükeleş izlemg@gmail.com

Web 1, 2, 3...

Web 2.0'ın, yeni teknolojik gelişmelerle web'in temel eğilimlerini devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Fakat unutulmaması gereken Web'in tamamlanmış, sınırları çizilmiş bir proje olmadığıdır. Web'i örenler, şirketlere ve hükümetlere rağmen, onda çatlaklar, özgür alanlar yaratabilmektedir. Web 3.0'ü de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Ağda örümcek ya da sinek olmak biraz da bizim inisiyatifimizde.

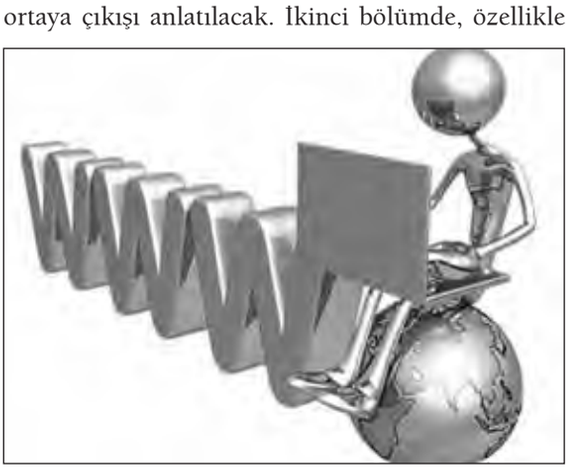

Dergimizin Aralık sayısında *Dikizleme Günlüğü* (1) adlı kitabın yazarı, Niedzviecki'nin sorusuna yer vermiştik: "Biz bu ağın üzerinde örümcek miyiz, yoksa ağa yakalanmış sinekten başka bir şey değil miyiz?"

Web'deki eylemlerimizle, boyutunu ve kapsamını tam olarak bilemesek de fişleniyoruz.

Ayrıca internetin her geçen gün ticarileştiğini ve hükümetlerin kontrolüne girdiğini de biliyoruz. Facebook, Google, Oracle, Microsoft gibi şirketler interneti kendi çıkarları etrafında şekillendirmek için büyük çaba harcıyorlar. Fakat internetin 1960'lı yıllarda ABD Savunma Bakanlığı'nca yürütülen ARPANET adlı askeri projenin bir devamı olarak ortaya çıktığını hatırlayalım. Sürekli bir oluşum halinde olan internet bugün ilk kuruluş amacının çok çok ötesinde bir yerde. Bu nedenle, interneti iyi ya da kötü olarak nitelendiremeyiz. Ağın üzerindeki örümcekler, kimi zaman ağı farklı şekilde kullanıyor, onun kullanımına müdahale edip interneti yeniden şekillendiriyorlar. Örneğin, medya ve yazılım tekellerine rağmen fikri mülkiyet kısıtlamaları aşılıp farklı bir kültürel ortam yaratılabiliyor. Wikipedia ile bilgi üzerindeki tekeller yıkılabiliyor.

Bu yazıda, internet üzerinde çalışan servislerden biri olan Web'in (World Wide Web - WWW) tarihsel evrimi ve topluma sunduğu olanaklar tartışılacak. İlk bölümde, Web 1.0 başlığı altında Web'in ortaya çıkışı anlatılacak. İkinci bölümde, özellikle 2004 yılından sonra Web'i bir adım öteye götüren, kullanıcı ve site arasındaki etkileşimi artıran, web üzerinde kolektif hareketlerin oluşturulmasına zemin hazırlayan Web 2.0 tartışılacak. Son bölümde ise Web 3.0 başlığı altında bizi nasıl bir Web'in beklediğine dair ipuçları verilecek.

Web 1.0

1984 yılında, CERN (Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi) çalışanlarından Tim Berners-Lee bilginin paylaşımında yaşanan sorunlara kafa yormaktaydı. Dünyanın dört bir yanındaki fizikçiler, verilerini ortak bir makine ve yazılım olmadan paylaşamıyordu. Berners-Lee'nin 1989 yılında sunduğu ilk tasarısı gereken ilgiyi görmedi. Berners-Lee daha sonra Robert Cailliau ile beraber çalışmaya başladı. Berners-Lee ve Cailliau,1990 yılının Eylül ayında, hypertext ile (üstveri) interneti buluşturma fikrini Avrupa Hypertext Teknolojisi Konferası'nda sundular. Fakat girişimcilerden hiçbir destek göremediler.

Berners-Lee 1990 yılının sonunda Web için gerekli tüm teknik altyapıyı hazırlamıştı: HTTP (HyperText Transfer Protokolü), HTML (HyperText İşaretleme Dili), ilk Web tarayıcı ve ilk web sayfaları.

Günümüz teknolojileriyle anlatırsak: Firefox (web tarayıcınız) adres çubuğuna http://www.bilimvegelecek.com.tr yazdınız. Adresin başındaki **http** ile kullanacağınız protokolü belirtiyorsunuz. Örneğin, http değil de ftp (dosya transfer protokolü) yazmış olsaydınız, internet üzerindeki Web hizmetinden değil de, dosya transfer hizmetinden faydalanmak istediğinizi belirtmiş olacaktınız. Karşı taraftaki web sunucusu isteğinizi alacak ve siteyi tasarlayanlar tarafından html ile yazılmış aşağıdaki gibi bir web sayfasını tarayıcınıza gönderecek:

```
<HTML>
   <BODY>
    <b>Merhaba!</b>
   </BODY>
</HTML>
```

Firefox ise sunucunun gönderdiği bu yanıtı alacak ve siz sadece "Merhaba" kelimesini, aşağıdaki şekilde göreceksiniz:

Merhaba!

Sunucunun yanıtını, siteyi tasarlayanlar Merhaba! kelimesini ve işaretleri içinde yazdıklarından koyu harflerle göreceğiz. Benzer şekilde çok renkli ve estetik sayfalar yapmak mümkündür. Web'in genel işleyişi günümüzde de bu şekildedir. Berners-Lee tarafından hazırlanmış ilk web sitesine aşağıdaki adresten erişebilirsiniz:

http://www.w3.org/History/19921103-hypertext/hypertext/WWW/TheProject.html

Web ile Berners-Lee, bilginin paylaşımını kolaylaştırmak amacıyla insanlık için dev bir atmıştır. Daha sonra da bu amacına sadık kalarak, Web teknolojisi için gerekli teknolojik altyapıyı özel mülkiyeti olarak görmemiş, kamuyla paylaşmıştır.

Web'in ilk kullanıcıları da çıkış amacına paralel olarak üniversitedeki araştırmacılar ve öğrenciler olur. İlk web sitelerinin çoğu yine bilim insanlarının bilgi paylaşımına olanak sağlayan sitelerdir. Fakat daha sonra ortaya çıkan web siteleri, web'in hangi yönlerde gelişeceğini ve eğilimlerini göstermektedir. Bu siteleri aşağıdaki gibi gruplandırabiliriz:

Bilimsel bilgi paylaşımına yönelik web siteleri:

- NCSA (http://www.ncsa.illinois.edu/)
- Fermilab (http://www.fnal.gov/)
- Üniversitelerin ve araştırma kuruluşlarının bilimsel bilgi paylaşımı için kurduğu siteler

Kültürel bilgi paylaşımına yönelik web siteleri:

- WWW Sanal Kütüphanesi (http://vlib.org/)
- İnternet Film Veritabanı (http://www.imdb.com/)
- art.net
- Art Crimes - Duvar yazısı sitesi (http://graffiti.org/)

İnternet'i bir eğlence alanı olarak değerlendiren web siteleri:

- Doctor Fun (http://www.ibiblio.org/Dave/ar00517.htm)
- Sohbet sitesi Bianca's Smut Shack (http://bianca.com)
- Simpsons ailesinin arşivi ve hayran sitesi (http://www.snpp.com/)
- Akvaryum Gözetleme (http://www.fishcam.com/)

Çevrimiçi ticareti başlatan web siteleri:

- Pizza Hut
- Powells.com

İlk gazeteler/dergiler:

- MIT tarafından çıkarılan The Tech gazetesi (http://tech.mit.edu/)
- HotWired
- Nando.net

Web siteleri hızla artmaktadır. 1994'ün ortalarına gelindiğinde toplam 7438 web sitesi varken, 1994'ün sonunda bu sayı 10.000'i aşmaktadır.

1995-2000 yılları arasında web tabanlı ticarette büyük bir patlama yaşanır. 2001 yılında web tabanlı ticaret üzerine kurulu çok sayıda şirket iflas eder. Bir kısmı web dünyasından çekilirken, bir kısmı da büyük şirketler tarafından yutulur. Bu dönemde, geleneksel medya web'e doğru kayışını sürdürür ve kendilerine yeni reklam alanları yaratır.

Türkiye'nin internet altyapısının henüz yeni yeni olgunlaşması ve kullanıcı sayısının azlığının da etkisiyle Türkiye'de toplumsal muhalefetin internetle tanışması biraz daha geç olur. Klasik dergilerin web'de de kendine yer açtığını; sendika.org, bianet.org gibi sadece web tabanlı yayın organlarının çıktığını görürüz. Özellikle Özgür Yazılım Hareketi'nin sunduğu olanaklarla, bir web sitesi açmanın maliyeti son derece düşüktür. Artık, medya tekellerinden bağımsız olarak daha hızlı ve güncel haber sunma olanağı vardır.

Web 1.0 olarak adlandırdığımız bu dönemin iki temel özelliği vardır. Web'in;

- Enformasyon temelli olması
- Sadece okunabilir olması

Bir diğer deyişle, Web sitesi sahipleri ve kullanıcılar arasındaki ilişki, site sahiplerinin çeşitli bilgileri sitesine yüklemesi ve kullanıcının da bu içeriği okuması/kullanması olarak özetlenebilir.

WEB 2.0

Web 2.0 terimi ilk kez Darcy DiNucci tarafından 1999 yılında kullanılır. DiNucci, Web 2.0 ile tasarımcıların internete erişimde kullanılan farklı araçları dikkate alarak tasarım yapmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Günümüzdeki anlamı ile ise ilk kez O'Reilly Media ve MediaLive tarafından düzenlenen konferansta kullanılır. Web 2.0 ile, Web 1.0'daki tek yönlü iletişimin yerini çift yönlü iletişime bıraktığı iddia edilmektedir.

Örneğin, Web 1.0 döneminde ansiklopedilerin web'e taşınması önemli bir adımdır. Böylece bilgiye erişim daha ucuz olduğu gibi bilginin güncelliği de artmıştır. Fakat Web 2.0'ın karakteristik uygulamaların-

dan biri Wikipedia ve benzeri siteler olur. Şimdi bir yanda uzmanlar tarafından oluşturulan Online Britannica Ansiklopedisi vardır, diğer yanda anonim kullanıcılar tarafından kolektif çalışmayla oluşturulan Wikipedia.

Wikipedia'nın dışında başlıca Web 2.0 siteleri ise şunlardır:

- Bloglar
- Facebook, MySpace, Tweeter vb sosyal ağlar
- Youtube
- Flickr

Web 2.0 ile beraber web yalnızca tek yönlü bir yayın ortamı olmaktan çıkarak kullanıcılara katılımcı bir ortam sağlar. Dolayısıyla, Web 1.0'ın sadece okunabilir ortamı, hem okunabilir hem de yazılabilir hale gelir.. İkinci olarak Web 2.0, enformasyon temelli olan Web 1.0'ın aksine insan temellidir. Web 2.0'ın başlıca özelliklerini şöyle sıralayabiliriz (3):

- Esnek web tasarımı ve kolay güncellenebilirlik.
- Zengin kullanıcı arayüzleri.
- Birlikte çalışmaya ve ortak akla verilen değer.
- Aynı ilgi alanına sahip insanlardan oluşan sosyal ağların kurulması.
- Var olan uygulamaların diğer uygulamalarla birleştirilerek ya da iyileştirilerek daha işlevsel hale getirilmesi.
- Ademimerkeziyetçilik ya da merkezin daha az görünür ve müdahale eder olması.

Tabi ki web 2.0'ın ortaya çıkışı ve gerekli teknolojik altyapının hazırlanması var olan toplumsal ilişkilerden ve içinde yaşadığımız toplumsal sistemden bağımsız değildir. Web 2.0 teknolojik olarak desteklenirken ve yeni uygulamalar geliştirilirken çoğu zaman arkasında ekonomik çıkarlar vardır. e-Ticaret web sitelerindeki müşteri yorumları, bu sitelere artı bir değer katmaktadır. Ya da şirketler, katılımcılığın coşkusu içindeki kullanıcılardan ürün geliştirirken veya piyasa araştırması yaparken büyük katkılar sağlamaktadır. Bu bağlamda, web 2.0'da özgür yazılım/açık kaynak kod projelerinin fikri etkisi vardır: Toplumsal bilginin sürekli birikmesi sağlanmakta ve şirketler bunu kullanmaktadır. Dolayısıyla, kullanılmışlık hissine kapılan web kullanıcıları da olmuyor değildir. Sonuçta, biriken toplumsal bilgi özgür yazılımda olduğu gibi topluma geri dönmeyip, doğrudan şirketin çıkarları için kullanılmaktadır.

Bunun yanında web 2.0, politikacılar tarafından da yoğun olarak kullanılır. Facebook'ta farklı politikacıları destekleyen ya da yeren gruplar ortaya çıkar. Üstelik son zamanlarda, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ve Ankara Belediye Başkanı Melih Gökçek gibi Türk siyasetinin önemli simalarını da Tweeter'da görüyoruz.

1982 yılında bilgisayarı yılın adamı seçen *Time* dergisi, 2006 yılında da, Wikipedia'yı, Youtube'u, MySpace'i, Facebook'u ve GNU/Linux'u var eden milyonlarca insanı yılın adamı seçer.

Ancak Web 2.0'a getirilen iki temel eleştiri vardır. İlk eleştiri, Web 2.0'ın belirli bir alanda uzmanlığın karşısına amatörlüğü koyuyor olmasıdır. Kullanıcılar tarafından üretilen tüm içerik eşit değerde olmamalıdır. Örneğin, jeoloji konusundaki bir uzmanın deprem hakkındaki görüşleriyle, bir amatörün görüşleri aynı olamaz, diye düşünülmektedir. Ayrıca Wikipedia'nın, hatalarla, yarı doğrularla ve yanlış anlamalarla dolu olduğu iddiasındadırlar. (4)

İkincisi, kişinin gerçek kimliğiyle bulunmaya teşvik edildiği sosyal ağlar (Facebook, Tweeter vb) ve bloglar bilgi güvenliği açısından önemli handikaplar oluşturmaktadır. ABD ordusunun resmen, başta Facebook ve Tweeter olmak üzere web sitelerinde Amerikan karşıtı hareketleri fişleyeceğini duyurduğuna bakılırsa, gayri resmi olarak neler yaptıkları gerçekten endişe vericidir... (5)

Türkiye'deki toplumsal muhalefet açısından bakıldığında ise zaman zaman Youtube'a ya da benzer sitelere video yükleme ya da Facebook'da muhalefet örgütleme dışında Web 2.0'ın olanaklarından yeterince faydalanılmadığı gözlenmektedir. Oysa Facebook, Tweeter gibi anonimliği zedeleyen, toplumsal gözetime zemin hazırlayan web 2.0 siteler değil, ama kolektif üretime olanak veren wiki tarzı çalışmalar eşsiz fırsatlar barındırmaktadır. Türkiye'de bu tarz çalışmalardan uzak durulmasında, Wikipedia'ya yöneltilen eleştirilerde olduğu gibi içerik kalitesinden kaynaklı kaygılar olabilir. Fakat, web boşluk kabul etmemekte, biz doldurmazsak

başkaları onu örmektedir. Sınırlı sayıda kişinin katkısıyla, uzun bir zamanda yaratılacak sınırlı bir içeriğe karşın, çok sayıda insanın gönüllü katkısıyla geniş, mükemmel olmayan ama giderek mükemmelleşen bir içerik yaratılabilir. Örneğin bu şekilde farklı görüşlere yer veren bir tarih ansiklopedisi oluşturulabilir. Bilim ve teknolojinin yeni bir okuması yapılabilir ya da daha dar kapsamda, sadece evrim üzerine bir çalışma yapılabilir. Özellikle genç nesilde, kitaplardan araştırma yapmanın yerini Google'a, Wikipedia'ya ya da ekşi sözlüğe bıraktığı bir dönemde web'de bir hegemonya mücadelesine girmek gerekiyor. Bu bağlamda, var olan Wikipedia ya da yeni oluşturulacak wikiler kullanılabilir.

Bunun yanında, e-posta listelerinde gerçekleşen tartışmaların verimsiz olduğunu, yüz yüze iletişimin her zaman daha sağlıklı olduğunu iddia edenler vardır. Ancak wiki üzerinden tartışma, demagojiden uzaklaşarak, farklı görüşlerin net olarak belirtilmesini ve sunulmasını sağlayacağından, e-posta üzerinden gerçekleşen tartışmalardan da yüz yüze tartışmadan da daha verimli olabilir. Üstelik yüz yüze iletişimdeki zaman ve mekân sınırlılıklarını da ortadan kaldıracaktır. Wikiler yine ortak metin hazırlamada, oturup masa başında birlikte yazmaktan ya da e-posta yoluyla belgeleri gönderip durmaktan daha kolay bir çözümdür.

Web 3.0

Web 2.0'ın temelinde insanlar arasında iletişim vardır. Web 3.0 terimi ise makineler arası iletişime, içeriğin insanlar tarafından değil de makineler tarafından zenginleştirildiği bir web yapısına yönelik bir kavramsallaştırmadır. Bir bakıma, yapay zeka ile internetin birleşimidir. Henüz şimdi değil, ama gelecekteki interneti, ağ içindeki makinelerin birbiriyle konuşup size en uygun yanıtları verdiği dev bir beyin olarak düşünebiliriz. Web 3.0 henüz teoride, nasıl bir teknoloji olacağını tam olarak bilemiyoruz. Kimi bilim insanları, Web 3.0'ı, klasik web'in tamamen dışında, ayrı bir ağ olacağını düşünürken kimileri de onun web 2.0'ın devamı olacağı görüşündedirler.

Peki web 3.0 nasıl çalışacak?

Ağustos ayında, sakin bir Ege kasabasında bir hafta tatil yapmak istiyorsunuz. Ayrıca, yemekler konusunda bazı özel tercihleriniz de var. Tatil için ayırdığınız bütçeniz sınırlı. Yolculuğu kendi aracınızla yapmak istediğinizden güzergâhı da öğrenmek istiyorsunuz.

Tüm bu sorulara yanıt bulmak için arama motorlarında, tatil sitelerinde ve google map'te epey uğraşmanız gerekecektir. Web 3.0 ise tüm tercihlerinizi belirtmenizden sonra, size kalacak bir yer ayarlayacak ve güzergâhı gösterecektir. Hatta bununla da kalmayacak, büyük beyin internet, sizin daha önceki gezilerinizden, ilgi alanlarınızdan haberdar olduğundan güzergâhınız boyunca konaklanacak yerleri de söyleyecek, seyahatinizi ağustosun belirli bir gününe denk getirmeniz durumunda ilginizi çekebilecek bir festivale katılabileceğinizi de ekleyecektir.

Arama motorlarındaki aramalarınız, önceki aramalarınızla bağlantılı olacaktır. Örneğin, Türkiye'de bir sürü Mustafa Yılmaz var. Ama arama yapanın satrançla ilgilendiğini bilecek olan (çünkü daha önce satrançla ilgili aramalar yapmıştır) Web 3.0, ekrana öncelikli olarak Türkiyeli satranç oyuncusu Mustafa Yılmaz hakkındaki siteleri listeleyecektir

Dolayısıyla, Web 3.0 ile bizi bekleyen tamamen kişiselleşmiş bir web ve akıllı bir internettir. Heyecan verici olduğu kadar korkutucu bir gelecek...

Sonuç

Web'in versiyonlamasını, yazılım uygulamalarının versiyonlamasıyla karıştırmamak gerekiyor. Örneğin,

Firefox 1.0, Firefox 2.0 ve Firefox 3.0 tamamen ayrı içerikteki ve özellikteki uygulamalardır. Web'de ise durum daha farklıdır; Web 1.0 ve 2.0 eşzamanlı olarak var olmaktadır. Hatta günümüzde bir site hem hem Web 1.0 hem de Web 2.0 özellikleri taşıyabilir. Aslında Web 2.0'ın, yeni teknolojik gelişmelerle web'in temel eğilimlerini devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Fakat unutulmaması gereken Web'in tamamlanmış, sınırları çizilmiş bir proje olmadığıdır. Web'i örenler, şirketlere ve hükümetlere rağmen, onda çatlaklar, özgür alanlar yaratabilmektedir. Web 3.0'ü de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Web'in bugüne kadar izlediği yol, geliştiricilerin olduğu kadar kullanıcıların tercihlerinin ve Web'i kullanış biçimlerinin de Web'i şekillendirdiğini göstermektedir. Bu nedenle günümüzde Web 2.0'ın, özellikle de wikilerle sunduğu kolektif üretimin ve içerik paylaşım sitelerinin iyi değerlendirilmesi gerekiyor.

Aslında örümcek ya da sinek olmak biraz da bizim inisiyatifimizde.

KAYNAKLAR

1) H. Niedzviecki, *Dikizleme Günlüğü*, Ayrıntı Yayınları
2) http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_Web, son erişim 20.03.2011
3) S. Murugesan, Web X.0: A Road Map, Handbook of Research on Web 2.0, 3.0, and X.0: Technologies, Business, and Social Applications, IGI Global, 2010
4) http://technology.timesonline.co.uk/tol/news/tech_and_web/personal_tech/article1874668.ece, son erişim 20.03.2011
5) http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/128690-abd-ordusu-gozetleyecegini-resmen-acikladi, son erişim 20.03.2011
6) http://computer.howstuffworks.com/web-30.htm,son erişim 20.03.2011

Bir karbon atomuyla söyleşi

Richard T. Hammond
Çeviri: S. Cansu Özkan

Okuyacağınız makale, Richard T. Hammond'un "From Quarks to Black Hole: Interviewing the Universe" adlı kitabından alınmıştır (World Scientific Puslishing, 2001). Hammond, evrendeki çeşitli olguları, onlarla söyleşi yapma yöntemiyle açıklıyor. Bu ilginç kitabın diğer bölümlerini de gelecek sayılarımızda okurlarımıza sunacağız. İlk olarak karbon atomu ile yapılan söyleşiyi sunuyoruz.

Öncelikle size bu söyleşi için teşekkür ederim. Bu benim için bir ilk olduğundan tüm doğru soruları sorabileceğimden emin değilim, bu nedenle lütfen doğaçlama yapmaktan çekinmeyin. Nerelisiniz diye sorarak başlamak istiyorum.

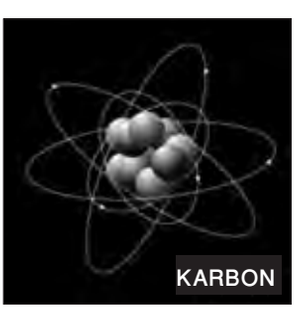
Çok uzun zaman önce ve çok uzaklarda olduğu için şaşırabilirsiniz belki ama ben doğumumu çok iyi hatırlıyorum. Sonsuza dek sürecekmiş gibi gelen o bekleme sürecinden sonra sonunda sıram geldi. Sayısı ikiden fazla olan ebeveynlerim sonunda birleşmek için uygun sıcaklığı hissettiler ve doğanın reenkarnasyonu yoluyla üç helyum atomundan oluşan bir karbon atomu olarak dünyaya geldim.

Bir füzyonunun ürünü olduğunuzu mu söylüyorsunuz?

Evet, kesinlikle öyle. Fakat yeni hayatımla gelen bu heyecan, yıldızımın soğuması kadar çabuk azalmaya başladı ve sonsuza dek kocaman, bir sürü karbon kopyamdan oluşan etkisiz bir yıldızın içine hapsolacağımı fark ettim. Ancak yıldızım o muazzam çekim etkisiyle arkadaşımız olan başka bir yıldızdan çokça sayıda kardeş atomu bize çekiyordu ve huzurlu topluluğumuzun dağılacağına dair iddialar ortalıkta dolaşıyordu.

Yani karbon oluşturacak daha fazla helyum kalmayınca füzyon durdu ve siz de yörüngenizdeki bir yıldızdan atomları kendinize çektiniz öyle mi?

Evet, sanırım ben şanslıydım. Söylentilerin doğru olduğu ortaya çıktı ve sizin henüz zamanı ölçmeye başlamanızdan çok uzun zaman önce kaçınılmaz bir anda çekim alanı o kadar kuvvetli bir hale geldi ki hiçbirimiz buna dayanamadık. Öyle bir yıkımla karşı karşıya kaldık ki, bugün bile düşünmesi tüylerimi diken diken ediyor, Evren'deki en büyük ve en görkemli patlamanın içerisinde hiçbirimiz ne olup bittiğini bilmeden çok uzaklara dağıldık. Bu olay beni resmen büyülemişti, çünkü ilk kez özgür oluyordum ve o zamana kadar benim için tüm Evren hidrojen atomları, helyum ve karbondan oluşuyordu; ama artık fırlayıp neredeyse ışık hızında gezebildiğim için ağır ve garip bazı elementleri görebilmiştim. Kısa sürede bu dehşet verici yeni elementlerin beni bir an bile duraksamaksızın tamamen yutabileceğini öğrendim ve kendimi onlardan sakınmaya çalıştım.

Bir süpernovayı ve sonrasını mı tanımlıyorsunuz?

Evet. Sonraları binlerce, milyonlarca ve milyarlarca yıl bir gün gibi geçti ve ben bir kez daha bu sıkıcı monotonluğun içerisinde kaldım. Kendimi evimden, en yakın komşularım hidrojen atomlarıyla iletişim kuramayacak kadar çok uzakta, önceki sıcak çevremin tamamen zıttı olan soğuk, kasvetli bir boşlukta buldum.

Hakikaten kulağa kasvetli geliyor. Peki, bu ruh halinden nasıl kurtuldunuz?

Birkaç milyon yılın daha geçmesiyle yakınımdaki ilk bir iki tane daha, sonra da başka birkaç tane daha komşumu fark edince umutsuzluğum geçti. Çok kısa bir süre sonra onlarla eski dostlar gibi geziniyorduk. Tıpkı o görkemli olayın, yani patlamanın haberini yayan dedikodu kazanı kaynamaya başlamadan önceki halimiz gibi.

Fakat bu sizin daha önce söz ettiğinizden farklı bir yıkım. Şimdi bir yıldız oluşumuna dair iddiaların olduğunu söylüyorsunuz.

İddiaların doğru olduğu ortaya çıktı ve sonraki birkaç milyon yıl boyunca ilerde bir yıldız olacağını bildiğimiz şeye doğru etrafında dönerek yavaş yavaş yaklaşıyorduk. Birçok hidrojen arkadaşım yıldızın içine girebildiler, fakat ben yörüngede sıkışıp kaldım ve uzaktan yıldızın doğuşuna tanıklık etmiş olmama rağmen kendimi dışlanmış, çok yaşlı ve aşırı ağır hissediyordum.

Aşırı ağır derken neyi kastediyorsunuz?

Şöyle; yeni bir yıldızda hidrojen, helyum yapmak için füzyona uğrar ve çok sonra da helyum karbonu oluşturur. Ben ise bir hidrojenin kütlesinin on iki katı kadarım ve gökcisimleri için gerçek bir yakıttan ziyade bir nihai ürünüm diyebilirim.

Peki, sonra ne yaptınız?

Korku duygusu bu kendime acıma halime bir

son verdi. Yörüngede olmama rağmen yalnız değildim. Birçok ağır element ve hatta şu berbat moleküller, bir yandan yeni güneş ışığını yutarken bir yandan da elektronlarımı çalmaya çalışarak etrafımda toplanıyordu. Kaşla göz arasında demir ve minerallerden oluşan katı bir topun içerisine gömülmüştüm. Sonsuzluktan başka gidecek hiçbir yer olmayan, etrafımı saran bu korkunç siyahlık içerisinde zamanı algılayamıyordum.

Yani Dünya'nın bir parçası haline mi geldiniz?

Evet. Milyonlarca yıl birbirini kovalıyordu, sonunda hiç yoktan büyük bir sismik şok geldi. Bu sismik şok o kadar güçlüydü ki, içinde olduğum bu sert topu yararak açtı ve kendimi bir kez daha uzayda, iki cismin yörüngesinde buldum. Kısa süre sonra yörüngem değişti ve kendimi bu kez de daha büyük olan cismin yörüngesinde buldum. Ve bizi etkileyen o diğer cisim de bu yörüngeye girdi. Yine uzaydan fazlaca ziyaretçisi olan garip bir topluluğun içindeydim. Bu ziyaretçiler endişe verici bir hızla gezegenimi parçalayacaklardı ve genel olarak sudan oluştukları için bunların kalıntıları zamanla devasa okyanusları oluşturdular, bense elbet bir milenyumda boğulacağımdan korkuyordum.

Sanırım Ay'ımızın oluşumunu ve gezegenimizi bombardımana tutan kuyrukluyıldızları betimliyorsunuz, fakat ben boğulabileceğinizi hiç düşünmezdim.

Sadece şairane bir laftı… Sonraları hepsinden daha ilginç bir şey oldu. Evrende bugüne kadar meydana gelmiş belki de en heyecan verici projenin içinde yer aldım. Füzyon, süpernova, güneş sistemi oluşumu, Ay'ımızın doğuşu ve kuyruklu yıldızların bombardımanı, hepsi bu deneyimin yanında hiç kalır! Öncelikle bir molekülün parçası haline geldim, başta bu beni biraz korkutmuştu, fakat sonra biz ve daha birçok molekül, yerçekimine inat yukarı doğru tünellerle su taşıyan en karmaşık, en tuhaf şekle sahip olan, rüzgârın esintisiyle çırpınan ve atalarımızın oluşturduğu ışığın aynısı olan güneş ışığını emen yeşil ruhani yaprakları oluşturduk. Bu ironi hoşuma gitmişti ve oluşturduğumuz yapının ışığı algılayıp ona tepki vereceği gerçeği beni büyülemişti.

Sanki bir çeşit bitkinin parçası olmuşsunuz gibi geliyor, doğru mu?

Evet, bir ağaç. Fakat bu mucizevî dönem çok sürmedi. Kısa bir zaman sonra artık topraktan hiç su alınamıyordu ve güneş ışığı artık tepkisiz bir yapının üzerine düşüyordu. Daha önce hiç hissetmediğim felç edici büyük bir hüzün, en az etrafımdaki Dünya kadar kaplamıştı beni. Gittikçe daha derine doğru indim ve Evren'deki herhangi bir kuvvet kadar güçlü olan zaman, beni komşularımdan ayırdı ve genellikle birlikte gezindiğimiz dört hidrojen atomu dahil birkaç tanesini alacak olmama rağmen kendimi, hatırlayabildiğimden daha fazla yıl boyunca kalın siyah bir çamurun içerisinde zar zor hareket edebilir halde buldum.

Bu kasvet, basınçtaki ani bir değişiklikle bozuldu. Basıncı hepimiz aynı anda hissettik ve körlemesine yukarı doğru çıktık ve tekrar kendimi yüzeyde, bu kez doğanın yeteneğini aştığını düşündüğüm garip geometrik bir şeklin içinde buldum. Fakat bu daha göreceklerimin ve yaşayacaklarımın yanında bir hiçti. Her yerde her boyuttan dehşet verici, açıklaması ve telaffuzu mümkün olmayan yapılar vardı; bense rafine edilmiş, tekrar kullanılmış, terk edilmiş, kurtarılmış ve genel olarak açıklaması neredeyse mümkün olmayan muazzam çokluktaki nesnelerin içine girmiştim. Her şey çok hızlı gelişiyordu ve keşke bir günlük tutabilseydim diye düşündüm ama malum bir karbon atomu olarak bunu yapmam zor.

Bir saniye durun. Öldünüz, yani ağacınız öldü demek istedim, ayrışıp petrole dönüştünüz, peki ya sonra? Tekrar bir petrol kuyusundan yüzeye mi çıktınız?

Hı hı. Kendimi tamamen insanları anlamaya vermiştim, nesiniz, nerden geliyorsunuz vs ve hatta kısa bir süreliğine kendimi garip bir şekilde bir kadının ayaklarından beline kadar bacağına sarılmış olarak buldum. Bu süre içinde tuhaf şeyler gördüm, fakat bunları size aktarmam gerektiğini düşünmüyorum… Aslına bakarsanız içinde yer aldığım bütün bu şeyler benim idrakimin ötesinde. Mesela füzyonun prensibi benim için gayet açık olmasına rağmen yakın tarihimde yaşadıklarım böyle değil.

Şikâyet etmiyorum, böyle dinamik, hızlı akan bir yaşamın parçası olmayı seviyorum, fakat ertesi gün kendimi bir kez daha siyah bir sıvının içine batırılmış bulunca doğal olarak endişelendim. Bu kez hızlıca bir basım tesisine gönderildik ve daha bir *i* bile yazamadan sürecin ortasında, cümlenin sonunda işte buradayım. Tanıştığımıza memnun oldum.

Ne kadar ilginç bir hayat, emekliliğinizde ne yapmayı amaçlıyorsunuz?

Şimdilik hayatın önümüzdeki on milyar yıl içerisinde bana ne getireceğini düşünmeye başlayamıyorum ama eğer kalbimi açacak olsam size içtenlikle şunu söylerdim; sizin gibi kısa süre yaşayan bir insanın parçası olmak için içimde en derindeki elektronumu verirdim. İmkânsız bir şey istiyorum belki…

Belki de imkânsız değildir…

matematik sohbetleri

Matematiğin (m)izahı II

Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

Bu yazıda da matematikle mizahın kesiştiği yolda yürüyoruz. Önceki sayıda matematik mizahını fıkralardan örnekler vererek incelemeye çalışmıştık. Bu kez de matematik üzerine yapılmış olan bazı şaka, espri ve karikatürleri ele alacağız.

Matematiksel şakaların birçoğu sayılar kuramı, fonksiyonel analiz, topoloji gibi matematiğin farklı alanlarına aittir. Meraklıları için matematik dünyasında keşfe çıkabilmenin ilk adımı olabilecek bu esprilerin bir bölümü soru yanıt biçimindeki bilmecelerle karşımıza çıkar. Matematiğin alt dallarıyla ilgili olan bu şakaları anlayabilmek için matematiksel bilgi gerekir. Bu yazıda böylesi birkaç şakaya değineceğim, tabii matematikle ilgili bazı popüler bilgileri vererek.

Geometrik topolojinin incelediği bölümlerden biri olan iki şeklin veya iki cismin birbirine "dönüşümü" birçok şakanın konusu olmuştur. Bir üçgenle bir çember, kulplu bir kahve kupasıyla bir simit topolojik olarak eşyapılıdır. Islak kilden yapılmış kulplu bir kahve kupasının parçalanmadan eğilip bükülerek, düzleştirilip bir simit şeklini alması topolojik bir dönüşümdür ve bu dönüşümün gerçekleşmesi kahve kupasının kulplu olmasına bağlıdır. Buradan üretilmiş bir espride kahve içerken simit yiyen bir topolojistin kahve kupasının kulpunu tutarken, kupanın simide dönüşümünü açıklayamayacağı anlatılır. Bu türdeki şakalar matematik kültürünün bir parçasıdır ve bu kültüre ait ipuçları verirler.

Birçok çeşitlemesi olan "Bir ampulü değiştirmek için kaç matematikçiye, kaç mühendise, kaç fizikçiye gerek vardır?" gibi soruların matematikle ilgili değişik uyarlamaları yapılmıştır:

S: Bir ampulü değiştirmek için kaç topolojiste gerek vardır?

Y: Fark etmez, nasıl olsa bir topolojist onu düğüm haline getirecektir.

S: Kaç sayı kuramcısı gerekir?

Y: Bu sayı bilinemez, ancak bu sayının kusursuz bir asal sayı olduğu sanısı ünlü bir matematikçi tarafından ifade edilmiştir ve bu sanı henüz kanıtlanamamıştır.

S: Kaç geometrici gerekir?

Y: Sıfır, çünkü bu iş pergel ve cetvelle yapılamaz.

S: Kaç analizci gerekir?

Y: Üç. Biri ampulü değiştirmenin en az bir yolu olduğunu (varlık teoremi), ikincisi ise ampulün tek biçimde takılabileceğini kanıtlamak için (teklik teoremi); diğeri de bu ampulün takılmasına ait bir algoritma geliştirmek için.

S: Kaç matematikçi gerekir?

Y: 0,999999…

Bu şaka, 0,999999… = 1 eşitliğinin doğruluğundan kuşku duyanlarla dalga geçmenin yanı sıra, matematiğin tek başına yapılan bir uğraş olduğunu da anlatır. Öte yandan bu espri yukarıda topolojist, sayı kuramcısı, analizci, geometrici gibi matematikçiler için verilen yanıtlarla çelişiyor gibi görünse de mizahta mutlak tutarlılığı aramak doğru olmasa gerek. Bunun güzel bir örneği aşağıdaki soruda.

S: Bir ampulü değiştirmek için kaç ampul gerekir?

Y: Bir, eğer bu ampul kendi Gödel sayısını biliyorsa.

Bu şaka, matematikte doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanamayan önermelerin olduğunun kanıtının yapıldığı Gödel'in eksiklik teoremlerine bir göndermedir. Gödel, adına "Gödel sayıları" denilen her matematiksel tümceye, her ime bir sayının karşılık getirilebileceğinin olanaklı olduğunu göstererek matematiğin çelişkisiz olduğunun kanıtının yapılamayacağını kanıtlamıştır. Eksiklik teoremleri matematiğin temellerini sarsmıştır. Bu şakanın devamı olarak bir tavuğun yolun karşısına geçmesiyle ilgili olarak şu soru sorulur: Tavuk neden yolun karşısına geçti? Gödel'in eksiklik teoremlerine göre yanıt şöyledir: Tavuğun yolun karşısına geçip geçmediği kanıtlanamaz.

Tavuğun yolun karşısına geçip geçmediği kanıtlanabilir mi? Bilemem! Ama matematikte, kanıt olmadan bırakın karşıdan karşıya geçmeyi adım atmanın bile olanaksız olduğu çok iyi bilinir. Kanıt matematiğin hijyenidir ve kanıtın her aşamasının geçerliliği çok önemlidir. Matematik tarihine bakıldığında kimi ünlü matematikçilerin bile yaptıkları kanıtlarda gerekli titizliği göstermediği görülür. Birçok matematikçinin kanıtı, incelemeler sonunda saptanan hatalar nedeniyle geçersizleşmiştir. Matematikte kanıt bu kadar önemliyken, matematiğin günlük kullanımında bu titizliğe rastlamak her zaman mümkün olmamaktadır. Aşağıdaki şakalarda, daha çok amatör matematikçilerin ve kimi akademisyenlerin ders verirken matematiğin ihlaline yol açan faullü "kanıt teknikleri" sıralanmıştır.

Nasıl kanıtlamalı? Ders verenler için rehber

Erteleme yoluyla kanıt: "Bunu dersin ilerleyen bölümlerinde kanıtlayacağız."

Ayartma yoluyla kanıt: "Kendinizi bunun doğru olduğuna inandırın."

Savsaklama yoluyla kanıt: "Okuyucu rahatlıkla detayı anlayacaktır."

Örnek verme yoluyla kanıt: "Genel kanıtın vermek istediği fikri n = 2 durumu çok iyi anlatıyor."

Erişilemeyen literatüre referans vererek kanıt: "Slovenyalı Filoloji Topluluğu'nun 1883 yılındaki anı kitabında bu teoremin bir sonucu bulunabilir."

Gözdağı, yıldırma yoluyla kanıt: "Önemsiz."

Seçkin otorite yoluyla kanıt: "Dün akşam telefonda Robert Langlands'la konuştum, Galois gruplarıyla otomorfik formlar arasında bir denkliğin olduğunu söyledi."

Matematikte geçmişte yapılmış çalışmaların referans gösterilmesi yoluyla kanıt: "Matematikçilerin uzun ve yılmayan çalışmaları sonucunda karşı bir örnek bulunamadı."

Şekil ve şema kullanarak kanıt: Örnek yoluyla kanıtın biraz daha ikna edici olanıdır. Savsaklama yoluyla birlikte çok iyi gider.

Coşkulu el sallama yoluyla kanıt: Derste veya seminer düzeninde iyi işler.

Matematiği öğretenlerin bu "ihlallerine" karşılık, öğrenenler de matematik ödevlerine ilişkin ihlallerini zaman zaman matematik diliyle izah etmişlerdir. Bu bölümde öğrencilerin ödev yapmama mazeretlerinden örnekler vereceğim. Ödev, adı üstünde bir otoritenin yaptırımıdır aslında. Öğrencilere verilen birçok ödevde gönüllülük yok denecek kadar azdır. Bütün bunların üstüne matematikle arası iyi olmayan bir öğrenciye verilen matematik ödevi o öğrenci için bir işkenceye dönüşür, matematiğin dünyasıyla gerçekler dünyasının çatışması başlar. Her iki dünyada yaşamanın zorluğu içinde olan öğrenci, birçok mazeret üretir. Ödev yapmamanın esprili matematiksel gerekçelerinden bazı örnekler:

- Ödevimi yaparken bir tamsayıyı yanlışlıkla sıfıra böldüm, kâğıdım bir anda alev aldı.

- Bir kahve ve simit molası verdim, ama gecenin kalanında hangisini hangisine bandıracağıma karar veremedim.

- Ödev kâğıtlarıma asimptotik olarak yaklaşıyor ama dokunamıyordum.

- Ödevimi çekmeceye kilitledim ama dört boyutlu bir köpek geldi, onu yedi.

- Teoremi kanıtlayabilirdim ama kanıtı yazacak yerim yoktu. (Fermat'nın Büyük Fermat Teoremi'nin kanıtı için çalışma kâğıtlarından birine yazdığı "Kanıtı yazacak yerim yok." notuna bir gönderme...)

- Ödevimi bir Klein şişesine koyduğuma dair yemin edebilirim ama onu bu sabah bulmadım.

- Carl Friedrich Gauss'un doğumgününü kutladığımdan zamanım olmadı.

-Dünya Kupası maçlarını izliyordum, topun yakınsadığı noktayı bulmaya çalışırken ekrana kilitlendim.

Kanıtını yapmakta takıldığım teorem için *Matematik Dünyası* dergisine baktım gülmekten ödevimi tamamlayamadım.

Farklı yayınlar ve internet ortamından derleyerek yukarıda sıraladığım mazeretlerin sonuncusunu bir öğrencimin esprisinden esinlenerek ben ekledim. Sözü, *Matematik Dünyası* dergisindeki mizaha getirmek istiyorum. Yarı akademik nitelikte olan, matematiğin hemen her alanına ait derinlemesine yazılarla dolu bir dergide nasıl olur da mizah yapılır? Dergiyi okuyanlar bu sorunun yanıtını çok iyi bilir. Halkalar, sıralamalar, sonsuz sayılar, çizgeler, seçim beliti, türev gibi kuramsal matematiğin en temel konuları akıcı ve esprili bir dille anlatılır. Oldukça soyut ve teorik bir konunun bir yerinde adeta birisi sizi gıdıklar, gülmeye başlarsınız. Okur, matematiksel nesnelerin matematiği sulandırmadan yapılan mizahi betimlemelerini okumanın keyfini sürer, yapılan tam anlamıyla matematiğin (m)izahıdır. Eğlenceli matematik bu olsa gerek! Ali Nesin'in kaleminden çıktığını zannettiğim bu espri ve betimlemelerden bazılarını alıntılıyorum: "Sayfanın en altına çizdiğimiz bu eğriye literatürde -çok affedersiniz!- sikloid denir.", "Fonksiyonların süpnormunun sonsuz olabilmesi bazı hassas ruhları rahatsız edebilir." "Acaba bu en gıcır sonlu küme maksimal bir sonlu küme mi?", "f sıralamaya saygı duyuyor".

Matematik Dünyası'nın "Okurlardan" köşesine göz attığınızda da tam bir mizah şöleniyle karşılaşırsınız. Okurlardan gelen sorular ve editörün yanıtlarına örnekler:

Soru: Hocam, tek sayıların olmadığını kanıtladım. Bu konuyu uluslararası dergilerde yayımlamam gerekiyormuş. Onun için size gönderdim. Yardımcı olursanız sevinirim.

Yanıt: Şimdi de çift sayıların olmadığını kanıtla da MD'nin kapısına kilit vuralım.

Soru: Sanırım 5 yıldır uğraşıp kanıtlayamadığım Goldbach sanısını bu sefer kanıtladım. Size yolluyorum. İnceleyip beni doğru ya da yanlış olduğu konusunda bilgilendirmenizi rica ediyorum.

Yanıt: Kanıtınız sadece iki sayfa olduğundan yanlıştır.

Soru: 0 = 1 eşitliğini ispatlayarak matematiğin çelişkili olduğunu gösterdim. Şimdi ne yapayım?

Yanıt: Fiziğe el atıp başımıza taş yağmayacağını kanıtla.

Soru: 29'un ikilik tabanda asal olmadığını gösterdim. Bu önemli bir buluş mudur?

Yanıt: Asallık tabandan bağımsız bir kavramdır. Buluşunuz önemli olmasına önemli de, bir kusuru var, yanlış…

Matematik Dünyası'nda yapılan mizah, alıntıladığım bu şakalarla sınırlı değil elbette. Dergide mizahın en önemli ismi karikatürist Tayfun Akgül. Uluslararası bilim dergilerinde de karikatürleri yayımlanan Tayfun Akgül, *Matematik Dünyası* için çizdiği karikatürlerle matematik (m)izahından çok güzel örnekler vermiştir. Bu yüzden *Matematik Dünyası* okurları çok şanslı, dünyada hiçbir matematik dergisinin Tayfun Akgül gibi bir karikatüriste sahip olduğunu sanmıyorum.

Matematik ve mizah… Her iki etkinlik de soyutlamanın ürünü. Mizah matematik dünyasını soyutluyor, matematik ise insanın en mükemmel soyutlama uğraşlarından biri. Matematiğin dünyası ile gerçekler dünyasının çarpıştığı noktada mizah sahne alıyor ve bizlere her iki dünyanın güzelliklerini görme olanağını sağlıyor.

Teşekkür: Karikatürünü yayımlamama izin verdiği için Tayfun Akgül'e çok teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

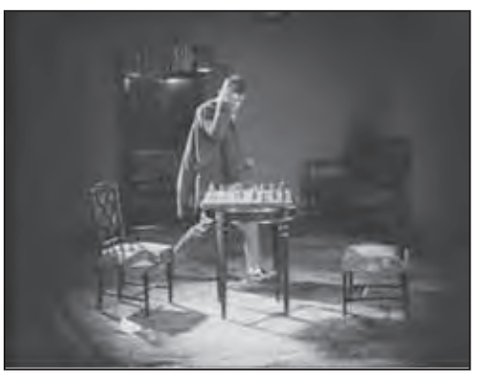
1) Paul Renteln, Alan Dundes, Notices of theAmerican Mathematical Society, 2005, Volume 52, Number 1.

Bahar Kürekli baharkurekli@hotmail.com

Film dünyasında satranç

Shakhmatnaya Goryachka

Türkçe adı: Satranç Humması
Yönetmen: Vsevolod Pudovkin
Yapım: 1925 - Sovyetler Birliği
Tür: Komedi
Süre: 28 Dakika
Oyuncular: Anna Zemtsova, Vladimir Fogel, Jose Raul Capablanca

Sovyet yapımı kısa metraj film 1925 Moskova'sında geçmektedir. Satranç oynamanın hastalık haline dönüştüğü bir toplumun, başından geçen olayları komik bir dille anlatır. Uluslararası adı "Chess Fever" olarak bilinen filmde dünya şampiyonu Capablanca'nın yanı sıra Marshall, Reti, Spielmann, Yates gibi zamanın en iyi satranç oyuncuları da yer alıyor.

Det SJunde İnseglet

Türkçe Adı: Yedinci Mühür
Yönetmen: Ingmar Bergman
Yapım:1957-İsveç
Tür: Dram-Fantastik
Süre: 96 Dakika
Oyuncular: Max von Sydow, Gunnar Björnstrand, Bengt Ekerot, Nils Poppe

Film ortaçağda Haçlı Seferi'nden veba salgınının kol gezdiği ülkesine dönen şövalyenin ölüme meydan okumasını konu alıyor. Dönüş yolunda yolu ölüm tarafından kesilen şövalye ölümü bir satranç oyununa davet eder ancak kaybederse ölüme teslim olmaya razı gelir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında gösterime giren film, ortaçağ ve modern dönem insanının yaşadıklarının çok da farklı olmadığını dile getirir ve inanç sistemini sorgular.

"Yedinci Mühür, serbestçe kullanılmış ortaçağ malzemeleriyle sunulan modern bir şiirdir. Filmde Şövalye, bugünün askerinin savaştan dönmesi gibi, Haçlı Seferi'nden dönüyor. Ortaçağda insanlar vebadan ölesiye korkarlardı. Bugün de atom bombası korkusuyla yaşıyorlar. Film, teması hayli basit bir allegoridir: İnsan, onun ebedi Tanrı arayışı ve tek mutlaklık olarak ölüm." Ingmar Bergman

Searching For Bobby Fischer

Türkçe adı: Masum Hamleler
Yönetmen: Steven Zaillian
Yapım: 1993- ABD
Tür: Dram
Süre: 110 Dakika
Senaryo (kitap): Fred Waitzkin
Oyuncular: Laurence Fishburne, Ben Kingsley, Laura Linney, Joan Allen, William H. Macy, Joe Mantegna, Dan Hedaya, David Paymer, Max Pomeranc, Anthony Heald, Hal Scardino, Robert Stephens, Steven Randazzo, Vasek Simek.

Film satranç şampiyonu Bobby Fischer'in izinden giden 7 yaşındaki satranç dehası Josh Waitzkin'in hikâyesini konu alıyor. Fred Waitzkin'in kitabından uyarlanan filmde başrol karakteri gerçek hayatta yazarın oğlu, dolayısıyla gerçek bir hikâye… Baba ve oğul hikâyesinin anlatıldığı keyifli bir film.

Alman Satrancı

Yönetmen: Kemal Çipe
Yapım: 2001-Türkiye
Tür: Dram
Süre: 21 Dakika
Oyuncular: Kaya Akkaya, Gürgen Öz, Sait Genay, Albert Kedosim

Satranç meraklısı bir toplama kampı generalinin, satranç tutkusunu bir tür işkence haline dönüştürmüştür. Kampta seçilen Musevilere oynatılan satranç oyunun da her taş kaybı bir cezaya karşılıktır. Örneğin piyon kaybetmenin cezası tokatlanmak, at kaybetmenin cezası dişlerinin kırılması ve oyun sona erdiğinde de yenilenin cezası öldürülmek… Film bu kampta uzun bir süre yenilmeyen ve sonradan kamptan kurtulan Yaakov karakterinin kendi ile hesaplaşmasını konu alıyor.

FIDE Woman Grand Prix 2011 Qatar 4.3.2011

2009 yılında başlayan FIDE Kadınlar Grand Prix turnuvasının sonuncusu 22 Şubat- 5 Mart tarihleri arasında Katar'da gerçekleşti. 12 oyuncunun döner sistemle oynadığı turnuvanın galibi Hintli GM Humpy Koneru oldu. İki yıldır dünyanın çeşitli kentlerinde yapılan turnuvanın ilk ayağı İstanbul'da gerçekleşmiş ve şampiyon yine Büyükusta Humpy Koneru olmuştu. Toplam 40.000€ ödülün dağıtıldığı turnuva da ikinciliğe Ermeni Büyükusta Elina Danielian, üçüncülüğe ise Fransız Büyükusta Marie Sebag oturdu. Son dünya şampiyonasında Betül Cemre Yıldız'a elenen İsveç'li Büyükusta Pia Cramling ise ancak dördüncülüğü alabildi.

Zhu Chen – Koneru Humpy

1.d4 Af6 2.c4 c5 3.d5 e6 4.Ac3 exd5 5.cxd5 Fd6 6.Af3 Fc7 7.e4 d6 8.h3 0-0 9.Fd3 a6 10.a4 Ke8 11.0-0 Abd7 12.Ff4 Af8 13.Ad2 Ag6 14.Fg3 Ae5 15.Fc2 Fd7 16.f4 Ag6 17.f5 Ae5 18.Fh4 Fa5 19.Ae2 Fxd2 20.Vxd2 Axe4 21.Vf4 Af6 22.Ac3 Ah5 23.Vf2 Vb6 24.Ka3 Vb4 25.Kb3 Vd4 26.Kb6 Ac4 27.Kxb7 Fc8 28.Ke7 Kxe7 29.Fxe7 Ag3 30.Vxd4 cxd4 31.Kf3 Fxf5 32.Fxf5 Axf5 33.Kxf5 dxc3 34.bxc3 f6 35.Kf4 Kc8 36.Ke4 Kc5 37.Şf2 Şf7 38.Fd8 Ae5 39.Şe2 Şe8 40.Fb6 Kxc3 41.Kb4 Kc2+ 42.Şf1 Ac4 43.Şg1 Şf7 44.Ff2 Şg6 45.g4 a5 46.Kb7 Ka2 47.h4 Kxa4 48.h5+ Şh6 49.Kc7 Ae5 0-1

Ayın 'söz'ü

"Satranç akılla oynanır, ellerle değil!"
Renaud ve Kahn

Türkiye Çocuk Satranç Ligi

2011 Türkiye Çocuk Satranç Ligi finali 12 Nisan - 17 Nisan tarihleri arasında Antalya Kemer'de gerçekleşecek. Finali 60 dk+30 sn. eklemeli tempo ile 9 tur İsviçre sistemi olarak gerçekleştirilecek turnuva da çocuklar ekip olarak yarışacaklar.

FIDE Mart 2011 ELO Listesini Açıkladı

Dünya şampiyonu Hindistanlı Büyükusta Viswanathan Anand 2817 ELO puanı ile ocak ayının birincisi Büyükusta Magnus Carlsen'den(2815 ELO) birinciliği devralarak, 2011 Mart listesinin lideri oldu. İkinciliği Carlsen alırken, üçüncülük Ermeni Büyükusta Levon Aronian'ın(2808) oldu.
Ülkelerin en iyi 10 sporcularının ELO puanlarının ortalamasına göre belirlenen ülke sıralamasında ise birinci Rusya (2732), ikinci Ukrayna (2697), üçüncü Çin (2657) olurken ülkemiz 2486 ortalama ile 42. sırada yer aldı.

Soru 1 **Beyaz oynar, kazanır.**
Guseinov - Romero (Aviles, 2000)

f7+ beyaz oynar kazanır 1-0

Soru 2 **Beyaz oynar, kazanır.**
Kulaots - Levin (Gausdal, 2006)

iki hamle mat 1.Vb5+ axb5 2.axb5+ iki hamle beyaz kazanır 1-0

Soru 3 **Beyaz oynar, kazanır.**
Steinitz - Sands (New York, 1887)

1.Vg6+ hxg6 2.fxg6+ iki hamle beyaz kazanır 1-0

Bir gün olmadık bir geçmişle uyanabilirsiniz!

21 Eylül 2010 tarihinde yapılan ve aslında bir taşla onlarca kuş vurmayı hedefleyen, basına üçüncü Devrimci Karargâh operasyonu olarak yansıyan tertiple tutuklanan *Bilim ve Gelecek* dergisi editörü Baha Okar'ın eşiyim. Bunu belirtmemin nedeni eş mağduriyeti ile ilgili değil. Hem ahbabı hem de hayat arkadaşı olarak söyleyebileceklerimi daha doğrudan, mesafesiz söylemek için. Çünkü Baha'yı da kendimi de mağduriyete ve birilerinin vicdanına sığınacak kadar değersiz bulmuyorum.

Olmadık bir şekilde hayati bir mücadelenin içine çekilen insanları daha çok filmlerden izliyoruz sanıyordum. Bir sabah uyandırılıyorsunuz ve birkaç gün sonra hayatınızı tümden değiştirecek bir kurgunun içine çekiliyorsunuz... Bir yanlışlık vardır ve gözaltından bırakılır diye beklerken, savcılık, mahkeme derken birden her şeyin ayaklarınızın altından kayıp gittiğini an an yaşıyorsunuz. Doğrudan böylesi bir senaryonun öznelerinden biri haline getirildiğinizde gerçeklikten kopmamak için maddi yaşamla aranızdaki en önemli bağlardan biri olan gölgenize sığınıyorsunuz. Bazen çığlık atmak istiyorsunuz fakat kendinizi ağzı hafif aralanmış ve öylece kalakalmış buluyorsunuz. Yıllardır birlikte yaşadığınız adamın hayatına kurmaca yaşantılar enjekte edilince *The Truman Show*'un izleyicisi olan siz, senaryonun kahramanının yerini alıyorsunuz aniden. Ve birilerinin sizi izlemesine gerek kalmıyor, siz kendi kendinizi izlemeye başlıyorsunuz. Her şey kurgu aslında, Baha da gerçek değil. Etrafımda gördüğüm her ne varsa bir tertip ve belki de ben yokum. Ya da bana distopik *Total Recall* filmindeki gibi yaşantı ekmişlerdi, onun etkisinden kurtuldum ve yaşadığımız her şey bugünde aslında. Yani geçmişim bana ait değil ve Baha aslında burada olmadı hiç. Bir duvara tutunduğunuzda veya bedeninize bir şey değdiğinde gerçekliğe dönüp hikâyenizi anımsıyorsunuz. Ve haksızlığa karşı yeniden yaşama, gölgenize ve aylardır içeride, hapishanede olan sevdiğinize dönüyorsunuz.

Baha ve Suzan Burgazada gezisinde - 2009

Hiç birimiz aslında kendimizi tanımıyoruz çünkü bilmediğimiz 'yaşantılarımız' var

Baha yıllar önce ODTÜ'de okudu, Ankara'dan öteyi göremedi henüz. O da ben de içinde bulunduğumuz sistemin kirlerine değmeden yaşamaya çalıştık. Ama doğrusunu isterseniz uzak durmaya çalıştığımız çamurun bir gün bizim de üzerimize sıçrayabileceğini fazlaca hesaplamadık. Tutuklandığında haftalarca neden olabilecek şeyleri sorguladık. Acaba bir bilim dergisinde çalışıyor olması mıydı neden? Yazdığı yazılar neden olmuş olabilir mi? Evrimi savunmaları, yaratılış düşüncesine karşı olmaları... Baha'nın hiçbir örgütle ve politik çevreyle bağı yok. Ne gelir akla başka? Bir sosyalist olarak 15-16 Haziran'ı anma eylemlerine katılması mı, 1 Mayıslara... Veya evde bulunan yüzlerce kitap içerisinden cımbızla alınan Marksist terminolojiye ait kitaplar mı? Bunlar illegal örgüt yayınıydı da biz mi haberdar değildik!..

Baha'nın adı geçen örgütle ne somut (ideolojik, politik, örgütsel) ne de soyut bir bağı var. Bunu söyleyebilecek kadar iyi tanıyorum onu ve bunu söyleyebilecek kadar zaman geçirdik, söyleştik onunla. İş mesaisi dışında geçirdiği bütün anlarının ortağıyım. Uyurken de yanındaydım üstelik. Çünkü tutuklanma gerekçelerinden biri Kuzey Irak'ta silahlı eğitim gördüğüne dair bir itirafçının teşhisi. Söylenen tarihlerde Baha işinin başında ve Türkiye'deydi, üstelik bunu yazılı delillerle ve pek çok tanıkla da söyleyebiliyoruz. O bu ülkenin dışına gezmek amacıyla bile çıkmayı arzulayan adamlardan değil.

Evimiz basıldığında fiziksel anlamda şiddete uğramadık ama ondan daha büyüğünü, kapatılmayı yaşadık. Hem hayatlarımızdan, birbirimizden hem de belirsiz bir tarihe ertelenen geleceğimizden ve geçmişimizden kopartıldık. Üstelik bunu yaşayan sadece ben ve Baha değiliz. Aynı operasyonda gözaltına alınan insanların hikâyeleri de oldukça benziyor bizim hikâyemize. SDP üyeleri ve parti yöneticileri, TÖP yöneticileri, eskiden DİSK'te yöneticilik yapmış Kemal Amca (Hamzaoğlu) ve *Red* dergisi yazarı Hakan Soytemiz.

Ölü ya da diri aslında hepimiz örgüt üyesiyiz!

Baha tutuklandığından beri yaşadığım en büyük zorluk başımıza gelenleri birilerine anlatmak. Çünkü yaşamadığınız ve size bir şekilde hayatınıza şırınga edilen kurmaca deneyimlerden o ya da bu nedenle bahsetmek hem çok yıpratıcı hem de oldukça yorucu. Olmayan bir yaşantıyı anlatarak onun sürekli canlı kalmasına neden oluyorsunuz ve istemeden de olsa her gün yeniden yeniden bu saçmalığın içine çekiliyorsunuz. Üstelik başımıza gelen komplo Türkiye tarihinde demokrasinin söylem olarak en çok benimsendiği bir dönemde gerçekleşiyor. Benzer bir şey başınıza gelseydi siz ne yaşardınız? Örneğin yıllarca önce hayatını kaybeden biri, aniden 'hayata döndürülüyor' ve örgüt ilişkiniz oluveriyor. Ne yapardınız? Baha'nın bilgisayarından çıkan güncenin yazarı olan Sabriye Çağırıcı isimli öğretmenle örgütsel ilişki içerisinde olması iddialardan bir diğeri... Sabriye Çağırıcı, Baha'nın Fransızca öğretmeni ve 11 yıl önce trajik bir hastalıktan, kanserden dolayı yaşamını yitirdi. Sözü edilen belge de *Bilim ve Gelecek Kitaplığı*'ndan 2010

Ilgaz, Baha'ya bebekliğinden beri düşkündü.

yılında yayımlanmış ve her yerde satılan bir kitap. Kitabın teknik hazırlığını Baha yaptığı için metin onun bilgisayarında bulunuyordu. 15 yıl önce kanser olmuş ve 11 yıl önce hayatını kaybetmiş olan bir öğretmenle Ergenekon örgüt ilişkisi... Sadece bu örnek bile iddianamenin nasıl yazıldığını ortaya koyuyor aslında. Sizce de demokrasi değil mi bunlar?

Baha iddianamede söylenenler üzerinden bir suça bağlanmaya çalışılıyorsa emin olun hepimiz aslında bir örgütle ilişki içerisindeyiz ve suçluyuz!.. Ahmet'in ya da Zeynep'in Suriye Kamplarında eğitim görmediklerinden emin misiniz? Ya da aslında Dersimli olan Suzan'a Irak'ta silahlı eğitim deneyi yakışmaz mı? Hele de gücü elinde bulunduranların her an herkesi örgüt üyesi olarak teşhis edecek itirafçıları varken.

Hakkımızı aramıyoruz, haksızlığa son verilmesini istiyoruz

Devrimci Karargâh 3. operasyonunun son iddianamesi (ki, 1. ve 2. de farklı değil) gözü kapalı doldurulmuş bir çuval. İçinde ne ararsanız var. Türkiye'deki hemen bütün sosyalist yapılanmalar, PKK, Hizbullah, Ergenekon... Görünen o ki hükümet edenler gelecekte kendilerine ayak bağı olacak her ne varsa sağı-solu belli olmayan bir dosyayla ele almaya çalışmışlar. Ama unutulmamalı ki senaryosu sağlam olmayan bir film ancak kendi niteliği kadar seyirci toplayabiliyor. Başka dosyalardaki bilgiler üzerinden insanlar apar topar gözaltına alınıyor, tutuklanıyor, dosyalara gizlilik konuyor ve aylarca sonra düzmece iddialarla üzerlerine giydirilmek için hazırlanmış 'kimliklerle' belirsiz bir hayata itiliyorlar. Bu haksızlıkların önünde sonunda açığa çıkacağını ve türlü hilelerle cezaevlerine gönderilen insanların özgürlüklerine kavuşacağını biliyorum. İnsanlık tarihi birçok komploya sahnelik ettiği gibi bu komploları tersyüz etmiş yığınla haklı mücadelelere de tanıklık etmiştir.

Haksız yere gerçekleştirilen ve sürdürülen tutuklamalar, hem cezaevinde olanlar açısından hem de dışarıda olan yakınları, aileleri ve arkadaşları açısından hayata el koyma anlamına gelmekte ve sürekli bir işkenceye dönüşmektedir. Türkiye'de gerçekten demokratik bir sürecin yaşandığı söyleniyorsa pratik anlamda atılan adımların da buna uygun olması gerekiyor ki inandırıcı olsun.

Davanın duruşması 13-15 Nisan tarihlerinde görülecek. Bu düzmece iddianame ile içeride tutulan bilim dergisi editörü ve yazarı Baha'nın ve diğer tutukluların derhal serbest bırakılmalarını, bu açık haksızlığa son verilmesini bekliyoruz.

Suzan Yılmaz Okar

5-6 Mayıs 2011'de Hacettepe Üniversitesi'nde Evrimsel Biyoloji Öğrenci Kongresi düzenleniyor

Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Topluluğu üyesi öğrenciler tamamen kendi inisiyatifleri dahilinde gerçekleştirecekleri kongrede, evrimsel biyolojinin kuramsal ve olgusal zenginliğinin yanında güncele dair konuların da tartışıldığı bir öğrenci üretim alanı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Hacettepe Üniversitesi'nin Biyoloji öğrencilerinin kalabalık bir ekip ve kolektif bir çalışmayla hazırlandığı bu etkinlik, Türkiye'nin birçok üniversitesinin biyoloji ve diğer bölümlerinden gelen öğrencilerin katılımıyla 5-6 Mayıs 2011 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsü K Salonu'nun da gerçekleşecek. Kongre; bilim insanı adaylarının gelişimine, evrimsel biyoloji alanından farklı bir soluk getirmek amacıyla, sadece biyoloji öğrencilerini değil tüm bölümlerdeki üniversite öğrencilerine çağrısını yapıyor.

Farklı konularda birçok sunumun gerçekleşeceği etkinlik aynı zamanda Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy'un evrim ve rastlantısallık, Op. Dr. Metin Berberoğlu'nun da evrimsel tıp konularında sunumlar yapacağı oturumları da içerecek. Kongre sunum başlıkları dışındaki öğrenci bildiri ve poster sunumlarına da açık olan etkinliğe başvurmak için www.hubito.com adresini kullanabilirsiniz. Sözlü ya da Poster sunumu ile katılacak öğrencilerin 20 Nisan 2011 tarihi, saat 23:59'a kadar evrimselbiyoloji@gmail.com adresine hazırladıkları ürünlerini göndermeleri gerekmektedir.

Uyku

İyi bir uykunun ruh ve beden sağlığına olumlu etkileri yanında öğrenme sürecimize, gerekli bilgilerin depolanması, hafızanın güçlendirilmesi yoluyla faydaları vardır. Hızlı göz hareketleri olan uyku dönemlerinde rüya görürüz ve göz hareketleri olmayan uyku dönemleri dönüşümlü oluşur. Uykuda kalp ve solunum sistemine ait kaslara gerektiği kadar sinirsel uyarılar gitmesine rağmen diğer vücut bölümlerine ait sinir ileti yolları istirahat halindedir. Rüya gördüğümüz uyku evrelerinde iskelet kaslarına giden sinir iletileri bloke edilir. Bu makalede anlatılmak istenen uykunun tabii bir hal olmasına karşılık uyanıklığın beden ihtiyaçlarını karşılamak için zorunlu olmasıdır.

Klinisyen Strümpell'in bir kunduracı çırağında gözlemlediklerini özetlersek; bu hastada temas, ısı, ağrı duyuları git gide azalarak deri ve vücut iç boşluklarını örten mukozalarda tam bir anestezi oluşmuş, yorgunluk, organların pasif hareket, durum duyumu, koku alma, tat alma, idrar ve dışkılama duyumları kaybolmuş, sol gözü körleşmiş, sağ kulağı sağırlaşmıştır. Gören tek gözü bağlanıp, duyan tek kulağı pamukla tıkandığında hasta bir iki dakika derin uykuya dalmış, sarsmakla uyandırılamamış ancak bağlı gözü açılıp ışık tutulunca veya tıkalı kulağı açılıp seslenilince yavaş yavaş uyanmıştır. Bu vakada görüldüğü gibi sadece beynimiz olup bir vücudumuz olmasaydı devamlı uyku halinde kalacaktık. Vücudumuzun beslenme, barınma ve soyun devamını sağlamak için uyanıyoruz.

Fizyolog Hess ara beyinde bir uyku merkezinin varlığından bahisle deney hayvanında kafatasından açılan deliklerden teller sokulup elektriksel uyarı verilince hayvanın yemeği ve oynamayı bırakıp esnemeye başlayıp uyuyakaldığını gözlemlemiş. Hess'in bu teorisine karşılık Ranson ve arkadaşları uykunun ara beyinde bulunan bir merkezin uyarılmasından değil, uyanma ile ilgili bir merkezin baskılanmasından dolayı olduğunu iddia etmişler ve deney hayvanında hipotalamik bölge civarında harabiyet oluşturarak derhal oluşan uyku durumu göstermişlerdir.

Cruden 1957'de *Lancet* dergisinde yayımlanan bir makalesinde "uyanıklık uyku halinin muvakkaten kesilmesidir" demektedir. Cruden'e göre uyku tabii bir haldir, buna mukabil uyanıklık sonradan kazanılmıştır. Prof. Dr. Adnan Güvener Ankara Tıp Fakültesi Nöroloji Kliniği'ne Yardım Derneği'nin 1971 yılında yayımladığı halk sağlığı eğitim broşürlerinden birinde şunları yazıyordu: Aslında doğal olan uyku halidir. Ana rahmindeki çocuk devamlı uyur. Yeni doğan çocuklar da kendilerine acı veren bir uyarıcı veya açlık yoksa devamlı uyurlar. Sonradan çocuğun dışarıdan gelen uyarıcı etkenlere karşı reaksiyonu artar ve uyanık kaldığı süre çoğalır. Görüldüğü gibi insan uyumak için değil uyanık kalmak için çaba gösteriyor.

Orta beyinde VLPO çekirdeği denen uyanık kalma merkezi baskılanırsa uyku oluşur. Uyanık kalma merkezi salgıladığı Oreksin molekülüyle beyin korteksini uyararak uyanık kalmamızı sağlıyor. Bazı hastalıklar sebebiyle uyanma merkezinin çalışması bozulursa devamlı uyku hali oluşur. Uyku halinde dış çevreden gelen uyaranlar beyin kabuğunda değerlendirilip duruma göre uyandırma merkezi devreye alınıyor veya alınmıyor. Buna uygun olarak değirmenci ve anne örneğini gösterebiliriz. Değirmenci tahıl öğütürken değirmen çarkı ve taşının çıkardığı gürültüye rağmen rahatça uyur. Değirmen herhangi bir sebeple durur ses kesilirse hemen uyanır. Anne çok çeşitli şiddetli gürültüler arasında bile rahatça uyurken arada çocuğu uyanıp ağlarsa uyanıyor.

Bütün hayvanların uyudukları biliniyor. Bazı hayvanlar gündüz uyuyup avlanma ve diğer ihtiyaçlarını gece gideriyorlar. Bazı deniz canlılarının beyinlerinin yarısı uyku halinde iken diğer yarısı uyanık halde kalabiliyor. Kış uykusuna yatan canlılar da uykunun esas ama uyanıklığın vücut ihtiyaçlarını karşılamak için zorunluluğunu gösteriyor.

Prof. Dr. Adnan Güvener Ankara Tıp Fakültesi Nöroloji Kliniği'ne Yardım Derneği'nin 1971 yılında yayımladığı halk sağlığı eğitim broşürlerinden birinde şunları yazıyordu: Aslında doğal olan uyku halidir. Ana rahmindeki çocuk devamlı uyur. Yeni doğan çocuklar da kendilerine acı veren bir uyarıcı veya açlık yoksa devamlı uyurlar.

Şaban Sezgin / Diş Hekimi

Türkçenin ustası Jülide Gülizar'ı yitirdik

Radyo ve televizyonların güzel sesi, örnek cumhuriyet kadını, Türk Devrimi'nin yürekli savunucusu sevgili Jülide Gülizar'ı yitirdik. Acımız büyük. Onu hep saygıyla, özlemle anacağız; unutmayacağız.

Jülide Gülizar, Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirmişti; ancak biz onu hukukçu olarak değil, sunucu olarak tanıdık.

İlkin Ankara Radyosu'ndan duyuldu sesi; bütün yurtta sesiyle tanındı. 1956'da başlayan radyo yıllarında, "Burası Ankara Radyosu... Spikeriniz Jülide Gülizar..." benzeri duyurular gibi, yaptığı özgün radyo izlenceleriyle de dinleyenlerin yüreğine yazıldı. Sonra televizyon girdi yaşamımıza, televizyonla birlikte evimize gelenlerden biriydi Jülide Gülizar. Televizyonda da yalnız sunucu olarak kalmadı; yine özgün ve ilginç izlenceleriyle TV izleyicilerini etkiledi.

TRT'den emekli olunca *Cumhuriyet* gazetesinde çalışmaya başladı; basın yayın dünyasına yeni girmiş bir muhabir gibi haberin olduğu her yere koştu. Bir yandan da Türkçeyi doğru, etkileyici biçimde öğretmek için açılan kurslarda ders veriyor, güzel konuşmak isteyen herkese, özellikle genç sunuculara deneyimlerini aktarıyordu.

Jülide Gülizar, bize Türkçe'nin müziğini duyuran bir öğretmen gibiydi; öğretmendi gerçekte. Birikim ve deneyimlerini paylaşmak için ölünceye dek mikrofonu bırakmadı. Başkent Üniversitesi'nde bir yandan iletişim öğrencilerine, bir yandan sunucu adaylarına ders verdi; bir yandan da Kanal B'de izlenceler yaptı ve sundu. Devlet Tiyatroları'nda oyuncu ve yönetmen olan Murat Atak'la birlikte "Dil Yarası" adlı izlenceyle onlarca dil ve yazın insanını beyazcama taşıdılar. Yine Kanal B'de yayımlanan demiryollarını, Türk Hava Kurumu'nu, başkenti anlatan izlencelere imza attı.

Üniversite yılları ve sonrasında şiir yazıyordu; şiirleri dergilerde yayımlandı. Daha sonra TRT yıllarını ve yaşamındaki ilginç olayları anlatan birçok kitap yazdı. O, güzel konuşmasının yanı sıra güzel yazmayı da başaran bir dil ustasıydı.

16 Şubat 2010'da Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi'nde gerçekleştirdiğimiz "Türkçenin Ustalarına Saygı" gecelerimizin yedincisinde, "Türkçenin gülümseyen yüzü",

Jülide Gülizar'la buluşmuştuk. "Ülkesi için yaşam boyu savaşım veren insanların yaşarken saygı görmesini, onlara yaşarken bu saygının yansıtılmasını" çok önemsediğini belirten Jülide Gülizar, şunları söylemişti:

"Ben şanslı bir insanım. Bizim ülkede sevilmek, anılmak için ölmek gerekir. Ben bir insanın görmeyi, yaşamayı istediği her şeyi gördüm. Bu, mesleğimin getirdiği bir şans... Yaşadıklarım inanılır gibi değil. Öylesine içten seviliyorum ki kimi zaman yaşadıklarımla baştan aşağı duygu kesiliyorum. Neredeyse benden bir efsane yarattılar! Son bir söz söylemem gerekirse şöyle demeliyim: Ben annemin eseriyim!"

Onun Türkçeye ve ülkeye olduğu gibi, kuruluşu sırasında ve sonrasında Dil Derneği'ne verdiği emeği de unutamayız.

Saygıyla anıyoruz.

Dil Derneği

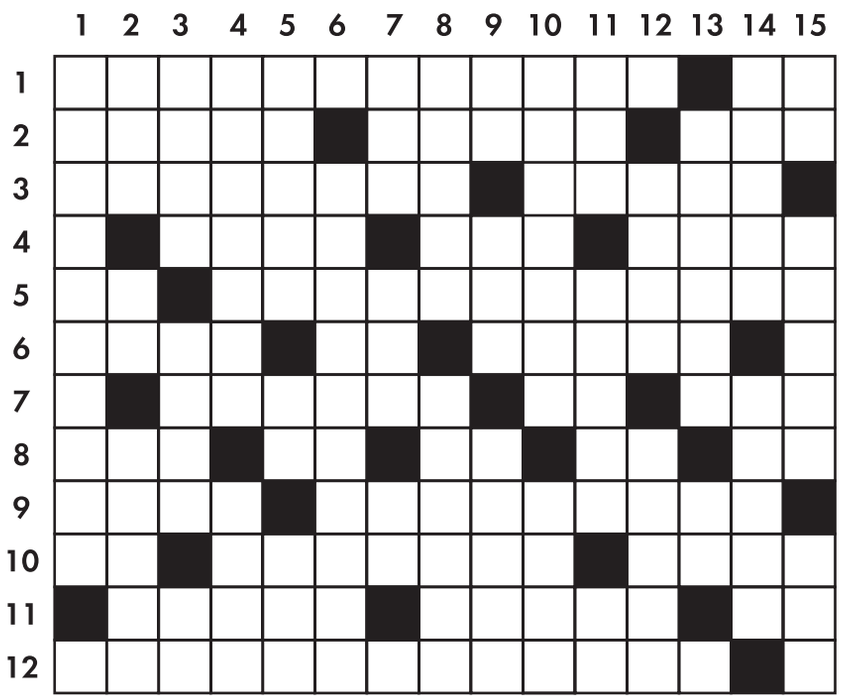

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) *Agnaroz Kadısı*, *Venedik Taciri*, *Kafatası* gibi oyunlarda ve *Dertli Pınar*, *Kanun Namına*, *Can Yoldaşı* gibi filmlerde oynamış, doğal oyun anlayışını yerleştirmekte öncülük etmiş, 1909-1957 yılları arasında yaşamış usta oyuncumuz. – İlgi eki.
2) Dememiş iken "dedim" diye iddia etme. – Çöl arabı. – Yüksekten vücuda püskürtmek yoluyla su dökünme.
3) Aynı düşünceyi değişik terimlerle tekrarlamaya dayanan üslup kusuru ya da oyunu. – Yemin, and.
4) "... topar" (Çarçabuk). – Yunan abc'sinde bir harf. – Bir olayın her bir aşaması.
5) Tantal'ın simgesi. – İslam'dan önce savaşın ve ölümün haram kabul edildiği aylara verilen ad.
6) Gereksiz, saçma. – Güzel sanat. – Akarsularını aynı göle ya da denize gönderen bölge, aklan.
7) Fas'ta bir kent. – Teknetyum'un simgesi. – Yumuşak ve yağlı bir tür toprak.
8) 2008 Eylül'ünde K. Amerika kıyılarını vuran tropik kasırgaya verilen ad. – Sodyum'un simgesi. – Sümerlerde "su" tanrısı. – Uluslararası Af Örgütü. – Tavlada "üç".
9) Sivas'ın bir ilçesi. – Ortalıkta gürültü olmama durumu.
10) Bir nota. – İngiltere'nin para birimi. – İskambil kağıtlarıyla oynanan ve beyin sporu olarak bilinen bir oyun.
11) Yuvarlak tepeli, kenarlı bir tür erkek şapkası. – Yönetim. – Boru sesi.

12) Uygulamaları ve eğitim alanındaki çalışmalarıyla Türkiye'deki kent planlamasının gelişiminde etkili olmuş, 1912-2005 yılları arasında yaşamış ünlü mimar ve kent plancısı.

Yukarıdan aşağıya

1) Her türlü alkollü içkinin içilmesini yasaklayan sistem.
2) Marangozlukta kullanılan sert odunlu bir ağaç. – Eski dilde "su". – Kağıt paraya eskiden verilen ad.
3) Osmanlılarda İlmiye sınıfının giydiği cüppe. – Miktar, tutar. – Çare.
4) Kıl ve saçların dökülmesi ya da yokluğu. – "Kızım Olmadan ..." (Betty Mahmoodi'nin bir betiği).
5) Herhangi bir nedenle acelecilik. – Manganez'in simgesi. – Evin temel taşı.
6) *Korku*, *Yalan*, *Kapılar, Fadik Kız* gibi yapıtlarıyla tanınan oyun yazarımız.
7) Bir makyaj malzemesi. – İdrarla atılan azotlu madde. – Koca, eş.
8) Almanya'da bir kent. – "... bayrağı çekmek" (yenilgiyi kabul etmek).
9) Eski dilde "baba, ata, cet". – Hepsi, bütün. – Un, et ve bamya ile yapılan bir Arap yemeği.
10) Hacı Bektaş Veli'nin ünlü yapıtı. – Ayak direme.
11) Karada yaşayan bir yumuşakça cinsi. – Alaturka müzikte bir makam. – Eski Mısır'da Güneş tanrısı.
12) Asya'da bir başkent. – "... Ortaylı" (ünlü tarihçimiz).
13) Zonguldak'ın bir ilçesi. – İran'ın plaka imi.
14) Burdur yöresinde "a dostum kuşu" olarak adlandırılan bir kuş. – Halk dilinde "koşuda dördüncü gelen at".
15) Meslek. – "... Zola" (*Germinal*'in yazarı). – Asya'da bir ülke.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Y	Ü	K	S	E	L	A	R	S	L	A	N	■	O	K
2	E	V	E	R	M	E	■	L	A	O	S	■	A	S	İ
3	S	E	Z	İ	■	B	R	■	A	T	H	O	S	■	B
4	A	Y	■	L	A	■	A	S	T	■	A	K	■	A	R
5	R	İ	D	A	N	İ	Y	E	■	E	B	R	U	L	İ
6	İ	K	O	N	■	F	■	K	E	S	■	A	L	A	T
7	A	■	S	K	O	L	A	S	T	İ	K	■	A	R	■
8	S	E	Y	A	H	A	T	■	E	N	E	L	H	A	K
9	I	R	A	■	E	S	M	E	R	■	S	E	■	H	A
10	M	İ	■	A	L	■	A	C	■	A	K	A	N	A	K
11	■	M	İ	S	■	E	C	İ	N	N	İ	■	A	N	I
12	F	E	R	R	U	H	A	R	S	U	N	A	R	■	M

Mart sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Ali Yeşilpınar (İstanbul), Çiğdem Doğan (Çanakkale)** ve **Elif Uysal (Samsun)** Mehmet Sakınç'ın Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda yer'in evrimi* adlı kitabını kazandı. Nisan bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz 3 kişi, Deniz Şahin'in Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda yaşamın tarihi* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Nisan tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

